

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı

Cilt 51 (2020)

Ankara University
Faculty of Political Science

The Turkish
Yearbook of
International
Relations

Volume 51 (2020)

İlkay Çamkerten
**İnşacı Perspektiften Pakistan Dış Politikasında
Afganistan Meselesi**

Emre Demir
**Heartland, Contender and Periphery:
A Critical Analysis of Chinese Foreign Policy**

Caner Kur
**Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Sivil-Asker İlişkilerinin
Dengesizliği ve Savaşa Giden Süreçte Genelkurmayların
Etkileri: Almanya Örneği**

Özge Özkoç
**Otoriter Rejimin İnşası ve Sürekliliği:
Mısır Ordusunun Siyasal Hayattaki Rolü Üzerine
Bir Değerlendirme**

Melih Nadi Tutan
**Siyaset Psikolojisi ve Ontolojik Güvenlik Yaklaşımı:
Türk Dış Politikasında İmgelerin Görünümleri**

E. Tutku Vardağı
**League of Nations' Refugee Operations through İstanbul:
Back to the Origins of International Refugee Question**

Copyright 2020

Department of International Relations,
Faculty of Political Science, Ankara University, Ankara, Turkey.
ISSN 0544-1943

The Turkish Yearbook of International Relations is a refereed interdisciplinary journal that covers both the general field of International Relations and the subject area of Turkish Studies. The views expressed in this *Yearbook* are not to be taken as representing the views of the Editors, the Assistant Editors, the Editorial Board, the Advisory Board, the Department of International Relations, or the Faculty of Political Science of Ankara University.

The Turkish Yearbook of International Relations is indexed in and abstracted by ProQuest International Bibliography of the Social Sciences (IBSS), Sage International Political Science Abstracts (IPSA), Index Islamicus, EBSCO Host Political Science Complete, UNESCO SHB Documentation Centre Online Databank DARE and Turkish Periodicals in Print.

Editor

Melek Fırat, *Ankara University* (mfiat@ankara.edu.tr)

Assistant Editors

Esra Altınova Telatar, *Ankara University* (ealtinova@ankara.edu.tr)

Editorial Board:

Melek Fırat, *Ankara University*

Esra Altınova Telatar, *Ankara University*

Çınar Özen, *Ankara University*

Merih Öden, *Ankara University*

Selin Esen, *Ankara University*

Luca Mezzetti, *University of Bologna*

Rainer Arnold, *University of Resensburg*

Emma Lundgren Jörum, *Uppsala University*

International Advisory Board

Ersin Onulduran, *Ankara University (emeritus)*

Ömer Kürkçüoğlu, *Ankara University (emeritus)*

İlber Ortaylı, *Ankara University (emeritus)*

Çınar Özen, *Ankara University*

Hasan Köni, *Kültür University*

Mustafa Aydın, *Kadir Has University*

Mustafa Türkeş, *Middle East Technical University*

Atila Eralp, *Middle East Technical University*

Norman Itzkowitz, *Princeton University*

Dan Tschirgi, *American University in Cairo*

Thanos Veremis, *Kapodistrian University of Athens*

Pınar Tank, *Oslo Peace Research Institute*

Tareq Y. Ismael, *The University of Calgary*

Olexandre Pavliuk, *Institute for East-West Studies*

Kostas Ifantis, *Kapodistrian University of Athens*

Gerd Nonneman, *Georgetown University in Qatar*

Director of Publication

Ramazan Uzunoğlu (ruzunoglu@ankara.edu.tr)

Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Cebeci, Ankara, 06590 Turkey
Tel: +90 312 595 1263 - Fax: +90 312 319 7736

Previous issues of this Yearbook are available online at
http://politics.ankara.edu.tr/index.php?bil=bil_tyearbook

Ankara University Press, 2020

Milletlerarası Münasebetler
Türk Yıllığı
Cilt 51 (2020)

The Turkish Yearbook of
International Relations
Volume 51 (2020)

Uluslararası İlişkiler Bölümü
Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi

Department of International Relations
Faculty of Political Science, Ankara University

ISSN 0544-1943

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ
İncitaşı Sokak No: 10
06510 Beşevler / ANKARA
Tel: 0 (312) 213 66 55
Basım Tarihi:

Contents / İçindekiler

Articles / Makaleler

- İlkay Çamkerten
İnşacı Perspektiften Pakistan Dış Politikasında Afganistan Meselesi..... 1
- Emre Demir
*Heartland, Contender and Periphery:
A Critical Analysis of Chinese Foreign Policy*..... 27
- Caner Kur
*Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Sivil-Asker İlişkilerinin Dengesizliği ve
Savaşa Giden Süreçte Genelkurmayların Etkileri: Almanya Örneği* 55
- Özge Özkoç
*Otoriter Rejimin İnşası ve Sürekliliği:
Mısır Ordusunun Siyasal Hayattaki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme*..... 91
- Melih Nadi Tutan
*Siyaset Psikolojisi ve Ontolojik Güvenlik Yaklaşımı:
Türk Dış Politikasında İmgelerin Görünümleri* 115
- E. Tutku Vardağlı
*League of Nations' Refugee Operations through İstanbul:
Back to the Origins of International Refugee Question*..... 149

İnşacı Perspektiften Pakistan Dış Politikasında Afganistan Meselesi

İlkay Çamkerten*

Özet

Pakistan'ın Afganistan politikasının temellerini Pakistan'daki Peştun etnik nüfusunu da içine alan ve coğrafi olarak Pakistan'ın kuzeybatısını içeren bağımsız bir Büyük Peştunistan oluşumunu engellemek ve Hindistan'ın Afganistan üzerindeki etkisini ve nüfuzunu azaltmak oluşturmuştur. Bu bağlamda Pakistan için asıl sorun Afganistan kaynaklı Peştun milliyetçiliği ve dolaylı sorun Hindistan'ın varlığı olmuştur. Bir başka ifadeyle Pakistan'ın Afganistan'a yönelik politika eylemleri Hindistan temelli olarak görünmekle birlikte bu ilişki yapısını Afganistan'ın "Büyük Peştunistan" ideali ile Pakistan'ın "stratejik derinlik" stratejisinin karşılıklı mücadelesi olarak niteleyebiliriz. Bu çalışmada, siyasi kimlik olarak kendilerini İslam Cumhuriyeti olarak tanımlayan ve tanınan Pakistan ve Afganistan devletleri arasındaki ilişki özelinde, Pakistan dış politikasında Afganistan'ın yeri analiz edilecektir. Çalışmada, İnşacı Dış Politika Analizi çerçevesinde analiz yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Pakistan, Afganistan, Dış Politika Analizi, Kimlik, Taliban.

* Doktora öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
camilkay@gmail.com
(orcid.org/0000-0003-3083-3268)
Makale geliş tarihi : 12.10.2020
Makale kabul tarihi : 26.10.2020

Afghanistan Issue in Pakistan Foreign Policy from Constructive Perspective

Abstract

The foundations of Pakistan's Afghanistan policy have been to prevent the formation of an independent Great Pashtunistan that includes the Pashtun ethnic population in Pakistan and geographically to the northwest of Pakistan and to reduce the influence and interference of India on Afghanistan. In this context, the main problem for Pakistan has been Pashtun nationalism originating from Afghanistan and the indirect problem has been the existence of India. In other words, although Pakistan's policy actions towards Afghanistan seem to be based on India, we can describe this relationship structure as the mutual struggle of Afghanistan's "Great Pashtunistan" ideal and Pakistan's "strategic depth" strategy. In this study, the position of Afghanistan in Pakistan's foreign policy will be analyzed, in particular the relationship between Pakistan and Afghanistan states, which define themselves as the Islamic Republic as their political identity. In the study, analysis will be made within the framework of Constructivist Foreign Policy Analysis.

Keywords

Pakistan, Afghanistan, Foreign Policy Analysis, Identity, Taliban.

Giriş

Günümüz dış politika analizi (DPA) çalışmalarında İnşacı yaklaşım kapsamlı ve etkili bir açıklama gücüne sahiptir. Bu çalışmada da İnşacı yaklaşım bir yönelim olarak seçilmiştir zira İnşacı DPA çalışmaları geleneksel yaklaşımlara kıyasla kimlik, düşünce ve inançlara geniş yer ayırmaktadır. İnşacı yaklaşıma göre objektif bir gerçek yoktur; gerçeklik denilen, aktörlerin inançları, fikirleri, söylemleri ve anlayışları çerçevesinde anlamlandırılmaktadır. Dolayısıyla İnşacı DPA çalışmaları kimlik, düşünce ve inanç değişkenleri çerçevesinde bir analiz perspektifi sağlamaktadır.

Bu çalışmada, siyasi kimlik olarak kendilerini İslam Cumhuriyeti olarak tanımlayan ve tanınan Pakistan ve Afganistan devletleri arasındaki ilişki özelinde, Pakistan dış politikasında Afganistan'ın yeri analiz edilecektir. Çalışmanın temel varsayımı Pakistan dış politika davranışlarının inşasında Afganistan kurucu bir etkiye sahiptir. Bu etkinin sebebi Pakistan ve Afganistan devletlerinin sahip olduğu ortaklıklar ve en önemlisi Peştun topluluklarıdır.

Pakistan, İngiliz Hindistan'ından bağımsızlığını kazanma süreci ile başlayan bir sosyal kimlik inşası sorunu ile karşılaşmıştır. Devletin kimliği, içsel alanda kimlik yaratma pratiklerinin bir ürünüdür. Bu bağlamda Pakistan, bağımsızlığı sonrasında milli birliktelik anlamında önemli sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmış; otoriter bir siyasi yapı ile bölgesel, etnik, din ve mezhep çatışmaları gölgesinde kimlik inşasını sürdürmüştür.¹ Kimlik yaratma pratikleri, devletlerin uluslaşma süreçleriyle bir başka ifadeyle gerek devletin siyasal varlık olarak kuruluşu gerekse bir kimliğe sahip olma duygusunu yaratma süreçleriyle ilgilidir.² Bu süreçte Pakistan kurucu elitleri tarafından ulus-devlet inşası adına temel birleştirici unsur olarak kullanılan din unsuru Pakistan toplumunda beklenen kaynaşmayı sağlayamamıştır.

Pakistan ve Afganistan devletlerinin iç ve dış politika eylemlerinin belirleyici en önemli unsuru ulusal güvenlik temelli konulardır. Soğuk Savaş dönemi dinamiklerine bağlı olarak şekillenen her iki ülkenin ulusal güvenlik kavramı geleneksel anlamıyla siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü içermektedir.³ İnşacı yaklaşım çıkarları hem devletleri hem de içinde buldukları yapıyı dönüştüren pratiklerin bir ürünü olarak görmektedir.⁴ Dolayısıyla devletlerin çıkarlarının ve buna bağlı olan güvenlik yapısının niteliği kimliklere göre değişiklik göstereceğinden, sosyal, kültürel ve siyasal bakımdan farklı Pakistan ve Afganistan'ın aynı olayları farklı değerlendirmeleri kaçınılmazdır.

A. Kimliksel Bağlamda Pakistan Devletinin Dış Politika İnşası

Kurulduğundan itibaren demokrasiden daha çok askeri rejimlerle yönetilmiş olan Pakistan'da demokratik bir yapıdan söz etmek oldukça zordur. Ülkede iktidar sıklıkla el değiştirmiş, ordu iç ve dış politika inşasında sürekli olarak belirleyici bir rol üstlenmiştir. Zira Hindistan'la olan rekabetçi ilişki biçimi, orduya daha çok kaynak ayrılmasına ve ordunun siyasal nüfuzunun artmasına yol açmıştır.⁵ Ordunun ülke içerisindeki bu ağırlığı ve neredeyse süreklilik arz eden

¹ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths ve Helen Tiffin, *Post-Colonial Studies, The Key Concepts*, Routledge, New York, 2007, s. 116.

² William Bloom, *Personal Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge 1990, s. 55; Hamza Alavi, "Nationhood and the Nationalities in Pakistan", *Economic and Political Weekly*, Vol. 24, No. 27, 8 July 1989, s. 1527.

³ David A. Baldwin, "The Concept of Security", *Review of International Studies*, Vol. 23, No. 1, 1997, s. 13.

⁴ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, s. 377.

⁵ Stephen P. Cohen, "Pakistan: Arrival and Departure", Stephen P. Cohen (der.), *The Future of Pakistan*, Brookings Institution Press, Washington, 2011, s. 2; Aryaman Bhatnagar ve C. Raja Mohan, "India-Pakistan Relations and Regional Stability", *Mapping Pakistan's Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security*, The National Bureau of Asian Research, NBR

siyasi krizlerin sonucunda askeri darbeler ve askeri yönetim Pakistan’da bir gelenek haline almıştır.⁶ Dolayısıyla, yetmiş yılı aşan Pakistan siyasi yaşamında ülkede askeri yönetimler, başkanlık sistemi, yarı başkanlık ve parlamenter sistem olmak üzere bir çok değişiklikler yaşanmıştır.⁷ Sonuç olarak bu durum kurumsallaşmış siyasal geleneklerin oluşmasına engel olmuş, ordu tarafından sürekli olarak güvenlik ve beka temelli iç ve dış politika inşası süregelmiştir.

Ülkenin kurucusu Cinnah, Pakistan’ın dış politikasını, “tüm uluslara karşı dostça ve iyi niyetli” olarak tarif ederken Başbakan Liyakat Ali Han, Pakistan’ın “uluslararasıdaki ideolojik çatışmalarda yer almayacağını” belirtmekte, Eyüp Han ise "Pakistan’ın güvenliğine, özgürlüğüne ve ilerlemesine önem veren güçlü dostlar ile ilişki kurmak” şeklinde ifade emekte idi.⁸ Ancak tüm bu iyi ve yapıcı ideal dış politika söylemleri yanında kuruluşundan itibaren Pakistan aşması gereken önemli içsel travmaların yanı sıra Keşmir meselesinden kaynaklanan Hindistan ile yapılan savaşlar, bunun yanında Afganistan’la yaşanan Peştunistan ve sınır problemleri ile uzun süre mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Devletlerin dış politika davranışlarını gerek ülke içindeki gerekse sınırları dışındaki maddi ve düşünsel nitelikteki faktörlerin etkilediği açıktır. Bazı devletler dış politika pratiklerini muhafazakâr bir yapı ile Batı karşıtlığı içerisinde inşa ederken Pakistan gibi bazı devletler ise yapay (öteki) düşmanlar inşa etme yolunu seçmiştir. Bu şekilde devletler “ben” ve “öteki” inşası üzerinden kendi kimliklerini güçlendirmeye ve varlıklarını meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar. Zira Weldes’e göre devletlerin güvenlik tehditleri farklı kimlikler neticesinde ortaya çıkan bir güvensizlik durumudur ve güvensizlik, benlik ve öteki ayrımının yapılabildiği bir kimlik oluşumu sürecinin sonucudur. Bir başka ifadeyle kimlik ve güvensizlik birbirini şekillendiren kavramlardır.⁹

Resmi açıklamalarda ve yasal düzenlemelerde kabul görmüş tüm evrensel değerlere vurgu yapılmasına rağmen bağımsızlığının ardından dış politikasını dönemin Soğuk Savaş koşullarına göre realist bir çerçevede biçimlendirmiş olan Pakistan’ın politika yapıcıları, Pakistan’ın İslam devleti olarak kurulmasını kabullenemeyen Hindistan’ı varoluşsal bir tehdit olarak algılamıştır.¹⁰ Varlığını ve

Special Report, No.55, Washington, February 2016, s. 98; Alavi, “Nationhood and the Nationalities in Pakistan”, . 1527.

⁶ Husain Haqqani, *Pakistan: Between Mosque and Military*, Vanguard Books, Lahore, 2005, s. 175-177.

⁷ Aparna Pande, *Explaining Pakistan’s Foreign Policy: Escaping India*, Routledge, New York, 2011, s. 4-14.

⁸ Samuel Martin Burke ve Lawrence Ziring, *Pakistan’s Foreign Policy: An Historical Analysis*, London, 1973, s. 147.

⁹ Jutta Weldes, “Constructing National Interests” *European Journal of International Relations*, 1996, Vol. 2, s. 281-282.

¹⁰ Pande, *Explaining Pakistan’s Foreign Policy: Escaping India*, s. 2.

meşruiyetini başta Hindistan olmak üzere çevre ülkelere yönelik beka sorunları¹¹ üzerinden açıklayan Pakistan, iç politikasının yanı sıra güvenlik algıları ve dış politikasını da bu bakış açısı ile şekillendirmiştir. Dolayısıyla Pakistan'ın kendi bekasına dayalı sorunları, Hindistan temelli üretilen “öteki” politikaları ile doğrudan ilişkilidir. Sonuçta, bağımsızlığından itibaren ortaya sürülen konular ve oluşturulan tüm politikalar Hindistan'ın Pakistan devletinin varlığını ve bütünlüğünü tehdit eden bir obje haline getirilmiştir. Bu sebeple, ülkenin sivil ve asker elitleri dahi bu algıyı benimsemiş ve Hindistan'ı bir dış tehdit olarak görmüşlerdir.

Afganistan özelinde ise Pakistan kurucu elitleri Afganistan' ile İslami kimlik temelinde iyi komşuluk ilişkileri kurma konusunda istekli olmuşlardır. Nitekim bağımsızlık ilanından kısa bir süre sonra, Muhammed Ali Cinnah, “iki kardeş devletin arasındaki ilişkinin çok güçlü ve uzun ömürlü olabileceğini ve Afganistan Başbakanı Liyakat Han ile sınır meselesi temelindeki sorunları tartışmayı istediğini” ifade etmiştir.¹² Benzer şekilde Zülfikar Ali Bhutto, “Afganistan'ın Müslüman bir komşu ülke olduğunu ve bu sebeple her konuda iyi ilişkiler içinde olmayı istediklerini” beyan etmiştir.¹³ Dönemin Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai tarafından Pakistan ve Afganistan “yapışık ve ayrılmaz ikizler”¹⁴ olarak nitelenmiştir. Başbakan Navaz Şerif tarafından ise “Afganistan düşmanları Pakistan dostları olamaz” ifadesiyle Pakistan'ın Afganistan ile yakınlaşma isteğini dile getirilmiştir.¹⁵ Ancak tüm bu iyi ilişki kurma açıklamalarına rağmen Afganistan ile ilişkiler sorunlu olmuştur.

Bunların yanında bölgede süregelen ve çözüm bulamayan sorun sahaları Pakistan'ın dış politika pratiklerine de yansımıştır. Zira Pakistan, bazı dönemlerde

¹¹ Sani Hussain Panhwar, “Foreign Policy of Pakistan”, *A Compendium of Speeches made in the National Assembly of Pakistan 1962-64, by Zülfikar Ali Butto, 1965*; Sumita Kumar, “Pakistan's Foreign Policy, Trends and Challenges”, *Institute for Defence Studies & Analyses (IDS.A) Occasional Paper*, No. 54, New Delhi, August 2019, s. 3; İjaz Ahmadi Khan, “Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy”, *Pakistan Horizon*, Vol. 60, No. 2, 2007, s. 143.

¹² Umbreen Javaid ve Qamar Fatima, “An Analytical Study of Pakistan's Policy Toward Afghanistan Before the Taliban's Rise”, *Journal of Political Studies*, Vol. 20, Issue 2, 2013, s. 59.

¹³ İdem.

¹⁴ Times of India internet sitesi, *Pakistan Our Twin Brother, India a Great Friend: Hamid Karzai*, 5 October 2011, <https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/pak-twin-brother-india-great-friend-hamid-karzai/articleshow/10247578.cms>, erişim tarihi: 17.02.2020; Rahimullah Yousufzai, “Pakistan-Afghanistan Relations: A Pakistani Narrative,” *PILDAT*, Islamabad, Mart 2011, *Parliamentarian Dialogue Paper 250311.pdf*, <http://www.pildat.org/Publications/publication/FP/PakAfghan>

¹⁵ Mateen Haider ve Haider Irfan, “Nawaz Sharif pledges support in Afghan fight against Taliban” Dawn Gazetesi internet sitesi, 12 Mayıs 2015, <http://www.dawn.com/news/1181502>

terör gruplarına destek veren bir politika izlemiştir.¹⁶ Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sürecinde Batılı devletler tarafından desteklenen mücahit grupların medreselerde yetiştirilmesine ev sahipliği yapan¹⁷ Pakistan, coğrafyasında hayat sahası bulan ve kendisine dahi bir tehdit olan Taliban terör örgütünü Afganistan ve Hindistan politikaları çerçevesinde etkili bir araç olarak kullanmıştır.¹⁸

B. Pakistan Dış Politikasında Afganistan Sorunsalının Bileşenleri

Pakistan, bağımsızlığının hemen ardından Afganistan ile her iki devletin arasındaki halihazırdaki sınırı oluşturan Durand Hattına yönelik anlaşmazlık ve Afgan kökenli Peştunların yoğun olarak yaşadığı Peştunistan -günümüzdeki Hayber-Pahtunhva- eyaletinin statüsü konularında Afganistan ile karşı karşıya gelmiştir.¹⁹

1893'de Britanya Hindistan'ı adına İngiliz Dışişleri Sekreteri Sör Mortimer Durand ile Afganistan Emiri Abdur Rahman Han tarafından imzalanmış ve halefleri tarafından da kabul edilmiş olan Durand Sınır Antlaşması ile belirlenen 2460 kilometrelik sınır hattı, bugünkü Pakistan'ın yaklaşık yarısını kapsayan bir alanı ilgilendirmektedir.²⁰ Durand Hattı, iki ülkenin istihbarat servisleri, silahlı kuvvetleri yanında etnik gruplar, kabileler, yerel ağalar, ayrılıkçı ve aşırılıkçı gruplar ile kaçakçılar gibi farklı nitelikte bileşenleri içeren; siyasi, askeri, toplumsal, güvenlik ve ekonomik boyutları olan bir sorun sahasıdır.²¹

Durand Hattı, dönemin bölgesel gelişmeleri çerçevesinde Birleşik Krallık tarafından yapay olarak hazırlanmış olan bir sınır hattı idi. Zira bahse konu hat, belirlendiği dönemde demografik, etnik ve kabile yapısına uygun olarak tespit

¹⁶ Shalini Chawla, *Pakistan's Afghanistan Policy and a Troubled Peace Process*, 05 May 2020, Institute of Peace and Conflict Studies internet sitesi, http://www.ipcs.org/comm_select.php?articleNo=5684, erişim tarihi: 21.09.2020

¹⁷ Sripathi Narayanan, *Pakistan & Afghanistan: Understanding Islamabad's Policies and Strategies*, Institute of Peace and Conflict Studies, Special Report, July 2010, s. 3.

¹⁸ Kumar, "Pakistan's Foreign Policy, Trends and Challenges", s. 3; Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s.141, 154.

¹⁹ Khurshi Hasan, "Pakistan-Afghanistan Relations", *Asian Survey*, Vol.2, No.7, September 1962, s. 14; Qandeel Siddique, *Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, A Look at Strategic Depth, Militant Movement and the Role of India and the US*, Danish Institute for International Studies (DIIS), Vol.08, 2011, s. 8-9; Christian Wagner, "Pakistan's Foreign Policy Between India and Afghanistan", *Security and Peace*, Vol. 28, No. 4, 2010, s. 248.

²⁰ Husain Haqqani, "Pakistan and the Threat of Global Jihadism: Implications for Regional Security", *Mapping Pakistan's Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security*, NBR Special Report No. 55, 2016, s. 147.

²¹ Vanda Felbab Brown, "Pakistan's Relations with Afghanistan and Implications for Regional Politics" *Mapping Pakistan's Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security*, NBR Special Report No. 55, 2016, s. 126-129.

edilmemiş, dolayısıyla bugünkü Pakistan topraklarının yaklaşık yarısını içeren Peştun ve Beluç Halklar Bölgeleri'ni Britanya Hindistan'a bırakmıştır.²² Daha sonra 1947'de bağımsızlığından sonra Pakistan'ın bahse konu bölgeler üzerinde de egemenliğini ilan ederek Afganistan'ın Durand Sınır Anlaşması ile verdiği bölgeler üzerinde hak iddia etmesi, Afganistan ile olan ilişkiler kaçınılmaz olarak Durand Hattı ve bu sınır sebebiyle Pakistan sınırları içerisinde kalan Peştunlar temelinde şekillenmiştir.²³

İki ülke sınırları içinde yaşamakta olan Peştun aşiretlerini ikiye bölen bahse konu bu yapay sınır hattı Peştun toplulukları tarafından kabul görmemiş, kendi toplumsal ve bölgesel kültürleri çerçevesinde yaşamaya devam etmişlerdir.²⁴ Peştunlar, Afganistan'ın en büyük etnik grubu olmasından ve 1747'den itibaren Afganistan'ı yönetmelerinden dolayı Afganistan yönetimleri Durand Hattı meselesine Peştun milliyetçiliği çerçevesinde yaklaşmaktadır.²⁵ Bu sebeple Afganistan, Peştunların bir araya gelmesi ve bağımsızlığı yönünde politikalar izlemiştir.²⁶

Durand Hattı meselesi sadece Afganistan ve Pakistan'ın hükümrancılık hakları çerçevesinde devam eden bir sorundan daha fazlasına sahiptir. Özellikle Sovyet işgali döneminde sınır hattı boyunca sınır denetim ve kontrolünün olmamasından dolayı bu bölge dünyanın en önemli silah ve uyuşturucu geçiş noktalarından biri haline gelerek bölgenin istikrar ve güvenlik yapısını halen olumsuz yönde etkilemiştir.²⁷ İstikrardan uzak olan bu bölgeler zamanla terörist yapılar ve terörizm için uygun alanlar haline gelmiştir. Bahse konu kaçakçılık ve yasadışı yürütülen faaliyetlerden bölgedeki aşiret liderleri kazanç sağlamış ve bu bölgelerin

²² Bijan Omrani, "The Durand Line: History and Problems of the Afghan-Pakistan Border", *Asian Affairs*, Vol. XL, No.II, July 2009, s. 184-185.

²³ Raja Ehsan Aziz, "Pakistan's relations with Afghanistan", *Central Asian Survey*, Vol.7, No. 2-3, 1988, s.153; Hasan, "Pakistan-Afghanistan Relations", s.14; Siddique, *Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, A Look at Strategic Depth, Militant Movement and the Role of India and the US*, s. 12.

²⁴ M. Hasan Kakar, *A Political and Diplomatic History of Afghanistan, 1863– 1901*, Boston, 2006, s. 186-187; Omrani, "The Durand Line: History and Problems of the Afghan-Pakistan Border", s. 186.

²⁵ Amina Khan ve Christian Wagner, "The Changing Character of the Durand Line", *Strategic Studies*, Vol. 33, No.2, 2013, s. 20; Kalim Bahadur, "Pakistan's Policy Towards Afghanistan", *International Studies*, July 1980, s. 646; Peter R. Blood, *Pakistan, A Country Study*, Library of Congress, April 1994, s. 247.

²⁶ Hasan, "Pakistan-Afghanistan Relations", s.14; Aziz, "Pakistan's relations with Afghanistan", s.153; Siddique, *Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, A Look at Strategic Depth, Militant Movement and the Role of India and the US*, s. 12.

²⁷ Zahid Shahab Ahmed ve Stuti Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", *Pakistan's Foreign Policy Analysis*, Pakistan Institute of International Affairs, Vol. 60, No. 2, April 2007, s. 160.

savaş ağaları²⁸ haline gelmişler, başta Taliban ve El-Kaide olmak üzere birçok terör grupları da bu ticaretten kendilerine önemli kaynak temin etmişlerdir.²⁹ Bu durum ise Pakistanlı Peştun ayrılıkçıların özellikle Afganistan tarafından desteklendiği ve Pakistan'a karşı kaldıraç olarak kullanıldığı³⁰ iddialarını ortaya çıkarmış, aynı zamanda Pakistan için de büyük bir sorun kaynağı olmaya devam etmiştir.³¹ Dolayısıyla, başta Peştunlar olmak üzere Durand Hattının iki tarafında yaşayan toplumlara yönelik güvenlik temellinde şekillenen ve silahlı müdahaleleri de içeren politikalar her iki ülke arasındaki ilişki yapısının barışçıl yöne evrilmesini engellemektedir.

Bu sınır meselesi ile doğrudan bağlantılı diğer bir sorun kaynağı Peştun gruplarıdır. Peştunların çoğunluğu Afganistan dışında Pakistan'da yaşamaktadır ve Pakistan'da nüfusun yaklaşık %15,4'lük bölümünü oluşturan azınlık bir etnik grup olan Peştunların nüfusu yaklaşık 28 milyondur.³² Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından daha belirgin hale gelen Peştunlar ve Peştunistan sorunu Peştun aşiretlerini/boylarını ikiye bölen Durand Hattı ile ilgili bir sorundur.³³ Federal Olarak Yönetilen Kabile Bölgeleri (Federally Administered Tribal Areas-FATA) sınırlarında yaşamakta olan Peştunların Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Pakistan sınırları içerisinde kalması sonrasında Afganistan bu bölgeler ve topluluklar üzerinde hak iddia etmiştir.³⁴ Bu bağlamda Afganistan Peştunların birliği³⁵ ve bağımsızlığı ideali çerçevesinde "Peştunistan (Greater Pashtunistan)" politikası izlemeye başlamıştır.³⁶

Bağımsızlığının ardından iki egemen ve sınır komşusu olan Pakistan ve Afganistan arasında derin bir geçmişe dayalı iç içe geçmiş sosyal, kültürel ve

²⁸ Louise I. Shelley ve Nazia Hussain, "Narco-Trafficking in Pakistan-Afghanistan Border Areas and Implications for Security", *The National Bureau of Asian Research*, Report: 20, 2009, s. 24; Oktay Bingöl, *Afganistan'da Devlet İnşası Sürecinde Savaş Ağaları ile İş Birliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2012, s. 162, 215, 235.

²⁹ Yama Torabi, *The Growing Challenge of Corruption in Afghanistan: Reflections on a Survey of the Afghan People, Part 3 of 4*, Asia Foundation, Washington, 2012, s. 8.

³⁰ Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 152.

³¹ Brown, "Pakistan's Relations with Afghanistan and Implications for Regional Politics", s. 127.

³² CIA internet sitesi, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/pk.html>, erişim tarihi:01.12.2019

³³ Ahmed ve Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", s. 160.

³⁴ Khan ve Wagner, "The Changing Character of the Durand Line", s. 21.

³⁵ Omrani, "The Durand Line: History and Problems of the Afghan-Pakistan Border", s. 188.

³⁶ C. Christine Fair, *Pakistan's Strategic Culture: Implications for How Pakistan Perceives and Counters Threats*, NBR Special Report No. 61, The National Bureau of Asian Research, Washington, 2016, s. 13; Julian Schofield, "Pakistan's Afghanistan Policy, Blockades, and Strategic Trade", *Security and Peace*, Vol. 28, No. 4, 2010, s. 252; Khan ve Wagner, "The Changing Character of the Durand Line" s. 20; Hasan, "Pakistan-Afghanistan Relations", s.14; Aziz, "Pakistan's relations with Afghanistan", s. 153; Siddique, *Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, A Look at Strategic Depth, Militant Movement and the Role of India and the US*, s. 12.

ekonomik anlamda oldukça zengin, ortak ve farklı ilişki alanları mevcuttur. Pakistan, Hindistan'dan algıladığı tehdit nedeniyle Afganistan'ı kendisi için "stratejik derinlik" sağlayacak bir coğrafya olarak görmüştür.³⁷ Bu gayri resmi olan ve resmi hiçbir dokümanda yer almayan,³⁸ bununla birlikte politik ve askeri analiz çalışmalarında sıkça rastlanabilen stratejik derinlik kavramı, herhangi bir sıcak çatışma durumunda geri çekilebilecek, toparlanabilecek derinlik sağlayan bir coğrafya olduğu gibi aynı zamanda dini ve siyasi alanda Pakistan'a kaynak ve temel sağlayacak bir devlet olarak da algılanmıştır.³⁹ Hatta Hindistan ve Keşmir politikalarında kullanılabilir terör gruplarına güvenli alan sağlayacak bir coğrafya olarak düşünülmüştür.⁴⁰

Pakistan'ın Afganistan'a yönelik dış politika davranışlarını şekillendiren önemli bir diğer konu ise kendi topraklarında göçmen olarak yaşayan Afgan gruplarıdır. Afganistan'ın işgali süresinde Afgan cihadına destek anlamında birçok farklı gruplara yaşam sahası sağlayan Pakistan aynı zamanda 3 milyona yakın bir mülteci ile de karşı karşıya kalmıştır.⁴¹ Pakistan, Afgan mültecilere din ve komşuluk bağları ile samimi bir şekilde ilgilenmiştir ancak bu durum kaçınılmaz olarak Pakistan'a kısa ve orta vadede sosyal, ekonomik ve siyasi yükler getirmiştir.⁴² Nitekim SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve 11 Eylül saldırıları sebebiyle Pakistan'a göç eden Afgan mültecileri kendi kültürlerini ve sorunlarını da beraberlerinde taşımış, Pakistan'ın toplum yapısında göz ardı edilemeyecek bir sorun haline gelmiştir.⁴³

Sınır bölgelerinde yaşayan bu topluluklar aynı zamanda sınır hattındaki yasadışı kaçakçılık faaliyetlerinin de önemli bileşenleridir. İki ülke arasındaki sınır

³⁷ Sripathi Narayanan, *Pakistan & Afghanistan: Understanding Islamabad's Policies and Strategies*, Institute of Peace and Conflict Studies, Special Report, July 2010, s. 5; Larry Hanauer ve Peter Chalk, "Pakistan", *India's and Pakistan's Strategies in Afghanistan: Implications for the United States and the Region*, RAND Corporation, 2012, s. 37.

³⁸ Riaz Mohammad Khan, "Overview of Pakistan's Afghan Policy and Future Perspectives", *Strategic Studies*, Vol. 34 (1), Institute of Strategic Studies Islamabad, 2014, s. 6, 9, 24.

³⁹ Khan ve Wagner, "The Changing Character of the Durand Line", s. 25.; Khan, "Overview of Pakistan's Afghan Policy and Future Perspectives", s. 8-9.

⁴⁰ Rifaat Hussein, "Pakistan's Relations with Afghanistan: Continuity and Change", *Strategic Studies*, Vol. XXII, Islamabad, 2002, s. 55.

⁴¹ Daniel P. Sullivan, "Tinder, Spark, Oxygen, and Fuel: The Mysterious Rise of the Taliban", *Journal of Peace Research*, Vol.44, No. 1, 2007, s. 97; Shafqat Ali Shah, "Pakistan's foreign policy dilemmas in the new millennium", *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, 2001, s. 346-347; Ahmed ve Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", s. 163; Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 151.

⁴² Ahmed ve Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", s. 161-163; Shah, "Pakistan's foreign policy dilemmas in the new millennium", s. 346-347; Sullivan, "Tinder, Spark, Oxygen, and Fuel: The Mysterious Rise of the Taliban", s. 97.

⁴³ Ahmad Faruqui, *Rethinking the National Security of Pakistan: The price of strategic myopia*, 2003, s. 2; Ahmed ve Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", s. 161-163.

hattının kontrol edilememesinden dolayı başta uyuşturucu ve silah kaçakçılığı olmak üzere yasadışı birçok ticaret türü yaşanmakta,⁴⁴ bu durum sadece iki ülkeyi değil başta komşu ülkeler olmak üzere tüm çevre ve çevre dışı ülkeleri olumsuz etkilemektedir.⁴⁵ Nitekim Afganistan ve Hindistan’la yaşanan savaşların yıkıcı etkisi, mülteci sorunları ve göçler ile savaşlar sırasında kontrolsüz silahlandırılan grupların yarattığı kaotik bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Pakistan, Afgan mültecilerin yaşamakta oldukları kampların sınır kontrolünde zafiyet yarattığı ve Taliban’a yeniden canlanması adına yaşam alanı sağlamakta olduğunu beyan etmeye başlamıştır.⁴⁶ ABD’nin terörizmle mücadele harekâtında bazı bölgelerine terör hedefi olarak müdahale edilmesi üzerine Pakistan, BM kamplarında yaşayanlar dahil olmak üzere Afgan mültecilerin 2009 yılına kadar ülkelerine geri dönmelerini istemiştir.⁴⁷ Ancak bu durum halen büyük oranda gerçekleşmemiştir.

Tüm bunların yanında Pakistan ve Afganistan komşu iki ülke olmalarının doğal ve kaçınılmaz sonucu olarak birbirine bağımlı ve iş birliği alanlarına da sahiptir. Özellikle sınırları kendi iradeleri dışında yapay olarak belirlenmiş Orta Doğu devletlerinde sıklıkla etnik, dil, din, kültür gibi önemli ortaklıkların yanı sıra başta ekonomi ve güvenlik algılamaları gibi karşılıklı ilişkiyi bağımlı kılan iş birliği alanları bulunmaktadır. Bunların en başında ticari faaliyetler gelmektedir. Pakistan, Afganistan’ın en büyük ticaret ortağıdır⁴⁸ ve Pakistan ürünlerinin ikinci büyük ihracat pazarı Afganistan’dır.⁴⁹ Afganistan ise sadece kara sınırlarına sahip, bu sebeple deniz yoluyla yapacağı ticarete zorunlu olarak Pakistan ve İran’a bağımlı bir coğrafyaya sahiptir. Pakistan ve Afganistan 1965 yılında transit ticaret anlaşması yapmış ve 2010 yılında bahse konu anlaşmanın (Afghanistan–Pakistan Transit Trade Agreement-APTITA) devamı teyit edilmiştir.⁵⁰ Bu düzenleme gereğince Pakistan Karaçi Limanı’nı Afganistan’ın kullanımına açmıştır. Ancak

⁴⁴ Tariq A. Karim, “Pakistan’s Relations with Iran and the Implications for Regional Stability”, *Mapping Pakistan’s Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security*, NBR Special Report No. 55, 2016, s. 117-118; Ahmed ve Bhatnagar, “Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor”, s. 160.

⁴⁵ Alireza Nader, “Iran and Afghanistan: A Complicated Relationship”, *Iran’s Influence in Afghanistan: Implications for the U.S. Drawdown*, RAND Corporation, 2014, s. 18-20.

⁴⁶ Ahmed ve Bhatnagar, “Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor”, s. 162.

⁴⁷ Brown, “Pakistan’s Relations with Afghanistan and Implications for Regional Politics”, s. 126; Ahmed ve Bhatnagar, “Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor”, s. 163.

⁴⁸ Pakistan’ın diğer ticaret ortakları ise AB ülkeleri, ABD, Çin, BAE, Endonezya, Japonya iken Afganistan’ın diğer ticaret ortakları İran, Hindistan, BAE, Rusya, Çin, Türkmenistan, Kazakistan’dır. T.C. Dışişleri Bakanlığı internet sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/pakistan-ekonomisi.tr.mfa>, <http://www.mfa.gov.tr/afghanistan-ekonomisi.tr.mfa>, erişim tarihi: 01.05.2020

⁴⁹ Ishrat Husain ve Muhammad Ather Elahi, “The Future of Afghanistan-Pakistan Trade Relations”, *Peace Brief*, No. 191, United States Institute of Peace, 2015, s. 1.

⁵⁰ Husain ve Elahi, “The Future of Afghanistan-Pakistan Trade Relations”, s. 1-2.

bahse konu anlaşmanın karşılıklı olarak uygulamasında zaman zaman dönemsel sorunlar yaşanmaktadır.⁵¹

İki ülke arasındaki potansiyel bir diğer iş birliği ve ortaklık alanı ise Türkmen gazını Hindistan'a ulaştıracak 1600 kilometre uzunluğundaki Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) doğalgaz boru hattı projesidir.⁵² Bu proje Orta Asya devletleri açısından da önemsenmekte olduğundan ekonomik anlamda Pakistan ve Afganistan'ı cesaretlendirecek bir niteliğe sahiptir. Bununla birlikte Orta Asya'dan Pakistan ve Afganistan'a elektrik enerjisi taşınması amacıyla başlatılan Türkmenistan-Özbekistan-Tacikistan-Afganistan-Pakistan (TUTAP) elektrik hattı projesi ise önem atfedilen diğer bir ortaklık alanıdır.⁵³

C. Pakistan Dış Politikasında Ayrılkçı ve Aşırılıkçı Grupların Yeri

Pakistan dış politikasında vekalet savaş aracı olarak ayrılkçı ve aşırılıkçı gruplara destek olgusu zamana ve çıkarlarına göre kullanılmıştır.⁵⁴ Bu bağlamda Pakistan'ın Afganistan ve Hindistan üzerinde baskı kurmak amacıyla kullanmış olduğu en etkili yöntem, bölgedeki aşırılıkçı ve ayrılkçılara vermiş olduğu destek olmuştur.⁵⁵ Sovyetler Birliği'nin işgali ile başlayan mücahit gruplarına verilen destek zamanla bir gelenek olmuş, bir politika haline dönüşmüştür. Terörist kavramında kendince bir ayrıma giden Pakistan, El-Kaide gibi Pakistanlı radikallerin yer aldığı yapılara herhangi bir isimlendirme yapmazken, dış kaynaklı grupları "terörist" ve Keşmir meselesinde çatışan grupları ise "özgürlük savaşçısı" şeklinde isimlendirmektedir. Bu düşünce yapısı Pakistan'ın terör ve terörizme olan yakınlığı ve desteğini tam olarak kesmesini engellemektedir.⁵⁶ Pakistan'ın politikalarındaki bu ikilik (duality) aslında geçmişine ve devletin ulusallaşma sürecine dayanan yapısal bir sorundur. Bu davranış şekli sadece Pakistan yönetimlerinin karar alma sonucundan ziyade bir inanç halini almıştır.⁵⁷ Pakistan'ın aşırılıkçı ve ayrılkçı akımları politikasının bir

⁵¹ Bhatnagar ve Mohan, "India-Pakistan Relations and Regional Stability", s. 93.

⁵² Rollie Lal, "Pakistan", *Central Asia and Its Asian Neighbors: Security and Commerce at the Crossroads*, RAND Corporation, Santa Monica, 2006, s. 26; Bhatnagar ve Mohan, "India-Pakistan Relations and Regional Stability", s. 86.

⁵³ Saleem, Ali Haider. "Central and South Asian Energy Projects: Prospects and Challenges for Pakistan", *Strategic Studies*, Vol. 38, No. 3, 2018, s. 58; Lal, "Pakistan", s. 21.

⁵⁴ C. Christine Fair, "The Militant Challenge in Pakistan", *Asia Policy*, No. 11, January 2011, s. 108-109; Frédéric Grare, "Pakistan-Afghanistan Relations In The Post-9/11 Era", *Carnegie Papers*, Carnegie Endowment for International Peace, No. 72, October 2006, s. 5; Bhatnagar ve Mohan, "India-Pakistan Relations and Regional Stability", s. 88-89.

⁵⁵ Bhatnagar ve Mohan, "India-Pakistan Relations and Regional Stability", s. 94; Lal, "Pakistan", s. 23.

⁵⁶ Haqqani, *Pakistan: Between Mosque and Military*, s. 7.

⁵⁷ *Ibid.*, s. 6.

parçası haline getirmesi, kendisini tehditkar bir konuma taşımaktadır. Bu terör yapılarının farklı niteliklere ayrılması ve isimlendirilmesi ülke içerisinde dinsel söylemlerle beslenen siyasetin giderek güçlenmesine olmuştur.

Pakistan'ın ayrılıkçı ve radikal terör gruplarını ve de günümüzde Taliban'ı desteklemesinin başlıca sebepleri Afganistan'ın Pakistan topraklarına yönelik iddialarından vazgeçirmenin yanı sıra Hindistan'ı dengelemek ve Hindistan'ın Afganistan üzerindeki etkisini engellemek temellidir.⁵⁸ Nitekim Pakistan daha öncede 1974 yılında Afgan hükümetine karşı faaliyet gösteren dini gruplara ve 1979 yıllardan itibaren Sovyet işgaline karşı mücadele veren mücahit gruplara da destek vermiştir.⁵⁹

Sovyet işgali döneminde Afganistan'da faaliyet gösteren ve mücadele eden mücahit gruplar Pakistan'da sayıları 1971 yılında yaklaşık 900 olan ve 1988 yılında 8000'i bulan medreselerde yetiştirilmiştir.⁶⁰ İşgal sürecinde ve devamında yaşanan Afgan iç savaşı sürecinde Afganlı mücahitlere ve Afgan hükümeti karşıtı güçlere ekonomik ve askeri destek veren Pakistan⁶¹ bir bakıma terör yapılanmalarına verdiği desteği Batı nezdinde meşru bir zemine taşımıştır nitekim bu terör yapılarının faaliyetleri Batı tarafından görmezden gelinmiştir. Daha sonra ise bu medreseler Sovyet işgaline karşı Afganistan'da mücadele eden mücahitleri yetiştirmenin devamında Taliban'ın da gelişmesine ve insan gücü teminine büyük kaynak teşkil etmiştir.⁶²

Ancak başta Pakistan ve Afganistan olmak üzere bölge ülkelerindeki ayrılıkçı ve aşırılıkçı yapılanmalar, özellikle etnik ve dinsel farklılıkları daha belirgin ve manipüle edilebilecek hale getirmiş, bölgesel savaş ağalarını meşrulaştırmış ve başta El-Kaide ile Taliban olmak üzere bu nitelikteki terör hareketlerini ortaya çıkaran şartların oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bölgede faaliyet gösteren ayrılıkçı ve aşırılıkçı yapıların içinde en etkili ve kapsamlı olan Taliban hareketi olmuştur. Her ne kadar Afganistan güneyindeki Kandahar şehrinde 1994 yılında ortaya çıkmasına rağmen Taliban hareketinin güçlenmesinde ve yönlendirilmesinde Pakistan çok önemli rol oynamıştır. Pakistan, Taliban'ın doğduğu zaman olarak kabul edilen 1994'ten 11 Eylül 2001 saldırılarına kadar

⁵⁸ Wagner, "Pakistan's Foreign Policy Between India and Afghanistan", s.249; Kumar, "Pakistan's Foreign Policy, Trends and Challenges", s.20; Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 154.

⁵⁹ Omrani, "The Durand Line: History and Problems of the Afghan-Pakistan Border", s. 189-190.

⁶⁰ Sullivan, "Tinder, Spark, Oxygen, and Fuel: The Mysterious Rise of the Taliban", s. 98.

⁶¹ Rais Ahmad Khan, "US Policy Towards Afghanistan", *Pakistan Horizon*, Vol. 40, No. 1, 1987, s. 69, 72, 77; Khan ve Wagner, "The Changing Character of the Durand Line", s. 25.

⁶² Ishtiaq Ahmad, *Afganistan'dan Keşmir'e: ABD Liderliğindeki Terörizme Karşı Savaş ve Hindistan-Pakistan Çatışması*, İstanbul, 2013, s. 22-23; Sullivan, "Tinder, Spark, Oxygen, and Fuel: The Mysterious Rise of the Taliban", s. 98.

olan dönemde bu radikal yapılanmayı Afganistan'a karşı desteklemiştir.⁶³ Hatta öyle ki Taliban'ın 1996-2001 yıllarında Afganistan'da kurduğu rejimi diplomatik olarak ilk olarak tanıyan Pakistan olmuştur.⁶⁴ Dolayısıyla Pakistan, Afganistan coğrafyasındaki İslami hareketlerin radikalleşmesinde çok önemli bir paya sahip olmuştur.⁶⁵

Büyük oranda Peştun gruplardan oluşan Taliban hareketi⁶⁶ Deobandizm akımından⁶⁷ oldukça etkilenmiş bir oluşumdur. Taliban, Afganistan'da istikrarı sağlayabilecek, terör örgütlerini sonlandırabilecek, uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele edebilecek, İran'ı çevreleyebilecek bir güç olarak değerlendirilmiş ve radikal yapısını göz ardı edilmiştir.⁶⁸ Uluslararası alanda gördüğü destek sayesinde Taliban birkaç yıl içinde Afganistan'da başat güç haline gelmiş ve Afganistan genelinde kontrol sağlamayı başarmıştır.

Pakistan, kendi uluslaşma motivasyonu olan din unsurunu Peştun milliyetçiliğinin bastırılması adına bilinçli olarak kullanılmaktadır ve bu sebeple Taliban hareketi, Pakistan tarafından dini ideolojiler ile beslenmektedir. Zira Pakistan Peştun milliyetçiliğini kendi bekasına yönelik büyük bir tehdit algılamaktadır. Bunun en önemli sebebi, Afganistan'ın Peştun topluluklar ve yaşadıkları bölgeler üzerinde egemenlik iddiası ile Peştunların birliği⁶⁹ ve bağımsızlığı ideali çerçevesinde "Büyük Peştunistan (Greater Pashtunistan)"

⁶³ Wagner, "Pakistan's Foreign Policy between India and Afghanistan", s. 250.

⁶⁴ Taliban tarafından ilan edilen Afganistan İslam Emirliğini Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tanımıştır. bkz. Rasul Bakhsh Rais, *Recovering the Frontier State: War, Ethnicity, and State in Afghanistan*, Lexington Books, 2009, s. 57; Ahmad, *Afganistan'dan Keşmir'e: ABD Liderliğindeki Terörizme Karşı Savaş ve Hindistan-Pakistan Çatışması*, s. 24.

⁶⁵ Siddique, *Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, A Look at Strategic Depth, Militant Movement and the Role of India and the US*, s. 7; Wagner, "Pakistan's Foreign Policy Between India and Afghanistan", s. 247, 249; Omrani, "The Durand Line: History and Problems of the Afghan-Pakistan Border", s. 189-190; Kumar, "Pakistan's Foreign Policy, Trends and Challenges", s. 20.

⁶⁶ Barnett R. Rubin, *The Search for Peace in Afghanistan: From Buffer State to Failed State*, Yale University Press, London, 1995, s. 139; Anwar H. Syed, "Pakistan in 1997", *Asian Survey*, Vol. 38, No. 2, February 1998, s. 124-125; Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 154.

⁶⁷ Deobandizm, etkili bir Sünni Hanefî akımıdır. 1866 yılında Hindistan'ın Uttar Pradeş eyaletindeki Deoband merkezinde din eğitimi vermek amacıyla kurulmuş olan okul, Kahire'deki El Ezher Medresesi'nden sonra ikinci büyük fetva merkezi olarak kabul edilmektedir. Deoband mollaları, teröre karşı olduklarını belirtmekle birlikte, ABD'nin tüm İslam coğrafyasına karşı aldığı saldırgan tutumu da reddetmektedir. Pakistan ve Afganistan'daki Taliban militanları da bu okuldan gelmektedirler.

⁶⁸ Larry P. Goodson, *Afghanistan's Endless War: State Failure, Regional Politics and the Rise of the Taliban*, Seattle, 2001, s. 81; Citha D. Maass, "The Afghanistan Conflict: External Involvement", *Asian Survey*, Vol. 18, No. 1, 1999, s. 69; Sullivan, "Tinder, Spark, Oxygen, and Fuel: The Mysterious Rise of the Taliban", s. 104.

⁶⁹ Omrani, "The Durand Line: History and Problems of the Afghan-Pakistan Border", s. 188.

politikasıdır.⁷⁰ Afganistan'ın Peştunların bir araya gelmesi ve bağımsızlığı yönündeki bu politikasının⁷¹ Hindistan tarafından desteklenmesi Pakistan'ı çevrelendiği endişesine sürüklemektedir. Bu sebeple Pakistan Peştun milliyetçiliğini kontrol altında tutabilmek için Peşaver üzerinden Deobandizm ve medreseleri kullanmakta, İslamcılık aracıyla milliyetçiliğe karşı durmaya çalışmaktadır. Bu konudaki en önemli ve etkili silahı ise Taliban'dır. Pakistan Taliban üzerinden Afganistan'ı kontrol etmek istemekte ve bu şekilde Peştun milliyetçiliğini etkisiz kılmaya çalışmaktadır.

Afganistan tarafından önemli bir sorun sahası olarak algılanmasına rağmen Pakistan, başta Taliban olmak üzere ayrılıkçı gruplara destek enstrümanını kullanmaktan uzun süre vazgeçmemiştir.⁷² Zira Taliban'ın Afganistan'da 2001'de pasifize edilmesinden sonra dahi Afgan terör yapılanmaları Pakistan'da kendilerine güvenli alanlar bulmuşlardır. Bölgede etkili olan ayrılıkçı ve radikal terör grupları (Molla Ömer Şurası, Gülbeddin Hikmetyar'ın Hizb-e İslamı ve El-Kaide bağlantılı Hakkani Ağ) Pakistan'da yerleşik olarak faaliyet göstermeye devam etmiştir.⁷³ Neo-Taliban hareketi olarak da adlandırılan Taliban'ın yeniden ortaya çıkışı ile terörizmin bölgedeki yıkıcı etkisi daha da genişlemiştir. Zira yeniden yapılanan Taliban, önceki yapıdan farklı olarak daha yekpare ve aşiret farklılıklarını göz ardı eden bir yapıya dönüşmüştür.⁷⁴ Nitekim Molla Ömer liderliğinde yeniden örgütlenen Taliban, 2003'den itibaren NATO Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (International Security Assistance Force-ISAF) ile Afgan merkezi hükümetine karşı saldırılara başlamış, birkaç yıl içinde Afganistan coğrafyasının büyük kısmını yeniden kendi kontrolü altına almıştır. Neo-Taliban hareketi her ne kadar eski Taliban tarafından pek fazla benimsenmese de özellikle Pakistan ve bazı Arap ülkeleri tarafından benimsenmektedir. Yeni saldırı ideolojisi ve teknikleri kazanan Neo-Taliban'ın saldırılarının esas hedefi yabancı

⁷⁰ Khan ve Wagner, "The Changing Character of the Durand Line" s. 20; Hasan, "Pakistan-Afghanistan Relations", s. 14; Aziz, "Pakistan's relations with Afghanistan", s. 153; Siddique, *Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, A Look at Strategic Depth, Militant Movement and the Role of India and the US*, s. 12; Schofield, "Pakistan's Afghanistan Policy, Blockades, and Strategic Trade", s. 252; Fair, *Pakistan's Strategic Culture: Implications for How Pakistan Perceives and Counters Threats*, s. 13; Ahmed ve Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", s. 160.

⁷¹ Hasan, "Pakistan-Afghanistan Relations", s. 14; Aziz, "Pakistan's relations with Afghanistan", s. 153; Siddique, *Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, A Look at Strategic Depth, Militant Movement and the Role of India and the US*, s. 12.

⁷² Kumar, "Pakistan's Foreign Policy, Trends and Challenges", s. 20; Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 154-160.

⁷³ Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 152; Khan ve Wagner, "The Changing Character of the Durand Line", s. 26.

⁷⁴ Shehzad H. Qazi, *The Neo-Taliban, Counterinsurgency & the American Endgame in Afghanistan*, Institute for Social Policy and Understanding (ISPU) Research Associate, New York, April 2011, s. 8.

ülke birliklerini ülkede tutarak yıpratmak olmuştur. Bu haliyle neo-Taliban, ülkeye müdahale eden yabancı ülke birliklerine karşı koymak olan klasik Taliban anlayışından, zaferin küresel çapta elde edilmesine evrilen bir düşünce yapısına sahiptir.⁷⁵

Genel anlamda şu tespit yapılabilir: Pakistan siyasal yaşamında yaşanan değişikliklerde dahi terör yapılarına verilen destek değişmemiştir. Özellikle Taliban enstrümanı ile Afganistan üzerinde etkili olma politikası hemen tüm iktidarlarca sürdürülmüştür.⁷⁶ Pakistan'ın Taliban'a verdiği bu destek, Pakistan'ın Afganistan üzerindeki etkisinin devamı açısından Pakistan elitlerinin seçimlerinden daha ziyade Pakistan'ın milli çıkarları bakımından meşru kabul edilmiştir.

11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin liderliğinde başlatılan terörizme karşı mücadele dönemi ile birlikte Pakistan'ın Afganistan politikasını yeniden şekillendirmesi kaçınılmaz olmuştur. Pakistan, Sovyetler Birliği'nin işgal döneminden itibaren İslami terör örgütleri ile olan yakınlığına son vererek başta El-Kaide ve Taliban olmak üzere Afganistan'da faaliyet gösteren terör örgütlerinin yok edilmesine yönelik diğer devletlerle iş birliğine başlamıştır.⁷⁷ Afgan Taliban'ına verdiği desteği keserek politika değişikliğine giden Pakistan, daha önceden ilişki kurmadıkları Afganistan'daki Karzai hükümeti ile ilişkileri iyileştirme yönünde adımlar atmaya başlamıştır.⁷⁸ Bunun en önemli sebeplerinden birisi ABD baskısı yanında yine Hindistan olmuştur nitekim bu dönemde Hindistan da Afganistan'a yönelik daha aktif ve olumlu bir politika izlemeye başlayarak ABD'nin terör savaşına destek vermiş ve topraklarının ABD tarafından kullanılmasına izin vermiştir.

Pakistan'da Temmuz 2018 ayında İmran Han'ın Başbakan olarak seçilmesi Afganistan politikasında daha olumlu adımların atıldığı bir gelişme olmasına rağmen devam eden Taliban saldırıları sebebiyle Afganistan, Pakistan'ın halen terör gruplarına yaşam alanı sağladığı ve Taliban'a desteğinin sürdüğünü -çeşitli platformlarda defalarca- ifade etmiştir.⁷⁹ Nitekim Pakistan politikalarında Afganistan üzerinde etkisinin devamı ve Hindistan'ın Keşmir politikalarında baskı unsuru oluşturmak adına İslami ayrılıkçı ve radikal örgütleri desteklemek bir gelenek halini almıştır. Pakistan, siyasal yapısında halen varlıklarını sürdüren

⁷⁵ Antonio Giustozzi, *Koran Kalashnikov and Laptop: The Neo-Taliban Insurgency in Afghanistan 2002-2007*, 2009, s. 138-139.

⁷⁶ Ahmed ve Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", s. 163.

⁷⁷ Ibid., s. 161.

⁷⁸ Ibid., s. 162.

⁷⁹ Reuters Haber Ajansı internet sitesi, *Afghanistan President: Pakistan still shelters insurgents*, 23 Ocak 2020, <https://www.reuters.com/article/us-davos-meeting-ghani/afghanistan-president-pakistan-still-shelters-insurgents-idUSKBN1ZM276>, erişim tarihi: 23.05.2020

ve İslami ayrılıkçı terör gruplarına sempati besleyen siyasi yapılar sebebiyle kararlı bir duruş sergileyememekte, terörle bağlarını koparamamaktadır.

Pakistan'ın 2016 yılından itibaren Taliban ile barış görüşmelerinde arabuluculuk rolü üstlenmesi ve bu sürece dolaylı bağlı olarak Şubat 2020 ayı içinde ise Afgan Taliban heyeti ile ABD'nin imzaladığı ve ABD ve Koalisyon Güçlerinin 14 ay içerisinde Afganistan'dan ayrılmasına ve diğer birtakım karşılıklı taahhütleri içeren bir nevi barış anlaşması⁸⁰ Pakistan'ın Taliban yapılanmasındaki etkisinin ve ısrarının bir göstergesidir. Pakistan yapılan bu anlaşma ile Taliban'ın iktidarda söz sahibi olması durumunda Afganistan coğrafyasında etkisini artırmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte Pakistan'ın bu "vekalet (proxy)" nitelikli müdahaleci politikaları sadece Afganistan'la sınırlı kalmamıştır. Nitekim Pakistan Hindistan'a yönelik olarak da Jammu ve Keşmir bölgesindeki Lashkar-e-Tayyaba (LeT) ve Harkat-ul-Mücahidler (HUM) gibi ayrılıkçı radikal grupların ortaya çıkmasında önemli olmuş ve devamında destek vermekten çekinmemiştir.⁸¹

Bununla birlikte Pakistan, özellikle 2006 yılından itibaren bu muhalif ve ayrılıkçı örgütlerin kendisine de zarar verdiğini görmeye başlamıştır.⁸² Pakistan'ın bir politika aracı olarak kullandığı Taliban belli bir süre sonra Afganistan'da yaşayan ayrılıkçı gruplar tarafından da kullanılmaya başlanmış ve Pakistan'a karşı bir kaldıraç⁸³ durumuna gelmiştir. Coğrafyada yaşanan bu gerçeklik halihazırda Pakistan için büyük bir sorun kaynağı olmaya devam etmektedir.⁸⁴ Pakistan Taliban varlığından kurtulmak istese dahi gerek güvenlik yapısının etkinliği gerekse Pakistan toprakları içindeki Afgan mültecilerin varlığı Taliban'ın varlığını sürdürmesine zemin teşkil etmektedir. Sınır hattı boyunca Afgan mültecilere yaşam alanı sağlayan bahse konu kamplar sınır kontrolünü zorlaştırmakta ve Taliban'a yaşam alanı sağlamaktadır.⁸⁵ Bu durum ise Pakistan topraklarının ABD'nin devam eden terörizmle mücadele harekâtında hedef olmasına sebep olmaktadır. Bu sebeplerdir ki terörizmle savaş bağlamında ABD'nin tekrar bu coğrafyaya dahil olması ve askeri güç olarak konuşlanması Pakistan'ın terörist ve ayrılıkçı gruplarla olan ilişkisini tekrar gözden geçirmesine sebep olmuştur nitekim ABD ile birlikte hareket etmek zorunda kaldığından ve ABD'nin terör

⁸⁰ ABD Dışişleri Bakanlığı internet sitesi, "Agreement for Bringing Peace to Afghanistan Between the Islamic Emirate of Afghanistan Which Is Not Recognized by the United States as a State and Is Known as the Taliban and the United States of America, February 29, 2020", <https://www.state.gov/agreement-for-bringing-peace-to-afghanistan/>, erişim tarihi: 01.05.2020

⁸¹ Haqqani, *Pakistan: Between Mosque and Military*, s. 26.

⁸² Karim, "Mapping Pakistan's Internal Dynamics: Implications for State Stability and Regional Security", s. 4; Bhatnagar ve Mohan, "India-Pakistan Relations and Regional Stability", s. 89.

⁸³ Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 152.

⁸⁴ Brown, "Pakistan's Relations with Afghanistan and Implications for Regional Politics", s. 127.

⁸⁵ Grare, "Pakistan-Afghanistan Relations In The Post-9/11 Era", s. 4-5; Ahmed ve Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", s.162, 164.

örgütleri ile olan ilişkilerini sonlandırmasına yönelik baskı görmüştür.⁸⁶ Zira Pakistan, ABD'nin teröre karşı vermiş olduğu mücadelede yanında yer almasına rağmen kendi topraklarında Taliban, El-Kaide, radikal Hakkani Ağına güvenli alanlar sağlamış ve bu terör örgütlerini Hindistan ve Afganistan'a karşı kullanmıştır.⁸⁷ Dolayısıyla Pakistan, ABD'nin teröre karşı mücadele kapsamında kendisine verdiği desteği kendi politikaları çerçevesinde fırsata çevirmek istemiş; bir bakıma gerek Afganistan gerekse ABD'ye karşı ikili politika izlediği ifade edilebilir.⁸⁸ Bu politika ile Pakistan'ın ABD ile olan müttefiklik ilişkilerini devam ettirmeyi, bunun yanında ABD'nin Afganistan'dan çekilmesini, bunun sonucunda Afganistan üzerinde siyasi ve ekonomik olarak etkili olmayı ve bölge üzerinde etkin söz sahibi olmayı hedeflemiştir. Ancak Pakistan'ın 1980'lerden izlediği terör örgütlerini kullanma politikası, bölgeyi istikrarsızlaştırmanın yanında ABD'de dahil olmak üzere küresel ölçekli bir tehdide dönüşmüştür.

D. Pakistan'ın Afganistan Politikasının Kimliksel Analizi

Pakistan'ın Afganistan politikasının temellerini Pakistan'daki Peştun etnik nüfusunu da içine alan ve coğrafi olarak Pakistan'ın kuzeybatısını içeren bağımsız bir Büyük Peştunistan oluşumunu engellemek ve Hindistan'ın Afganistan üzerindeki etkisini ve nüfuzunu azaltmak oluşturmuştur. Bu bağlamda Pakistan için asıl sorun Afganistan kaynaklı Peştun milliyetçiliği ve dolaylı sorun Hindistan'ın varlığı olmuştur. Aynı coğrafyada yaşayan ve zamanla üç bağımsız siyasi yapıya dönüşen bu devletlerin aralarındaki ilişki yapısı geniş perspektiften ele alındığında Güney Asya'da yeniden oluşan güvenlik yapılanmasında Afganistan, Pakistan'ın Hindistan politikasının bir bileşeni durumundadır.⁸⁹ Bir başka ifadeyle Pakistan'ın Afganistan'a yönelik politika eylemleri Hindistan temelli olarak görünmekle birlikte bu ilişki yapısını Afganistan'ın "Büyük Peştunistan" ideali ile Pakistan'ın "stratejik derinlik" stratejisinin karşılıklı mücadelesi olarak niteleyebiliriz.

Pakistan'ın Hindistan politikalarını Afganistan üzerinden hayata geçirmeye çalışması bölgedeki sorunların derinleşmesine sebep olmaktadır.⁹⁰ Hindistan ile sürekli bir rekabet ilişki yapısına sahip olan Pakistan, istikrarsız bir Afganistan'ı,

⁸⁶ Samra Naz ve Zafar Nawaz Jaspal, "Afghanistan in the Snare of External Power Struggle", *Strategic Studies*, Vol.38, No. 3, 2018, s. 25.

⁸⁷ Wagner, "Pakistan's Foreign Policy Between India and Afghanistan", s.249; Kumar, "Pakistan's Foreign Policy, Trends and Challenges", s. 20; Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 154.

⁸⁸ Lal, "Pakistan", s. 27.

⁸⁹ Farzana Shaikh, *Making Sense of Pakistan*, Oxford University Press, New York, 2009, s. 200.

⁹⁰ Frédéric Grare, "Pakistan", Ashley J. Tellis ve Aroop Mukharji (eds.), *Is A Regional Strategy Viable In Afghanistan?*, Carnegie Moscow Center, 2010, s. 18; Bhatnagar ve Mohan, "India-Pakistan Relations and Regional Stability", s. 92-93.

Hindistan ile yakın ve uyum içinde olan bir Afganistan'a tercih edecektir.⁹¹ Dolayısıyla Pakistan Hindistan'a karşı duyduğu endişe sebebiyle, kendi bölgesinde güçlü olmaya ve stratejik derinlik olarak tanımladığı Afganistan'ı kendi kontrolünde olmasına çabalamaktadır.⁹² Zira Pakistan'ın yanında yer alan Afganistan, Pakistan'a Hindistan ile rekabet edebilecek bir güç sağlayacaktır. Bu nedenle mevcut durum itibarıyla yeniden yapılanmaya çalışan Afganistan gerek Pakistan gerekse Hindistan'ın güç mücadelesi alanı haline gelmiştir.

Pakistan, ülkeyi oluşturan etnik toplulukları paylaşılan ortak değerler etrafında toplama ve birlikte bir gelecek ideali yaratmayı bir başka ifade ile uluslaşma sürecini henüz başaramamıştır. Ülkedeki etnik topluluklar kendilerini halen öncelikli olarak etnik kimlikleri ile tanıtmaktadır. Nitekim Pakistan'ın geçmişinde kendisinin bir parçası iken ayrı bir Bangladeş Devletinin kurulması bu sorunun en somut örneğidir. Günümüzde ise ülkenin bütünlüğünün korunmasına yönelik en büyük sorun sahası Peştunlar olarak görülmektedir. Zira Pakistan devleti Peştun milliyetçiliğini kendi bekasına yönelik büyük bir tehdit algılamaktadır çünkü Peştunlar, Pakistan'ın en büyük azınlık grubudur. Her ne kadar Afganistan'ın en büyük etnik grubu olmasına rağmen Pakistan sınırlarında yaşayan Peştun nüfusu Afgan Peştunlarının yaklaşık iki katıdır.⁹³ Bu sebeple Afganistan ile süre gelen sınır probleminin önemli bir bileşeni olan Peştunların da bir zaman sonra Büyük Peştunistan oluşturma amacıyla ayrılma endişesi⁹⁴ Pakistan dış politikasının önemli bir hareket noktasıdır. Tartışılabilen bir sınır hattı ile Afganistan'dan fiziki olarak kendini ayıramamanın yanında toplumsal, kültürel ve dinsel bakımdan da keskin bir hat çizemediğinden iki ülke arasındaki maddi ve düşünsel sınırlar belirsiz bir haldedir. Hindistan gibi bir "öteki" Afganistan yaratamayan Pakistan, bunun yerine kendi kontrolünde olan bir Afganistan'ı daha tercih etmektedir. Dolayısıyla Bengalliler ile yaşamış olduğu ve potansiyel olarak Peştunlar sebebiyle yaşanabilecek parçalanma sendromunun esas aktörü Afganistan'dır. Bu bağlamda Pakistan için sınır hattının tanınması konusu Afganistan politikasında önemli bir yere sahiptir. Pakistan kendisini tam olarak ayırtıramadığı Afganistan'ı kendi bekası adına samimi ve istikrarlı bir

⁹¹ Brown, "Pakistan's Relations with Afghanistan and Implications for Regional Politics", s. 124.

⁹² Marvin G. Weinbaum ve Jonathan B. Harder, "Pakistan's Afghan Policies and Their Consequences", *Contemporary South Asia*, Vol. 16, No. 1, 2008, s. 35.

⁹³ Afganistan'da %42'lik oranlarıyla en büyük etnik grubu oluşturan Peştunların nüfusu 2018 yılı tahminlere göre yaklaşık 14 milyon, Pakistan'da %15,4'lük oranlarıyla en büyük azınlık olan Peştunların nüfusu yaklaşık 28 milyondur. Dünya Bankası İnternet Sitesi, https://www.google.com.tr/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=sp_pop_totl&idim=country:AFG:IRQ:SYR&hl=tr&dl=tr, erişim tarihi: 03.12.2019; CIA internet sitesi, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/pk.html>, erişim tarihi:01.12.2019.

⁹⁴ Haqqani, "Pakistan and the Threat of Global Jihadism: Implications for Regional Security", s. 144; Shaikh, *Making Sense of Pakistan*, s. 204.

yapıda görmemektedir. Zira Durand Hattı olarak bilinen sınırın Afganistan tarafından resmi olarak tanınması, Pakistan açısından toprak bütünlüğünün ve egemenlik haklarının tam anlamıyla tanınması anlamına gelmektedir.

Pakistan İslam kimliğinin birleştirici niteliğini kullanarak etnik ortaklığa sahip olan Peştunları Pakistanlı ulus-kimlik çatısı altında birleştirmeye çalışmıştır. Bunun yanında, Peştun milliyetçiliğini kontrol altında tutmak amacıyla Pakistan'da yaşayan Peştunlara zamanla siyasi yaşamda ve orduda önemli görevler suretiyle politik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda diğer etnik gruplara nazaran daha iyi entegre etmeye çalışmıştır.⁹⁵ Ancak Peştunlara yönelik başarısı görece olan bu politika, Afganistan ve Hindistan'ın bu konuyu manipüle etme riskini ortadan kaldırmamıştır.

Afganistan'da zamanla artan Hindistan etkisi, Pakistan'da iki taraflı olarak kuşatılma endişesi yaratmıştır. Dolayısıyla ülkenin iktidarları dış politikalarının meşruiyeti adına Hindistan unsurunu iç politik malzeme olarak kullanmaya devam etmişlerdir. Bu ideolojinin yansıması olarak Afganistan üzerinde etkili olabilmek adına 1970'lerden itibaren Pakistan, İslamcı Afgan muhalefet liderlerine maddi ve manevi destek sağlayarak Afganistan'a yönelik müdahaleci politikalarında ayrılıkçı ve aşırı milliyetçi grupları kullanmışlardır.⁹⁶ Bu sebeple Pakistan, Hindistan ve Afganistan arasında sıkışmamak, Hindistan'ın Afganistan'da etkinliğini azaltmak ve Keşmir sorununda inisiyatifini sürdürmek amacıyla başta Taliban olmak üzere bir çok terör yapılanmalarına dolaylı ve örtülü olarak destek vermiştir.⁹⁷

Pakistan, Peştun milliyetçiliğini kendi bekasına yönelik büyük bir tehdit olarak algıladığından Peştun milliyetçiliğini kontrol altında tutmak adına din unsurunu kullanılmaktadır. Bu bağlamda Peştun ağırlıklı bir oluşum olan Taliban hareketi, Pakistan tarafından dini ideolojiler ile beslenmektedir. Pakistan, Peştun milliyetçiliğini kontrol altında tutabilmek için Deobandizm akımını yayan medreseleri kullanmakta, İslamcılık aracılığıyla milliyetçiliğe karşı durmaya çalışmaktadır. Bu konudaki en önemli ve etkili silahı Taliban olmuştur. Pakistan Taliban üzerinden Afganistan'ı kontrol etmek istemekte ve bu şekilde Peştun milliyetçiliğini etkisiz kılmaya çalışmaktadır. Afganistan tarafından önemli bir sorun sahası olarak algılanmasına rağmen Pakistan, başta Taliban olmak üzere ayrılıkçı gruplara destek enstrümanını kullanmaktan uzun süre vazgeçmemiştir.⁹⁸

⁹⁵ Burke ve Ziring, *Pakistan's Foreign Policy: An Historical Analysis*, s. 89; Khan ve Wagner, "The Changing Character of the Durand Line", s. 24.

⁹⁶ Haqqani, *Pakistan: Between Mosque and Military*, s. 153, 244.

⁹⁷ Haqqani, "Pakistan and the Threat of Global Jihadism: Implications for Regional Security", s. 145; Ahmed ve Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", s. 172-173.

⁹⁸ Kumar, "Pakistan's Foreign Policy, Trends and Challenges", s. 20; Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 154-160.

Buna rağmen Pakistan’da son dönemlerde ortaya çıkan Peştun milliyetçi gruplar Pakistan toprak bütünlüğü için tehdit oluşturmaya devam etmektedir. Peştunların hakları için 2016 yılından itibaren mücadeleye başlayan Peştun Koruma Hareketinin (Pashtun Tahafuz (Protection) Movement-PTM) söylemleri Pakistan ordusunun müdahalesine sebep olmuştur. Daha sonraki gelişme ise 2018 yılında Peştunların yaşadıkları FATA bölgesinin özel statüsü Pakistan tarafından değiştirilerek Pakistan’ın bir eyaleti haline getirilmesi olmuştur.⁹⁹ Kuzey Veziristan kaynaklı olan PTM, Peştunların yirmi yıldır hem Taliban hem de Pakistan ordusunun şiddetinin hedefi olduğunu ve Pakistan ordusunun ülkenin kuzeybatısındaki Peştunlara karşı ciddi insan hakları ihlalleri yapıldığını iddia etmektedir.¹⁰⁰ Dolayısıyla Peştun milliyetçiliği halen potansiyel bir kırıma noktası olarak Pakistan toplumsal yaşamında bir olasılık olarak varlığını devam ettirmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, Pakistan ve Afganistan devletlerinin karşılıklı olarak birbirlerine mecbur ve birbirleri adına önemli oldukları savından yola çıkarak; DPA bağlamında Pakistan dış politikasında Afganistan’ın yerini analiz etmeyi amaçlamıştır. Dış politika analizinde devlet kimlikleri en önemli çözümleme bileşeni durumundadır. Bu bağlamda Pakistan’ın Afganistan politikasını anlamlandırmak adına kimlik kavramı ile ilgili “benzer kimliklere sahip olan devletlerin benzer çıkarlara sahip olması gerekir öngörüsü ne oranda gerçekçidir?” sorusunun cevabı aranmıştır. Zira uluslararası sistemde benzer siyasi kimliklere sahip devletlerin aralarında iş birliği beklentisi tüm kimliksel yaklaşımlarda ortaktır. Bu durumda siyasal kimlik açısından İslam Cumhuriyeti olarak tanımlayan ve tanınan Pakistan ve Afganistan devletleri gerek etnik gerekse sosyal kimlikler bağlamında birçok ortak bileşene sahip olmasına rağmen Pakistan’ın Afganistan politikasında kimlik inşa süreçlerindeki farklılıkların, bir başka ifadeyle uluslaşma süreçlerinin etkili olduğu sonucuna varılmıştır çünkü devletlerin kimliği, içsel alanda kimlik inşasının bir ürünüdür. Kimlik anlamında birçok ortak bileşene sahip olmasına rağmen Pakistan ve Afganistan’ın tecrübe

⁹⁹ Abdur Rehman Shah, “The Rise of the Pashtun Protection Movement (PTM): Polemics and Conspiracy Theories”, *Asian Affairs*, Vol. 51, Issue 2, 2020, s. 266-267; Madiha Afzal, *Why is Pakistan’s military repressing a huge, nonviolent Pashtun protest movement?*, 7 February 2020, Brookings internet sitesi, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/02/07/why-is-pakistans-military-repressing-a-huge-nonviolent-pashtun-protest-movement/>

¹⁰⁰ Shah, “The Rise of the Pashtun Protection Movement (PTM): Polemics and Conspiracy Theories”, s. 266-267; Al Jazeera internet sitesi, *Why is Pakistan’s Pashtun movement under attack?*, 28 January 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/pakistan-pashtun-movement-attack-200128085744910.html>, erişim tarihi: 01.05.2020

ettikleri farklı kimlik inşa süreçleri sonucunda farklı çıkarlar ve buna bağımlı politika uygulamalarına sahip oldukları söylenebilir.

Pakistan'ın sahip olduğu etnik çoğulluk ve farklılıklar sebebiyle ülkenin kuruluş aşamasından itibaren din olgusu ülkenin oluşumunda önemli bir birleştirici olarak görülmüştür. Pakistan, din unsuru ile Hint yarımadasında yaşayan bütün Müslümanları birleştirerek bir devlet olmayı amaçlamıştır. Ve Pakistan model olarak Avrupa ulus-devlet sistemini örnek almışlardır. Ancak kuruluşundan itibaren Pakistan, sıklıkla ordu tarafından müdahale edilen bir siyasi yapının şekillendirdiği, etnik/bölgesel kimlik, din/mezhep ve şehirli/kırsal ayrımının yaşandığı, bu sebeple de ulusal bütünleşme anlamında ciddi sorunlar yaşayan bir süreç yaşamıştır. Dolayısıyla din temelli kimlik politikalarına uygun vatandaş yaratma gayretleri Pakistan bağlamında yıkıcı ve olumsuz sonuçlar doğurmuş, toplum ile yönetim arasında telafisi güç olan meşruiyet sorunları ortaya çıkarmıştır.

Pakistan'ın bağımsızlığının hemen ardından Afganistan tarafından gündeme getirilen Durand Hattı sınır meselesi ve Peştun gruplarla ilgili iddialar Pakistan devleti için zorlu bir başlangıç olmuştur. Nitekim Pakistan için ülkenin bütünlüğünün korunmasına yönelik büyük bir sorun sahası olarak algılanan Peştunlar bu iki konunun esas aktörleri olmuşlardır zira Pakistan devleti Peştun milliyetçiliğini kendi bekasına yönelik büyük bir tehdit algılamaktadır. Bunun yanında Peştunların birliği ideali Afganistan tarafından da çok güçlü şekilde desteklenmektedir.

Bu sebeple Pakistan'ın Afganistan politikasında kullanmış olduğu en etkili yöntem, Sovyetler Birliği'nin işgalinde mücahit gruplarla başlayan ve devamında bölgedeki aşırılıkçı ve ayrılıkçı terör yapılarına verilen destek olmuştur. Pakistan, kendi uluslaşma motivasyonu olan din unsurunu Peştun milliyetçiliğini bastırmak adına kullanılmaktadır ve bu sebeple Taliban hareketi, Pakistan tarafından dini ideolojiler ile beslenmektedir. Bu bağlamda Pakistan Peştun milliyetçiliğini kontrol altında tutabilmek için Deobandizm ve medreseleri kullanmakta, İslamcılık aracıyla milliyetçiliğe karşı durmaya çalışmaktadır. Pakistan'ın ayrılıkçı ve radikal terör gruplarını ve de günümüzde Taliban'ı desteklemesinin en önemli sebeplerinden birisi Afganistan'ı kontrol etmek ve bu şekilde Peştun milliyetçiliğini etkisiz kılmaya çalışmak olmuştur.

Bunun yanında Pakistan, Afganistan'ı Hindistan tehdidine karşı kendisine "stratejik derinlik" sağlayan kurtarıcı bir coğrafya alanı olarak algılamaktadır. Pakistan, Afganistan'ı Hindistan politikasının bir bileşeni olarak görmüş ve bu Hindistan karşıtlığı tüm iktidar değişikliklerinde dahi sabit kalmıştır. Zira yeniden yapılanmaya çalışan Afganistan halen gerek Pakistan gerekse Hindistan'ın güç mücadelesi alanıdır. Dolayısıyla Pakistan yönetimleri dış politikalarının meşruiyeti adına Hindistan unsurunu iç politik malzeme olarak kullanmaya devam

etmişlerdir. Ve aynı zamanda Hindistan ve Afganistan arasında sıkışmamak, Hindistan'ın Afganistan'da etkinliğini azaltmak ve Keşmir sorununda inisiyatifi sürdürmek amacıyla Pakistan, bölgedeki ayrılıkçı ve aşırı millîci gruplara dolaylı ve örtülü olarak desteklemeye devam etmiştir.

Afganistan'ın istikrarlı geleceği büyük ölçüde Pakistan'ın politikasına bağlı görünmektedir. Aralarında maddi ve düşünsel anlamda pek çok ortaklık bulunan iki ülkenin öncelikle karşılıklı "güvensizlik" yapısını olumlu yönde yeniden inşa etmeleri durumunda kolektif bir kimlik sayesinde ancak bu ortaklıklardan gerçek anlamda faydalanabilecekleri açıktır. Nitekim, mevcut durumundaki istikrarsız Afganistan coğrafyası kaçınılmaz olarak Pakistan için bir tehdit oluşturmaktadır.

Kaynaklar

A. Kitap, Makale, Dergi ve Yayınlar

- Afzal, Madiha, *Why is Pakistan's military repressing a huge, nonviolent Pashtun protest movement?*, 7 February 2020, Brookings internet sitesi, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/02/07/why-is-pakistan-s-military-repressing-a-huge-nonviolent-pashtun-protest-movement/>
- Ahmad, Ishtiaq, *Afganistan'dan Keşmir'e: ABD Liderliğindeki Terörizm Karşı Savaş ve Hindistan-Pakistan Çatışması*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2013.
- Ahmed, Zahid Shahab ve Bhatnagar, Stuti, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", *Pakistan's Foreign Policy Analysis*, Pakistan Institute of International Affairs, Vol. 60, No. 2, April 2007, s. 159-174.
- Alavi, Hamza "Nationhood and the Nationalities in Pakistan", *Economic and Political Weekly*, Vol. 24, No. 27, 8 July 1989, s. 1527-1534.
- Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths ve Helen Tiffin, *Post-Colonial Studies, The Key Concepts*, Routledge Press, New York, 2007.
- Aziz, Raja Ehsan, "Pakistan's Relations with Afghanistan", *Central Asian Survey*, Vol. 7, No. 2-3, 1988, s.153-162.
- Bahadur, Kalim, "Pakistan's Policy Towards Afghanistan", *International Studies*, July 1980, s. 643-659.
- Baldwin, David A., "The Concept of Security", *Review of International Studies*, Vol. 23, No. 1, 1997, s. 5-26.
- Bhatnagar, Aryaman ve Mohan, C. Raja, "India-Pakistan Relations and Regional Stability", *Mapping Pakistan's Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security*, The National Bureau of Asian Research, NBR Special Report, No.55, Washington, February 2016, s. 79-98.

- Bingöl, Oktay, *Afganistan'da Devlet İnşası Sürecinde Savaş Ağaları ile İş Birliği*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2012.
- Blood, Peter R., *Pakistan, A Country Study*, Federal Research Division, Library of Congress, Washington, 1994.
- Bloom, William, *Personal Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Brown, Vanda Felbab, "Pakistan's Relations with Afghanistan and Implications for Regional Politics" *Mapping Pakistan's Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security*, NBR Special Report No. 55, 2016, s. 123-140.
- Burke, Samuel Martin ve Ziring, Lawrence, *Pakistan's Foreign Policy: An Historical Analysis*, Oxford University Press, London, 1973.
- Chawla, Shalini, *Pakistan's Afghanistan Policy and a Troubled Peace Process*, 05 May 2020, Institute of Peace and Conflict Studies internet sitesi, http://www.ipcs.org/comm_select.php?articleNo=5684, erişim tarihi: 21.09.2020
- Cohen, Stephen P., "Pakistan: Arrival and Departure", Stephen P. Cohen (der.), *The Future of Pakistan*, Brookings Institution Press, Washington, 2011.
- Fair, C. Christine, *Pakistan's Strategic Culture: Implications for How Pakistan Perceives and Counters Threats*, NBR Special Report No.61, The National Bureau of Asian Research, Washington, 2016.
- Fair, C. Christine, "The Militant Challenge in Pakistan", *Asia Policy*, No. 11, January 2011, s. 105-137.
- Faruqui, Ahmad, *Rethinking the National Security of Pakistan: The price of strategic myopia*, 2003.
- Giustozzi, Antonio, *Koran Kalashnikov and Laptop: The Neo-Taliban Insurgency in Afghanistan 2002-2007*, 2009.
- Goodson, Larry P., *Afghanistan's Endless War: State Failure, Regional Politics and the Rise of the Taliban*, Seattle, 2001.
- Grare, Frédéric, "Pakistan", (eds.) Ashley J. Tellis ve Aroop Mukharji, *Is A Regional Strategy Viable In Afghanistan?*, 2010, s. 17-26.
- Grare, Frédéric, "Pakistan-Afghanistan Relations In The Post-9/11 Era", *Carnegie Papers*, Carnegie Endowment for International Peace, No. 72, October 2006.
- Haider, Mateen ve Irfan, Haider, "Nawaz Sharif pledges support in Afghan fight against Taliban" Dawn Gazetesi internet sitesi, 12 Mayıs 2015, <http://www.dawn.com/news/1181502>
- Hanauer, Larry ve Chalk, Peter, "Pakistan", *India's and Pakistan's Strategies in Afghanistan: Implications for the United States and the Region*, RAND Corporation, 2012, s. 37-42.
- Haqqani, Husain, "Pakistan and the Threat of Global Jihadism: Implications for Regional Security", *Mapping Pakistan's Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security*, NBR Special Report No. 55, 2016, s. 141-154.
- Haqqani, Husain, *Pakistan: Between Mosque and Military*, Vanguard Books, Lahore, 2005.

- Hasan, Khurshid, "Pakistan-Afghanistan Relations", *Asian Survey*, Vol. 2, Issue 7, September 1962, s. 14-24.
- Husain, Ishrat ve Elahi, Muhammad Ather, "The Future of Afghanistan-Pakistan Trade Relations", *Peace Brief*, No. 191, United States Institute of Peace, 2015.
- Hussein, Rifaat, "Pakistan's Relations with Afghanistan: Continuity and Change", *Strategic Studies*, Vol. XXII, Islamabad, 2002, s. 43-75.
- Javaid, Umbreen ve Fatima, Qamar, "An Analytical Study of Pakistan's Policy Toward Afghanistan Before the Taliban's Rise", *Journal of Political Studies*, Vol. 20, Issue 2, 2013, s. 59-89.
- Kakar, M. Hasan, *A Political and Diplomatic History of Afghanistan, 1863-1901*, Boston, 2006.
- Karim, Tariq A., "Pakistan's Relations with Iran and the Implications for Regional Stability", *Mapping Pakistan's Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security*, NBR Special Report No. 55, 2016, s. 111-122.
- Khan, Amina ve Wagner, Christian, "The Changing Character of the Durand Line", *Strategic Studies*, Vol. 33, No. 2, 2013, s. 19-32.
- Khan, Ijaz Ahmadi, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", *Pakistan Horizon*, Vol. 60, No. 2, 2007, s. 141-157.
- Khan, Rais Ahmad, "US Policy Towards Afghanistan", *Pakistan Horizon*, Vol.40 (1), 1987, s. 65-79.
- Khan, Riaz Mohammad "Overview of Pakistan's Afghan Policy and Future Perspectives", *Strategic Studies*, Vol. 34, No. 1, Institute of Strategic Studies Islamabad, 2014, s. 1-26.
- Kumar, Sumita, "Pakistan's Foreign Policy, Trends and Challenges", *Institute for Defence Studies & Analyses (IDSA) Occasional Paper*, No. 54, New Delhi, August 2019, s.1-54.
- Lal, Rollie, "Pakistan", *Central Asia and Its Asian Neighbors: Security and Commerce at the Crossroads*, RAND Corporation, 2006, s. 23-28.
- Maass, Citha D., "The Afghanistan Conflict: External Involvement", *Asian Survey*, Vol.18, No. 1, 1999, s. 65-78.
- Nader, Alireza, "Iran and Afghanistan: A Complicated Relationship", *Iran's Influence in Afghanistan: Implications for the U.S. Drawdown*, 2014, s. 5-22.
- Narayanan, Sripathi, *Pakistan & Afghanistan: Understanding Islamabad's Policies and Strategies*, Institute of Peace and Conflict Studies, Special Report, July 2010.
- Naz, Samra ve Jaspal, Zafar Nawaz, "Afghanistan in the Snare of External Power Struggle", *Strategic Studies*, Vol.38, No. 3, 2018, s. 22-39.
- Omran, Bijan, "The Durand Line: History and Problems of the Afghan-Pakistan Border", *Asian Affairs*, Vol. XL (II), July 2009, s. 177-195.
- Pande, Aparna, *Explaining Pakistan's Foreign Policy: Escaping India*, Routledge, New York, 2011.

- Panhwar, Sani Hussain, "Foreign Policy of Pakistan", *A Compendium of Speeches made in the National Assembly of Pakistan 1962-64*, by Zülfikar Ali Butto, 1965.
- Qazi, Shehzad H., *The Neo-Taliban, Counterinsurgency & the American Endgame in Afghanistan*, Institute for Social Policy and Understanding (ISPU) Research Associate, Report, New York, April 2011.
- Rais, Rasul Bakhsh, *Recovering the Frontier State: War, Ethnicity, and State in Afghanistan*, Lexington Books, UK., 2009.
- Rubin, Barnett R., *The Search for Peace in Afghanistan: From Buffer State to Failed State*, Yale University Press, London, 1995.
- Saleem, Ali Haider, "Central and South Asian Energy Projects: Prospects and Challenges for Pakistan", *Strategic Studies*, Vol. 38, No. 3, 2018, s. 57-71.
- Shah, Shafqat Ali, "Pakistan's foreign policy dilemmas in the new millennium", *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, 2001.
- Shah, Abdur Rehman, "The Rise of the Pashtun Protection Movement (PTM): Polemics and Conspiracy Theories", *Asian Affairs*, Vol. 51, Issue 2, 2020, s. 265-285.
- Shaikh, Farzana, *Making Sense of Pakistan*, Oxford University Press, New York, 2009.
- Shelley, Louise I. ve Hussain, Nazia, "Narco-Trafficking in Pakistan-Afghanistan Border Areas and Implications for Security", *The National Bureau of Asian Research*, Report: 20, 2009.
- Schofield, Julian, "Pakistan's Afghanistan Policy, Blockades, and Strategic Trade", *Security and Peace*, Vol. 28, No. 4, 2010, s. 251-256.
- Siddique, Qandeel, *Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, A Look at Strategic Depth, Militant Movement and the Role of India and the US*, Danish Institute for International Studies (DIIS), Vol. 08, 2011.
- Sullivan, Daniel P., "Tinder, Spark, Oxygen, and Fuel: The Mysterious Rise of the Taliban", *Journal of Peace Research*, Vol. 44, No.1, 2007, s. 93-108.
- Syed, Anwar H., "Pakistan in 1997", *Asian Survey*, Vol. 38, No. 2, February 1998, s. 116-125.
- Torabi, Yama, "The Growing Challenge of Corruption in Afghanistan: Reflections on a Survey of the Afghan People, Part 3 of 4", *Asia Foundation*, Occasional Paper No. 15, July 2012.
- Wagner, Christian, "Pakistan's Foreign Policy Between India and Afghanistan", *Security and Peace*, Vol. 28, No. 4, 2010, s. 246-251.
- Weibaum, Marvin G. ve Harder, Jonathan B., "Pakistan's Afghan policies and their consequences", *Contemporary South Asia*, Vol.16, No. 1, 2008, s. 25-38.
- Weldes, Jutta, "Constructing National Interests" *European Journal of International Relations*, 1996, Vol. 2, s. 275-318.
- Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Yousufzai, Rahimullah, "Pakistan-Afghanistan Relations: A Pakistani Narrative," *Parliamentarian Dialogue Paper 250311*, Pakistan Institute of Legislative Development and Transparency (PILDAT), Islamabad, Mart 2011, <http://www.pildat.org/Publications/publication/FP/PakAfghan>.

B. İnternet kaynakları

ABD Dışişleri Bakanlığı internet sitesi, "Agreement for Bringing Peace to Afghanistan Between the Islamic Emirate of Afghanistan Which Is Not Recognized by the United States as a State and Is Known as the Taliban and the United States of America, February 29, 2020", <https://www.state.gov/agreement-for-bringing-peace-to-afghanistan/>, erişim tarihi: 01.05.2020

Al Jazeera internet sitesi, *Why is Pakistan's Pashtun movement under attack?*, 28 January 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/pakistan-pashtun-movement-attack-200128085744910.html>, erişim tarihi: 01.05.2020

CIA internet sitesi, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/pk.html>, erişim tarihi:01.12.2019

Dünya Bankası İnternet Sitesi, https://www.google.com.tr/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=sp_pop_totl&idim=country:AFG:IRQ:SYR&hl=tr&dl=tr, erişim tarihi: 03.12.2019

Reuters Haber Ajansı internet sitesi, *Afghanistan President: Pakistan still shelters insurgents*, 23 Ocak 2020, <https://www.reuters.com/article/us-davos-meeting-ghani/afghanistan-president-pakistan-still-shelters-insurgents-idUSKBN1ZM276>, erişim tarihi: 23.05.2020

T.C. Dışişleri Bakanlığı internet sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/pakistan-ekonomisi.tr.mfa>, <http://www.mfa.gov.tr/afganistan-ekonomisi.tr.mfa>, erişim tarihi: 01.05.2020

Times of India internet sitesi, *Pakistan Our Twin Brother, India a Great Friend: Hamid Karzai*, 5 October 2011, <https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/pak-twin-brother-india-great-friend-hamid-karzai/articleshow/10247578.cms>, erişim tarihi: 17.02.2020

Heartland, Contender and Periphery: A Critical Analysis of Chinese Foreign Policy

Emre Demir*

Abstract

This study makes a critical analysis of Chinese foreign policy from 1989 to 2017 to evaluate China's changing position in the world order from a historical perspective. Following Gramscian Critical Theory, it examines China's relations with the United States, Russia and the Central Asian members of the Shanghai Cooperation Organization to figure out if China is challenging the US-led world order. Here, it is argued that while China has an intention of reforming the existing world order, it does not have the intention of replacing it with a completely new order since it has been among the countries that benefited from the existing one the most.

Keywords

China, the United States, Russia, Shanghai Cooperation Organization, Hegemony, Chinese foreign policy

* Assist. Prof. Dr., TED University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations.
emre.demir@tedu.edu.tr
(orcid.org/0000-0002-9580-863X)
Makale geliş tarihi : 16.10.2020
Makale kabul tarihi : 29.10.2020

Merkez Bölge, Hasım ve Çevre : Çin Dış Politikası'nın Eleştirel Bir Analizi

Özet

Bu çalışma, Çin'in dünya düzenindeki değişen konumunu tarihsel bir perspektiften değerlendirmek için 1989 ila 2017 yılları arasındaki Çin dış politikasının eleştirel bir analizini yapmaktadır. Gramscici Eleştirel Teori'yi temel alan çalışma, Çin'in ABD liderliğindeki dünya düzenine meydan okuyup okumadığını anlamak amacıyla ülkenin ABD, Rusya ve Şangay İşbirliği Örgütü'nün Orta Asya üyeleriyle ilişkilerini incelemektedir. Çalışmada Çin'in mevcut dünya düzeninden en fazla fayda sağlayan ülkeler arasında yer alması dolayısıyla her ne kadar mevcut dünya düzenini yeniden düzenlemek gibi bir niyete sahip olsa da bu düzeni tamamıyla yeni bir düzen ile değiştirmek niyetinde olmadığı ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Şanghay İşbirliği Örgütü, Hegemonya, Çin dış politikası

Introduction

Since its entrance to the discipline in the 1970s as a part of the debate on the decline of the United States' (US) power, hegemony has been a contested concept in International Relations (IR). Throughout the 1970s and 1980s, many different theories, with realism being at the forefront, suggested explanations that the US was in decline and a new, post-US international system was emerging. However, at the end of the 1980s it became clear that this was not the case and in fact, throughout the 1990s the US was quite successful in increasing its strength relative to others and securing its central place in the world order. As it seemed obvious that mainstream theoretical approaches were insufficient in explaining the ongoing change in the world order, new approaches were introduced into the discipline with alternative hegemony conceptualizations. One of those approaches, neo-Gramscian Critical Theory (CT), aims to overcome the weaknesses of mainstream approaches by analyzing change from a historical perspective with the overall goal of transcending the prevailing order by revealing potential alternatives.

Since the end of the 1990s, as China has received all of the following titles one by one, biggest trading nation, biggest exporter of goods, largest holder of foreign exchange reserves and largest lender state and became the candidate for others by becoming the second largest economy and military spender in the world, the hegemony debate, this time putting China at its center, was again brought up to the agenda. As in the 1980s, this current debate is still dominated

by mainstream theories, especially by neorealism, which aims to maintain the prevailing world order with its existing power relations. This study, by contrast, aims to offer an alternative analysis of China's re-rising status by focusing on its relations with the US and Russia, and with Central Asian states through the Shanghai Cooperation Organization (SCO) in the post-1989 period. The US is the leader of the heartland while Russia has been, including the USSR experience, one of the main contender states of the 20th and 21st centuries. Central Asia, on the other hand, provides an important case to evaluate China's regional policies because unlike East Asian countries, it is almost out of reach of the US sphere of influence and also an important region to test Sino-Russian relations due to the importance of the region for Russian interests. In short, each of these cases occupies an important place in China's foreign policy as well as occupies a place in the division of labor in the world order: core, contender and periphery respectively. The year 1989, on the other hand, represents an important break in Chinese domestic and foreign policy and shows how national and international/transnational social forces are related to each other. This is why 1989 is selected as the starting year. The study ends in 2017 because in that year India and Pakistan were accepted to the SCO as full members. Since this study aims to make an analysis on China's relations with the Central Asian members through the SCO, post-2017 era is not included.

This study seeks to reveal if China's foreign policy behavior enables the creation of an alternative world order by delegitimizing the prevailing post-hegemonic world order and by offering a counter-hegemonic coalition, at least in its neighborhood. Here, it is argued that as the main contender state in the global political economy, while China has an intention of reforming the existing world order, it does not yet have the capacity to establish a counterhegemonic coalition to alter the US-led world order with a completely new one. Thus, China, at the moment, tries to increase its voice in world affairs, limit the excesses of the US and cooperate with states outside of the Western core to transform the existing order into a multilateral one. Its proposals for a multilateral order and its selective balancing/challenging behavior against the US contribute, albeit slowly, to the de-legitimization of the existing order and especially its US- and Western-centric character.

In this direction, to provide a theoretical background, in the first part, neo-Gramscian Critical Theory's approach to the concept of hegemony is analyzed. In the second part, with the aim of examining transformations in Chinese foreign policy, a brief historical background is provided. In the following three parts, China's post-1989 relations with the US, Russia and Central Asia is examined. Finally, in the conclusion, an assessment of China's post-1989 foreign policy and its potential challenge to the existing world order is made.

Conceptualizing Hegemony

Vast majority of the literature on the hegemony debate, especially realist studies focusing on the relationship between a rising China as a challenger and the US as the hegemon, base their studies on a thin conceptualization of hegemony, which considers only material but ignores non-material aspects of hegemony building.¹ Thus, hegemonic transition is just a matter of leadership change among economically and militarily dominant powers. Accordingly, the main discussion is reduced to how this transition will be realized: a peaceful or a conflictual one.² However, such conceptualizations of hegemony building are not sufficient to grasp the true nature of change in historical hegemonies. This study, thereof, follows neo-Gramscian Critical Theory that has a thick, one that considers both material and ideational aspects, understanding of hegemony.

Hegemony and Counter-Hegemony: Gramscian Concepts

CT, which was introduced by Robert W. Cox, bases its conception of hegemony on the works of Antonio Gramsci. While Gramsci formulated this concept mainly at the national level, he was well aware of its links with the international level and in his writings related these two levels. Cox, following Gramsci's conceptualization, reformulated his thoughts at the international/transnational level.

Gramsci based his description of hegemony on two sources: the debates within the Third International on how the hegemony of the working class should be established and the writings of Niccolo Machiavelli. Following the first debate, in order to create a pathway for a socialist transformation in Western Europe, Gramsci applied the concept of hegemony to the ruling bourgeoisie class. In this way, he distinguished two important factors that created the conditions for the hegemony of the bourgeoisie: capitalism and civil society. In countries where capitalism was established and civil society was strong enough to cope with the state, capitalist class could establish its hegemonic position. Furthermore, by including the civil society into the picture, Gramsci enlarged the definition of state. Secondly, following Machiavelli's "image of power as a centaur: half man, half beast" Gramsci combined consent and coercion as the mutually

¹ Graham Allison, *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?*, New York, Houghton Mifflin Harcourt, 2017; John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, W. W. Norton & Company, 2001.

² Bentley B. Allan, Srdjan Vucetic, and Ted Hopf, "The Distribution of Identity and the Future of International Order: China's Hegemonic Prospects", *International Organization*, Vol. 72, No. 4, 2018, pp. 839–841.

complementary elements of hegemony. According to him, the more consent becomes prominent, the more an order becomes hegemonic.³

In his studies, Gramsci realized that conditions between Tsarist Russia and post-World War I Western Europe differed considerably. The main difference was relative strengths of the state and civil society and the relation between them. Changes in this relationship affected which types of strategies to be used for a socialist transformation. Since, in Tsarist Russia, civil society was undeveloped, and the state apparatus was strong but vulnerable, a vanguard party could overthrow the previous order in a “war of movement” without an active resistance from the civil society. However, in Western Europe, where a strong civil society coexisted with elements of government, such a strategy could not be used. Instead, an alternative strategy, a “war of position” had to be implemented. This strategy involved the creation of alternative institutions and intellectual resources that could bridge other subordinate groups with the working class. In other words, through a war of position, the working class had to gain the support of other constituents of the civil society, namely elites and masses, by creating counter-hegemony.⁴

Following his enlarged definition of the state as a state-society complex, Gramsci refused to favor structure (material conditions) over superstructure (ideas). According to him, the relationship between material forces, institutions and ideologies were reciprocal and their historical congruence formed a “historical bloc”. An important aspect of a historical bloc is the existence of a historical social class. In the process, intellectuals have an important role. As organically connected to a social class, to create cohesiveness among group members, intellectuals take part in producing and developing ideas, technologies and organizations.⁵

Hegemony and World Orders

To make a historical analysis of how the world operates, instead of following the mainstream thin meaning of hegemony as the material dominance of one state over other states, CT applies Gramscian, or thick, notion of hegemony to

³ Antonio Gramsci, *The Antonio Gramsci Reader: Selected Writings, 1916-1935*, New York: New York University Press, 2000, pp. 422-424; Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 12, No. 2, 1983, pp. 163-164.

⁴ *Ibid.*, pp. 222-230; Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony”, pp. 164-165; Kees van der Pijl, “Gramsci and Left Managerialism”, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Vol. 8, No. 4, 2005, p. 506.

⁵ *Ibid.*, pp. 301-307; Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony”, pp. 167-168; Stephen Gill, *Power and Resistance in the New World Order*, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2008, pp. 301-307.

the international/global level. For CT, the thin conceptualization does not reflect a hegemonic order, but a non-hegemonic order that can be named as “dominance”. Dominance of a powerful state may be a necessary condition but is not sufficient for building hegemony. Consent of other state-society complexes needs to be secured to transcend dominance and create hegemony.⁶ Thus, a state’s dominance in economic, military and political realms needs to be supported by an ideology that can be embraced by other societies and states.

Historically, hegemonies have first established at the national level and then expanded to the global level. Put differently, in order for a state to establish hegemony at the global level it first needs to experience a national economic and social revolution. After a social class establishes its hegemony at the national level, with its institutions, culture and technology this national hegemony is expanded to the transnational level with the consent of other states and societies. While core state-society complexes adapt themselves to the new order smoothly, emulation of hegemony in peripheral countries takes the form of a passive revolution and is therefore not as intense and consistent as in core countries. Therefore, hegemony represents something more than just an order among states at the international level. It is an order with a dominant mode of production that penetrates into states and bounds subordinate modes of production. This way, hegemony becomes a combination of international social relations that links social classes in different states.⁷

Throughout history, all hegemonic orders have generated and faced challenges from counter-hegemonic forces that tried to delegitimize the established order by creating a new counter-society based on norms and principles contradicting and challenging those of the hegemonic order. In other words, to challenge and overcome the existing hegemonic structure, counter-hegemonic forces must establish a new historical bloc through a war of position.⁸

International organizations that are created and supported by the hegemonic state play an important role in maintaining the world hegemony by expressing the universal norms, which are regarded as the general principles that states and forces of civil society have to comply with. International organizations incorporate rules of the hegemonic world order and play an important part in

⁶ Bentley B. Allan, Srdjan Vucetic, and Ted Hopf, “The Distribution of Identity”, p. 840; Robert W. Cox, “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 10, No. 2, 1981, pp. 139-140; Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony and International Relations,” pp. 170-171.

⁷ *Ibid.*, p. 54; Robert W. Cox, “Social Forces, States and World Orders,” pp. 139-140; Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony and International Relations,” pp. 171-174.

⁸ *Ibid.*, p. 37; Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony and International Relations,” pp. 173-174; Robert W. Cox and Michael. G. Schechter, *The Political Economy of a Plural World*, New York, Routledge, 2002, pp. xv-xvi.

legitimizing that order by creating guidelines for states to follow. Furthermore, following the method of *transformismo*, these organizations co-opt elites from peripheral countries and decrease the likelihood of resistance and counter-hegemony building processes. In other words, *transformismo* enables international organizations to absorb and assimilate counter-hegemonic ideas.⁹ Hereby, Cox claims that international organizations are not suitable for a struggle against the hegemonic order. However, following Kees van der Pijl, this study suggests that an ideological struggle can be fought both within and between international organizations. Furthermore, through them support can be given to local and international civil society and non-governmental organizations as part of a war of positions.¹⁰

Sino-US Relations: Accommodating or Challenging?

In the post-1989 period, Sino-American relations have been an undulated relationship. After Tiananmen, the US-led Western heartland tried to isolate China by placing economic, financial and military sanctions.¹¹ The US, furthermore, ceased bilateral summits between the leaders of two countries until October 1997.¹² However, being aware of the importance of China on both economic and political issues, in time, the George H. W. Bush administration also took some steps to improve bilateral relations like lifting some aspects of the embargo and maintaining cross-state relations through official and unofficial visits. Deng was also aware of the need to improve relations with the US both to continue economic modernization and to re-establish his power in the decision-making process. As a result, economic ties recovered quickly.¹³ In 1994, by pegging its currency to the USD China showed its willingness to improve bilateral ties and be a part of the existing order.¹⁴ In September 1997, Japan and the US adopted the new US-Japan Defense Guidelines that expanded the role of Japan's military in maintaining the security in the region.¹⁵ Furthermore, the following

⁹ Robert W. Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations," pp. 172-173.

¹⁰ Kees van der Pijl, "Two Faces of the Transnational Cadre Under Neo-liberalism", *Journal of International Relations and Development*, Vol. 7, No. 2, 2004, p. 201.

¹¹ Gregory J. Moore, "Less Beautiful, Still Somewhat Imperialist: Beijing Eyes Sino-US Relations" in Shaun Breslin, ed., *Handbook of China's International Relations*, London, Routledge, p 130.

¹² Yan Xuetong, "The Instability of China-US Relations", *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 3, No. 3, 2010, p. 267.

¹³ Chi-kwan Mark, *China and the World Since 1945: An International History*, New York, Routledge, 2012, pp. 111-112.

¹⁴ Kees van der Pijl, *Global Rivalries from the Cold War to Iraq*, London, Pluto Press, 2006, p. 302.

¹⁵ Ministry of Foreign Affairs of Japan, "Joint Statement U.S.-Japan Security Consultative Committee Completion of the Review of the Guidelines", 23 September 1997, <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/defense.html>, (access date: 1 July 2020).

year, Japan and the US announced the initiation of a joint research program on establishing a theatre missile defense (TMD) system.¹⁶ Unsurprisingly, China interpreted these moves as signs of containment and reacted against the enhanced role of the Japanese military.

To overcome this confrontational relationship, China and the US agreed to improve bilateral ties and defined their relationship as “neither-friend-nor-enemy”. As a result of both sides’ efforts to improve their relationship, on 29 October 1997, Jiang and President Bill Clinton held a summit and issued a joint statement in Washington, which declared that a stable Sino-US relationship “is important to fulfilling their common responsibility to work for peace and prosperity in the 21st century”.¹⁷ In return, in June/July 1998, Clinton made a state visit to China where he, for the first time, announced the “three nos” in US-Taiwan relations.¹⁸

When everything seemed to be going in a positive direction, US bombing of the Chinese embassy in Belgrade on May 8, 1999, despite claimed to have been accidental by the US, reversed the upward trend in bilateral relations, a development that could only be improved upon after the 9/11 terrorist attacks in the US. After the bombing crisis, Chinese analysts started viewing Sino-American relations in negative terms.¹⁹ Still, during this period, China avoided introducing a confrontation policy against the US that would be counterproductive and costly. Nevertheless, as soon as George W. Bush took office in 2001, Sino-American relations deteriorated rapidly. On April 1, 2001, a US EP-3 aircraft collided with a Chinese navy fighter. Washington blamed Beijing for the incident and interpreted it as China’s intention of challenging the US primacy in the Pacific Ocean. However, the incident happened in Chinese airspace and at the end, Washington had to send a letter to express their “regrets”. China-US relations, since Richard Nixon’s 1972 visit to Beijing, were at an all-time low (Gries 2005, p. 402; Pollack 2003, p. 617).²⁰

¹⁶ Lindsay Maizland and Benia Xu, “The U.S.-Japan Security Alliance,” Council on Foreign Relations, 22 August 2019, <https://www.cfr.org/backgrounders/us-japan-security-alliance>, (access date: 1 July 2020).

¹⁷ Embassy of the PRC in the USA, “China-US Joint Statement”, 29 October 1997, <http://www.china-embassy.org/eng/zmgx/zywj/t36259.htm>, (access date: 1 July 2020).

¹⁸ Chi-kwan Mark, *China and the World*, pp. 117-118; Yan Xuetong, “The Instability of China-US Relations”, pp. 267-268.

¹⁹ Deng Yong, “Hegemon on the Offensive: Chinese Perspectives on U.S. Global Strategy,” *Political Science Quarterly*, Vol. 116, No. 3, 2011, pp. 343-365.

²⁰ Peter H. Gries, “China Eyes the Hegemon”, *Orbis*, Vol. 49, No. 3, Summer 2005, p. 402; Jonathan D. Pollack, “China and the United States Post-9/11,” *Orbis*, Vol. 47, No. 4, Autumn 2003, p. 617.

The 9/11 terrorist attacks changed the course of Sino-US relations and improvement in bilateral relations was again in favor of both sides. The US needed China's support in its "war on terror" and did not want to be distracted by it. China, on the other hand, could continue its economic modernization and "rejuvenation" without being disturbed by the US. Furthermore, they have also increasingly become interdependent economically. While China needed the US market for its goods and the FDI coming from the US, the US needed Chinese foreign currency reserves for financing its debts. Thus, as China supported the war in Afghanistan and shared intelligence with the US, Sino-American military relationship re-established. In return, Washington supported Beijing in its fight against "terrorism" in Xinjiang.²¹ Furthermore, after a long and painful negotiation process, as China accepted to make important concessions to the US, in December 2001, it could become a member of the World Trade Organization (WTO). China's concessions can be defined as a policy of "throwing a sprat to catch a mackerel". While the WTO was vital for China's economic modernization and integration to the global political economy, membership was also seen as a step in becoming a playmaker and reforming the global economic governance.²² According to a Chinese foreign policy scholar, China's opening up has been more opening up to the US than to the world. That's why, relations with the US has always been China's top priority.²³ This can be seen from its trade relations, as well. China's entrance to the WTO improved its place both in world trade and in Sino-US bilateral trade, which makes more than 15% of its total trade. Following fifteen years, China's total merchandise trade increased more than six-fold from \$620.8 billion to \$3685.6 billion and China's share in world trade increased from around 4% to more than 13%.²⁴ Sino-US trade, during the same period, increased almost five-fold from \$121.3 billion to \$578.1 billion.²⁵ By supporting China's transformation into one of the biggest trading economies in the world, the US, on the other hand, could benefit from a China that is eager to integrate into and comply with the rules of the world order.

Positive momentum in relations was disturbed by the unilateral US decision to wage war against Iraq in 2003. Still, this did not create high tensions between the two powers and good relations continued in the post-2003 period, as well.

²¹ *Ibid.*, pp. 402-403; Jonathan D. Pollack, "China and the United States", p. 620.

²² Chi-kwan Mark, *China and the World*, p. 123; Randall L. Schweller and Xiaoyu Pu, "After Unipolarity: China's Visions of International Order in an Era of U.S. Decline," *International Security*, Vol. 36, No. 1, 2010, p. 54.

²³ Anonymous informant #3, personal communication, 13 April 2018.

²⁴ World Trade Organization, "World Trade Statistical Review 2017", https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2017_e/WTO_Chapter_09_tables_e.pdf, (access date: 30 June 2020).

²⁵ United States Census Bureau, "Trade in Goods with China", <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html#2001>, (access date: 28 June 2020).

Hence, while China was critical about the invasion, it let other states like Germany and France to take the lead and never challenged the US directly. This was also the case in other grounds such as criticizing the US during the WTO Doha negotiations.²⁶ In the following five to six years, China responded positively to calls from the US to become a “responsible stakeholder”²⁷ in the global order and cooperated with it on issues such as the North Korean nuclear program.²⁸ In short, China had no intention of at least openly challenging the hegemonic power and complied with the order and rules set by the Western heartland since the end of the Cold War.

The positive momentum in Sino-US relations was lost again in the aftermath of the 2008/9 Global Financial Crisis by reciprocal moves from both sides. In 2009 and 2010, China left its cooperative policy on the North Korean nuclear program aside and provided support to the Pyongyang regime, did not participate to sanctions against Iran, and in 2010, the Diaoyu/Senkaku islands problem re-emerged following China’s harsh reaction to the detainment of a Chinese fishing boat by Japanese authorities.²⁹ Furthermore, starting from October 2011, China cooperated with its strategic partner, Russia, to stop US attempts to realize a regime change in Syria by vetoing six UN resolutions related to Syria.³⁰ On the other hand, US moves contributed to worsening relations, as well. Soon after Obama and Hu, in November 2009, issued a joint declaration on respecting the core interests of each other, in early 2010, Washington agreed to sell weapons to Taiwan and Obama met with the Dalai Lama. These two moves were clearly against China’s core interests, which meant crossing the red lines for Beijing.³¹ Therefore, China reacted to these moves with unusually harsh measures.³²

Some of China’s post-2008 moves such as announcing the East China Sea Air Defense Identification Zone in November 2013, looking from Beijing’s side,

²⁶ Rosemary Foot, “Chinese Strategies in a US-Hegemonic Global Order: Accommodating and Hedging”, *International Affairs*, No. 82, Vol. 1, 2006, p. 87.

²⁷ Robert B. Zoellick, “Remarks to the National Committee on U.S.-China Relations”, National Committee on U.S.-China Relations, 21 September 2005, https://www.ncuscr.org/sites/default/files/migration/Zoellick_remarks_notes06_winter_spring.pdf, (access date: 2 July 2020).

²⁸ Thomas J. Christensen, “The Advantages of an Assertive China: Responding Beijing’s Abrasive Diplomacy”, *Foreign Affairs*, Vol. 90, No. 2, March/April 2011, pp. 55-57.

²⁹ *Ibid.*, pp. 57-58; Alastair I. Johnston, “Is China a Status Quo Power?”, *International Security*, Vol. 27, No. 4, Spring 2003, pp. 21-23.

³⁰ He Kai and Feng Huiyun, “Debating China’s Assertiveness: Taking China’s Power and Interests Seriously”, *International Politics*, Vol. 49, No. 5, 2012, p. 634; United Nations, “Security Council Veto List”, <http://research.un.org/en/docs/sc/quick>, (access date: 2 July 2020).

³¹ Yan Xuetong, “The Instability of China-US Relations”, p. 280.

³² Zhao Suisheng, “American Reflections on the Engagement with China and Responses to President Xi’s New Model of Major Power Relations”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 26, No. 106, 2017, p. 491.

can be regarded as defensive moves, response to US actions in China's neighborhood, rather than challenging the US. Indeed, Obama administration's policies towards Taiwan and the Dalai Lama and support for the remilitarization efforts of Japan as a part of deepening Japan-US alliance and the US Pivot to Asia were seen by Beijing as efforts to contain its "peaceful development".³³ Furthermore, statements such as "America's Pacific Century", "American leadership well into this century"³⁴ and "The United States is a Pacific power, and we are here to stay"³⁵ by top US officials, strengthening of US military presence in the region and defining China as a potential threat in 2012 Defensive Strategic Guidance³⁶ have only exacerbated China's fears.

To overcome the problematic relationship of the last few years and propose a guideline for future relations, during his visit to the US in February 2012, Xi Jinping, then the Vice President of China, proposed establishing "a new model of major country relations" with the US that offered a relationship of "no conflict or confrontation, mutual respect, and win-win cooperation". The main reason for Xi's offer was his intention of focusing on China's long-term goal of economic development by furthering reforms and stable environment needed for that goal. The Obama administration, on the other hand, responded, at least initially, positively to Xi's proposal, so that it could continue its own post-crisis economic recovery at home and make the most of good relations with China while being distracted by developments in the Middle East and Eastern Europe.³⁷ This formulation of Sino-American relations also included Beijing's demand for being recognized as an equal by Washington, not as a junior power.³⁸

³³ David A. Beitelman, "America's Pacific Pivot," *International Journal*, Vol. 67, No. 4, December 2012; Kerry Brown, "China's Foreign Policy since 2012: A Question of Communication and Clarity", *China Quarterly of International Strategic Studies*, Vol. 3, No. 3 (2017); Robert S. Ross, "The Problem With the Pivot", *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 6 November/December 2012; Michael D. Swaine, "Chinese Leadership and the Elite Responses to the U.S. Pacific Pivot", *China Leadership Monitor*, 38 (2012), http://carnegieendowment.org/files/Swaine_CLM_38_Final_Draft_pdf.pdf, (access date: 2 July 2020).

³⁴ Hillary Clinton, "America's Pacific Century", *Foreign Policy*, (11 October 2011). <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/>, (access date: 2 July 2020).

³⁵ Barack Obama, "Remarks by President Obama to the Australian Parliament", White House, 17 November 2011, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament>, (access date: 2 July 2020).

³⁶ United States Department of Defense, "Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for the 21st Century Defense", 3 January 2012, https://archive.defense.gov/news/Defense_Strategic_Guidance.pdf, (access date: 2 July 2020).

³⁷ Wang Yi, "Toward a New Model of Major-Country Relations Between China and the United States", Brookings Institute, 20 September 2013, <https://www.brookings.edu/on-the-record/wang-yi-toward-a-new-model-of-major-country-relations-between-china-and-the-united-states/>, (access date: 28 June 2020).

³⁸ Kerry Brown, "China's Foreign Policy since 2012", p. 330.

In late 2011, the Obama administration, to safeguard its dominance in the region, announced the Pivot to Asia policy of re-balancing US global focus from the Middle East to the Pacific. This was a multi-dimensional policy that included political economic and security aspects. With the Pivot, to contain China and counter its rise, the US enlarged its regional focus from Northeast to Southeast and South Asia by strengthening decades old security relations with its regional allies and partners like Japan and Australia and by building new ties with other regional actors like Vietnam and Malaysia.³⁹ As a result, since 2012, the US increased its military presence in the region both by installing new military bases and raising the number of US forces and by conducting joint military drills with allies and partners and challenging China's assertiveness in the South China Sea under the rhetoric of "defending the Freedom of Navigation".⁴⁰

The Pivot also had an important geo-economic dimension. With the Trans-Pacific Partnership, which represents the interests of the globally minded transnationalist capitalist class, the Obama administration had undertaken the duty of rewriting the rules of global trade and thus, not letting Beijing do it instead, with the China-led Regional Comprehensive Economic Partnership. In short, the aim of this strategy was to reinstate the US's weakened hegemonic position in the global political economy.⁴¹

China's response to the US Pivot has been Xi's signature project, the Belt and Road Initiative (BRI), which is a set of political-economic projects that aims to overcome the problems China faces in political, economic and security fields. It is, on the one hand, an attempt to escape the US encirclement by widening China's attention from the maritime Asia Pacific to territorial Eurasian states like Russia and Central Asia. It is, on the other hand, an attempt of overcoming China's industrial overcapacity problem by putting itself at the center of Asian connectivity and economic cooperation. The BRI, in this regard, is an initiative to promote the interests of the Chinese state class and the capitalist class that is related with the former. On the other hand, it is a move of transforming the Chinese Dream into Eurasia's dream and in this way, increasing its clout in the region.⁴²

³⁹ Martin Indyk, et al., "Scoring Obama's Foreign Policy: A Progressive Pragmatist Tries to Bend History", *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 3, May/June 2012.

⁴⁰ Seung-Ook Lee, Joel Wainwright, and Jim Glassman, "Geopolitical Economy and the Production of Territory: The Case of US-China Geopolitical-Economic Competition in Asia", *Environment and Planning A: Economy and Space*, Vol. 50, No. 2, March 2018, p. 429; Zhao Suisheng, "American Reflections", p. 497.

⁴¹ *Ibid.*, pp. 428-429.

⁴² *Ibid.*, pp. 426-428; Emre Demir, "Fragmented or Integrated Asia: Competing Regional Visions of the US and China", *Rising Powers Quarterly*, Vol. 3, No. 2, August 2018, pp. 52-54.

In sum, in the last three decades, bilateral relations between China and the US, at least until Trump's presidency, have been a fluctuated but progressively deepening one. Notwithstanding important crises such as the embassy bombing in Belgrade and rising tensions due to issues concerning Taiwan and the South China Sea, until Trump, both sides showed willingness to deepen their political economic relations. The Chinese side needed the US capitalist class and markets for its economic modernization and security provision for a stable order, whereas the US side needed the Chinese market, labor and savings and also the CPC's active contribution in stabilizing the world order as a "responsible stakeholder". However, as China gained strength in an era of transition to a post-hegemonic order, especially after the 2008 crisis, the respective ruling classes of China and the US began to compete for influence, particularly in the Asian region. This rivalry carries the potential to transform the US-led world order into a multilateral one with a number of competing power clusters. In this regard, China's relations with Russia and other SCO members have critical importance.

Demanding a Multilateral Order

China-Russia relations have been one of the most salient topics of international politics since the mid-1990s. Some regard improving relations between these two countries as an "authoritarian axis"⁴³, whereas others as an "axis of energy"⁴⁴ challenging the Western liberal order. Even though both states prefer a more "democratic world order" in which they have more voice and cooperate on important issues from energy to security, it is not possible to claim that a Sino-Russian "axis" is forming. According to a Chinese Russia expert, China and Russia cannot and should not be in an alliance relationship because despite the fact that they share several interests their views on the future world order is different. Notwithstanding its desire to reform some of its parts, China gains from the existing order and wants to be a part of globalized world. However, Russian experience of globalization is a negative one and that's why its leadership have different views for the future. Unlike Beijing's economic focus, Moscow has a military focus on world affairs. Furthermore, alliances need a leader and none of these two powers has the intention of letting the other to take the lead.⁴⁵ Still, both states consider the other as an important actor and partner in regional and international issues. While Russia mainly tries to use the "China card" as leverage against the West and benefit from the Chinese capital, for

⁴³ William C. Martel, "An Authoritarian Axis Rising?", *The Diplomat*, 29 June 2012, <http://thediplomat.com/2012/06/an-authoritarian-axis-rising/>, (access date: 23 June 2020).

⁴⁴ Flynt Leverett and Pierre Noel "The New Axis of Oil", *The National Interest*, 1 June 2006, <http://nationalinterest.org/article/the-new-axis-of-oil-1145>, (access date: 23 June 2020).

⁴⁵ Anonymous informant #2, personal communication, 4 April 2018.

China, Russia is important in securing its northern and western borders, modernizing its military, assuring the flow of raw materials and balancing the excesses of the US dominance in the era of post-hegemony.⁴⁶ According to a Chinese foreign policy scholar, China and Russia can get along well mainly because of the US pressure on them.⁴⁷

Sino-Russian relations improved substantially from rock-bottom since the end of the 1980s. After almost thirty years long break, relations were normalized in 1989 and strengthened significantly since then. The burden of history always had an important influence on bilateral relations. To overcome this burden and improve bilateral relations, in 1986, Mikhail Gorbachev offered a territorial concession on the eastern part of the Sino-Soviet border and stated his country's readiness to discuss any issue, at any time with China. Beijing, on the other hand, expected Moscow to satisfy its previously specified three prerequisites for normalizing relations. As the Soviet Union took steps for meeting them by withdrawing Soviet troops from Mongolia and the Sino-Soviet border, ending the Soviet invasion of Afghanistan and ending the Vietnamese invasion of Cambodia, relations improved accordingly and in October 1988 both sides reached an agreement on the eastern part of the border and on the continuation of talks about the western border. Later, during Gorbachev's historic visit to Beijing in 15-18 May 1989, relations were officially normalized.⁴⁸

The pace of improvement in bilateral relations slowed for more than three years until China recovered from the post-Tiananmen isolation and Boris Yeltsin felt the need to change Russia's Western-centric foreign policy towards a multidimensional one and made his first state visit to China in December 1992.⁴⁹ During another visit by Yeltsin to Beijing in 1996, Russia and China declared their intention of establishing a "strategic partnership of equality, mutual confidence and mutual coordination directed towards the 21st century".⁵⁰ In following April, this time in Moscow, Jiang and Yeltsin issued a joint statement on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order, which announced their desire of leaving power politics and hegemony aside and achieve "the establishment of a peaceful, stable, just and rational new

⁴⁶ Bobo Lo, *Axis of Convenience: Moscow, Beijing and the New Geopolitics*, Baltimore, Brookings Institution Press, 2008.

⁴⁷ Anonymous informant #3, personal communication, 13 April 2018.

⁴⁸ Bobo Lo, *Axis of Convenience*, pp. 27-28; Chi-kwan Mark, *China and the World*, pp. 105-106.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 29; Gilbert Rozman, "The Sino-Russian Strategic Partnership: How Close? Where To?", in James Bellacqua, ed., *The Future of China-Russia Relations* Kentucky, University Press of Kentucky, 2010, p. 13.

⁵⁰ United Nations, "Joint Declaration by the Republic of China and the Russian Federation", (25 April 1996). <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/51/127>, (access date: 25 June 2020).

international political and economic order”.⁵¹ This joint statement reflected both China’s Five Principles of Peaceful Co-existence and the principles of its new security concept that was to be issued in the following year. Three years later, on July 16, 2001, Jiang and Vladimir Putin signed the Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation that was based on equality, mutual benefit, respecting national unity and territorial integrity, respecting differences in political, economic, social and cultural development, mutual coordination in all fields and “the maintenance of peace, security and stability in Asia and the world”. Furthermore, both sides stressed their willingness to cooperate in the United Nations (UN) and in strengthening this institution as the central organization in maintaining the stability and balance in the world order.⁵² In 2002, the strategic partnership was defined by the two states as “a new type of state-to-state relations based on non-alignment and non-confrontation, and which are not directed against third countries”.⁵³ According to China, this partnership is an example of its rejection of “Cold War minded alliances” and request for the creation of a new type of relations based on its new security concept.

In line with their requests for a multipolar world, during this period, China and Russia opposed unilateral moves of the heartland such as NATO’s enlargement to Eastern Europe, NATO intervention in Yugoslavia in 1999 and the unilateral withdrawal of the US from 1972 Anti-Ballistic Missile (ABM) Treaty and its plans for developing a TMD system in Asia-Pacific.⁵⁴ However, this ‘solidarity’ did not last long and despite their 2001 commitment to consult each other on important foreign policy decisions, Russia’s moves like its casual acceptance of the US withdrawal from the ABM, approval of US military presence in Central Asia and the conclusion of the Strategic Offensive Reductions Treaty in 2002 without prior consultation with China taught a lesson to Beijing on the reliability of Moscow.⁵⁵

In the post-2003 period, as a response to unilateral attempts of the Bush administration, Sino-Russian relations gained pace again. While both sides

⁵¹ United Nations, “Russian-Chinese Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order”, 23 April 1997, <https://digitallibrary.un.org/record/234074>, (access date: 25 June 2020).

⁵² Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, “Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation Between the People’s Republic of China and the Russian Federation”, 24 July 2001, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t15771.shtml, (access date: 25 June 2020).

⁵³ Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, “Joint Declaration by the Russian Federation and the People’s Republic of China”, 2 December 2002, <http://www.mid.ru/bl.nsf/900b2c3ac91734634325698f002d9dcf/9d22082391597d6443256c85005303e1?OpenDocument>, (access date: 28 July 2020).

⁵⁴ Bobo Lo, *Axis of Convenience*, p. 50; Deng Yong, “Hegemon on the Offensive”, p. 359.

⁵⁵ *Ibid.*, pp. 51-52.

opposed the 2003 Iraq War, China, “instead of openly criticizing the US, let Russia to take the lead with France and Germany”.⁵⁶ On July 1, 2005, Hu and Putin signed the China-Russia Joint Statement on 21st Century World Order that reflected Hu’s idea of “building a harmonious world” by calling for a bigger role for the developing world and respect to diversity in the world order.⁵⁷

In fulfilling their calls for a multilateral world order, China and Russia went beyond official statements and collaborated in international organizations like United Nations Security Council (UNSC) and the Brazil, Russia, India, China and South Africa (BRICS) grouping. Despite the fact that their cooperation in the UN dates back to the 1990s, especially since 2000 they have taken similar positions on the UNSC resolutions from imposing sanctions to Iran and Myanmar to military intervention in Syria. By collaborating in the UNSC, China and Russia tried to achieve similar objectives which were reflected in their above-mentioned joint statements/declarations: protecting sovereignty and non-interference in internal affairs, protecting security through maintaining stability and balance in the world order, building their international image as important players, and promoting their own economic and political interests.⁵⁸ Furthermore, in the last few years, these two states started following more assertive but at the same time status-quo oriented voting behaviors both to reach their objectives of a multilateral world order and to oppose the revisionism of the US.⁵⁹ Barry Buzan, on the other hand, claims that since China is a rising power, it is not comfortable with its place in the Western-dominated international society and demands a more democratic international society and thus, cannot be viewed as a status-quo power.⁶⁰ However, here, the word “status-quo” is used in the sense that China and Russia try to overcome the marginalization of the UN system in the global decision-making by bringing the UNSC back to its previous central position and at least in rhetoric supporting the UN principles. Therefore, it can be claimed that China and Russia are trying to defend the order established at the end of the Second World War against the

⁵⁶ Rosemary Foot, “Chinese Strategies in a US-Hegemonic Global Order”, p. 87.

⁵⁷ People’s Republic of China and Russian Federation, “China-Russia Joint Statement on 21st Century World Order”, 2 July 2005, <http://www.politicalaffairs.net/china-russia-joint-statement-on-21st-century-world-order/>, (access date: 25 June 2020).

⁵⁸ Peter Ferdinand, “The Positions of Russia and China at the UN Security Council in the Light of Recent Crises”, European Parliament Directorate-General for External Policies of the Union, 5 March 2013, <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8548d4c3-e486-42e7-9462-7e3ed914a470>, (access date: 20 June 2020).

⁵⁹ Joel Wuthnow et al., “Diverse Multilateralism: Four Strategies in China’s Multilateral Diplomacy”, *Journal of Chinese Political Science*, Vol. 17, No. 3, 2012, p. 279.

⁶⁰ Barry Buzan, “China in International Society: Is ‘Peaceful Rise’ Possible?”, *The Chinese Journal of Politics*, Vol. 3, No. 1, 2010, p. 17.

unilateral revisionist intentions of the US. This policy should not be seen in opposition with their demands for more say in world affairs.

Together with Russia, China also collaborates with other emerging states in different international institutions and groupings. One of the most salient of these is BRICS. Since BRICS is formed of important economic partners and these partners, despite their differing and conflicting interests on many issues, share many common interests in global political economy, China considers BRICS as an important mechanism for reforming the world order.⁶¹ The same is also true for other members of BRICS. That is why since 2008, every year before G20 meetings BRICS states convene to coordinate their positions on issues regarding the global political economy. For example, in September 2009, at the G20 gathering, BRICS succeeded in convincing G7 members both to elevate G20 as the premier forum for economic coordination and to reform IMF quotas.⁶² However, just because the IMF quota reform was not realized then, in July 2014, BRICS announced the creation of a New Development Bank to finance infrastructure and ‘sustainable development’ projects both in BRICS countries and other developing countries.⁶³ Although this has been an important step from BRICS in fulfilling their demand for a multilateral world order, this bank should not be regarded as a challenge to the Bretton Woods institutions, but as a complement.

Notwithstanding many shared interests, Sino-Russian relationship also involves important (potential) problems that may create frictions in the future. First, since the end of the Cold War while Russia has been relatively declining, China is rising and the economic power gap between the two states is widening in China’s favor. Second, demographic differences between the two countries make Russians worry about a future Chinese takeover of Russian Far East. Third, qualitative and quantitative imbalances in bilateral trade, which is in favor of China, disturb Russians. Forth, Russia is worried about China’s rapidly increasing military expenditures, which is the second largest in the world after the US. Fifth, Russia’s unilateral moves to intervene in internal affairs of its neighbors as in the cases of Abkhazia and South Ossetia in 2008 and Crimea in 2014 conflicts with China’s sensibility to the principle of non-interference in domestic affairs.⁶⁴ Still, despite being uncomfortable, China refrain from criticizing its strategic partner’s

⁶¹ Li Mingjiang, “Rising from Within: China’s Search for a Multipolar World and Its Implications for Sino-US Relations”, *Global Governance*, Vol. 17, No. 3, 2011, p. 335.

⁶² Joel Wuthnow et al., “Diverse Multilateralism”, pp. 283-284.

⁶³ Daniel Runde, “The BRICS Bank, Bretton Woods, and U.S. Disengagement”, *Foreign Policy*, 20 July 2014, <https://foreignpolicy.com/2014/07/20/the-brics-bank-bretton-woods-and-u-s-disengagement/>, (access date: 10 June 2020).

⁶⁴ Peter Ferdinand, “The Positions of Russia and China”, pp. 20-24; Gilbert Rozman, “The Sino-Russian Strategic Partnership”, pp. 15-22.

offensive actions publicly.⁶⁵ Finally, the competition between China and Russia in Central Asia, notwithstanding their simultaneous increased cooperation in the region, is intensifying.⁶⁶ This final point gained prominence as China's regional economic presence increased, particularly after Xi announced the BRI. According to a Chinese Russia expert, Moscow is disturbed by China's economic assistance to and growing economic importance in Central Asian countries because China's attempts to establish a great corridor of trade in the region with the BRI has the potential to make Russia economically irrelevant for both regional states and China.⁶⁷

Despite potential problems, developments in Ukraine and sanctions implemented against Russia by the heartland states strengthened Sino-Russian relations, especially China's position in the relationship. As these sanctions disturb Russia's economic ties with the West and access to financial sources, China emerged as the only major alternative source to meet Russia's economic and financial needs in return for concessions from Russia like opening some sectors of its economy to China's access.⁶⁸ Furthermore, their joint approach to the Syrian crisis bring these two powers even closer, in areas like the Middle East, where they did not have very close relationship beforehand. As their relations deepened and mutual trust enhanced, Russia also softened its policy of not selling China its most advanced weaponry such as the SU35 fighter jet and the S400 anti-aircraft missile system.⁶⁹ 2017 onwards, the Trump administration's aggressive policies like pursuing a trade war against China and implementing sanctions against both China and Russia provide a fertile ground for further cooperation among Beijing and Moscow.

In short, notwithstanding their competing economic and political interests in Central Asia and potential future problems in other areas, since the early 1990s, China and Russia incrementally elevated their relationship to a comprehensive strategic partnership.⁷⁰ Due to the challenge the US poses to these strongest contender states, they could even manage their competing interests through their partnership in Central Asia, a region that is neighboring both China and Russia

⁶⁵ Liselotte Odgaard, "Beijing's Quest for Stability in its Neighborhood: China's Relations with Russia in Central Asia", *Asian Security*, Vol. 13, No. 1, 2017, p. 48.

⁶⁶ Peter Ferdinand, "The Positions of Russia and China", pp. 20-24; Gilbert Rozman, "The Sino-Russian Strategic Partnership", pp. 15-22.

⁶⁷ Anonymous informant #2, personal communication, 4 April 2018.

⁶⁸ Dmitri Trenin, "China's Victory in Ukraine", Project Syndicate, 31 July 2014, <http://www.project-syndicate.org/commentary/dmitri-trenin-says-that-only-one-major-country-stands-to-gain-from-russia-s-conflict-with-the-west>, (access date: 10 June 2020).

⁶⁹ Liselotte Odgaard, "Beijing's Quest for Stability in its Neighborhood", p. 47.

⁷⁰ Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, "President Vladimir Putin of Russia Meets with Wang Yi", 5 April 2018, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/wjbz_663308/activities_663312/t1548996.shtml, (access date: 20 June 2020).

and carrying the characteristics of being a periphery zone of the world order. Furthermore, due to its development needs and potential threats like political instability and terrorism it bears, Central Asia has become an area for cooperation, especially in the security area, between Beijing and Moscow under the banner of the SCO. Therefore, instead of considering Sino-Russian relations on the basis of conflict-cooperation dialect, it is more useful to realize the special kind of strategic partnership they are trying to establish⁷¹, particularly in the face of a declining US dominance.

Experiencing Regional Leadership

China, in parallel to its deepening relationship with Russia, strengthened its relations with Central Asian states. Similar to the Russian case, resolving border issues played an important role in first establishing and then improving its relations with the region. For China, securing the old Soviet border and maintaining stability in Xinjiang meant that it could direct its attention to securing its core interests of economic development, national unity and territorial integrity. Since Russia has been the most influential actor in the region from the mid-19th century, engaging with Central Asia through Russia was critical in providing security and stability in the region.

Following the collapse of the Soviet Union, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan were also involved in the Sino-Russian border negotiations and all together these five states were named as the “Shanghai Five” after signing the 1996 Agreement on Strengthening Mutual Military Confidence in the Border Region in Shanghai, which included the creation of a 100-km-wide military-free zone at the border. The success of these states in demarcating the border opened the way for establishing the SCO in 2001 with the participation of Uzbekistan.⁷² In short, China’s initial policy towards Central Asia was security oriented.

As a security organization, the principle aim of the SCO has been to fight against the three evils of terrorism, separatism and extremism which are cross border and non-traditional security threats that cannot be countered by a single state.⁷³ For that purpose, SCO members have developed a number of measures to increase their cooperation and joint operation capabilities to counter any transnational threats. For example, from 2002 to 2015, they conducted fifteen

⁷¹ Liselotte Odgaard, “Beijing’s Quest for Stability in its Neighborhood”.

⁷² Peter Ferdinand, “Sunset, Sunrise: China and Russia Construct a New Partnership”, *International Affairs*, Vol. 83, No. 5, 2007, p. 854; Bobo Lo, *Axis of Convenience*, p. 105.

⁷³ Shanghai Cooperation Organisation, “Charter of the Shanghai Cooperation Organisation”, 2002, <http://eng.sectsc.org/documents/>, (access date: 5 June 2020); Song Weiqing, “Feeling Safe, Being Strong: China’s Strategy of Soft Balancing Through the Shanghai Cooperation Organization,” *International Politics*, Vol. 50, No. 5, 2013, p. 667.

joint military exercises, and the China-Kyrgyzstan counterterrorism exercise in 2002 was China's first ever joint military exercise. These exercises also contributed to Sino-Russian strategic partnership and decreased the trust deficit while at the same time improved their joint operability on counterterrorism. Thus, the organization enhances all member states', but especially China's and Russia's incentives to co-manage the security environment of the region.⁷⁴

Though the SCO was founded mainly as a security organization, non-security aspects like economic, political and social/cultural relations were and are also taken into account by its members, especially by China.⁷⁵ While Russia's focus is more security oriented, China gives importance to trade, energy and economic relations as well and tries to increase its influence in the region by creating a stable environment based on cooperation. This way it aims to secure energy flows from the region, gain access to markets and contribute to the development of its western areas and the region.⁷⁶ Furthermore, China also links economic development with security matters, which is far more important to Beijing than economic gains, and thereof supports the development of the region because for China, as these countries develop and get richer, they will have domestic stability and thus, their citizens will shy away from terrorist organizations.⁷⁷

Since its establishment, China has been on the driver's seat in the SCO and this is the first of its kind in which China has taken the lead. Even though China and Russia are seen as sharing the leadership in the organization, Russia mainly remains aloof and prefers engaging with the region through the Collective Security Treaty Organization (CSTO) where China is not included. However, this does not mean that China enjoys a sole leadership in the SCO. Russia is still there as the long-time leader of the region and competes with China for regaining its dominant position of the pre-2001 period. By increasing their options, this competition creates opportunities for other members of the SCO to maximize their benefits by maneuvering between the two.⁷⁸ Thus, Central Asian states should not be regarded as just passive recipients and figurants, but as players that implement differing policies towards Beijing and Moscow.⁷⁹

China's leadership role can be viewed as a learning process where Beijing has been gaining experience in improving its leadership skills, engaging in multilateral diplomacy and stabilizing its neighborhood through a non-collective

⁷⁴ Liselotte Odgaard, "Beijing's Quest for Stability in its Neighborhood", pp. 46-49.

⁷⁵ Bobo Lo, *Axis of Convenience*, p. 104.

⁷⁶ Peter Ferdinand, "Sunset, Sunrise", p. 854; Song Weiqing, "Feeling Safe, Being Strong", p. 668.

⁷⁷ Anonymous informant #2, personal communication, 4 April 2018.

⁷⁸ Bobo Lo, *Axis of Convenience*, pp. 117-123; Gibert Rozman, "The Sino-Russian Strategic Partnership", p. 22.

⁷⁹ Liselotte Odgaard, "Beijing's Quest for Stability in its Neighborhood", p. 44.

security regime that is not directed at any third party.⁸⁰ Thus, similar to learning by doing process of the early years of its reform period, China is following the “crossing the river by feeling for stones along the way” method.⁸¹ Furthermore, the organization can be regarded as a reflection of China’s “harmonious world” approach. Throughout the process, China has been successful in generating new institutional norms and concepts like the “Shanghai Spirit” and “New Outlook on Security” and promoting them as the institutional norms of the organization. Such that, principles reflected by these concepts are included both in the SCO Charter and in declarations like the June 2006 declaration. This way, China aims to create solidarity among members so that they will share common perceptions regarding regional matters.⁸² China, according to a Chinese Russia expert, has not yet defined a guideline for its own leading role in world affairs and thereof, as an emerging power, must benefit from any useful peaceful project.⁸³ Thus, Beijing’s efforts show its eagerness in creating new institutions that suit its core interests of security, sovereignty and development.⁸⁴ Still, even though China seems to be successful in creating solidarity, at least in rhetoric, in the SCO, in practice it has not been an easy process and problems still exist among member states⁸⁵, especially since the inclusion of India and Pakistan to the organization.

It has been a hard process for China to get the support of other SCO members on many issues regarding the region, especially in the early years. For example, in the post-9/11 period, the US was welcomed by most members and managed to set up military bases in Kyrgyzstan and Uzbekistan, one of which was close to China’s western border, Xinjiang autonomous region. Even though China also supported the “war on terror” and shared intelligence with the US, it was not happy with these bases. However, since it had no capacity to challenge the US presence in the region by itself, it preferred “soft balancing” through the SCO. Yet, it was not successful in convincing other members to challenge the US existence until the “color revolutions” erupted in 2005. Only then the organization issued a joint declaration calling for the withdrawal of US troops from its members. Two years later, at the Bishkek summit, the SCO stated that the security in the region must be provided by regional states.⁸⁶ Thus, attempts for forcing regime changes in some Central Asian states were more influential

⁸⁰ Peter Ferdinand, “Sunset, Sunrise”, p. 855; Song Weiqing, “Feeling Safe, Being Strong”, p. 668.

⁸¹ Song Weiqing, “Feeling Safe, Being Strong”, p. 668.

⁸² *Ibid.*, p. 675; Elizabeth Wishnick, “Why a “Strategic Partnership”? The View from China,” in James Bellacqua, ed., *The Future of China-Russia Relations* (Kentucky: University Press of Kentucky, 2010), p. 70.

⁸³ Anonymous informant #2, personal communication, 4 April 2018.

⁸⁴ Song Weiqing, “Feeling Safe, Being Strong”, p. 675; Joel Wuthnow et al., “Diverse Multilateralism”, p. 281.

⁸⁵ Elizabeth Wishnick, “Why a “Strategic Partnership””, p. 70.

⁸⁶ Song Weiqing, “Feeling Safe, Being Strong”, pp. 670-673.

than Chinese diplomacy in changing the attitudes of other member states towards the presence of the US troops in the region. Still, Chinese influence should not be underestimated since its economic power was also crucial in gaining other members' support for its leadership role. China, by focusing on long-term gains, has been financing infrastructure projects such as building highways and providing loans for cooperative and economic projects in the region.⁸⁷ In this context, the BRI plays an important role and with it, Beijing aims to link the Chinese Dream with its neighborhood and make it an Asian, even a Eurasian, Dream.

In sum, China's efforts in the SCO to promote international norms and concepts and to strengthen its relationships with its neighborhood show its eagerness in creating new institutions that suits its core interests of security, sovereignty and development. Furthermore, China's attitude towards the SCO and member states reflects its demands for a multilateral and democratic world order. However, it is hard to claim that the SCO is a tool of China in countering the US-led world order. A Chinese Russia expert even claims that to weaken Russia's influence in the region the US supports China in Central Asia.⁸⁸ Thereby, instead of a tool for directly challenging the US, for Beijing, the SCO should be viewed as a mechanism to balance the excesses of US unilateralism in the world order.

Conclusion

In the post-1978 period, by transforming itself in a capitalist state, China has become the second largest economy and the leading contender state in the global political economy. This transformation sparked a debate among IR scholars on the intentions of China. While some have claimed that following the footsteps of previous rising powers China will eventually challenge, militarily if necessary, the US-centered international system, some others have argued that because China benefits enormously from the system it will continue to comply with the rules of the game. Since the 1980s, neo-Gramscian Critical Theory has also become a part of the debate on how to conceptualize hegemony. Unlike problem-solving mainstream theories, by focusing its attention on the processes of change and enlarging the definition of hegemony in the world of state-society complexes, it has been trying to reveal and propose alternative world orders. Within this scope, here, through its relations with the three layers of the global political economic system, namely core, semi-periphery and periphery, Beijing's intention and capacity to challenge the US-led world order is evaluated.

⁸⁷ *Ibid.*, pp. 678-679; Peter Ferdinand, "Sunset, Sunrise", p. 854.

⁸⁸ Anonymous informant #2, personal communication, 4 April 2018.

Sino-American relations, since 1989, have experienced ups and downs. Throughout this period, China has been the biggest beneficiary of the existing order and never challenged the US leadership directly. On the contrary, it has been eager to integrate deeper into the system and to finance the US budget deficit, and it seems that will continue to do so, at least, in the medium term. Thus, Chinese and US economies intertwined with each other. China took a firm stand against the US actions only if these actions concerned China's so-called core interests. On other issues such as the invasion of Iraq, the Syrian crisis and US bases in Central Asia, Beijing preferred balancing the excesses of US policies through multilateral platforms and international institutions such as the SCO, BRICS and the UN. However, especially in the post-2000 era, China's increasing interaction with the world through the going out strategy and the BRI, its calls for respecting differences in development strategies and a bigger role for the Third World in the world order limit the policy options of the US in dealing with problems in different parts of the world.

Unlike the claims of some realist thinkers that China is going to challenge the international system overtly, there is still a huge power gap (both in terms of material power and soft power) between China and both the US in particular and the Western core in general, and Chinese leaders are well aware of this fact. Furthermore, since it has been the biggest beneficiary of the existing world order since 1978, for the moment, China has no grand strategy for establishing a completely new world order. The only grand strategy, according to Chinese IR scholars, Beijing thus far has is the BRI⁸⁹, which is an ambitious initiative. However, it is hard to claim that it is a direct challenge to the US-led world order. Thus, even if China is going to replace the US as the world's largest economy in the coming decades, unlike the claims of offensive realists, it does not seem likely that China will repeat the mistakes of the Third Reich and challenge the US militarily. In other words, China and the US are not "destined for war".

However, China is not satisfied with the Western-centric characteristic of the world order. On any given occasion, Chinese leaders demand a more democratic order that is non-hegemonic. China's calls for multilateralism and respect for different ways of development help counter-hegemonic movements in creating an alternative "universal common" based on multiculturalism against the "one-civilisation vision"⁹⁰ of the US, which under the "universal" (neo-)liberalism argues for standardized political and economic policies. In other words, China, by promoting new concepts like "harmonious society" and by demanding a multilateral world order in which the Global South has more voice, facilitates counter-hegemonic forces in their struggle to delegitimize the

⁸⁹ Anonymous informant #1, personal communication, 21 March 2018.

⁹⁰ Robert W. Cox and Michael G. Schechter, *The Political Economy*, p. 191.

established order, especially when Trump administration's hostility towards multilateralism is taken into consideration. Nevertheless, non-Western societies still have a long way to go before creating a new counter-society based on norms and principles contradicting and challenging those of the (post-) hegemonic order, if they ever will be able to do so.

References

- Allan, Bentley B., Srdjan Vucetic, and Ted Hopf, "The Distribution of Identity and the Future of International Order: China's Hegemonic Prospects", *International Organization*, Vol. 72, No. 4, 2018, pp. 836-869.
- Allison, Graham, *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?*, New York, Houghton Mifflin Harcourt, 2017.
- Beitelman, David A., "America's Pacific Pivot", *International Journal*, Vol. 67, No. 4, December 2012, pp. 1073-1094.
- Brown, Kerry, "China's Foreign Policy since 2012: A Question of Communication and Clarity", *China Quarterly of International Strategic Studies*, Vol. 3, No. 3, 2017, pp. 325-339.
- Buzan, Barry, "China in International Society: Is 'Peaceful Rise' Possible?", *The Chinese Journal of Politics*, Vol. 3, No. 1, 2010, pp. 5-36.
- Christensen, Thomas J., "The Advantages of an Assertive China: Responding Beijing's Abrasive Diplomacy", *Foreign Affairs*, Vol. 90, No. 2, March/April 2011, pp. 54-67.
- Clinton, Hillary, "America's Pacific Century", *Foreign Policy*, 11 October 2011, <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/>, (access date: 2 July 2020).
- Cox, Robert W., "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 10, No. 2, 1981, pp. 126-155.
- Cox, Robert W., "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 12, No. 2, 1983, pp. 162-175.
- Cox, Robert W. and Michael G. Schechter, *The Political Economy of a Plural World*, New York, Routledge, 2002.
- Demir, Emre, "Fragmented or Integrated Asia: Competing Regional Visions of the US and China", *Rising Powers Quarterly*, Vol. 3, No. 2, August 2018, pp. 45-65.
- Deng, Yong, "Hegemon on the Offensive: Chinese Perspectives on U.S. Global Strategy", *Political Science Quarterly*, Vol. 116, No. 3, 2011, pp. 343-365.

- Embassy of the PRC in the USA, "China-US Joint Statement," (29 October 1997), <http://www.china-embassy.org/eng/zmgx/zywj/t36259.htm>, (access date: 1 July 2020).
- Ferdinand, Peter, "Sunset, Sunrise: China and Russia Construct a New Partnership," *International Affairs*, Vol. 83, No. 5, 2007, pp. 841-867.
- Ferdinand, Peter, "The Positions of Russia and China at the UN Security Council in the Light of Recent Crises," European Parliament Directorate-General for External Policies of the Union (5 March 2013), <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8548d4c3-e486-42e7-9462-7e3ed914a470>, (access date: 20 June 2020).
- Foot, Rosemary, "Chinese Strategies in a US-Hegemonic Global Order: Accommodating and Hedging", *International Affairs*, Vol. 82, No. 1, 2006, pp. 77-94.
- Gill, Stephen, *Power and Resistance in the New World Order*, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2008.
- Gramsci, Antonio, *The Antonio Gramsci Reader: Selected Writings, 1916-1935*, New York: New York University Press, 2000.
- Gries, Peter H., "China Eyes the Hegemon," *Orbis*, Vol. 49, No. 3, Summer 2005, pp. 401-412.
- He, Kai and Feng Huiyun, "Debating China's Assertiveness: Taking China's Power and Interests Seriously", *International Politics*, Vol. 49, No. 5, 2012, pp. 633-644.
- Indyk, Martin, Kenneth Lieberthal and Michael E. O'Hanlon, "Scoring Obama's Foreign Policy: A Progressive Pragmatist Tries to Bend History", *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 3, May/June 2012.
- Johnston, Alastair I., "Is China a Status Quo Power?", *International Security*, Vol. 27, No. 4, Spring 2003, pp. 5-56.
- Lee, Seung-Ook, Joel Wainwright, and Jim Glassman, "Geopolitical Economy and the Production of Territory: The Case of US-China Geopolitical-Economic Competition in Asia", *Environment and Planning A: Economy and Space*, Vol. 50, No. 2, March 2018, pp. 416-436.
- Leverett, Flynt and Pierre Noel "The New Axis of Oil", *The National Interest* (1 June 2006), <http://nationalinterest.org/article/the-new-axis-of-oil-1145>, (access date 23 June 2020).
- Li, Mingjiang, "Rising from Within: China's Search for a Multipolar World and Its Implications for Sino-US Relations", *Global Governance*, Vol. 17, No. 3, 2011, pp. 331-351.
- Lo, Bobo, *Axis of Convenience: Moscow, Beijing and the New Geopolitics*, Baltimore, Brookings Institution Press, 2008.

- Maizland, Lindsay and Benia Xu, "The U.S.-Japan Security Alliance", Council on Foreign Relations, 22 August 2019, <https://www.cfr.org/backgrounders/us-japan-security-alliance>, (access date: 1 July 2020).
- Mark, Chi-kwan, *China and the World Since 1945: An International History*, New York, Routledge, 2012.
- Martel, William C., "An Authoritarian Axis Rising?", *The Diplomat*, 29 June 2012, <http://thediplomat.com/2012/06/an-authoritarian-axis-rising/>, (access date 23 June 2020).
- Mearsheimer, John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, W. W. Norton & Company, 2001.
- Ministry of Foreign Affairs of Japan, "Joint Statement U.S.-Japan Security Consultative Committee Completion of the Review of the Guidelines", (23 September 1997), <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/defense.html>, (access date: 1 July 2020).
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, "Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation", 24 July 2001, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t15771.shtml, (access date 25 June 2020).
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, "President Vladimir Putin of Russia Meets with Wang Yi", 5 April 2018, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/wjbz_663308/activities_663312/t1548996.shtml, (access date: 20 June 2020).
- Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, "Joint Declaration by the Russian Federation and the People's Republic of China", 2 December 2002, <http://www.mid.ru/bl.nsf/900b2c3ac91734634325698f002d9dcf/9d22082391597d6443256c85005303e1?OpenDocument>, (access date 28 July 2014).
- Moore, Gregory J., "Less Beautiful, Still Somewhat Imperialist: Beijing Eyes Sino-US Relations", in Shaun Breslin, ed., *Handbook of China's International Relations*, London, Routledge, pp. 129-137.
- Obama, Barack, "Remarks by President Obama to the Australian Parliament", White House, 17 November 2011, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament>, (access date: 2 July 2020).
- Odgaard, Liselotte, "Beijing's Quest for Stability in its Neighborhood: China's Relations with Russia in Central Asia", *Asian Security*, Vol. 13, No. 1, 2017, pp. 41-58.
- People's Republic of China and Russian Federation, "China-Russia Joint Statement on 21st Century World Order", 2 July 2005, <http://www.politicalaffairs.net/china-russia-joint-statement-on-21st-century-world-order/>, access date 25 June 2020.
- Pollack, Jonathan D., "China and the United States Post-9/11", *Orbis*, Vol. 47, No. 4, Autumn 2003, pp. 617-627.

- Ross, Robert S., "The Problem With the Pivot", *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 6, November/December 2012, pp. 70-82.
- Rozman, Gilbert, "The Sino-Russian Strategic Partnership: How Close? Where To?", in James Bellacqua, ed., *The Future of China-Russia Relations*, Kentucky: University Press of Kentucky, 2010, pp. 13-32.
- Runde, Daniel, "The BRICS Bank, Bretton Woods, and U.S. Disengagement", *Foreign Policy*, 20 July 2014, <https://foreignpolicy.com/2014/07/20/the-brics-bank-bretton-woods-and-u-s-disengagement/>, (access date 10 June 2020).
- Schweller, Randall L. and Xiaoyu Pu, "After Unipolarity: China's Visions of International Order in an Era of U.S. Decline", *International Security*, Vol. 36, No. 1, 2010, pp. 41-72.
- Shanghai Cooperation Organisation, "Charter of the Shanghai Cooperation Organisation", 2002, <http://eng.sectsc.org/documents/>, (access date 5 June 2020).
- Song, Weiqing, "Feeling Safe, Being Strong: China's Strategy of Soft Balancing Through the Shanghai Cooperation Organization", *International Politics*, Vol. 50, No. 5, 2013, pp. 664-685.
- Swaine, Michael D., "Chinese Leadership and the Elite Responses to the U.S. Pacific Pivot", *China Leadership Monitor*, Vol. 38, 2012, http://carnegieendowment.org/files/Swaine_CLM_38_Final_Draft_pdf.pdf, (access date: 2 July 2020).
- Trenin, Dmitri, "China's Victory in Ukraine", Project Syndicate, 31 July 2014, <http://www.project-syndicate.org/commentary/dmitri-trenin-says-that-only-one-major-country-stands-to-gain-from-russia-s-conflict-with-the-west>, (access date: 10 June 2020).
- United Nations, "Joint Declaration by the Republic of China and the Russian Federation", 25 April 1996, <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/51/127>, (access date 25 June 2020).
- United Nations, "Russian-Chinese Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order", 23 April 1997, <https://digitallibrary.un.org/record/234074>, (access date 25 June 2020).
- United Nations, "Security Council Veto List", <http://research.un.org/en/docs/sc/quick>, (access date: 2 July 2020).
- United States Census Bureau, "Trade in Goods with China", <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html#2001>, (access date: 28 June 2020).
- United States Department of Defense, "Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for the 21st Century Defense", 3 January 2012, https://archive.defense.gov/news/Defense_Strategic_Guidance.pdf, (access date: 2 July 2020).
- Van der Pijl, Kees, "Two Faces of the Transnational Cadre Under Neo-liberalism", *Journal of International Relations and Development*, Vol. 7, No. 2, 2004, pp. 177-207.

- Van der Pijl, Kees, "Gramsci and Left Managerialism", *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Vol. 8, No. 4, 2005, pp. 499-511.
- Van der Pijl, Kees, *Global Rivalries from the Cold War to Iraq*, London, Pluto Press, 2006.
- Wang, Yi, "Toward a New Model of Major-Country Relations Between China and the United States", Brookings Institute, 20 September 2013, <https://www.brookings.edu/on-the-record/wang-yi-toward-a-new-model-of-major-country-relations-between-china-and-the-united-states/>, (access date: 28 June 2020).
- Wishnick, Elizabeth, "Why a "Strategic Partnership"? The View from China", in James Bellacqua, ed., *The Future of China-Russia Relations*, Kentucky, University Press of Kentucky, 2010, pp. 56-80.
- World Trade Organization, "World Trade Statistical Review 2017", https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2017_e/WTO_Chapter_09_tables_e.pdf, (access date: 30 June 2020).
- Wuthnow, Joel, Li Xin and Qi Lingling, "Diverse Multilateralism: Four Strategies in China's Multilateral Diplomacy", *Journal of Chinese Political Science*, Vol. 17, No. 3, 2012, pp. 269-290.
- Yan, Xuotong, "The Instability of China-US Relations", *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 3, No. 3, 2010, pp. 263-292.
- Zhao, Suisheng, "American Reflections on the Engagement with China and Responses to President Xi's New Model of Major Power Relations", *Journal of Contemporary China*, Vol. 26, No. 106, 2017, pp. 489-503.
- Zoellick, Robert B., "Remarks to the National Committee on U.S.-China Relations", National Committee on U.S.-China Relations, 21 September 2005, https://www.ncuscr.org/sites/default/files/migration/Zoellick_remarks_notes06_winter_spring.pdf, (access date: 2 July 2020).

Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Sivil-Asker İlişkilerinin Dengesizliği ve Savaşa Giden Süreçte Genelkurmayların Etkileri: Almanya Örneği

Caner Kur*

Özet

Yaşandığı yıllarda “Büyük Savaş” olarak nitelendirilen I. Dünya Savaşı, henüz bu yıllardan itibaren neden çıktığı konusunda sosyal bilimler alanında önemli bir sorunsal olagelmıştır. Bu çerçevede literatürdeki tartışmalardan hareketle eldeki çalışma I. Dünya Savaşı’nın çıkışı sürecinde sivil-asker ilişkilerindeki dengesizliğe odaklanmakta, sistemin başat aktörü olan devletlerin içyapı ve kurumlarının 1914 öncesinde düzensiz bir geçiş sürecinde olduğunu öne sürmektedir. Çalışma, 19. yüzyılın ortasından itibaren hızlı kalkınma oranlarıyla ekonomik, askeri ve jeopolitik açıdan Avrupa’nın başat gücü konumuna yükselen Almanya’yı bahsedilen çelişkileri en derin yaşayan ülke olması bakımından analizin merkezine koymuştur. Almanya’nın hızlı sınai-iktisadi büyümesi ve toplumsal değişimi karşısında siyasi yapının kurumsallaşamaması Alman Genelkurmay Başkanlığı’nın oluşan idari-bürokratik boşlukları doldurmasıyla sonuçlanmıştır. Çalışmada Alman Genelkurmay Başkanlığı’nın özgünlüğü ve savaşın çıkışında oynadığı rol David Singer’in analiz düzeyleri yaklaşımı üzerinden ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

I. Dünya Savaşı, Sivil-Asker İlişkileri, Alman Genelkurmay Başkanlığı, Analiz Düzeyleri, Avrupa Ahengi.

* Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.
caner.kur@ogr.iu.edu.tr
(orcid.org/0000-0002-1954-4812)
Makale geliş tarihi : 28.04.2020
Makale kabul tarihi : 20.07.2020

The Imbalance of Civil-Military Relations Before the First World War and The Effects of the General Staffs in the Process Leading to War: The Case of Germany

Abstract

World War I, which was referred as the “Great War” during the years of the conflict has been an important problem in the field of social sciences on why it broke out. Within this framework, the study in hand focuses on the imbalance between civil-military relations during the outbreak of the First World War and suggested that the internal structures and institutions of the states which were the leading actors of the international system, were in disorganized flux in pre-1914 decades. The paper placed Germany, which has become the dominant power of Europe both economically, militarily and geopolitically with its rapid development rates since the middle of the 19th century at the center of analysis in terms of being the country that deeply experienced the above-mentioned contradictions. The inability of institutionalization in Germany which has led the formation of power vacuums regarding political structure in face of rapid industrial, societal and economic development resulted in German General Staff to fill these administrative vacuums. In this study, the originality of the German General Staff and the role it played in the outbreak of war were discussed via David Singer’s levels of analysis approach.

Key ords

World War I, Civil-Military Relations, German General Staff, Level of Analysis, Concert of Europe.

Giriş

I. Dünya Savaşı, çıkış anından itibaren çok boyutlu tartışmaları beraberinde getirmiş, savaşın çıkışı meselesinden savaş sonrası uluslararası sistem üzerindeki etkilerine kadar gerek siyasilere gerek araştırmacıların üzerinde uzlaşma sağlayamadığı bir sorunsal haline gelmiştir. I. Dünya Savaşı üzerinde belki de farklı görüşlerin uzlaşabileceği yegâne husus ise 1914’ün hem uluslararası sistem bağlamında hem başat aktör olan devletler, hem de devletlerin altında yer alan toplumlar bakımından siyasi, iktisadi ve kültürel olarak geri dönüşü olmayan bir değişikliği getirdiğidir.¹

¹ Büyük Savaş’ın günümüze kadar ulaşan modern sisteme veya başka bir deyişle eskiden yeniye geçişte bir anlamda katalizör rolü oynadığını söylemekse yanlış olmayacaktır. Burak Gülboy, “Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak”, *Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak: Uluslararası İlişkiler Teorileri Çerçevesinden Analizler*, der. Burak Gülboy ve Bülent Akkuş, İstanbul, Milenyum Yayınları, 2017, ss. 5-6.

Diğer taraftan I. Dünya Savaşı'nın yol açtığı büyük insani ve maddi kayıplar haricinde 1648 Westphalia Barışı'ndan beri yüzlerce yıllık Avrupa değerlerinin üzerine çeşitli uzlaşmalarla inşa edilen uluslararası sistemin yıkılma noktasına gelmesi sosyal bilimciler açısından önemli bir çalışma sahası olarak öne çıkmıştır.² I. Dünya Savaşı'nın neden çıktığı, daha doğrusu kurulu düzenin neden kaotik bir şekilde düzensizliğe geçtiği sorunsalıysa 1919'da yeni bir disiplinin, Uluslararası İlişkilerin doğmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece Uluslararası İlişkiler disiplini, 1914-1918 arasında sistemin çökme noktasına gelmesi, yüzlerce yıllık değerlerin trajik biçimde yerini sınırsız şiddet kullanımına bırakması neticesinde varolan sistemi anlama ihtiyacı olarak I. Dünya Savaşı'na hiçbir sosyal bilimler disiplininin olmadığı kadar bağlanarak ortaya çıkmıştır.

Uluslararası İlişkiler çalışmaları, II. Dünya Savaşı sonrasında iki savaş arası dönemde ortaya çıkan idealist görüşlerin popülerliğini yitirmesi neticesinde önce E. H. Carr daha sonra Hans Morgenthau'nun klasik realizm olarak adlandırılan teorizasyonu üzerinden şekillenirken, I. Dünya Savaşı'nın çıkışı ile ilgili çalışmalar da güç politikaları kavramsallaştırmalarının yoğun etkisi altına girmiştir.³ Böylece 1914 Haziran Krizi, Christopher Clarke'ın da bahsettiği üzere Uluslararası İlişkiler teorisyenleri açısından (aslında realistler için) “*par excellence*” bir siyasi kriz haline gelmekte, I. Dünya Savaşı da güç dengesinin bozulduğu, salt güç takibinin kaçınılmaz bir şekilde çatışmaya yol açtığı şeklindeki realist çalışmalara ilham vermekteydi.⁴ Örneğin I. Dünya Savaşı'nın çıkışına güç mücadelesi üzerinden yaklaşan erken dönem çalışmaların en bilinenlerinden A.J.P Taylor'un *Avrupa'da Üstünlük Mücadelesi 1848-1918 (The Struggle for Mastery in Europe: 1848-1918)* isimli ünlü eseri realist yaklaşımın tipik bir ürünü olarak Almanya'nın saldırgan bir şekilde güç maksimizasyonuna giderek sistemsel dengeyi bozduğunu öne sürüyordu.⁵ Doğal olarak klasik realist teorinin etkisindeki benzer çalışmalar son tahlilde Versailles Antlaşması'nın 231. maddesinde yer alan Almanya'nın suçluluğu tezine çıkmaktaydı.⁶

Klasik realizmin sistem merkezli yaklaşımının sınırlılığı ve çelişkileriye daha sonra Kenneth Waltz ve David Singer'ın karşı çıkışları neticesinde ortaya konulmuş ve yaklaşımın eksikliklerine dikkat çekilmiştir.⁷ Waltz'a göre klasik

² *Ibid.*, s. 7.

³ Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York, Alfred. A. Knopf, 1948, ss. 13-17.

⁴ Christopher Clarke, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, London, Penguin Books, 2013, s. xxi.

⁵ A.J.P Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1871*, Oxford, Oxford University Press, 1954, ss. xix-xxi.

⁶ Burak Gülboy, *Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme*, İstanbul, Röle Yayıncılık, 2015, ss. 102-103.

⁷ David Singer, “Review: International Conflict: Three Levels of Analysis”, *World Politics*, Vol. 12, No:3, (April 1960), s. 453.

realizmde aşırı bir şekilde odaklanılan sistem seviyesi yerine, sistem, devlet ve toplum şeklinde sınıflandırılan üç analiz seviyesinin bir harmonisi gerekliydi.⁸

Birinci Dünya Savaşı ve Analiz Düzeyleri Meselesi

Savaşların çıkışı ve kurulu sistemin neden düzenden düzensizliğe geçtiği sorusuna cevap olarak kurulan Uluslararası İlişkiler disiplini böylece çıkış noktası olan I. Dünya Savaşıyla diğer sosyal bilimlerle karşılaştırıldığında çok daha özel bir ilişki içerisinde oldu. Ancak I. Dünya Savaşı'nın çıkışı gibi tartışmalı bir konuda herhangi bir perspektiften bakıldığında diğer perspektifin çürütülmesi ihtimalinin doğduğu düşünülüğünde savaşın çıkışı meselesini tek bir modele indirgemek mümkün olmayacaktı. Dolayısıyla I. Dünya Savaşı'nın çıkışını, siyasi elitlerin kararlarından sistem teorilerine, Marksist analizin paylaşım savaşlarından emperyalizm yaklaşımına veya hegemonik güç geçişi teorilerine kadar farklı bakış açılarıyla açıklamak mümkündür. I. Dünya Savaşı'nın çıkışına dair literatürün son yıllarda üzerinde genel anlamda uzlaştığı husus ise savaşın çıkışına dair tek bir baskın sebebin olmadığı ve savaşın tek bir devletin sorumlu tutulduğu çalışmaların geçerliliğini yitirmeye başladığıdır.⁹

Buradan hareketle tek bir analiz modelinin açıklayıcı olamayacağı veya modellemelerin birbirinden bağımsız olmaması gerektiğine yönelik önerme Waltz'a benzer şekilde David Singer'ın "*Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Problemi*"nde dile getirilmiştir. Singer, bir fenomenin ele alınıp incelenmesinin konunun genişliği nedeniyle kesin bir sonuca varmayı imkânsız kıldığını söylerken ortaya çıkan bu durumu Merkator Projeksiyonu'na benzetmekteydi. Singer'e göre her bir yansıtma araştırma konusu ile ilgili doğrunun ancak bir kısmını verir ve bunlar hiçbir zaman ulaşılamayacak hakikate ulaşmak için yapılan girişimlerden başka bir şey değildir.¹⁰ Böylece Uluslararası İlişkilerde teorik modellemelerin Singer'ın formülasyonunda sistem ve ulus-devlet şeklinde ikiye ayrıldığı görülür. Sistem seviyesi tıpkı Waltz'un ele aldığı gibi kapsayıcı ve genelleştirici açıklamalar yapılmasını mümkün kılan genel çerçeveyi sunar ancak içerisindeki birimleri

⁸ Waltz'un analizinde devlet, iç baskı gruplarının, kurumsal yapılanmanın ve siyasi rejim gibi iç unsurların etkisi altında olmasına rağmen hala Uluslararası İlişkilerin esas aktörü olma özelliğini sürdürmekte, sistem ise piramidin en tepesinde yer alan analiz düzeyi olarak Uluslararası İlişkilerin genel çerçevesini belirlemektedir. Ayrıca Waltz, diğer iki analiz düzeyinin yani birey-toplum ve devlet düzeyleri olmadan genel politikanın anlaşılmasının ve eğilimlerin tespit edilmesinin mümkün olmadığını ifade etmekteydi. *Ibid.*, ss. 457-460.

⁹ Richard Ned Lebow, "What can International Relations Theory learn From the Origins of World War I", *International Relations*, Vol. 28, No:4, (November 2014), ss. 388-390.

¹⁰ David Singer, "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", *World Politics*, Vol. 14, No:1, (October 1961), ss. 79-82.

homojenleştirme eğiliminde olduğu için birimlerin kendilerine has özelliklerini görmezden gelebilir veya alınan kararların temelinde yatan alt sebeplere eğilmez.¹¹

Singer'ın formülasyonundaki ikinci yaklaşım devlet-ulus seviyesidir. Bu seviye araştırmacıya sistemsel analiz düzeyinin göz ardı ettiği detaylar ile motivasyonları keşfetme ve aktörler arasında karşılaştırma yapma imkânı sunar. Sistemin aktöre olan etkisini göz ardı edebilme potansiyeline sahip olan devlet seviyeli yaklaşım belirli olguların ulus-ulus altı sistemden bir nevi özenle seçilip teorizasyona konu edilmesi riskine karşı da dikkatli olunması gereken bir analiz sunar.¹²

Singer'a göre ikinci analiz düzeyinde varolan bir diğer sorunsal ele alınan aktörün aldığı karar ve eylemlerin bilinçli bir sistematığe sahip olup olmadığıdır. Burada Singer, alınan karar ve eylemlerde, birimin kendi bağımsız iradesi veya tamamen dış kuvvetlerce güdümlendirildiği şeklinde iki kutbun ortaya çıktığını ve ideal noktanın tam ortada durmak olduğunu öne sürer. Buna göre ulus analiz düzeyinde alınan kararların azımsanmayacak bir kısmı aktör olarak devletin bilgisinin dışında, sonunun kestirilemeyeceği yöne doğru evrilmeye haizdir. Diğer yandan devletler aldıkları kararların bilincindedirler ve bunun sonucunun gideceği yeri hesaplamaya muktedirler.¹³ Bu noktada örneğin Christopher Clark, Avrupa'nın büyük güçlerini yöneten siyasi ve askeri karar alıcıları "*Uyurgezerler*"e benzetir ve atıkları adımların nereye varabileceğinden emin olmayan elitlerin yine de karanlıkta yürümeye devam ettiklerini söyler. Clark aynı isimli eserinde 1914 öncesinde Avrupalı güçlerin devlet mekanizması içerisinde birçok farklı merkezin olduğunu söylerken bu merkezler arasındaki koordinasyon ve şeffaflık eksikliğinin devletlerin karşılıklı yanlış algılamalarıyla birleştiğinde savaşa giden yolu açtığını ifade eder.¹⁴

Clark'ın I. Dünya Savaşı'nın çıkışı ile ilgili literatüre yaptığı katkı böylece Singer'ın ulusal analiz düzeyinde devletlerin davranışlarının nesnel olarak ele alınıp alınamayacağı veya nesnel olanın hakkındaki algılamaların mı ele alınması gerekliliği sorunsalına işaret eder. Özellikle devletlerin, insanlar tarafından meydana getirilen bir mekanizma olduğu düşünüldüğünde algılamaların göz ardı edilmemesi gerektiği düşünülür. Ancak Singer'ın da belirttiği üzere ulusları yöneten liderlerin algıları, düşünceleri veya korkularının ampirik olarak ölçülebilmesi veya sınıflandırılmasının sınırlarını belirlemek gerekir.¹⁵

¹¹ *Ibid.*, ss. 80-82.

¹² Singer'ın alıntılıdığı Waltz bu durumu "*ikincil imge yanıltmacası*" (secondary image fallacy) şeklinde nitelendirmiştir. *Ibid.*, ss. 83-84.

¹³ *Ibid.*, s. 85.

¹⁴ Christopher Clarke, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, London, Penguin Books, 2013, ss. xv-xxi.

¹⁵ Singer, "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", ss. 88-90.

Buradan hareketle Singer'ın formülasyonuna yakın bir Uluslararası İlişkiler teorisi olan neo-klasik realizm, Waltz ve Singer'ın analiz düzeyleri önermesini birleştirmeye çalışır. Waltz'un uluslararası sistemin belirleyici etkeninin anarşi olduğu önermesini kabul eden neo-klasik realizm iç politik etkenlerin dış politika karar alımında göz ardı edilmemesi gerektiğini savunur.¹⁶ Devletlerin dış politika kararlarını öncelikle sistemik faktörlerin etkisi altında ancak iç gelişmeler ve özelliklerin şekillendirdiği bir çerçevede aldığını öne süren neo-klasik realizmde iç siyasi etkenler bazı durumlarda sistemsel faktörlerle karşılaştırıldığında dış politika karar alımında öne çıkabilmektedir.¹⁷

Singer'ın Uluslararası İlişkilerde analiz seviyesi problemine değindiği formülasyon araştırmacılar için bir orta yol bulunabileceğinden bahsederken neo-klasik realizmin savladığı orta yolun realist teori haricinde esasında iki farklı ekolden yoğun şekilde etkilendiği görülür. Özellikle 19. yüzyılda Leopold Von Ranke'nin öncülük ettiği "*Primat Der Aussenpolitik*" yani "*Dış Politikanın Üstünlüğü*" tezi devletlerin kararlarını öncelikle dış politik gelişmelerin belirlediği ve bu gelişmelerin de iç siyaseti etkilediğini savunur. Ranke'nin araştırmasında merkeze koyduğu Almanya'nın tarihi de tam olarak dış ilişkilerinin bir sonucuydu. Almanya'nın jeopolitik konumu tarihsel olarak "çevrelenme" duygusunu perçinlerken 18. yüzyılın Büyük Friedrich savaşlarından II. Wilhelm Almanya'sına kadar Alman siyasi karar alımı dış etkenlerin nihai olarak iç siyaseti etki altına aldığı bir süreç içerisinde şekillenmekteydi.¹⁸ Rankeci yaklaşım bu çerçevede 20. yüzyılın realist kavramsallaştırmasına yaklaşmakta ve 15. yüzyıldan itibaren Alman siyasi tarihini örnek göstererek devletlerin iç siyasi özellikleri ne olursa olsun politikalarını dış gelişmelerin ve ilişkilerinin belirlediğini öne sürmekteydi.¹⁹

Dış politikanın karar alımında üstün olduğu tezlerine karşı en önemli çıkış ise I. Dünya Savaşı'nın çıkışında Almanya'nın suçluluğu tezinin önemli bir referans noktası haline gelen Fritz Fischer'ın *Primat Der Innenpolitik* ya da bir diğer deyişle "*İç Politikanın Üstünlüğü*" tezidir. Fischer'a göre Almanya'nın dış politikası ve neticede savaşa gidiş kararını etkileyen en önemli husus iç siyasi yapıda yer alan aktörler ve onların talepleridir. Alman sanayicileri ve soylularının muhafazakâr bloğunun başta yükselen işçi sınıfı olmak üzere dinamik toplumsal yapıyı kontrol altında tutmaya çalıştıkları ve bunu milliyetçi politikaları tetikleyip kitleleri

¹⁶ Neo-klasik realizm devletlerin anarşik bir sistemde güvenlik arayışında olduğu noktasında neo-realistler ile keşişir ve anarşik ortamın yarattığı çatışma potansiyelini yadsımaz. Jeffrey W. Taliaferro et al., "Introduction: Neoclassical Realism, The State and Foreign Policy", *Neoclassical Realism, The State and Foreign Policy*, der. Steven E. Lobell et al., Cambridge, Cambridge University Press, 2009, ss. 18-19.

¹⁷ *Ibid.*, ss. 23-32.

¹⁸ Leopold Von Ranke, *History of the Reformation in Germany*, New York, George Routledge and Sons Limited, 1905, ss. vii-xi.

¹⁹ Brendan Simms, "The Return of the Primacy of Foreign Policy", *German History*, Vol. 21, No:3, (July 2003), ss. 275-276.

birleştirecek donanma inşa programları ya da ordunun merkeze alındığı militarizasyon ile sağlamaya çalıştıkları tezi Fischer ekolünün temel argümanıdır.²⁰ Fischer'a göre içeride varolan toplumsal baskılar ve çelişkiler nihayetinde siyasi elitlerin dış politikada daha agresif tutum takınmalarına yol açmakta ve örneğin 1912'de İmparatorluk Savaş Konseyi'nde tartışılan önleyici savaş seçenekleri veya "Eylül Programı" gibi Alman sanayicilerinin savaş hedeflerinin ortaya konulduğu belgeler Alman savaş hedeflerini açıkça ortaya sermekteydi.²¹

Singer'ın ortaya koyduğu analiz düzeyleri böylece bir tarafta *Aussenpolitik* ve diğer tarafta *Innenpolitik* şeklinde iki kutup veya ekol tarafından birbirlerine olan üstünlükleri çerçevesinde temsil edilirken bunların ortasında neo-klasik realizmin önermesi yer alır. Bununla birlikte iç politikanın üstünlüğü tezi hariç tutulduğunda *Aussenpolitik* ve neo-klasik realizmin dış politikada her ikisine bakılması gerektiğine dair önermesi Singer'ın formülasyonunda sistemsel yaklaşımı tam anlamıyla temsil etmemektedir. Çünkü Singer'a göre Uluslararası İlişkiler de sistem ile dış politikanın değerlendirilmesi farklı çıkarımlara yol açmaktadır.²²

O halde Büyük Savaş neden çıkmıştır sorusuna yaklaşım Singerci formülasyon çerçevesinde ulus-ulus altı özellikler ile genel çerçeveyi sunan sistemsel analiz düzeyinin kullanılmasını gerekli kılar. Dış politika bu noktada her ikisinin arasında kalan ve yine her ikisinin şekillendirdiği bir ara etmen olarak önemsiz olmasa bile alttan ve üstten etki altına alınması nedeniyle bağımlı bir değişkendir. Bağımsız değişkenlerin sistemsel ve ulus-ulus altı analiz düzeyi olarak ortaya çıktığı bu noktada Singer'ın uyarısı alanın genişliği düşünüldüğünde kritiktir. Çünkü her iki analiz seviyesi kullanışlı açılımlar sergilemekle birlikte

²⁰ James Joll ve Gordon Martel, *Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?*, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2016, ss. 8-9.

²¹ Diğer taraftan Fischer'ın çalışmasında bahsettiği başlıca konulardan birisi Almanya'nın, Avrupa'nın başat ülkesi olarak hızla gelişmekte olan sınıai ve iktisadi yapısına rağmen idari anlamda gerekli mekanizmalardan yoksun olduğu ve kitleler enformasyon ve teknoloji çağının arifesinde oldukça arkaik bir yapılanma içerisinde bulunduğuudur. Fritz Fischer, *Germany's War Aims in the First World War*, New York, W.W. Norton & Company Inc, 1967, ss. 5-28.

²² Singer, sistemsel analiz düzeyinin, aktörlerin karar alma mekanizmalarını ve izleyecekleri dış politika seçeneklerinin genel çerçevesini belirlediğini söyler ve aktörlerin dış politika kararlarının kaçınılmaz olarak örneğin iki kutuplu bir sistemin etkisi altında son şeklini aldığını belirtir. Singer'a göre Uluslararası İlişkiler çalışmalarında analiz düzeyleri noktasında sistemik etkiler yadsınmamalı ancak ulusların karşılaştırmalı dış politikalarına eğilirken ulus-altı seviyede yaşanan gelişmelerde görmezden gelinmemelidir. Ancak Singer, aktörlerin ulus-ulus altı seviyedeki özellikleri ve eğilimlerinin detaylı bir şekilde ortaya koyulup incelendiği durumlarda bile genel bir karşılaştırmalı dış politika modeline ulaşılmasının her daim mümkün olmadığını belirtir. Sistemsel önermenin analiz düzeyi noktasındaki eksikliklerine rağmen dış politika davranışları üzerindeki etkisi yadsınmamalıdır. Sistem-dış politika analiz düzeyleri arasındaki farklar konusunda bkz: Singer, "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", s. 91.

sistemsel seviye ile ulus-ulus altı analiz düzeylerinin belirli bir konu veya birim üzerine odaklanarak çalışmayı sınırlandırması gerekmektedir.

Bu bağlamda savaş öncesi dönemde Avrupa'nın hemen her aktöründe az veya çok görülebilecek bir fenomen olan idari boşlukların, yetki alanlarının belirsizliğinin, iletişim eksikliğinin ve genelkurmayların her bir güç merkezi ile olan ilişkisinin savaşın çıkışı noktasında kritik bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Özellikle Avrupa'da 20. yüzyıla girilirken iktisadi ve sınai anlamda kaydedilen hızlı gelişmeler, kitlesel iletişim ve bilginin hızla yayılması, buna paralel genişleyen ancak sağlam bir zeminden yoksun bürokratikleşme dönemin mevcut devlet yapılanmasının üstesinden gelemeyeceği bir durum ortaya çıkarmaktaydı. Bu süreçte neredeyse her bir devlette otonom güç adaları oluşmakta, adalar arası boşluklarda da mahfuz alanlar ortaya çıkmakta, hemen her ülkede genelkurmaylar nezdinde askerler bahsi geçen alanları kendi lehlerine doldurmaktaydı.

Ortaya çıkan tabloda istisnasız bir şekilde Avrupa'da devlet içi kurumların mevcut gelişmelere karşın kurumsallaşamadıkları, alınan önlemlerin ise gelişmelere yetişemediği görülmektedir. Diğer bir deyişle 1914 öncesinde her bir devlet dışarıdan bakıldığında oldukça güçlü görünürken aslında içeride oldukça kırılgan bir vaziyetteydi. Bu devletlerin başında da Paul Schroeder'in Avrupa devletler sistemini analiz ederken özel bir rol biçtiği Almanya gelmekteydi. Almanya, 1871 sonrasında Avrupa devletler sisteminin merkezi gücü konumundaydı ancak gerek Fischer'in ele aldığı gibi içeride önemli sosyo-ekonomik ve sosyo-politik değişimler gerekse uluslararası sistemsel faktörlerin değişimleri açısından derin bir güç paradoksu içerisindeydi.²³

Almanya, Margaret Macmillan'a göre örneğin 1914 öncesinde uluslararası sistemin küreselleşme derecesinin bir daha ancak Soğuk Savaş'ın bitişiyle yaşandığı bir konjonktürde tıpkı diğer devletler gibi *ancient régime*'in kalıntıları üzerine kurulmuş bir idari yapılanma ile hem iç hem de dış siyaseti yönetmeye çalışmaktaydı.²⁴ Baş döndürücü bir küreselleşme ortamında Almanya, hızlı iktisadi ve sınai kalkınmanın demografik, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik çelişkilerini en derinden yaşayan ülke olurken devlet mekanizması kaydedilen gelişim düzeyi karşısında arkaik kalmaktaydı. Almanya'nın gerek uluslararası sistem seviyesinde gerekse ulus-ulus altı seviyede yaşadığı çelişkiler, güç paradoksu ve dengesizleşme durumunu önemli kılan husus ise bu devletin 1871'den itibaren Avrupa merkezli uluslararası sistemin başat gücü olmasıyla ilgiliydi.

²³ Paul Schroeder, "World War I as Galloping Gertie: A Reply to Joachim Remak", *The Journal of Modern History*, Vol. 44, No:3, (September 1972), ss. 319-345.

²⁴ Margaret MacMillan, *Barışa Son Veren Savaş*, İstanbul, ALFA Yayıncılık, 2014, s. 31.

Hem iç politikada hem de sistem seviyesinde içinde bulunduğu bu belirsizlik durumu karşısında Almanya'nın idari-bürokratik yapısının, ulus-ulus altı analiz düzeyi ile sistem seviyesinden gelen etkiler karşısında kendisini formüle etmesi mümkün olmayacaktı. Ortaya çıkan kurumsallaşamama neticesinde yönetim kademesinde oluşan idari boşluklar Alman Genelkurmay Başkanlığı tarafından doldurulurken Avrupa'nın diğer büyük güçlerinde de benzer örnekler sergilenen ve genelkurmay başkanlıkları savaşa giden yolda önemli roller oynayacaklardı.

Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Sistemsel Analiz Düzeyi Çerçevesinde Avrupa ve Almanya'nın Konumu

I. Dünya Savaşı'nın çıkışı üzerine yapılan araştırmalar genel hatlarıyla nedenler ve kökenler şeklinde ikiye ayrılır. Nedenlerden söz edildiği zaman daha çok 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yaşanan diplomatik gelişmeler ve başlıca uluslararası krizler öne çıkarken kökenler militarizmden ultra-milliyetçiliğe, Sosyal Darwinizm'den emperyalizme kadar daha geniş bir alanı kapsar.²⁵

Kökenler içerisindeyse savaşın çıkışının, herhangi bir devletin suçundan ziyade özellikle 1920'li yıllarda Amerikan ekolü tarafından savunulan ve Avrupa devletler sisteminin savaş üreten ve anlaşmazlıkları körükleyen yapısından hareketle bir sistem sorunu olduğuna bağlayan görüşler derin bir tartışma konusu olarak öne çıkar.²⁶ Ancak bahsi geçen görüşler savaşın çıkışına dair belirli yaklaşımlar getirmekle birlikte sistemin özünün anlaşılabilmesi gibi sınırlılıklar da barındırır.²⁷ Nitekim Schroeder'e göre savaşın patlak vermesi sistemsel bir sorun olmakla birlikte realist ve sınırlayıcı yaklaşımların aksine sistemin çöküşü aslında 1815'te Viyana Kongresi'yle ana hatları çizilen ve tanımlanan değerler bütünü ve rollerin sırasıyla kaybolmasıyla gerçekleşmekteydi.²⁸

Schroederci bir kavramsallaştırmadan hareketle 1815'te Viyana'da temelleri atılan Avrupa devletler sistemi veya genel bilinen adıyla Avrupa Ahengi, aslında Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları'yla ortaya çıkan düzensizliğin ve sürekli hale gelen savaşların sonlanması ihtiyacının bir sonucuydu. Ahenk, mekanik realist modellerden ziyade bir üst değerler bütünü yaratma iradesi ve 18.yüzyılın aksine bireysel çıkar takibinin yıkıcı yönlerini kontrol altında tutması bakımından özgündü.²⁹ Nitekim devletlerin sürdürülebilir bir barış ve asgari ortak

²⁵ Lebow, "What can International Relations Theory...", ss. 389-393.

²⁶ Sidney Fay, *The Origins of the World War*, New York, The Macmillan Company, 1930, ss. 15-47.

²⁷ Joll ve Martel, *Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?*, ss. 3-11.

²⁸ Schroeder, "World War I as Galloping Gertie...", ss. 320-330.

²⁹ Paul Schroeder, "The 19th Century International System: Changes in Structure", *World Politics*, Vol. 39, No:1, (October 1986), ss. 5-11.

müştereklerde birleşebilecekleri düzenlemeler yapmaları onların ideal referans noktalarına atıf yapabilecekleri bir yapıya olan ihtiyaçlarını temsil ediyordu.³⁰ Dolayısıyla ilk bakışta realist teorinin savunduğu gibi büyük güçler arası bir güç dengesi ortaya çıkmış gözükse Viyana Düzeni aslında Schroeder'in öne sürdüğü üzere büyük bir yanılsamadır çünkü 1815'e gelinen süreçte Avrupa'da ayakta kalan ve güç kapasitelerini arttıran yegâne güçler İngiltere ile Rusya'dan başkası değildir. Ancak realist paradigmanın bir anlamda görmezden geldiği üzere Viyana Kongresi'nde İngiltere ve Rusya, etki alanlarını genişletmek ve tekil çıkar takibi izlemek için şartların uygunluğuna rağmen gerek savaşın getirdiği yorgunluğun gerekse kıtanın tek başına hâkimiyeti için girişilecek bir mücadelenin sonu gelmez yeni savaşlara yol açacağını gördükleri için işbirliği içerisine girmektedirler.³¹

Avrupa Ahengi böylece ilk safhada monarşilerin korunması ve kıtada tek taraflı eylemlerin engellenerek statükonun muhafaza edilmesi gibi anlamlar barındırmakla birlikte uzun vadede tek taraflı tekil çıkarların büyük güçlerin tamamını içerisine alan bir çatışmaya yol açmasını önlemek üzere inşa edilmekteydi. İşbirliği, kendisini Kutsal İttifak ve kolektif güvenlik gibi mekanizmalarla göstermişse de Viyana Düzeni'nin değerler bakımından esas kalıcı hususu tekil çıkar takibinin dışlanmamakla birlikte birimlerin asgari müştereklerde buluşma prensibini kabul ederek tek taraflı müdahaleleri sistem dışı addetmesi olmuştur.³²

1815 Viyana Düzeni'yle Avrupa'da statükonun korunması amacıyla devletlere biçilen roller, düzenin kendisine has bir ruhu ve düşünce biçimi olduğunu göstermekteydi. Schroeder'e benzer şekilde Stephen Lee de Avusturya'nın 1815'te devlet vasfını yitirme noktasına gelmesine rağmen Avrupa'nın ortasında ahengin somutlaşmış hali olarak dengeleyici bir aktör olarak yeniden inşa edilmesinin Viyana Düzeni'nin kendisine özgü bir özelliği olduğunu söylemekteydi. Napolyon Savaşları'nda görüldüğü üzere Avrupa'nın merkezinde oluşan güç boşluğunun veya dengesiz aktörlerin sistemi çatışma içerisine çektiği görülmüş, bu durumu önlemek için İngiltere ve Rusya tarafından Avusturya'nın gücü bir anlamda yeniden restore edilmişti.³³

Avusturya'nın, Avrupa'nın merkezindeki dengeleyici ve istikrarsızlıkları önleyici rolüne yapılan atıflar diğer güçler tarafından da kabul edilmekle birlikte 1848 Devrimleri ve ertesinde Kırım Savaşı gibi olaylar 1815 Viyana Düzeni'ni sarsmış ve düzenin sembol devleti Avusturya'yı aktör kimliğini kaybetme

³⁰ Oliver Richmond, *Peace in International Relations*, New York, Routledge Studies in Peace and Conflict Resolution, 2008, s. 5.

³¹ Paul Schoeder, "Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power?", *The American Historical Review*, Vol. 97, No:3, (June 1992), ss. 683-706.

³² *Ibid.*, ss. 699-700.

³³ Stephen J. Lee, *Aspects of European History:1789-1980*, London, Routledge, 1982, ss. 25-28

noktasına getirmişti. Böylece sistemsel ve ulus altı seviyeden gelen etkiler neticesinde Avusturya'nın Orta Avrupa'nın bir anlamda emniyet supabı rolünü üstlenecek gerek dış gerekse iç niteliklerden yoksun kalması Avrupa'da 1871'e kadar devletlerin tekil çıkarlarını gerçekleştirebilecekleri uygun bir alan açmaktaydı. 1856-1871 arasında aktörler sistemsel yeteneklerini kaybederlerken bireysel çıkarlar kolektif çıkarlara üstün gelmekte, asgari müştereklerde birleşme prensibi teoride varlığını sürdürmekle birlikte pratikte terk edilmekteydi.³⁴

Eski düzenin geri plana atılmış değerleri ve sarsılmış temelleri üzerine yeni bir sistem inşa eden ise Alman Birlik Savaşları'nın önde gelen ismi Prusya Şansölyesi Otto Von Bismark olmuştur. 1848 Devrimleri ve Kırım Savaşı neticesinde ortaya çıkan güç boşluğunu Prusya lehine döndürerek hassas dengelere bağlı bulunan Alman birliğini sağlamayı başaran Bismark, Fransa-Prusya Savaşı ertesinde statükonun korunması için çeşitli düzenlemeler ve antlaşmalar yapmıştı. Bismark, kıtadaki her devletin (Fransa hariç) kendisini güvende hissedeceği ve Almanya'nın kıtadaki öncül konumunun diğer aktörlerce de kabul edilebileceği bir sistem inşa etmişti. Avusturya'nın merkezi dengeleyici konumunun kaybolduğu noktada diğer güçlerin oluşan güç boşluğunu doldurmaya çalıştığını gören Bismark, böylece Almanya-Avusturya-Macaristan İttifakı ile bu gücün algıladığı güvenlik tehditlerini minimize etmeye çalışmaktaydı. Avusturya'nın Balkanlarda Rusya ile rekabetinin kıtayı topyekûn bir çatışmanın içerisine çekebileceğini öngören Bismark, ikili ittifakın Avusturya'ya verdiği güvence ile bu devleti kontrol altında tutmada önemli bir adım atmaktaydı.³⁵

1815 Viyana Düzeni'nin dönemin şartlarına uygun bir şekilde yeniden formüle edilip kurumsal hale getirildiği Bismark Sistemi'nin doruk noktasıysa aslında 1878 Berlin Kongresi'ydі. Rusya'nın 1877-1878 Türk-Rus Savaşı ve akabinde imzalanan Ayestefanos Antlaşması'yla Balkanlarda yarattığı dengesiz durumun Avusturya-Macaristan ile çatışmaya yol açma ihtimalinin belirlediği bir süreçte Bismark, Berlin Kongresi'ni toplamıştı. Berlin Kongresi'yle yayılmacı ve saldırgan küçük Balkan devletlerinin Avrupa'nın büyük devletlerini (başta Avusturya ve Rusya) savaşın içerisine çekmesinin önüne geçmek için tıpkı 1815'te Avusturya'ya kıtasal ölçekte biçilmiş role benzer biçimde Osmanlı Devleti tekrar Balkanlara yerleştirilmekteydi. Gülboy'a göre Bismark'ın düzenlemeleriyle Balkanlar alt bölgesinde Osmanlı'nın orta bir güç olarak imite edildiği bir denge-

³⁴ Ahengin kolektif çıkarları koruma ve bireysel çıkarlardan geri durma prensibi Macar Ayaklanması esnasında Rusya'nın Avusturya lehine ayaklanmaya müdahalesiyle işler görünmüş ancak bu işlerliğin Kırım Savaşı'yla ortadan kalktığı bir süreç başlamıştır. Burak Gülboy, "Avrupa Ahengi'nin İşleyişi Çerçevesinde Macar Ayaklanması'nın Analizi", *Macar-Türk İlişkileri Üzerine Makaleler: Macar Kardeşler*, der. Yeliz Okay, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2012, ss. 97-108.

³⁵ L.C.B. Seaman, *From Vienna to Versailles*, London, Methuen&Co Ltd., 1955, ss. 120-130.

denet sistemi meydana getirilirken bir anlamda her devletin asgari rızası sağlanarak müşterek ortak çıkarlarda buluşulmaktaydı.³⁶

Viyana'da 1815'te kurulan düzene benzer bir kurgunun oluşturulduğu Berlin Kongre'sinde böylece merkezi bir rol üstlenen Osmanlı Devleti'nin orta bir güç olarak belirlediği, Avusturya-Macaristan'ın Batı kanat dengeleyicisi olduğu ve Rusya'nın da Doğu kanat dengeleyicisi haline geldiği bir Balkan alt sistemi teşkil edilmekteydi. Bismark'ın 1815 Viyana Düzeni'ne katkısı olarak görülebilecek 1878 Berlin Düzeni, Avusturya ve Rusya'ya varolan rolleri haricinde yeni roller vermekte, Osmanlı devletinin merkezde olduğu Balkan alt sistemini kontrol altında tutmaya çalışmaktaydı.³⁷ Bismark Sistemi'nde eski Viyana Sistemi içerisinde denge rolleri üstlenen aktörler tekrar tanımlanıp ek roller üstlenirken Almanya'nın merkezde olduğu ancak aslında düzenin devamlılığı noktasında Avusturya-Macaristan'ın eski istikrar ve dengeleyici rolünün yeniden restore edildiği bir yapı ortaya çıkarılmaktaydı.³⁸

Bununla birlikte Bismark Sistemi kendi içerisinde sınırlılıklar barındırmakta ve sisteme adını veren Bismark sonrasında hızla çözülme belirtileri göstermekteydi. Sistem, Almanya'nın güvenliğinin ancak Avrupa'da barışın sürdürülmesinden geçtiğine dayanmakla birlikte Fransa'nın kıtada izole edilmesi veya Avrupa kıtası dışında sömürgeci faaliyetlere odaklanan Fransa'nın ilgisinin (keza Rusya'nın) kıta dışında ne kadar sürdürülebilir kılınacağı gibi çelişkiler üzerine inşa edilmişti. Ayrıca Fransa'nın 1870-1871 savaşında kaybettiği Alsace ve Lorainne gibi bölgeler nedeniyle Almanya ile ilişkilerini normalleştirilememesi kıtanın merkezinde her daim potansiyel bir çatışmanın varlığını sürdürmesi anlamına gelmekte, bu da Bismark Sistemi'nin başlıca açmazlarından birisi olarak öne çıkmaktaydı.

Diğer taraftan Bismark'ın, II. Wilhelm'in 1888'de tahta çıkışından kısa bir süre sonra görevden ayrılmasıyla birlikte Alman dış politikasında önemli değişiklikler yaşanmakta ve Bismark'ın kurduğu sistem bilhassa halefleri tarafından erozyona uğratılmaya başlanmaktaydı. "*Weltpolitik*" ile Almanya'nın kıtaya hapsolmuş bir devlet olmaktan çıkarak diğer sömürgeci güçlere katılma

³⁶ Burak Gülboy, "Birinci Dünya Savaşı'nın Başlangıcına Makedonya Üzerinden Bir Bakış", *Türkiye-Makedonya İlişkileri*, der. Y. Okay ve T.Babalı, İstanbul, Doğu Yayınevi, 2012, ss. 41-59.

³⁷ *Ibid.*, ss. 41-59.

³⁸ Avusturya-Macaristan'ın gücü Almanya üzerinden tekrar imite edilirken 1815 Viyana Düzeni'nin Doğu kanat gücü olan Rusya ile 1887 Reasürans Antlaşması' imzalanmıştır. Rusya'ya tek taraflı olası bir Avusturya-Macaristan saldırısı karşısında ikili ittifakin işlemeyeceği garantisini veren Bismark böylece karmaşık ancak özünde savunmacı nitelikte antlaşmalar yapmıştır. Norman Rich, *Great Power Diplomacy: 1814-1914*, New York, McGraw-Hill Inc., 1992, ss. 218-262.

arzusu ve dünya meselelerinde daha fazla söz sahibi olmak istemesi Bismark Almanya'sından radikal bir kopuş anlamına gelmekteydi.³⁹

II. Wilhelm'in bu çerçevede Bismark Sistemi'nden kopuşunu simgeleyen en önemli gelişme 1887 Rus-Alman Reasürans Antlaşması'nın 1890'da yenilenmemesi olmuştur.⁴⁰ Reasürans Antlaşması'nın yenilenmemesi, Almanya'nın sınai, iktisadi ve askeri gelişiminin hızı ve Bismark'ın denge-fren mekanizmalarının onun yokluğunda aşınmaya başlaması gibi gelişmeler, Rusya'nın İkili İttifak'ı dengeleme ihtiyacı hissetmesine yol açmaktaydı. Bu durum hâlihazırda Fransız-Alman ilişkileri düşünüldüğünde Fransız-Rus yakınlaşmasını beraberinde getirmekte ve 1894 yılında imzalanan Fransız-Rus İttifakı ile Avrupa haritası iki farklı ittifak üzerinden ikiye bölünmekteydi. Fransız-Rus İttifakı 1894 itibarıyla doğrudan Almanya'ya yönelik saldırgan bir politika hedeflememle birlikte George Kennan'a göre 1914'e giden süreçte devletlerin davranış biçimlerini şekillendiren ana etkenlerin başından gelmekteydi.⁴¹

Fransız-Rus Antlaşması'yla birlikte Bismark Sistemi Avrupa'sı, 20. yüzyılın başına kadar Bismarkçı özelliklerini muhafaza edip 1815'in asgari müştereklerde buluşma prensibini korumaya çalışmışsa da sistemin temelleri aşınmaya başlamış, yüzyılın dönümüne gelindiğindeyse Avrupa'da devletlerin hemen hepsi kendilerini güvensizlik içerisinde hissetmeye başlamışlardı. Avrupalı büyük güçlerin yaşadıkları güvensizlik algısının yanında sistemin hegemon devleti olarak nitelendirilebilecek İngiltere'nin dahi iç etkenler nedeniyle güç gerilemesine girmesi ve buna bağlı yaşadığı güvensizliğe bağlı olarak 1898 Faşoda Krizi'nde görüldüğü gibi gücünü saldırgan bir şekilde gösterme eğilimiye Avrupa'da güç gösterilerine dayanan politikalar fenomenine işaret etmekteydi. Böylece 1898'de sömürgeler konusunda Fransa'ya geri adım atılarak bu devleti tekrar Avrupa eksenli politikalar izlemeye zorlayan İngiltere, Yakındoğu'dan Doğu Asya'ya kadar rekabet içerisinde olduğu Rusya'yı 1902 İngiliz-Japon İttifakı ve ardından 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'yla tehdit olmaktan çıkarmaktaydı.⁴²

Rusya'nın, Japonya'ya karşı uğradığı ağır yenilgi bu devletin çok daha mutlak bir şekilde güçsüzlük paradoksuna girip dikkatini tekrar Avrupa'ya çevirmesine neden olurken İngiltere, girdiği güç gerilemesi nedeniyle "Pax Britannica"

³⁹ Almanya'nın hızlı ekonomik gelişimi, endüstriyel kalkınmanın hızı ve Alman Birliği'nin kendisine özgü sorunları, Bismark'ın kıtaya kapalı düzenini sürdürülebilir olmaktan çıkarmıştır. Bu çerçevede ünlü Weltpolitik kavramı iç dinamiklerin bir sonucuydu. Gülboy, *Mutlak Savaş*, ss. 46-48.

⁴⁰ Rich, *Great Power Diplomacy*, s. 244.

⁴¹ Kennan'a göre çıkış noktası itibarıyla savunmacı olan ittifakın en önemli etkisi devletler ve bloklar arası kısmi yakınlaşma hamlelerine rağmen devletlerin politikalarının bu ittifakların izin verdiği çerçevede yürütülebilmesiydi. Bu konuda bkz: George F. Kennan, *The Fateful Alliance: France, Russia and the Coming of the First World War*, New York, Pantheon Books, 1984.

⁴² Gülboy, *Mutlak Savaş*, ss. 32-33.

üzerinden tanımlanan imparatorluğunu korumayı temel güvenlik politikası haline getirmekteydi. İngiltere'nin ekonomik, teknolojik ve endüstriyel anlamda içerisine girdiği gerilemeyi diplomatik ve askeri araçlarla çözme pratiği 1894 Fransız-Rus İttifakı'nın dolaylı meydan okumasına cevap verebilmiş gibi gözükmeyle birlikte hegemonun gerilemesi onu dış gelişmelere giderek daha hassas kılmaktaydı. Böylece Almanya'nın Weltpolitik ile birlikte aslında iç nedenlerin kritik rol oynadığı donanma inşa programı İngiltere'nin yeni hedefi haline gelmekte, 1904 Entente Cordiale, 1907 Rus-İngiliz Antlaşması ve Alman-İngiliz donanma yarışı gibi gelişmeler Almanya'yı artan şekilde büyük güç paradoksuna sokmaktaydı. Gülboy'a göre elindeki imkân ve kabiliyet düşünüldüğünde Almanya'nın yükselen gücünün tanınmaması bu devletin giderek daha dengesiz bir hale gelmesine yol açmaktaydı.⁴³

Bu bağlamda 20. yüzyılın başına gelindiğinde Avrupa'nın büyük güçleri, gerek içeriden gelen toplumsal ve iktisadi nedenlerden gerek sistemsel seviyede küreselleşmeyle bağlantılı girdilerden gerekse Bismark düzeninin aşınmasından kaynaklanan bir güvensizlik hissi içerisine girmektedir. Gerileme ve güçsüzlük hissine bağlı güvenlik endişeleri Avrupa'nın büyük güçlerini sarmakta, güvenlik endişeleri geçerli olsun veya olmasın karar alıcı elitlerin hareket biçimlerini derinden etkilemeye başlamaktaydı.

Avrupa'nın merkezi konumunda bulunan ve Bismark Sistemi'nin çekirdeğini teşkil eden Almanya'ya, Fransız İttifakı'nın özellikle askeri anlamda üzerinde oluşturmaya başladığı baskı, Avusturya-Macaristan'ın büyük güç yeteneğini kaybetme eşiğine gelmesi ve İngiltere ile girdiği donanma rekabeti neticesinde kendisinin tecrit edilmiş ve kuşatılmış bir pozisyonda olduğu algısına kapılmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşları ertesinde Balkanlardan çekilmesiyle birlikte büyük güç rekabetini engelleyecek fren mekanizmalarının fiilen ortadan kalktığı bir durumun ortaya çıkmasıyla da bu bölgede Avusturya-Macaristan merkezli bir kriz ile Avrupa'nın büyük güçlerini çatışmanın içine çekecek ortam hazır hale gelmekteydi.⁴⁴ Sistemin kurulu mekanizmalarının ve değerlerinin aşınmasıyla birlikte artan güvensizlik ve güçsüzlük paradoksu aktörlerin, olası bir çatışmanın lokalize edilmesi eğilimi ve asgari müştereklerde buluşma yeteneğini yok ederken her devlet önleyici bir savaş fikrine cazip yaklaşmaya başlamaktaydı. Nitekim sistemsel belirsizlik içerisinde Alman Genelkurmay Başkanlığı'nın önleyici bir savaş için sivil idareciler üzerinde yaptığı baskılar da bu ortamda reddedilmesi zor bir hal almaktaydı.⁴⁵

⁴³ *Ibid.*, ss. 71-73.

⁴⁴ Joachim Remak, "1914-The Third Balkan War: Origins Reconsidered", *The Journal of Modern History*, Vol. 43, No:3, (September 1971), ss. 353-366.

⁴⁵ Macmillan, *Barışa Son Veren Savaş*, ss. 27-42.

Sistemsal Etkilerin Odağında Alman Genelkurmay Başkanlığı

Fransa-Prusya Savaşı'nın ardından imzalanan 1871 Frankfurt Antlaşması'yla birlikte Avrupa'daki güç dengesi tamamen değişmiş, Bismark, ortaya çıkan yapıyı Almanya lehine olacak şekilde ittifaklar, gizli antlaşmalar, alt sistemlerde büyük güçlere ve bölgesel aktörlere roller biçerek şekillendirmeyi başarmıştı. Ancak Almanya'nın birlik süreci esnasındaki tecrübeleri yeni sistemin temel özelliklerinin bazılarını da belirlemektedir. Alman Birliği, üzerinde farklı görüşler olsa da Prusya Ordusu'nun 1864'te Danimarka'ya, 1866'da Avusturya'ya ve 1870-1871'de Fransa'ya karşı kazandığı askeri başarıların sonucunda sağlanabilmişti. 1871'den sonra Bismark tarafından ince bir şekilde örülen diplomasi ve güvenlik ağına, Avrupa'da yer alan güçlerin güvenlik endişelerinin giderildiği önlemler eklenmekte ancak buna rağmen örneğin Van Evera'ya göre Alman Birlik Savaşları kıtada yeni bir realite yaratmaktaydı.⁴⁶

Bu çerçevede ortaya çıkan yeni realite Van Evera'nın "saldırı kültürü" önermesiyle ele aldığı ve aslında kademeli şekilde Avrupa'nın yönetici elitlerinde ve askeri liderlerinde fenomen haline gelmeye başlayan tehlikeli bir eğilime işaret etmekteydi. Özellikle Prusya Ordusu'nun birlik savaşlarındaki başarısı ve özelinde Prusya Genelkurmay Başkanlığı'nın savaşı modern ölçekte sevk ve idaresi birçok Avrupa ordusunun Prusya modelini örnek almasıyla sonuçlanmaktaydı. Askeri karar alıcılar açısından dönemin en teknolojik ve disiplinli savaş gücü olan Prusya-Alman Ordusu'nu takip edip yeniliklere uyum sağlaması normal bir olgu olarak görülebilse de gerek sivil siyasetçilerde gerekse askerlerde hızlı ve etkili bir saldırı ile siyasi amaçların maksimize edilebileceği algısı oluşmaya başlamaktaydı. Bismark'ın diplomatik kuruluşu ve inşa ettiği sistem kıtada 1914'e kadar uzatmalı şekilde tahsis edilmesine rağmen sivil idarecilerin zihinlerinin saldırı kültürüyle militarize olmaya başlaması ortaya agresif dış politika hamlelerinin tercih edilebilir olduğu bir durum çıkarmaktaydı.⁴⁷

Van Evera'ya göre saldırının kült olmasının altında giderek artan şekilde Alman Birlik Savaşları'nda Prusya Ordusu'nun mutlak başarısında somutlanan hızlı bir harekâta dayanan bir savaşın getirilerinin maliyetinden çok daha fazla olduğu inancının askerlerden sivil liderlere sirayet etmesi yatmaktaydı.⁴⁸

⁴⁶ Stephen Van Evera, "The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War", *International Security*, Vol. 9, No:1, (Summer 1984), ss. 58-64.

⁴⁷ *Ibid.*, ss. 58-64.

⁴⁸ Özellikle 1870-1871 Savaşı esnasında Prusya Ordusu'nun dönemin en modern ve gelişmiş savaş makinesi olarak görülen Fransız Ordusu'nu kısa bir sürede mağlup etmesi Avrupa'daki subay kadrolarını derinden etkilemiş ve Prusya'nın taarruz stratejisi tartışmasız bir konuma erişmişti. Ancak taarruzun büyüleyici etkisi detayların gözden kaçırılmasını da beraberinde getirmiş ve Verdun Muharebeleri'nde Fransız Ordusu'nun arta kalan birliklerinin bir yıldan fazla süren mevzi-savunma savaşlarında gösterdiği direniş önemsizleştirilmiştir. Hatta daha sonra 1877-

Devletlerin diğerlerini tehdit edip gözdağı vererek daha fazla kazanç elde edilebileceği inancı 1914'e doğru her devletin genelkurmay başkanlıklarında önleyici savaş senaryolarından söz edilmesini beraberinde getirmekte, bu da aslında Bismark'ın savunmacı ittifaklarının saldırganlaşmaya başladığına işaret etmekteydi. Sistemin *fait accompli* eylemlere açık hale gelmesi ve ilk vuruş ile erken bir zafer elde etmenin tercih edilebilirliğinin artmasının doğrudan etkisiyse arka planda Avrupalı güçlerin genelkurmay başkanlıklarının hazırladıkları planlar başta olmak üzere sivil siyasetçilerin manevra alanlarının onların fark etmediği derecede kısıtlanmasıydı.⁴⁹

Bu bağlamda askeri karar alıcıların etkilerinin arttığı bir ortamda sivil karar alıcılar ortaya çıkan ittifak yapılarının da belirleyiciliği doğrultusunda ikincil nedenler için savaşma fikrine yatkın hale gelmekteydi. Bu fenomenin en belirgin örneğiyse Alman Genelkurmay Başkanlığı'ydı. Helmuth Von Moltke'nin (Yaşlı Moltke) en ince detaylara kadar hesaplamalar yaparak neredeyse mekanik bir yapı ortaya çıkardığı Prusya Ordusu'nun Alman Birlik Savaşları'nı başarıyla yürütmesiyle artan prestiji hâlihazırda ordunun otonom bir yapıda askeri işleri tek başına yürütmesini mümkün kılmaktaydı. Moltke'nin dışarıya tamamen kapattığı Alman Genelkurmay Başkanlığı böylece, "Büyük Friedrich"ten beri Almanya'nın en önemli jeopolitik sorunu olduğu varsayılan "çevrelenmişlik" ve iki cepheli bir savaşa maruz kalınması üzerine askeri harekât ve hızlı seferberlik planları geliştirmeye başlamıştı.⁵⁰

İlk bakışta doğası gereği genelkurmay başkanlıklarının varlık sebepleri olarak görülebilecek olan sevk, idare, çeşitli savaş ve seferberlik planları yapma durumu yüzyılın dönümünde savaşın "hayal edilmesi" gibi farklı bir kült ortaya çıkarmaktaydı.⁵¹ Alman Genelkurmay Başkanlığı'nın diğer Avrupa güçlerinin genelkurmay başkanlıklarına benzer ancak çok daha etkin bir şekilde hazırladığı planlar bir süre sonra diplomatik gelişmelerden bağımsız olmayacak şekilde hayal edilen savaşın senaryodan sürekli bir gerçekliğe evrilmesini olanaklı kılmaktaydı. Bismark Sistemi'nin aşındığı ve Fransız-Rus İttifakı'nın yarattığı iki cepheli savaş tehdidine 1905'ten sonra İngiltere ile girilen rekabetin eklendiği bir konjonktürde Alman Genelkurmay Başkanlığı kendisini Moltke'den gelen planları revize etmeye adanmaktaydı.

1878 Türk-Rus Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun savunma savaşında gösterdiği büyük başarılar da görmezden gelinmiştir. *Ibid.*, s. 59.

⁴⁹ *Ibid.*, ss. 64-72.

⁵⁰ Annika Mombauer, *The Origins of the First World War: Controversies and Consensus*, London, Longman Pearson Education Limited, 2002, s. 181.

⁵¹ Bülent Akkuş, "Çılgınlığın Şerefine: Hayal Edilmiş bir Savaş Olarak Büyük Savaş", *Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak: Uluslararası İlişkiler Teorileri Çerçevesinden Analizler*, der. Burak Gülboy ve Bülent Akkuş, İstanbul, Milenyum Yayınları, 2017, ss. 101-166.

Bu noktada Alman Genelkurmay Başkanlığı'nı diğerlerinden ayıran 1891-1906 yılları arasında Genelkurmay Başkanlığı'nı yürüten ve Schlieffen Planı'na adını veren Alfred Von Schlieffen olmuştu.⁵² Schlieffen'in hazırladığı planın taşıdığı anlam askeri gerekliliklerin ötesine geçmiş ve Almanya'nın diplomasisi kritik derecede planın etkisi altına girmişti.⁵³ Alman Ordusu'nun hızlı bir seferberlik planı ile hareket ederek kazanacağı mutlak bir askeri zafer böylece bir kriz anında olası çözüm seçeneklerinin zaman kaybı olarak görülmesi anlamına gelmekteydi ki 1914 Temmuz'unda da böyle olmuş, sivil karar alıcıların manevra alanları aslında tehlikeli şekilde kısıtlanmaya başlamıştı.⁵⁴

Alman Genelkurmay Başkanlığı bu doğrultuda kritik bir güvenlik meselesi olarak gördüğü olası Avusturya-Macaristan çöküşünü engellemek ve Balkanlarda çıkması muhtemel bir savaşa hazır olmak için Kayzer II. Wilhelm nezdinde önleyici saldırı planlarının bir kriz anında vakit kaybedilmeden uygulanması gerektiğini defalarca siyasal otoritenin gündemine taşımıştı.⁵⁵ Genelkurmay Başkanlığı, Aralık 1912'de İmparatorluk Savaş Konseyi'nde Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki bir savaşa Rusya'nın kaçınılmaz olarak katılacağını ve bunun da Almanya'nın müdahalesini getireceğini bildirecek savaşı çıkmadan önleyici bir saldırı planının uygulanmasında ısrarcı olmuştu. İmparatorluk Savaş Konseyi'nin yapısı da bu çerçevede Alman Genelkurmay Başkanlığı'nın bir anlamda devlet içerisinde devlet haline gelmesinin iyi bir örneği olmuş, Genelkurmay Başkanı Moltke, Şansölye ve Dışişleri Sekreterliği'nin olmadığı kritik toplantıda zaman kaybedilmeden harekete geçilmesini önermişti.⁵⁶

Nitekim Alman Genelkurmay Başkanlığı, henüz Moltke'den itibaren ama özellikle Schlieffen ile sistematik bir şekilde önleyici savaş planlarını kritik karar alma mercilerine yegâne çözüm olarak sunmaktaydı. Rusya'nın 1904-1905 Savaşı'nda aldığı ağır yenilginin hemen ertesinde bu ülkenin kendisini toparlayamadan önleyici bir saldırı ile orta-uzun vadede tehdit yaratamayacak hale getirilmesi için önleyici bir savaş planı sunan Alman Genelkurmay Başkanlığı yine

⁵² Schlieffen Planı'nın varlığı ve içeriği hakkındaki tartışmalar için bkz: Terence Zuber, "The Schlieffen Plan Reconsidered", *War in History*, Vol. 6, No:1, (July 1999), ss. 262-305.

⁵³ Plan, Fransa ile olası bir savaşta Belçika'nın tarafsızlığının ilhak edilerek geniş bir kuşatma harekâtını içermiş ve hızlı bir seferberliğe dayanan nihai taarruz stratejisi üzerine inşa edilmiştir. Annika Mombauer, "German War Planning", *War Planning 1914*, der. Richard F. Hamilton ve Holger H. Herwig, New York, Cambridge University Press, 2010, ss. 48-58.

⁵⁴ Annika Mombauer, "Of War Plans and War Guilt: The Debate Surrounding the Schlieffen Plan", *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 28, No:5, (October 2005), ss. 868-874.

⁵⁵ Avrupa kıtasında 20. yüzyılın başından itibaren meydana gelen sistemsiz çözümlere bağlı gelişmeler, Schlieffen Planı ve Alman Genelkurmay Başkanlığı'nın siyaset üstü bir konuma yükselmesine hizmet etmişti. Fransız-Rus İttifakı'nın haricinde örneğin Sırbistan'da 1903 darbesi ile iktidara ultra-milliyetçi ve militarist grupların gelmesiyle birlikte Avusturya-Macaristan'ın sahip olduğu Slav nüfusu üzerinden yaşadığı beka kaygısı daha da ivedi hale gelmekteydi.

⁵⁶ Fischer, *Germany's War Aims in the First World War*, ss. 29-35.

kritik zaman penceresinin kaçırılmaması gerektiğini öne sürmekteydi. Aynı yıl meydana gelen I. Fas Krizi de Alman Genelkurmay Başkanlığı'nın kaçınılmaz savaş önerilerinin artan şekilde Kayzer II. Wilhelm başta olmak üzere sivil karar alıcıların zihinlerinde yegâne çözüm olarak görmelerine yardımcı olmaktadır.⁵⁷ Diğer taraftan Alman Dışişleri Sekreterliği ve Şansölyelik makamının 1905 ve 1911 Fas Krizleri'nde yetersiz görülen diplomasisi Alman sivil yönetici elitlerde diplomatik manevraların beyhudeliği algısını güçlendirmekteydi. Dönemin Alman Genelkurmay Başkanı Von Moltke (Genç Moltke) 1905 ile 1911'deki Fas Krizlerini diplomatik bir facia olarak nitelerken yine genelkurmay başkanlığının merkezde olduğu ve şahin kanat sivil bürokratların bu merkezin çevresinde konumlandığı bir blok çerçevesinde savaş seçeneğini sivil karar alıcıların gündeminde tutabilmekteydi.⁵⁸

Bu çerçevede anayasal olarak sadece Kayzer Wilhelm'e rapor vermekle mükellef olan Genelkurmay Başkanlığı, Kayzer dâhil olmak üzere Şansölye, Dışişleri Sekreterliği ve hatta Savaş Bakanlığı ile planın hiçbir ayrıntısını paylaşmamış, planı sivil otoritelerden saklı tutabilmisti. Sivil idari birimler Schlieffen Planı'nın varlığından haberdar olsa da ne mobilizasyon çizelgeleri ne de bu çizelgelerin diplomatik sonuçlarının getirebileceği etkilerin ölçeğini tam olarak kestirebilmekteydiler.⁵⁹

1911 Agadir Krizi'nden sonra Genelkurmay Başkanlığı'nın politika yapımında mutlak hâkimiyet elde etmeye başladığını söylemekse Genelkurmay Başkanlığı ve başkanlığa yakın isimlerin oluşturduğu Kayzer'in Ordu Kabinesi üyelerinin neredeyse tam bir uzlaşısı içerisinde yeni bir krizi savaş için uygun bir fırsat olarak görmeye başlaması çerçevesinde mümkündür. Örneğin hükümetin başı konumundaki Şansölye Bethmann Hollweg, her ne kadar savaştan kaçınmak istese de sistemsel belirsizliğin farkında olarak Kayzer'in yakın çevresindeki general takımı ve Genelkurmay Başkanlığı'nın önleyici savaş tekliflerine karşı koyamaz hale gelmişti.⁶⁰ Hatta bir savaş durumunda Belçika'nın tarafsızlığının ihlalinin İngiltere'yi pekâlâ savaşa çekebileceğinden çekinen Dışişleri Sekreteri Gottlieb Von Jagow (1913-1916) askeri planların değişikliği hususunda Moltke'yi ikna edemeyince Genelkurmay Başkanlığı üzerinde baskı yapması için en üst otorite olan Kayzer Wilhelm'e durumu iletmişti. Her ne kadar savaş yanlısı düşüncelere ve retorığe sahip olmasına rağmen kıtada büyük çaplı bir savaşa

⁵⁷ Richard F. Hamilton ve Holger H. Herwig, *Decisions for War: 1914–1917*, New York, Cambridge University Press, 2004, ss. 74-76.

⁵⁸ Mombauer, *The Origins of the First World War*, s. 151.

⁵⁹ Hatta Şansöyle Bethmann-Hollweg ve Kayzer Wilhelm, planın yaratacağı sonuçların genel hatlarını ancak 1912 gibi geç bir tarihte öğrenebilmişti. Annika Mombauer, *Helmuth Von Moltke and the Origins of the First World War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, ss. 82-83.

⁶⁰ *Ibid.*, ss. 132-156.

çekinceli yaklaşan Kayzer II. Wilhelm, Jagow ile aynı fikirde olmakla birlikte son tahlilde Genelkurmay Başkanlığı'nın kararını değiştirememiştir.⁶¹

Buradan hareketle sivil ve asker karar alıcılar uluslararası sistemin hem küreselleştiği hem de Avrupa devletler sistemi'nin bahsedilen yapı taşlarının ortadan kalkıp sistemi oluşturan değerlerin ve rollerin anlamını yitirdiği bir atmosfer içerisinde hareket etmekteydi. Karar alıcı elitler sistemsiz girdiler çerçevesinde ortaya çıkan belirsizlik-güvensizlik içerisinde kısmen bilinçli bir şekilde tek çözümün hızlı ve önleyici bir çatışma olacağına kendilerini inandırmaya başlamışlardı. Avrupa devletler sisteminin belirsiz bir geçiş süreci içerisinde olmasının yarattığı doğal çıktıysa sivil karar alıcılar karşısında askeri kanadın elinin kaçınılmaz biçimde güçlenmesi idi.⁶²

Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Ulus-Ulus Altı Analiz Düzeyi Çerçevesinde Avrupa'da Genel Durum: Almanya Örneği ve Alman Genelkurmay Başkanlığı

I. Dünya Savaşı'nın çıkışı öncesinde Avrupalı devletlerin hızla gelişen sosyo-ekonomik ve sosyo-politik dinamiklere cevap veremeyişi neticesinde içsel gerilimler katlanarak artarken, örneğin Gülboy'a göre asker-sivil ilişkilerini incelerken Clausewitzyen teorinin temel özelliklerinden olan “*kutsal üçleme*”nin halk-ordu-hükümet ayağının son ikisinde 1914 öncesinde ciddi kopukluklar mevcuttu. Savaşın siyasetin başka araçlarla devamı noktasında siyasi bir eylem olarak nitelendirildiği Clausewitzyen teoride askerler, hükümetlerin aldıkları kararlar neticesinde oluşan rasyonaliteye uymakla yükümlüydü. Ancak I. Dünya Savaşı öncesi süreçte askerlerin kendi rasyonalitelerini üretmeye başlamaları üçlemenin hükümet-ordu ayağında siyasetin üstünlüğü yaklaşımını kademeli şekilde zayıflatmaktaydı.⁶³

Bu bağlamda dengesizlik ve çelişkiler aslında uzun 19. yüzyılın yarattığı radikal değişimlerde somutlaşmıştı. Örneğin Pauwels, I. Dünya Savaşı öncesinde “iç içe geçmiş çarklar” olarak nitelenen farklı boyutların en önemlisinin Avrupa kıtasının 19. yüzyıl boyunca içine girdiği sarsıntılı değişimler olduğunu ifade

⁶¹ Kayzer'in anayasal statüsünün Yüce Savaş Lordu (Supreme War Lord) şeklinde tanımlandığı düşünüldüğünde dengenin Genelkurmay Başkanlığı'na kaydığı görülmekteydi. *Ibid.*, s. 160.

⁶² Sistemsiz belirsizlik özellikle Avrupa'nın büyük güçlerinin içeriden gelen toplumsal ve iktisadi baskıların yanı sıra sistemin kitleselleşip küreselleşmesiyle Avrupa devletler sisteminin yetersiz kalmasına işaret etmektedir. Nitekim Avrupa'nın büyük güçlerinin 1914 arifesinde hemen hepsinin kendi dinamikleri ve tanımlamaları doğrultusunda beka sorunu, güçsüzlük paradoksu ve sürekli güvensizlik içerisinde bulunması aslında 1815 Viyana Kongresi ile ortaya çıkan ahengin 1878 Bismark Sistemi düzenlemeleriyle berkitilen yapısının çözülmeye başlamasının yansımalarıdır.

⁶³ Gülboy, “Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak”, ss. 28-30.

etmekteydi. Pauwels'a göre Avrupa kıtası, sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni sosyo-ekonomik düzen neticesinde modern sını kapitalizmin getirdiği sancılı bir dönüşüm süreci içerisindeydi. I. Dünya Savaşı bu çerçevede Uluslararası İlişkiler teorisyenleri ve tarihçilerin ele aldığı üzere dikey bir çatışma olduğu kadar savaşa katılanların toplumsal-sınıfsal karmaşası ve bölünmüşlüğü çerçevesinde yatay bir mücadeleydi aynı zamanda.⁶⁴ Yatay mücadele kavramının doğal olarak çıktısıysa sınıf mücadelesi ve Marksist-Leninist bir analiz üzerinden I. Dünya Savaşı'nın okunmasıydı.⁶⁵

Marksist teoriye paralel bir olgu ise 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren Avrupa'da sınıf mücadelelerinin veya başka bir deyişle kitlelerin siyasallaşmasının siyasi elitler üzerinde önemli bir baskı unsuru yaratmış olmasıydı. Mayer bu durumu toplumun burjuvalaştığı bir süreçte siyasi düzenin feodal kaldığı şeklinde ifade etmekte, toplum-devlet çerçevesinde ortaya çıkan çelişkilere dikkat çekmekteydi.⁶⁶ Diğer taraftan sınıf çatışmalarından bahsedilmesinin sistemdeki yansıması emperyalizmin savaşın çıkışı noktasında önemli motivasyonlardan birisi olduğuna dair tartışılardı. Ancak örneğin Joll ve Martel'e göre emperyalizm ve aslında ulus-ulus altı analiz düzeyi noktasında sanayi devrimi ve modern kapitalizm, toplumların ve yönetici elitlerin zihinlerini savaşa yatkın hale getiren bir etken olmuş ise de bunun savaşa girilmesinde yegâne etken olarak görülmesini söylemek mümkün değildi.⁶⁷ Joll ve Martell'e benzer şekilde Ferguson da ekonomik rekabet ve sınıfsal çelişkilerin I. Dünya Savaşı'nın çıkışında yönetici elitlerin zihinlerinin savaşa eğilimli hale gelmesinde rol oynadığını ancak tek bir analizin indirgemeciliğe kaçtığını ifade etmekteydi.⁶⁸

Sınıf ve emperyalizm eksenli teorilerin birçok perspektiften sadece birisi olduğunun ayrımına varmanın gerekliliği bir yana koyulacak olursa bu yaklaşımın dikkat çektiği başlıca unsurların başında Avrupa'nın köklü sosyo-ekonomik,

⁶⁴ Jacques Pauwels, *Büyük Sınıf Savaşı: 1914-1918*, İstanbul, Yordam Kitap, 2019, ss. 13-15.

⁶⁵ Avrupa'da Fransız Devrimi'yle birlikte *ancien régime*'in sona ermesinin ardından sınıfsal çatışmalar sosyal yaşama hâkim olmaya başlamış ve demokratikleşme devletleri yöneten elitler ile kitleler arasında bir mücadeleye dönüşmüşse de savaşın hâkim sınıfın çıkarlarının gerçekleştirilmesi amacıyla çıktığı tezi tartışılmalı bir tez olmuştur.

⁶⁶ Pauwels ve benzer şekilde alıntı yaptığı Arno Mayer, Almanya'dakiler başta olmak üzere hâkim sınıfların gelişmekte olan işçi sınıfı ve demokratikleşmeden ötürü savaşı bir çıkış yolu olarak gördüklerini öne sürmüşlerdir. Pauwels, *Büyük Sınıf Savaşı*, ss. 36-42.

⁶⁷ Örneğin önde gelen Alman armatör-sanayici Albert Ballin'in Donanma Birliği, Pan-Cermen Birliği ve Sömürge Birliği gibi iç siyasette önemli baskı grupları olan derneklere finansal yardım yapması ilk bakışta sanayicilerin savaşı istediği algısına uygun bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Ancak Ballin'in Alman Donanması için aldığı kârlı siparişlere rağmen 1912'de İngiltere-Almanya arasındaki diplomatik diyalog sürecine aracılık etmesi ve görüşmeleri mümkün kılması veya donanma siparişlerinin Ballin'in şirketlerinin gemi üretiminde sadece ¼'lük pay kaplaması salt sermaye-sınıf eksenli kavramsallaştırmaların sınırlılıkları olduğunu göstermektedir. Joll ve Martel, *Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?*, ss. 209-231.

⁶⁸ Niall Ferguson, *Hazın Savaş: 1914-1918*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2013, ss. 81-83.

sosyo-politik ve sosyo-kültürel bir değişim süreci içerisinde geçmiştir. Gelişen teknolojinin, endüstriyel atıkların yarattığı iş bölümü ve uzmanlaşma, kırdan kente göçün etkileri, bu süreçte eski iş kollarının yok olması ve modern anlamda sınıfların oluşması Avrupa'da etkileri ilk bakışta gözlemlenmesi zor değişim ve dönüşümü beraberinde getirmişti. Macmillan bu durumu Avrupa'da nüfusun 19. yüzyılın başında yüz milyon civarından yüzyılın sonunda dört katına çıktığını, tıptan, tüketim malzemelerine ve kültür sanattan moda kadar daha önce görülmemiş ölçekte bir hareketlilik olduğu şeklinde ifade etmekteydi.⁶⁹

Buradan hareketle Avrupalı devletler ve siyasi elitlerinin 1914'te savaşa gitmek için birçok sebebinin olması veya aslında olmaması bir yana hemen her devlet modernizmin getirdiği yoğun çelişkiler içerisindeydi. Winter ve Parker'a göre bu çelişkiler en derin Almanya'da yaşanmaktaydı. 1914 yılı daha önce meydana gelen siyasi krizlerin aslında yatıştığı ve gerginliklerin azaldığı bir yıl olmasına rağmen gerek toplumsal-iktisadi gerek uluslararası sistem seviyesinde belirsizlik her alana hâkimdi ve bu genel hava üst sınıflardan alt sınıflara, siyasi elitlerden sıradan vatandaşa kadar hemen herkesçe paylaşılmaktaydı.⁷⁰

II. Wilhelm Almanya'sında Asker-Sivil İlişkileri, Siyasi Güç Boşlukları ve Genelkurmay Başkanlığı'nın Rolü

Asker-sivil ilişkilerinin dengesizliği çerçevesinde savaşın suçluluğu tartışmasının merkezinde yer alan ülkenin Almanya olduğu kolaylıkla görülür. Almanya, 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı'ndan sonra birçok devlet ve prenslikten meydana gelen federal bir yapı üzerine kurulmuş ancak içeride idari, kültürel ve siyasi anlamda bütünlüğünü sağlayamamıştı. Bu durum Şansölye Bismark'ın *Kulturkampf* gibi Almanya'yı yerel eyaletlerde sert direnç gösterilen Prusyalılaştırma politikalarıyla daha da dengesiz hale gelmekteydi. Diğer taraftan Almanya'nın hızlı ekonomik kalkınması Gülboy'un da belirttiği üzere idari kurumsallaşmayla eşleşmiyordu.⁷¹ Yönetim ve kritik siyasi karar alıcı kesim hala Junker aristokratlar olup idari güç bu kesimin elinde pekişirken liberal burjuvazi ve işçi sınıfının yükselişi karşısında bürokratikleşme gelişime ayak uyduramıyordu. İktisadi kalkınmanın hızınıysa örneğin 1890'da dünya demir-çelik üretiminde İngiltere'nin %8 ile birinci üretici olduğu ve Almanya'nın %4,1'lik bir pay ile oldukça gerilerde olduğu bir süreçten Almanya'nın 1913'te ABD'nin %31,8'lik payının ardından %17,6'lık oranla ikinci sıraya yükselmesinden anlamak mümkündür.⁷²

⁶⁹ MacMillan, *Barışa Son Veren Savaş*, s. 46.

⁷⁰ Jay Winter et.al., *I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl*, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2018, ss. 8-20.

⁷¹ Gülboy, *Mutlak Savaş*, ss. 44-46.

⁷² Keza Almanya, dünya imalat sanayi üretiminde İngiltere'yi 1913 itibarıyla geçerek ikinci sıraya yerleşmiş ve ABD'nin %32'lik oranını %14,8 ile takip etmiştir. Paul Kennedy, *The Rise and Fall*

Almanya'nın dinamik sanayisi ve ekonomik kalkınmasının 1871'den itibaren Avrupa'nın ortasında yarattığı jeopolitik dönüşüm haricinde yegâne sonucuysa kendisinde doğal bir hak olarak gördüğü sömürgecilik ve güçlü bir donanma meydana getirme hakkıydı.⁷³ Almanya'nın dış ticareti hızla gelişirken ticaret filosu da aynı ölçüde genişlemiş ve bunu dönemin büyük güç olma unsurlarından donanma inşası izlemiştir. Donanma inşası Almanya'nın gelişen ekonomisi ve emperyalist paylaşımından pay almak istemesi noktasında sistemsal analiz düzeyinin alanına düşerken ulusal analiz düzeyindeyse çok farklı yansımalarla sahip olmuştur. Özellikle Alman anayasasının karmaşası, devletin federal bir yapıda bölünmüş olması ve parlamentonun sınırlı yetkisine rağmen demokratikleşme sürecinin devam etmesi, aristokrat kökenli siyasi elitleri yükselen orta sınıfların nezdinde meşruiyet elde etmeye itmişti. Ulusal duyguları pekiştirecek, orta sınıfların kimlik arayışı ve ekonomik sıkışmışlığına çare olarak onları milliyetçi bir motivasyon ile enerjisini dış meselelere yönlendirecek projeyse Fischer'a göre Alman büyük sanayicileri için de kârlı bir sektör haline gelen donanma inşasıydı.⁷⁴ Birçok Alman yönetici seçkin de donanma programının, sanayileşme, kırdan kente göç ile kentleşmenin yarattığı eşitsizlik gibi sorunlara karşı birleştirici bir rol oynayarak kitleleri ulusal dava çatısı altında birleştirmeye yarayacağını ifade etmekteydi.⁷⁵

Programın Alman İmparatoru II. Wilhelm açısından taşıdığı anlam ise tamamen başkaydı. II. Wilhelm için donanma, 1888'de tahta çıktığında Junkerlerin elinde bulunan ve dışarıya kapalı yapısını sıkı bir şekilde koruyan Dışişleri Sekreterliği, Şansölyelik ve Genelkurmay Başkanlığı'na alternatif olarak oluşturulan yeni iktidar alanıydı. Wilhelm, Junkerler nezdindeki aristokratlar yerine kendisine sadık orta sınıftan oluşan bir subay ve bürokrasi sınıfını donanmanın taşıyıcı unsuru olarak teşkil etmek istemekteydi. Dolayısıyla Wilhelm açısından donanma Almanya'nın yükselen gücünü simgeleyen bir unsur olmanın yanı sıra Junker aristokrasisinin başında olduğu idari kurulu düzene meydan okuma anlamını taşımaktaydı.⁷⁶

Kayzer Wilhelm'in kendisine iktidar alanı açmak için navalist ekol destekçisi olmasının ortaya koyduğu olguysa Almanya'nın derin yönetsel çelişkiler içerisinde bulunmasıydı. İdari boşluklar ve devlet aygıtı içerisindeki otonom güç adaları karşısında II. Wilhelm, kendisinin kontrol ettiği ve diğerlerine alternatif olacak egemenlik mekanizmaları inşa etmeye çalışmış ancak bu durum devletin

of Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000, London, Unwin Hyman Limited, 1988, ss. 200-202.

⁷³ Hew Strachan, *Birinci Dünya Savaşı*, İstanbul, Say Yayınları, 2014, s. 51.

⁷⁴ Fischer, *Germany's War Aims*, ss. 17-18.

⁷⁵ Ferguson, *Harzın Savaşı*, ss. 66.

⁷⁶ Michael Epkenhans, "Wilhelm II and 'his' Navy: 1888-1918", *The Kaiser: New Research on Wilhelm II's Role in Imperial Germany*, der. Annika Mombauer ve Wilhelm Deist, New York, Cambridge University Press, 2004, ss. 12-36.

karar alıcı kademelerinde daha fazla karmaşa yaratmıştı. Oluşan karmaşa içerisinde siyaseti ve karar alım mekanizmasını neredeyse dokunulmazlık derecesinde domine eden kurum ise Alman Genelkurmay Başkanlığı olmuştu.

Buradan hareketle Prusya Ordusu'nun üst komuta kademesinin kalıcı karargâh benzeri bir yapılanmaya gitme ihtiyacı tıpkı diğer ülkelerde de görüldüğü üzere aslında 19. yüzyılda meydana gelen sınai-iktisadi ve teknolojik değişimlere ayak uydurulması ihtiyacından doğmuştu. Fransız Devrimi ve ertesinde Napolyon Savaşları ile birlikte ortaya çıkan *Levée en Masse* yani savaşın kitlesel bir hale gelerek toplumsallaşması, daha önce tahayyül edilemeyecek büyüklüklerde orduları meydana getirmişti.⁷⁷

Prusya'nın bu savaşlarda oldukça kötü bir performans sergilemesi ve gelişen teknolojinin gerisinde kalmasıysa orduda köklü reformların başlatılmasıyla sonuçlanmıştı. Prusya Krallığı'nda aslında kökenleri 17. yüzyılda görülebilecek ordunun merkezi konumunda bulunan örneğin *Genel Serdümenlik (General Quartermaster)* gibi karargâhlar olmakla birlikte modern anlamda Genelkurmay Başkanlığı, Napolyon Savaşları'nın hemen ertesinde kurulmuştu. 1817'de günümüz tanımına en yakın şeklini alan Prusya Genelkurmay Başkanlığı, 19. yüzyılın ortasına kadar Savaş Bakanlığı'nın altında yer alan, tamamen bakanlığa bağlı bir birim olarak ordunun genel talim ve eğitimlerinden sorumlu kılınmıştı. Bununla birlikte 1850'den sonra sınai-teknolojik gelişmelerin, demiryolları ve telgraf gibi unsurların ortaya çıkmasıyla savaşın da endüstriyel bir hal alacağı belli olmuştu. Nitekim Olmutz Aşağılanması'nın⁷⁸ da etkisiyle Prusya Genelkurmayı giderek artan bir otonomiye kavuşmaktaydı. Savaş Bakanlığı ve Genelkurmay arasındaki otorite karmaşası ve güç mücadelesiyse 1858'de modern Alman Birliği'nin kılıcı olarak adlandırılan Helmuth Von Moltke'nin (Yaşlı Moltke)

⁷⁷ Thomas Hippler, "Fransız Ordusu, 1789-1914: Gönüllüler, Zorla Alınanlar ve Zorunlu Askerlik", *Askerlik "İyi": Askeri İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi: 1500-2000*, der. Eric Jan Zürcher, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 411.

⁷⁸ 1848 Devrimleri sonrasında Avusturya önderliğindeki Cermen Konfederasyonu dağılmış ve Prusya, Cermen devlet ve krallıklarını kendi çatısı altında birleştirecek bir yapılanma inisiyatifi almıştı. Ancak Avusturya'nın 1850'de iç istikrarı ve düzenini sağladıktan sonra Cermen Konfederasyonu'nun herhangi bir şekilde Prusya'nın önderliğinde birleşmesine karşı askeri güç kullanma tehdidi ve gözdağı vermesi üzerine Prusya geri adım atmak durumunda kalmış ve Cermen Konfederasyonu'nun tekrar Avusturya liderliğinde restorasyonunu kabul etmiştir. Avusturya ve Prusya arasında Olmutz kasabasında imzalanan antlaşma daha sonra "Olmutz Aşağılanması" olarak adlandırılmıştır. Prusya bu olaydan sonra Cermen Konfederasyonu'nu kendi istediği çizgiye çekmek için Avusturya ile kaçınılmaz olarak çatışacağını görmüş ve ordu-sanayi işbirliği çerçevesinde silahlı kuvvetlerde köklü reformlara gitmiştir. Bu konuda bkz: "Punctuation of Olmütz: Prussian Austrian History", Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/event/Punctuation-of-Olmütz> (Erişim Tarihi: 02 February 2020)

Genelkurmay Başkanlığı'na gelmesiyle açık bir şekilde ikincisinin lehine kaymaya başlamıştı.⁷⁹

Savaş Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı arasında beliren uyumsuzluk ve mücadelenin üçüncü tarafıysa otoritesini mutlak monarşik prensiplerden alan Prusya Kralı'ydı. Örneğin 1848 Anayasası'nda yürütmenin yani kralın otoritesi parlamento lehine sınırlarken ordunun anayasal düzene bağlı olacağı ibaresi anayasaya eklenmiş ancak IV. Friedrich Wilhelm'in ordunun komutasını üstlenme girişimleri henüz erken dönemde yetki karmaşasına yol açmıştı.⁸⁰

Yetki alanlarının muğlaklığı meselesi özellikle Prusya'nın Alman Birliği'ni sağlaması sürecinde de arka planda varlığını sürdürmüş ve Alman İmparatorluğu'na bir anlamda miras kalmıştı. Alman Birliği sürecinde Bismark'ın diplomatik anlamda uygun şartları sağlayıp doğru zamanda harekete geçmeyi bilen rolü ve kişisel karizması Prusya'nın mücadelelerden başarılı çıkmasında kritik önemde rol oynasa da Moltke'nin başında bulunduğu Genelkurmay Başkanlığı'nın yönettiği askeri zaferler son safhada birleşmeyi sağlamıştı. Prusya Ordusu'nun başarısı bu süreçte bahsedildiği üzere saldırı kültürü fikrinin sivil siyasete hâkim olmasını sağlamışsa da Almanya'da henüz Bismark'ın sivil alandaki güçlü varlığı, genelkurmayın Bismark'ın direktifleriyle uyumlu hareket etmesini sağlamaktaydı. Ancak ordu ve genelkurmayın Bismark'ın kişisel karizmasına dayanan uyumu aslında varolan idari-bürokratik karmaşayı sadece kamufle etmekteydi.⁸¹

Sivil siyasetçilerin orduyu Prusya'nın başında olduğu federal Almanya'nın temel birleştirici ögesi olarak görmesiyle hâlihazırda varolan militarist anlayışı ivmelendirmekte, bu durum ise Genelkurmay Başkanlığı'nın savaş planlarını hazırlarken diplomatik-siyasi sonuçlara yol açabilecek senaryoları neredeyse hiçbir karşı çıkış olmadan sivil otoritelere kabul ettirebilmesine yaramaktaydı. Genelkurmay Başkanlığı giderek özerkleşirken Kayzer II. Wilhelm de parlamenter yapıya karşı düşüncelerini açıkça ifade etmekten çekinmemiş: "*İmparatorluğu kaynaştıran parlamento çoğunlukları ya da kararları değil, asker ve ordudur. Orduya güvenim sonsuzdur*" demekteydi.⁸² Kayzer'in görüşleri kendisi ve sivil kabinesi tarafından sıkça tekrarlanırken Avrupa'nın en büyük ve en örgütlü

⁷⁹ Steven E. Clemente, *For King and Kaiser: The Making of the Prussian Army Officer 1860-1914*, Connecticut, Greenwood Press, 1992, ss. 197-199.

⁸⁰ Sivil otoriteler örneğin askeri birliklerin keyfi kararlar ile sivilleri öldürdüğü Silezya Schweidnitz hadisesi (1848) gibi olaylar neticesinde kraliyetten güç alan ordunun giderek dokunulmaz olmaya başladığını görmüş ve ordunun anayasaya bağlı kılınmasına çalışmışlardı. Bu konuda bkz: Christopher Clark, *Iron Kingdom: The Rise and Downfall of Prussia 1600-1947*, Massachusetts, Harvard University Press, 2006, ss. 478-480.

⁸¹ Walter Goerlitz, *History of the German General Staff: 1657-1945*, New York, Praeger Publishing, 1957, s. 86.

⁸² Joll ve Martel, *Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?*, ss. 100-102.

sosyalist partisi olan Alman Sosyal Demokrat Parti (SDP) dahi ordunun sarsılmaz konumu karşısında muhalefetinin sınırının bilincindeydi.

Almanya’da Kayzer’in ve onunla birlikte Junker egemen bürokratik idarenin sosyalist yükseliş karşısında algıladıkları ortak tehdit ise yine Junker aristokratların kontrol ettiği ordu ve genelkurmay tarafından yoğun biçimde paylaşılmaktaydı.⁸³ Ortaya çıkan ordu-asker eksenli bakış açısını idare edebilen Şansölye Bismark’ın da 1890’da görevinden ayrılmasıyla birlikte ordu üzerindeki etkin sivil siyasal otorite de zayıflamış, ordunun önceden temeli hazırlanan yasal düzenlemeler neticesinde kazandığı otonomi karşısında Şansölyelik makamı dâhil hemen hiçbir sivil makam karşı duramamaya başlamıştı.⁸⁴

Böylece anayasal düzenlemeler ve ortaya çıkan teamüller neticesinde henüz II. Wilhelm tahta çıkmadan önce 1883’te Genelkurmay Başkanlığı, Savaş Bakanlığı’nın denetiminden çıkmış ve sadece imparatora rapor veren bir birim haline gelmişti. Genelkurmay Başkanlığı, otonomisini aslında Bismark’ın yönetimde olduğu bir tarihte tamamen kazanırken ordunun anayasada başı olarak tanımlanan ve bütün ihtiyaçlarını karşılama yetkisine sahip olan Kayzer’in yanı sıra silahlanma ve güvenlik ile ilgili bütçelerin onaylanması yetkisi Reichstag’a verilmişti. Savaş Bakanlığı’ysa bu süreçte Genelkurmay Başkanlığı’nın direktifleriyle hazırlanan bütçe planlarının meclisten geçmesinden sorumlu bir anlamda lobi birimi haline gelmişti.⁸⁵

Ordunun başının tam olarak kim olduğu meselesiyse İmparatorluk Almanya’sındaki bir başka belirsizlik unsuruydu. Örneğin 1871 tarihli Alman Anayasası’nın 63. maddesinde İmparatorluk Ordusu’nun Başkomutanı’nın Alman İmparatoru olduğu ifadesi yer almakta ancak Kayzer II. Wilhelm’in anayasal güçlerine rağmen aslında Yaşlı Moltke’den beri gelen ve Bismark’ın dahi riayet ettiği genelkurmayın otonomisi ve kapalılığı ilkesi pratikte aşılammaktaydı. Ayrıca 63. maddede öne çıkan bir diğer ayrıntı aslında ordunun başkomutanının Alman İmparatoru olarak Prusya Kralı olduğu ve bu çerçevede Alman İmparatorluğu içerisinde yer alan Bavyera, Württemberg veya Baden gibi krallıkların kendi monarkları, orduları, savaş bakanlıkları ve hatta genelkurmay başkanlıklarına sahip olduklarıydı. Nitekim Alman Birliği’nin sağlanmasına rağmen Prusya Genelkurmay Başkanlığı, artık anayasal bir eyalet (*bund*) olan Prusya’ya bağlı olarak varlığını sürdürmekteydi. Alman İmparatorluğu’nun Genelkurmay Başkanlığı’ysa büyük çoğunluğunun Prusya genelkurmayından

⁸³ Pauwels, *Büyük Sınıf Savaşı*, s. 37.

⁸⁴ 19. yüzyılın dinamik sosyo-ekonomik, sosyo-politik ve sosyo-kültürel yapısı karşısında monarşi ve aristokrasi, orduyu toplum üzerinde etkinlik kurma aracı olarak gördüğü kadar örneğin askeri tören üniformaları giyerek ulusal kamuoyu nezdinde monarşi-ordu birliği ve gösterişini sergilemek istemişlerdir. Sonuç ordunun kitleleri uluslaştırma noktasında militarizmle yatınlık olmuştur. *Ibid.*, s. 42.

⁸⁵ Clark, *Iron Kingdom*, s. 604.

teşkil edildiği ancak diğer krallıklarında subaylarını gönderdiği “*Büyük Genelkurmay Başkanlığı*” (*Great General Staff*) adı altında yeniden düzenlenmişti.⁸⁶

Alman İmparatorluk Ordusu'nun karmaşık yapısı böylece anayasal olarak Alman Birliği'nin kendisine özgü federatif yapısından gelmekteydi. Alman İmparatorluğu denen yapı aslında Cermen Konfederasyonu'ndan Alman Federasyonu'na sallantılı bir geçiş sürecinin ürünüydü. Bu geçiş sürecindeyse birleştirici unsur olarak orduya ve Genelkurmay Başkanlığı'na yeni ulusun kurucusu ve koruyucusu anlamları yüklenmekte ve bu unvan sadece dışarıda değil aynı zamanda içeride de yer aldığı düşünülen tehdit unsurlarına karşı üstlenilmekteydi. İç tehdit ise tahmin edilebileceği gibi ulusal değerlerden yoksun olduğu düşünülen sosyalist hareket ve SDP'den başkası değildi.

Bu çerçevede Reichstag'ın Almanya'nın bütün bürokratik-vesayetçi engellemelerine rağmen kanunlar temelinde olmasa dahi kamuoyu nezdinde artan etkisi, Kayzer ve kabinesinin, Genelkurmay Başkanlığı ve orduyu yasama organının denetiminden uzak tutacak düzenlemeler yapmaya sevk etmişti. Özellikle Reichstag'ın durdurulamayan demokratikleşmeyle birlikte elde ettiği anayasal gensoru önergesi hakkı gibi gelişmeler neticesinde Genelkurmay Başkanlığı, Reichstag'a karşı sorumlu olan Savaş Bakanlığı'nın kontrolünden çıkarılmakta, böylece bakanlığın genelkurmay üzerindeki yasal yetkilerinin azaltıldığı orduunun parlamento etkisinin dışına çıkacağı hesaplanmaktaydı.⁸⁷

Prusya'nın federal yapı içerisindeki egemenliğinin paylaşımı, kurumların yetkileri ve statüleri noktasında belirtilmesi gereken bir diğer husus ise Savaş Bakanlığı'nın federal yapı içerisinde yer alan Prusya'nın Savaş Bakanlığı olmasıdır. Bunun anlamı seksen milyon nüfusa sahip Alman İmparatorluğu'nun birleşik bir emperyal Savaş Bakanlığı'ndan ziyade anayasal olarak bir eyalet olan Prusya'nın Savaş Bakanlığı ile yürütülmeye çalışılmasıydı.⁸⁸ Bu durum dahi Rusya hariç tutulduğunda Avrupa'da nüfusu en yüksek, dinamik bir endüstriyel devrimin ve küreselleşmenin yaşandığı bir süreçte Almanya'daki arkaik idari yapılanmayı ortaya sermekteydi. Geleneksel iktidar alanlarından ve biçiminden taviz vermeme durumu II. Wilhelm'in, Junker baskın bürokrasinin veya başka bir deyişle Prusyalılığın temel ilkesi olmuş, imparatorluğun tamamını kapsayan İçişleri, Adalet Dairesi ya da ulusal posta teşkilatı gibi birimler müdürlük statüsünde bırakılmış, bakanlık haline getirilmemişti. Nitekim imparatorluğun her boyutuyla Prusya idari yapısı ve bürokrasisine bağımlı kılınmaya çalışılması, Almanya'yı 20.

⁸⁶ Goerlitz, *History of the German General Staff*, s. 94.

⁸⁷ Isabel V. Hull, *The Entourage of Kaiser Wilhelm II, 1888-1918*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, ss. 175-176.

⁸⁸ Örneğin Kayzer II. Wilhelm, Prusya Savaş Bakanı'nı Prusya Kralı unvanıyla atarken, bakan, emperyal bir organ olan Reichstag'da yine Prusya eyaletinin elçisi sıfatıyla yer almaktaydı. Clark, *Iron Kingdom*, s. 603.

yüzyıla girerken seksen milyona varan nüfusuyla idari açıdan derin bir yönetim krizine sokmaktaydı.⁸⁹

Alman Genelkurmay Başkanlığı'nın otonomisi ve yetki alanları meseleleriye asker-sivil ilişkileri noktasında ülkedeki dengesizlik unsurlarından sadece birisiydi. Kayzer II. Wilhelm'in tahta çıkmasından kısa bir süre sonra Şansölye'yi büyük ölçüde devre dışı bırakan Ordu Kabinesi, yeni kurulan Donanma Kabinesi ve İmparatorluk Savaş Kabinesi gibi organlarla karar alımını tekelleştirmesi sadece Reichstag'ın değil aynı zamanda Şansölye nezdinde hükümetin de etkisizleşmesi anlamına gelmekteydi.⁹⁰ Böylece Genelkurmay Başkanlığı, otonom yapısının yanı sıra Kayzer'in askeri kabinelerinde yer alan doğrudan ve dolaylı temsilcileri aracılığıyla etkisini konsolide edebilmekteydi. Bu süreçte Genelkurmay Başkanlığı'nın yanı sıra Ordu Kabinesi de Savaş Bakanlığı'nın denetiminden çıkmakta ve başta sembolik görevleri icra eden bir yapıdayken daha sonra atamaların, terfilerin, emekliliğin ve istenmeyenlerin ordudan atıldığı tam donanımlı bir şura halini almaktaydı. Ayrıca Kayzer Wilhelm'e danışmanlık eden kabine üyeleri, mahiyeti ve geniş arkadaş çevresi ona doğrudan ulaşma şansı elde ederek kendi fikirlerini tatbik ettirebilecekleri uygun bir zemin kazanmışlardı.⁹¹

Almanya'da asker-sivil ilişkilerinde dengenin ikincisinin aleyhine tehlikeli şekilde işlediği bir süreçte Kayzer II. Wilhelm'in karar alım süreçlerinde yarattığı muğlaklık da ayrı bir iletişim-koordinasyon sorunu olarak ortaya çıkmıştı. Kayzer'in anayasal olarak egemen monark konumu onu gelişmelere hâkim bir lider yapıyor gibi gözükmeyle birlikte gerek Dışişleri Sekreterliği gerek Şansölyelik makamı ve gerekse Genelkurmay Başkanlığı çoğu zaman Kayzer'i karar alım sürecinin dışında bırakıyordu. Örneğin Kayzer Wilhelm, Alman savaş suçluluğu meselesinin başlıca unsurlarından Schlieffen Planı'nın detaylarının bir kısmını 1912'de kalanınıysa ancak 1914 Temmuz'unda öğrenebilmiş ve uzun yıllar boyunca bu detaylar kendisiyle paylaşılmamıştı.⁹²

Planın detaylarının paylaşılmamasında II. Wilhelm'in dengesiz davranışları, aldığı kararların tutarsızlığı ve kamuoyu içerisindeki ani çıkışları gibi istihbarat açısından zaaf teşkil edebilecek önemli sebepler olmakla birlikte bu durum aynı zamanda Alman devlet aygıtı içerisindeki iletişim kopukluğu ve karar alma mekanizmasındaki boşlukları göstermekteydi. Ayrıca her ne kadar Bismark döneminde hükümetin ordu üzerinde sahip olduğu görece otorite muhafaza

⁸⁹ *Ibid.*, ss. 559-561.

⁹⁰ Kayzer, ordu ve donanma kabinelerine kendisine yakın generalleri danışman ve sekreter benzeri görevlere atarken örneğin Donanma Kabinesi; Donanma Bakanlığı, Donanma Yaverleri ve danışman generallerden teşkil edilmiştir. Keza Ordu Kabinesi, Savaş Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve kabine danışmanları olan generallerden meydana gelmiş, içerisinde sivil kabineden yöneticiler yer almamıştır.

⁹¹ Hull, *The Entourage of Kaiser Wilhelm II*, ss. 176-177.

⁹² Annica Mombauer, "German War Planning," s. 58.

edilmiş ve yetki karmaşası istikrarlı bir çizgiye kavuşturulmuşsa da Bismark ve halefleri kurumlar arası iletişime ve işbirliğine inanmamışlar, gücü kendi ellerine almaya çalışmışlardı. Böylece her kurum kendi alt bürokrasisini diğerinden saklar şekilde işletirken bilgi paylaşımı da oldukça sınırlı kalmaktaydı.⁹³ Örneğin henüz Bismark hayattayken Genelkurmay Başkanlığı, askeri ataşeler aracılığıyla Dışişleri Sekreterliği'ne alternatif bir diplomatik mekanizma yaratmış ve bu yüzden 1888-1891 arasında Genelkurmay Başkanlığı yapan Alfred von Waldersee ile Bismark arasında siyasi bir kriz çıkmıştı. Waldersee-Bismark krizi, güçsüz bir monark ve Bismark gibi olaylara hâkim bir siyasetçi bulunmadığında Genelkurmay Başkanlığı'nın kendi içerisinde devlet haline gelme potansiyelini göstermesi bakımından kritiktir.⁹⁴

Bu bağlamda Bismark'ın bıraktığı bu gelenek, yani gücü tekelleştirme, kurumlar arası ilişkilerde genellikle birini diğerine üstün çıkarma ve şeffaflıktan kaçınarak idari kademeleri karanlıkta bırakma pratiği Kayzer II. Wilhelm döneminde de sürdürülüyor, Genelkurmay Başkanlığı da kurumlar arası iletişim ve yetki boşluklarını kendi lehine kademeli şekilde dolduruyordu. John Röhl'ün Wehler'e yaptığı atf çerçevesinde Almanya'nın bu durumu "*sürekli kriz*" şeklinde ifade edilmekte, Alman siyasi yapılanmasının tepesinde büyük bir boşluk göze çarpmaktaydı. İdari yapılanmadaki muğlaklıklar güç boşluklarına yol açarken karar alım mekanizmaları birbirinden çoğu zaman habersizdi. Parlamentonun gücü elde etmesine, kurulu düzenin unsurları başarılı bir şekilde karşı koyarken aynı unsurlar yönetsel istikrarı sağlayamamaktaydı. Bunun anlamı Wehler'in ifadesiyle "*gösterişli bir kişisel rejim*" görüntüsünün altında aslında rejimin başında bulunan monarkın dahi en kritik olaylardan haberinin olmadığı bir devlet yapılanmasıydı.⁹⁵

Kayzer'in anayasal anlamda ucu açık bırakılan sistemde birçok kurumun tepesinde bulunan ancak birleştirici olmayan nihai karar verici konumunda bu çerçevede çoğu zaman işlevsiz kılınmıştı. Kayzer her ne kadar mutlak otorite gibi gözükmüş olsa da 1905'te Björkö'de başına buyruk bir şekilde Çar II. Nikolas ile ittifak antlaşması imzalamışsa da sonraki süreçte Şansölye Von Bulow'un sürece ağırlığını koyması üzere geri adım atmak durumunda kalmıştı.⁹⁶ Otonom bürokratik yapılar, Kayzer'in danışmanlarının kendi ajandalarını uygulamaları,

⁹³ MacMillan, *Barışa Son Veren Savaş*, s. 137.

⁹⁴ Goerlitz, *History of the German General Staff*, ss. 108-109.

⁹⁵ John C. G. Röhl, "Introduction", *Kaiser Wilhelm II New Interpretations: The Corfu Papers*, der. John C. G. Röhl ve Nicolaus Sombart, New York, Cambridge University Press, 2005, s. 7.

⁹⁶ Björkö Zirvesi aslında küreselleşme ve modernleşme sürecinde hala Avrupa monarklarının Ortaçağ'daki gibi bir araya gelerek sorunları halletme geleneği ve eğilimlerinin sürdürülmeye çalışıldığı ancak artık çağın değiştiği ve çok fazla dinamizmin göz önüne alınması gerektiği noktasında sembolik bir hadisedi. Bu konuda bkz: Macmillan, *Barışa Son Veren Savaş*, ss. 314-315.

parlamentoya karşı resmi anlamda sorumlu olan yürütmenin önemli icra organı olan Şansölye'nin görevine devam edebilmesi için hem yasamayı hem Kayzer'i hem de Kayzer'in arkadaş-danışman maiyetini idare etmesinin gerekliliği 1914 Temmuz'u öncesinde Berlin'i idari anlamda aslında paralize etmişti.⁹⁷

Almanya'da 1914 öncesinde idari-bürokratik anlamda karışık ve kaotik durum görüldüğü üzere sadece asker-sivil alanda değil sivil-sivil alanda da derin uyumsuzluk ve boşluklar yaratmıştı. Örneğin 1890'dan sonra dış politika yapımından sorumlu olan İmparatorluk Dışişleri Sekreterliği'yle ilgili gözden kaçırılmaması gereken husus sekreterliğin bir bakanlık olmaması ve Şansölye'ye bağlı bir sekreterlik olmasıydı. Bismark'ın dış politikayı kendi Şansölyeliği ile eşleştirdiği Prusya geleneğinin II. Reich'a geçtiğinin en iyi örneklerinden olan Dışişleri Sekreterliği, ancak bireysel insiyatife sahip sekreterler vasıtasıyla dış politikada etkin olabiliyordu. Nitekim 1890'dan 1909'a kadar sekreterliğe hâkim olan Friedrich Von Holstein'in kişisel hegemonyası altında Dışişleri Sekreterliği tıpkı Genelkurmay Başkanlığı'na benzer şekilde kapalı bir kutu gibi yönetilmişti.⁹⁸ Bununla birlikte Alman İmparatorluğu'nun 1890'dan sonra dış politikasının ana hatlarını belirleyen Holstein bile konu askeri planlama ve genelkurmaydan gelen talepler olduğunda doğrudan itaatkârlık göstermekteydi. Holstein, Genelkurmay Başkanı Schliffen'in Belçika'nın tarafsızlığını ihlal etme pahasına Fransız Ordusu'nu kısıp alma planını duyduğunda diplomasinin görevinin genelkurmay'ın stratejisiyle uyumlu hale gelmek olduğunu söylemişti.⁹⁹

Genelkurmay Başkanlığı'nın hazırladığı savaş planları ve seferberlik tarifeleriyle siyasilere karar alım sürecine veya idari işleyişe müdahale ettiği bir başka örnek demiryollarıydı. Ülkenin demiryolu ağları tamamen Genelkurmay Başkanlığı'nın stratejik seferberlik planları ve tarifelerine göre tasarlanmış ve inşa edilecek demiryolu hatlarının birinci önceliği ticari getiriden ziyade askeri olmuştu. Hatta Alman Genelkurmay Başkanlığı'nın onayına dayanmadan yeni demiryolu hattı inşa edilememekteydi.¹⁰⁰

Genelkurmay Başkanlığı'nın tıpkı diğer idari-bürokratik üst karar alım mekanizmalarında olduğu gibi aristokrat kökenli çoğunluk tarafından yönetilmesiyse Almanya ve benzeri Avrupa ülkelerinde bu sınıfın ideal ve değerlerinin topluma hâkim kılınmaya çalışılmasıyla sonuçlanmaktaydı. Ancak Almanya'da artan demokratikleşme ve modernleşmenin endüstriyel-iktisadi gelişim ile birlikte toplum yapısını temelden değiştirmesi alt-orta sınıfların artan

⁹⁷ John C. G. Röhl, "Introduction", s. 8.

⁹⁸ Bismark, Alman İmparatorluk Şansölyeliği'nin yanında Prusya Başbakanı ve Prusya Dışişleri Bakanı'dır. Clarke, *The Sleepwalkers*, ss. 197-198.

⁹⁹ Duyduğunda çünkü planın detayını Genelkurmay Başkanlığı hiçbir şekilde diğer birimler ile paylaşmamıştı. MacMillan, *Barışa Son Veren Savaş*, ss. 511-512.

¹⁰⁰ Goerlitz, *History of the German General Staff*, s. 96.

şekilde bürokrasiye girmesini beraberinde getirmişti. Örneğin Genelkurmay Başkanlığı'nın subay kadrosunun aristokratik yapısı itinayla korunmuşsa da uzmanlaşma ihtiyacı orta sınıflardan tesis edilen kadrolarla tamamlanmaktaydı. 1914'e gelindiğinde hala büyük ölçüde Genelkurmay Başkanlığı'nda aristokratik hâkimiyetten söz etmek mümkünse de süreç soyluların aleyhine işliyordu.¹⁰¹ Bu bağlamda sınıf eksenli analiz her ne kadar aristokrat ve büyük burjuvazinin demokratikleşmeye karşı savaşı çıkardığını öne sürmekteyse de buradaki esas nokta küreselleşen bir dünyada eski sınıfların geleneksel-feodal yapılar aracılığıyla hâkimiyetlerini sürdürmeye çalışması ve bunun yol açtığı iç siyasi belirsizliğin devletleri giderek idari anlamda kırılğan hale getirmesi idi.¹⁰²

Güçlü devlet görüntüsünün altında birbirinden kopuk işleyen idari birimler böylece savaş arifesinde sivil-asker ilişkilerinin tehlikeli bir noktaya gelmesine uygun zemin hazırlıyordu. Nitekim 1913 Ekim'inde yaşanan Zabern Olayı gibi hadiseler ordunun nasıl sivil otorite karşısında dokunulmazlık kazandığını ve silahlı kuvvetlerin nasıl kurallar üstü bir kurum haline geldiğini ortaya koyuyordu.¹⁰³

Keza Alman Batı Afrika'sında 1904-1907 yılları arasında çıkan Herero İsyanı, Clark'ın da ifade ettiği üzere sivil ve askeri yetki sınırlarının belirsizliğini açıkça göstermiş ve isyanın bastırılması esnasında sivil otoriteler kontrolü tamamen Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı bulunan ve kendilerine itaat etmeyen ordu birliklerine kaybetmişlerdi.¹⁰⁴ Nitekim Zabern ve Herero hadiselerinde

¹⁰¹ Hull, *The Entourage of Kaiser Wilhelm II*, s. 203.

¹⁰² Örneğin 1912'de Alman sosyal demokratların Reichstag'ın 1/3'üne hakim olması ve giderek artan şekilde aristokratik düzene olan eleştirileri veya silahlanmayla ilgili yasa tasarılarında potansiyel engel olmaları Veliht Prens Friedrich Wilhelm ve militarist subayların bir darbe ile meclisi kapatma planları yapmalarına yol açacak kadar hâkim sınıfı tedirgin etmişti. Joll ve Martel, *Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?*, s. 100.

¹⁰³ Yoğun Fransız nüfusun yaşadığı Alsace eyaletinin Zabern kasabasında yerel garnizon komutanının halkı aşağılaması üzerine başlayan olaylar kısa bir süre sonra kontrolden çıkmıştır. Ordunun keyfi tutuklamalar yapmaya başlamasıyla bölgedeki hoşnutsuzluklar alevlenirken sivil otoritelerin tutuklananları serbest bırakma yönündeki kararları askerlerce reddedilmiş ve olay kısa sürede ulusal ölçekte bir mesele haline gelmişti. Her ne kadar politikacılar ve basın yoğun eleştiri kampanyası üzerine olaylara karşın asker ve subaylar kışlalara çekilmiş veya görev yerleri değiştirilmişse de Şansölye Bethmann Hollweg ordu ile karşı karşıya kalmak istememiş ve cezai yaptırımlardan kaçınmıştır. Keza Kayzer II. Wilhelm de ordunun cezalandırılmasına kati suretle karşı çıkmış, bunun üzerine Alsace Valisi, ordu ve onu destekleyen Kayzer karşısında geri adım atmak durumunda kalmıştır. Bu konuda bkz: Lamar Cecil, *Wilhelm II: Emperor and Exile Vol 2: 1900-1941*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 1996, ss. 189-193.

¹⁰⁴ Herero İsyanı sırasında bölgeye gönderilen olağanüstü yetkili General Trotha, Şansölyeliğin altında yer alan ve Dışişleri Sekreterliği Koloni İşleri Dairesi'ne bağlı bulunan Vali Theodor Gotthilf'i devre dışı bırakarak isyanı sert bir şekilde bastırmaya başlamıştır. Gotthilf, kendi direktiflerine uymayan Trotha'yı Şansölyeliğe şikâyet etmiş ancak Şansölyelik, doğrudan Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı bulunan Trotha'yı durduramamıştı. Genelkurmay Başkanlığı

görüldüğü gibi monarşinin farklı ve birbirinden kopuk idari-bürokratik kurum ve birimlerin üzerinde birleştiricilik görevini etkin bir şekilde üstlen(©)memesi, Almanya gibi sosyo-ekonomik ve askeri açıdan kıtanın en gelişmiş ülkesinin aslında 1914'e gelinirken ciddi bir yönetim krizi içerisinde bulunduğunu bir kez daha göstermişti. Böylece Berlin, 1914 Temmuzunda idari anlamda derin bir kriz ve belirsizlik içerisinde yanlış algılar ve güdülerin ve yoğun şekilde Genelkurmay Başkanlığı nezdinde ordunun militarist etkisi altında Clark'ın uyurgezerleri gibi bakan ama görmeyen bir şekilde savaşa doğru yol alıyordu.

Sonuç

I. Dünya Savaşı ve savaşın çıkışı çok boyutlu bir analiz ve etkenlerin toplamı olarak tek bir nedene bağlanamayacak kadar geniştir. Dolayısıyla I. Dünya Savaşı'nın çıkışı meselesi Singer'ın Uluslararası İlişkiler çalışmaları noktasında sistemsel ve ulus-ulus altı analiz düzeylerinin belirli bir sınıflandırmaya tabi tutulmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu çerçevede Avrupa'da 19. yüzyılda meydana gelen iktisadi, sınai, toplumsal, kültürel ve siyasi gelişmeler devlet tanımını ve aygıtını radikal biçimde değiştirmiştir. Devletler, ortaya çıkan kiteselleşme, enformatik devrim ve bunların toplamı olan küreselleşme karşısında *ancient régime*'in kalıntıları üzerine kurulan idari-bürokratik yapılanmayla varlığını sürdürmeye çalışmış ve toplumların artan taleplerine asgari ölçüde cevap verebilmişlerdir. Demokratikleşme karşısında sınırlı tavizler veren yöneticiler, genel anlamda kitlelerin siyasallaşmasını kontrol altında tutabilmişse de ortaya çıkan devrim ve dinamiklerin gerçek anlamda farkına varamamışlardır. Böylece bürokrasinin genişlediği ancak genişlediği ölçüde etkisini arttıramadığı devlet mekanizması belirsizlikler içerisine girerken ordunun mevcut kaotik yapı içerisinde disiplinli ve etkin bir kurum olarak varlığını sürdürmesi onu diğerlerine karşı üstün kılmaya başlamıştır. Alman Ordusu ve onun beyni konumundaki Genelkurmay Başkanlığı örneğinin ulus-ulus altı analiz düzeyinde ele alındığında Almanya'ya özgü bir otonomiye sahip olmasına rağmen aslında dönemsel bir fenomen olan idari kurumsallaşamamadan yararlanmak suretiyle ortaya çıkan boşlukları doldurmuştur.

Diğer taraftan demokratikleşme, artan çok boyutlu toplumsal talep ve gelişimin idari kurumsallaşmayla eşleşmediği noktada sivil yöneticiler ve karar

ve Şansölye Von Bulow arasındaki çekişme sonunda araya Kayzer Wilhelm'in araya girmesi ve Trotha'ya imparatorluk emri çıkarılmak suretiyle sert uygulamalardan kaçınılması telkinleriyle son bulmuşsa da Namibya'daki Alman birlikleri emir ulaşana kadar Herero'ları soykırım derecesinde katletmişlerdi. Clark, *Iron Kingdom*, ss. 604-606.

alıcılar kendilerini kuşatılmış ve yetersiz hissetmekte, kendilerinin olaylar üzerindeki kontrolü kaybettiklerini düşünmeye başlamaktaydılar. Bu örneğin en belirgin şekilde görüldüğü Almanya’da sivil siyasetin gelişmelere ayak uyduramaması ve idari-bürokratik yapının kendisini formüle edememesi neticesinde Alman Genelkurmay Başkanlığı eski aristokratik-monarşik yapının sembolü haline gelmiştir. Bu durum aslında Singer’ın analizinde bahsettiği algılamaların ampirik olarak ölçülüp sınırlandırılması meselesine tekabül etmiştir. Avrupalı yönetici ve karar alıcı elitler 19. yüzyıldan itibaren Avrupa kıtasının özellikle sosyo-ekonomik ve sosyo-politik çerçevede içine girdiği radikal değişimler karşısında hem mevcut konumlarını koruma güdüsüyle hareket etmiş hem de almaya çalıştıkları karşı önlemler neticesinde idari-bürokratik kademelerde bizatili kendileri yönetim boşluklarına yol açmışlardır.

Elitlerin değişim karşısındaki algılamaları Mayer’den hareketle kapitalistleşen ve hızla sanayileşen bir sosyo-ekonomik yapı içerisinde feodal-aristokratik temelde kalmış ve arkaik sayılabilecek bürokrasinin aldığı önlem ve kararlar sürekli bir korkunun yaratılmasını beraberinde getirmiştir. Böylece Avrupa’nın hemen her ülkesinde ancak Almanya’da çok daha belirgin şekilde genelkurmay başkanlıkları, ortaya çıkan algılamalar ve korkuların neticesinde devlet aygıtının dayandığı yegâne kurumlar haline gelmişlerdir. Özellikle sivil liderlerin paylaştığı korkuların bir kısmının subay kadrosundaki aristokrat oranının azalmasıyla doğrudan hisseden Alman Genelkurmay Başkanlığı, kendisini toplumsal gelişmelere çok daha sıkı kapatmış ve mevcut atmosferin sivil idareciler üzerinde yarattığı algılamalarında yardımıyla ulusun birleştiricisi-koruyucusu rolünü muhafazakâr bir biçimde üzerine almıştır. Bu bağlamda Alman Genelkurmay Başkanlığı, Avrupa’nın en modern ordusunu yöneten ve diğer devletlerin sevk, idare ve planlama açısından örnek aldığı bir başkanlık olmasına rağmen hala feodal-aristokratik değerlerin yoğun etkisi altında faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁰⁵

Alman Genelkurmay Başkanlığı’nın iç siyasi etken ve gelişmelerin yarattığı konjonktür çerçevesinde devlet içinde devlet haline gelmesinde etkili olan bir diğer husus baş döndürücü bir küreselleşme çağında Avrupa devletler sisteminin 1815 Viyana Kongresi’nin temellerine dayanmış bir yapıda bulunmasıdır. Özellikle 1878 Berlin Kongresi’yle restore edilip tekrar düzenlenen sistem aslında 20. yüzyıla girerken Avrupa merkezçiliğinden çıkamamış ve örneğin kıtanın

¹⁰⁵ Örneğin Schlieffen Planı, belirli güzergâhlardan geçecek trenlerin dakikası dakikasına göre hesaplanmış bir plan olmasına rağmen hala Napolyon Savaşları’ndaki gibi meydan muharebeleriyle sonuca ulaşma üzerine kurulmuştur. Hatta yıllık düzenlenen ordu manevralarında Alman taarruz planı Kayzer Wilhelm’in hoşuna gittiği için süvari hücumlarıyla bitirilmekteydi. Kayzer ise her daim önceden organize edildiği şekilde kazanan tarafın hücumuna liderlik etmekteydi. Holger H. Herwig, “Command Decision Making: Imperial Germany 1871-1914”, *The Fog of Peace and War Planning: Military and Strategic Planning under Uncertainty*, der. Talbot C. Imlay ve Monica Duffy Toft, New York, Routledge, 2006, s. 109.

dışında ortaya çıkan başta ABD veya Japonya gibi güçler olmak üzere ortaya çıkan yeni değerleri kendisine entegre edememiştir. Hızla değişen sistemsel yapı içerisinde Avrupa devletleri kronik krizleri klasik “Kongreler Sistemi”yle çözmeye çalışmıştır.

1815 Viyana Sistemi'nin üzerine kurulan ve Viyana'da aktörlere biçilen rolleri tekrar düzenleyip ek roller dağıtan Bismark Sistemi, hem ulus altı seviyeden gelen girdiler hem de sistemsel girdiler neticesinde erozyona uğramıştır. Sistem, temel aktörlerinin rollerini ifa edememesiyle de somut denge-fren mekanizmalarından yoksun kalmıştır. Ortak asgari çıkarlarda buluşma ve savaşların lokalize edilmesi gibi değerlerin Avrupalı yöneticilerin zihinlerinde geri plana atılmaya başlamasıyla birlikte Avrupa devletler sisteminin ilkeler ve değerler ayağı da yok olmaya başlamış ve alt analiz düzeyi ile sistemin kendisinin yarattığı etkiler neticesinde devletler kademeli şekilde kendilerini güvensizlik içerisinde hissetmeye başlamışlar ve saldırgan dış politika izlemeye eğilimli olmuşlardır. Böylece Avrupalı büyük güçlerin hemen hepsi kendi tanımlamaları üzerinden bir beka kaygısı içerisinde girmiş ve güçsüzlük paradoksuna düşmüşlerdir. Zamanın kendi aleyhlerine işlediği algısı devletleri saldırgan dış politika izlemeye iterken askeri seçeneklerin öne çıkmaya başlamasıyla genelkurmay başkanlıkları'nın önerileri ve talepleri sivil yöneticilerin reddedemeyecekleri bir ilişki biçiminin temelini atmış, Avrupalı yöneticilerin hareket alanları onların farkına varamadıkları ölçüde azalmıştı.

Bu bağlamda Almanya başta olmak üzere Avrupalı büyük güçlerin yöneticileri Clark'a benzer şekilde attıkları adımın bilincinde ancak sonunun nereye varacağından emin olmayan bir belirsizlik içerisinde savaşa gitmişlerdir. Yani birimler Singer'ın belirttiği gibi hem kendi iradeleri hem de farkında olmadan dış kuvvetlerce güdümlendirilmişlerdir. Birimlerin güdülenmesini aktif olarak sağlayansa hem ulus-ulus altı seviye hem de sistemsel seviye ile aktif şekilde etkileşim içerisinde olan genelkurmay başkanlıkları olmuştur. Alman Genelkurmay Başkanlığı'nı diğerlerinden farklı kılansa onun savaş öncesinde devlet içinde açıkça belirginleşen otonomisi ve kendisine özgü militarist yapısının I. Dünya Savaşı esnasında Genelkurmay Başkanı Erich von Ludendorff ile birlikte yarı-askeri bir diktatörlüğe dönüşmesidir. Topyekûn Savaş gibi radikal kavramların bu çerçevede Almanya kökenli olması sürpriz olmamış, askerlerin idare ettiği ve içeride tam bir birliğin her türlü aracın kullanılarak sağlandığı ideal bir savaş devleti tahayyülü Ludendorff nezdinde Alman Genelkurmay Başkanlığı'nda cisimleşmiştir.¹⁰⁶ I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinden sonrasındaki süreçte Alman Genelkurmay Başkanlığı siyasi arenadan geri çekilmiş gibi gözükse de aslında önemli bir güç merkezi olarak varlığını III. Reich

¹⁰⁶ Erich Von Ludendorff, *Topyekûn Savaş*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2017, ss. 20-27.

içerisinde bile sürdürmüştür. Bu bakımdan Alman Genelkurmay Başkanlığı mitinin aslında 1945 Mayıs'ına kadar devam ettiğini söylemek mümkündür.¹⁰⁷

Kaynaklar

- Cecil, Lamar, *Wilhelm II: Emperor and Exile Vol 2: 1900-1941*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1996.
- Clark, Christopher, *Iron Kingdom: The Rise and Downfall of Prussia 1600-1947*, Massachusetts: Harvard University Press, 2006.
- Clark, Christopher, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, London: Penguin, 2013.
- Clemente, E. Steven, *For King and Kaiser: The Making of the Prussian Army Officer 1860-1914*, Connecticut: Greenwood Press, 1992.
- Epkenhans, Michael, "Wilhelm II and 'his' Navy: 1888-1918", *The Kaiser: New Research on Wilhelm II's Role in Imperial Germany*, der. Annika Mombauer ve Wilhelm Deist, New York: Cambridge University Press, 2004, ss. 12-36.
- Fay, Sidney, *The Origins of the World War*, New York: The Macmillan Company, 1930.
- Ferguson, Niall, *Hazın Savaş: 1914-1918*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Fischer, Fritz, *Germany's War Aims in the First World War*, New York: W.W. Norton & Company, 1967.
- Goerlitz, Walter. *History of the German General Staff: 1657-1945*, New York: Praeger Publishing, 1957.
- Gülboy, Burak, "Avrupa Ahengi'nin İşleyişi Çerçevesinde Macar Ayaklanması'nın Analizi", *Macar-Türk İlişkileri Üzerine Makaleler: Macar Kardeşler*, der. Yeliz Okay ve Tuncay Babalı, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2012, ss. 89-121.
- Gülboy, Burak, "Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak", *Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak: Uluslararası İlişkiler Teorileri Çerçevesinden Analizler*, der. Burak Gülboy ve Bülent Akkuş, İstanbul: Milenyum Yayınları, 2017, ss. 13-47.
- Gülboy, Burak, "Birinci Dünya Savaşının Başlangıcına Makedonya Üzerinden Bir Bakış", *Türkiye-Makedonya İlişkileri*, der. Yeliz Okay ve Tuncay Babalı, İstanbul: Doğu Yayınevi, 2012, ss. 41-59.
- Gülboy, Burak, *Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Clausewitz'yen Bir Çözümleme*, İstanbul: Röle Yayıncılık, 2015.
- Hamilton, Richard F. ve Holger H. Herwig, *Decisions for War: 1914-1917*, New York: Cambridge University Press, 2004.

¹⁰⁷ Weimar Cumhuriyeti ve Nazi Almanya'sı döneminde ordu ve Genelkurmay Başkanlığı'nın konumu için bkz: Goerlitz, *History of the German General Staff*, ss. 204-295.

- Hippler, Thomas, “Fransız Ordusu, 1789-1914: Gönüllüler, Zorla Alınanlar ve Zorunlu Askerlik”, *Askerlik İşleri: Askeri İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi: 1500-2000*, der. Eric Jan Zürcher, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, ss. 403-428.
- Holger, H. Herwig, “Command Decision Making: Imperial Germany 1871-1914”, *The Fog of Peace and War Planning: Military and Strategic Planning under Uncertainty*, der. Talbot C. Imlay ve Monica Duffy Toft, New York: Routledge Publishing, 2006, ss. 100-125.
- Joll, James ve Martel, Gordon. *Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2016.
- Kennan, George F, *The Fateful Alliance: France, Russia and the Coming of the First World War*, New York: Pantheon Books, 1984.
- Kennedy, Paul, *The Rise and Fall of Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, London: Unwin Hyman Limited, 1988.
- Lebow, Richard Ned, “What can International Relations Theory Learn From the Origins of World War I”, *International Relations*, Vol. 28, no:4, 2014, ss. 387-410.
- Lee, J. Stephen, *Aspects of European History:1789-1980*, London: Routledge, 1982.
- MacMillan, Margaret, *Barışa Son Veren Savaş*, İstanbul: ALFA Yayıncılık, 2014.
- Mombauer Annika, *The Origins of the First World War: Controversies and Consensus*, London: Longman Pearson Education Limited, 2002.
- Mombauer, Annika, “German War Planning“, *War Planning 1914*, der. Richard F. Hamilton and Holger H. Herwig, New York: Cambridge University Press, 2010, ss. 48-79.
- Mombauer, Annika, “Of War Plans and War Guilt: The Debate Surrounding the Schlieffen Plan”, *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 28, no:5, 2005, ss. 857 – 885.
- Mombauer, Annika, *Helmuth Von Moltke and the Origins of the First World War*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Morgenthau, Hans, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: Alfred A. Knopf, 1948.
- Pauwels, Jacques, *Büyük Sınıf Savaşı: 1914-1918*. İstanbul: Yordam Kitap, 2019.
- Rich, Norman, *Great Power Diplomacy: 1814-1914*, New York: Mcgraw-Hill, 1992.
- Richmond, Oliver, *Peace in International Relations*, New York: Routledge, 2008.

- Röhl, John C. G., "Introduction", *Kaiser Wilhelm II New Interpretations: The Corfu Papers*, der. John C. G. Röhl ve Nicolaus Sombart, New York: Cambridge University Press, 2005, ss. 5-22
- Paul Schroeder, "The 19th Century International System: Changes in Structure", *World Politics*, Vol. 39, No:1, October 1986, ss. 1-26.
- Schoeder, Paul, "Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power?", *The American Historical Review*, Vol. 97, no:3, 1992, ss. 683-706.
- Schroeder, Paul, "World War I as Galloping Gertie: A Reply to Joachim Remak", *The Journal of Modern History*, Vol. 44, no:3, 1972, ss. 319-345.
- Seaman, L.C.B, *From Vienna to Versailles*, London: Methuen&Co Ltd, 1955.
- Simms, Brendan, "The Return of the Primacy of Foreign Policy", *German History*, Vol. 21, no: 3, 2003, ss. 275-291.
- Singer, David, "Review: International Conflict: Three Levels of Analysis", *World Politics*, Vol. 12, no:3, 1960, 453-461.
- Singer, David, "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", *World Politics*, Vol. 14, no:1, 1961, ss. 77-92.
- Strachan, Hew, *Birinci Dünya Savaşı*, İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Taliaferro W. Jeffrey, Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, "Introduction: Neoclassical Realism, The State and Foreign Policy", *Neoclassical Realism, The State and Foreign Policy*, der. Steven E. Lobell, Jeffrey Taliaferro ve Norrin M. Ripsman, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, ss. 1-41.
- Taylor, A.J.P., *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1871*, Oxford: Oxford University Press, 1954.
- V. Hull, Isabel, *The Entourage of Kaiser Wilhelm II, 1888-1918*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Van Evera, "The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War", *International Security*, Vol. 9, no:1, 1984, ss. 58-107.
- Von Ludendorff, Erich, *Topyekûn Savaş*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Von Ranke, Leopold, *History of the Reformation in Germany*, New York: George Routledge and Sons, 1905.
- Winter Jay, Parker Geoffrey ve Habeck Mary, *I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2018.

Otoriter Rejimin İnşası ve Sürekliliği: Mısır Ordusunun Siyasal Hayattaki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

Özge Özkoç*

Özet

Mısır “devrimi”nin ardından iktidara gelen Müslüman Kardeşler hareketine karşı 3 Temmuz 2013 tarihinde Abdüfettah Sisi liderliğinde gerçekleştirilen askeri darbeyle, Mısır ordusunun siyasal hayattaki en önemli aktörlerden biri haline geldiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla, 1952 Hür Subaylar darbesinin ardından devlet başkanlığının ordu içerisinden gelen isimlerce yürütülmesine ilişkin siyasal rejimin otoriter yapısını besleyen “geleneğin” bir kere daha tecelli ettiği aşıkardır. İşte bu çalışma, ordunun otoriter rejimin 1950’lerdeki inşasından Mısır “devrimi”nden sonraki konsolidasyonuna kadar olan süreçteki rolüne odaklanmaktadır. Dolayısıyla, ordunun otoriter rejimin sürekliliğindeki merkezi rolü bu çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Bu çalışmada asıl olarak, ekonomi-politik temelli yaklaşım ekseninde, Mısır ordusunun 2011’den itibaren gündeme gelen siyasal kriz dönemlerinde nasıl olup da politik alanı massetme kabiliyetine sahip olduğu tarihsel bir perspektifle açıklanmaya çalışılacaktır. Bu çalışmanın en önemli argümanlarından biri, askeriyenin sadece 2013 darbesi sırasında değil, henüz 2011’de geçiş süreci başlarken de asıl olarak 1952 darbesiyle kendisine biçtiği kurucu rolden ilhamla siyasal alanın ana aktörü olma kapasitesine kavuştuğudur.

Anahtar Kelimeler

Mısır, ordu, otoriter rejim, Mısır “devrimi”, 2013 darbesi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
ozkoc@politics.ankara.edu.tr
(orcid.org/0000-0001-6733-7183)
Makale geliş tarihi : 12.11.2019
Makale kabul tarihi : 27.12.2019

Consolidation and Durability of Authoritarian Regime: Evaluating the Role of the Egyptian Military in Political Structure

Abstract

It is possible to say that the Egyptian military has become one of the most important actor in the political structure after the military coup under the leadership of Abdelfettah el-Sisi on 3 July 2013 against the Muslim Brotherhood which came to power after the Egyptian “revolution”. Therefore, the “tradition” that supports the authoritarian structure of political regime regarding the conduct of the presidency coming from Egyptian army after the Free Officers coup of 1952 is became apparent once again. This study focuses on the the role of army from the construction of the authoritarian regime in the 1950s to the consolidation after the Egyptian “revolution”. Therefore, the central role of Egyptian army in the stability of authoritarian regime is the main axis of the study. This study deals with how the Egyptian army has the ability to absorb the political sphere in the periods of political crisis that has been on the agenda since 2011 in the axis of economic-political based approach from a historical perspective. One of the most important arguments of this study is that the military gained the capacity to become the main actor of the political field not only during the 2013 coup but also during the transition period in 2011, inspired by its founding role in the 1952 coup.

Keywords

Egypt, military, authoritarian regime, Egyptian “revolution”, coup d’etat of 2013.

Giriş

3 Temmuz 2013 tarihinde Mısır’da Müslüman Kardeşler ve Muhammed Mursi iktidarına karşı gerçekleştirilen askeri darbenin ardından, Savunma Bakanı Abdülfettah Sisi “sivil hayat”a geçiş yaparak 2014 ve 2018 yıllarında gerçekleştirilen devlet başkanlığı seçimlerini kazandı ve başkanlık koltuğuna oturdu.¹ Sisi’nin yönetimi devralmasıyla, 1952 Hür Subaylar darbesiyle monarşinin tasfiye edilmesinin ardından devlet başkanlığının ordu içerisinden

¹ Sisi, katılım oranının yüzde 47.5’te kaldığı 2014 yılındaki devlet başkanlığı seçiminde oyların yüzde 96.1’ini aldı. Bkz. “Abdel Fatah el-Sisi won 96.1 % of vote in Egypt Presidential Election, Official Says”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/03/abdel-fatah-al-sisi-presidential-election-vote-egypt>, 3 June 2014 (Erişim Tarihi: 11.02.2019). 2018 yılında gerçekleştirilen seçimlerde ise, katılım oranı yüzde 41.5’te kalırken, Sisi oyların yüzde 97.8’ini alarak devlet başkanı seçildi. Bkz. “Sisi wins landslide victory in Egypt election”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/02/sisi-poised-to-declare-landslide-victory-in-egypt-election>, 2 April 2018 (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

gelen isimlerce yürütülmesine ilişkin siyasal rejimin otoriter yapısını besleyen “geleneğin” bir kere daha tecelli ettiğini söylemek mümkündür. Gerçekten de, Mursi’nin devlet başkanlığı döneminde yaşanan kısa süreli “demokrasi” deneyimi hariç, Hür Subaylar darbesinin ardından yönetimi devralan Muhammed Necip, ardından Necip’i tasfiye ederek 1954’te devlet başkanlığı koltuğuna oturan Cemal Abdül Nasır, 1970’te selefinin ölümünün ardından iktidara gelen Enver Sedat ve 1981 yılında Sedat’tan boşalan koltuğu dolduran Hüsnü Mübarek Mısır ordusunun üst kademelerinde görev yapmış isimlerdi. Dolayısıyla, Sisi de bu geleneğin takipçisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihsel hat/süreklilik, Mısır siyasetindeki sembolik düzeyde bir belirlenmeye işaret etmenin ötesinde, ordunun siyasal hayattaki belirleyiciliğine ve 1952’den itibaren ortaya çıkan siyasal rejimin otoriter niteliğine ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Sisi’nin iktidarı ele almasıyla, 1952’den beri süregelen ve fakat zaman zaman biçim değiştirerek kendisini muhafaza eden rejimin otoriter niteliği, 2013’ten itibaren yeniden ve farklı bir tarzda konsolide olmuşa benzemektedir. 3 Temmuz darbesinden sonra Mısır’da yaşanan ağır insan hakları ihlalleri, ordunun ekonomik ve siyasal hayatta giderek artan ağırlığı, Tahrir protestolarını sırtlayan politik aktörlerin siyasal sistemin dışında bırakılması gibi önemli gelişmeler Mısır’daki rejimin otoriter niteliğine ilişkin sadece birkaç örnek olarak gösterilebilir.²

2013 darbesinin ardından 2011’deki ayaklanmaların ana motivasyonlarından birini oluşturan demokrasi talebinin karşılanmadığı, aksine ordunun rejimin en önemli ortaklarından biri haline geldiği yeni tür bir otoriter rejimin inşa edildiği aşıkardır.³ Nitekim, bu durum 2011 sonrasında Mısır üzerine oluşmaya başlayan literatürü derinden etkilemiş ve Mısır’daki otoriter rejim ile ordu ilişkisini ele alan çalışmaların sayısı giderek artmaya başlamıştır.⁴ 3 Temmuz darbesinin ardından

² İnsan Hakları İzleme Derneği’nin yıllık raporları Mısır’daki insan hakları ihlallerine ilişkin ayrıntılı bilgi vermektedir. Nitekim, 2018 yılında yayımlanan rapora göz atıldığında, güvenlik güçlerince gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine, 2013’ten beri verilen idam cezalarına, ifade ve toplanma özgürlüğüne getirilen sınırlamalar ile kadınlara karşı artan ayrımcılığa ilişkin çarpıcı verilerle karşılaşılacaktır. Bkz.: “Egypt: Events of 2018,” *Human Rights Watch*, <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/egypt> (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2019).

³ Örneğin, Aziz, süregelen seçimlere rağmen ordunun ağırlığının her alanda hissedildiği Sisi’nin iktidar dönemini “seçimli askeri otoriterlik” kavramsallaştırması etrafında ele almaktadır. Bkz.: Sahar F. Aziz, “Military Electoral Authoritarianism in Egypt,” *Election Law Journal*, Vol. 16, No. 2 (2017), s. 280-295.

⁴ Bu noktada, 1952 darbesinin ardından Mısır siyasetinde ordunun rolünü ele alan önemli çalışmaların 2011 öncesinde de var olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bkz.: Anouar Abdel-Malek, *Egypt: Military Society*, New York, Random House, 1968; A. Perlmutter, *Political Roles and Military Rulers*, London, F. Cass, 1981; Mark N. Cooper, “The Demilitarization of Egyptian Cabinet,” *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 14, No. 2 (1982), s. 203-225; Robert Springborg, “The President and the Field Marshal: Civil-Military Relations in Egypt Today,” *MERIP Middle East Report*, No. 147 (1987), s. 4-11+14-16+42; Imad Harb, “The Egyptian Military in Politics: Disengagement and Accommodation?,” *Middle East Journal*, Vol. 57, No. 2

ordunun siyasal alanı ve rejimi belirleme kabiliyeti literatürde oldukça tartışılan bir konu haline gelmiştir. İlgili literatürün, ordunun olası bir demokratikleşme sürecine zarar verdiği, hatta Sisi liderliğinde inşa edilen yeni tür bir otoriter rejimin en önemli aktörlerinden biri haline geldiği konusunda uzlaştığı görülmektedir.⁵ 2013 darbesinin nedenlerine ve Sisi döneminde ortaya çıkan yeni rejime odaklanan çalışmaların, Mısır ordusunun bu süreçteki rolünü temelde iki ana damar üzerinden ele aldıkları söylenebilir. İlk olarak, ordunun siyasal iktidarı ele geçirebilme kapasitesini ekonomik alandaki ağırlığı üzerinden okuma eğilimindeki ekonomi-politik eksenli damardan bahsedilebilir.⁶ Bu literatür, ordunun sosyalist ekonomiden neo-liberal ekonomiye geçilirken ve siyaseten görece bir nüfuz kaybına uğrarken dahi, nasıl olup da 2011'e kadar Mısır ekonomisinde ayrıcalıklı bir rol edinebildiğine ve ekonomik imtiyazlarını zedeleme potansiyeline sahip bir rejim değişikliği gündeme geldiğinde de ana aktör olarak siyaset sahnesine dönüş yaptığını odaklanmaktadır. İkinci damar ise, 2013 darbesini, askeriyenin temsil ettiği varsayılan seküler kanat ile Müslüman Kardeşler hareketinde cisimleşen İslamcılar arasındaki güç mücadelesinin ve derin devletin İslamcı iktidara karşı rejimin bekasını korumak üzere harekete geçmesinin bir sonucu olarak ele almaktadır.⁷ Bu noktada, ekonomi-politik merkezli literatürün bu çalışmaya da

(2003), s. 269-290; Steven A. Cook, *Ruling but not Governing: The Military and Political Development in Egypt, Algeria and Turkey*, John Hopkins University Press, 2007.

- ⁵ Zeinab Abul-Magd, "The Egyptian Republic of Retired Generals," *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2012/05/08/the-egyptian-republic-of-retired-generals/>, 2012a, (Erişim Tarihi: 06.05.2019); Yezid Sayigh, "Above the State: The Officers' Republic in Egypt," *Carnegie Middle East Center*, https://carnegieendowment.org/files/officers_public1.pdf, 2012, (Erişim Tarihi: 22.06.2019); Robert Springborg, "The Role of Arab Militaries in Arab Thermidor," *Project on Middle East Political Science*, <https://pomeps.org/the-role-of-militaries-in-the-arab-thermidor>, 2014, (Erişim Tarihi: 17.05.2019); Steven Heydemann, "Explaining the Arab Uprisings: Transformations in Comparative Perspective," *Mediterranean Politics*, Vol. 21, No.1 (2016), s. 192-204; Stephen Roll, "Managing Change: How Egypt's Military Leadership Shaped the Transformation," *Mediterranean Politics*, Vol. 21, No. 1 (2016), s. 23-43.
- ⁶ Khaled Fahmy, "Egyptian Military Empire," *Middle East Monitor*, <https://www.middleeastmonitor.com/20140709-the-egyptian-military-empire/>, 2014, (Erişim Tarihi: 12.06.2019); Zeinab Abul-Magd, "Egypt's Adaptable Officers: Power, Business, and Discontent," *ISPI Analysis*, No. 265 (2014), s. 1-9; Marina Ottoway, "Al-Sisi's Egypt: The Military Moves on the Economy," *Wilson Center Occasional Paper Series*, 2015, s. 1-8; Edip Asaf Bekaroğlu, ve Veysel Kurt, "Mısır'da Otoriter Rejimin Sürekliliği ve Ordu: 'Arap Baharı' ve Sonrası Sürecin Analizi," *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt. 2, Sayı. 2 (2015), s. 1-36; Shana Marshall, "The Egyptian Armed Forces and Remaking of an Economic Empire," *Carnegie Middle East Center*, 2015, s. 1-30; Angela Joya, "The Military and the State in Egypt: Class Formation in the Post-Arab Uprisings," *British Journal of Middle Eastern Studies*, DOI:10.1080/13530194.2018.1509692, 2018, s. 1-21.
- ⁷ Bessma Momani, "In Egypt, Deep State versus Brotherhoodization," *Brookings*, <https://www.brookings.edu/opinions/in-egypt-deep-state-vs-brotherhoodization/>, 2013, (Erişim Tarihi: 15.07.2019); Charles Levinson ve Matt Bradley, "In Egypt, 'Deep State' Rises Again," *The Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887324425204578601700051224658>, 2013, (Erişim Tarihi: 12.06.2019); Tarek Massoud, *Counting Islam:*

ilham verdiğinin altını çizmek gerekmektedir. Bu çalışmada da Mısır ordusunun ekonomik alandaki ağırlığının siyaseten nüfuz oluşturabilme hususunda önemli bir etkisi olduğunun altı çizilecektir. Diğer yandan, bu çalışma, 2013 darbesini İslamcılarla sekülerler arasındaki ideolojik mücadelenin sonucu olarak ele alan yaklaşımla aynı hat üzerinden ilerlememektedir. Çünkü, bu argüman, ordu ile Müslüman Kardeşlerin 2011-2013 yılları arasındaki örtük uzlaşısını/“işbirliği”ni⁸ ve 2013 darbesi sırasında Selefî Nur Partisi’nin Sisi’ye verdiği desteği açıklamak konusunda yetersiz kalmaktadır.

Bu çalışma, otoriter rejimin 1950’lerdeki inşasından 2011 Mısır “devrimi”nden sonraki konsolidasyonuna kadar olan süreçte ordunun rolüne odaklanmaktadır. Dolayısıyla da Sisi döneminde ortaya çıkan yeni tür otoriter rejime ilişkin ayrıntılı bir analiz bu çalışmanın kapsamı dışında kaldığını bırakılacaktır. Bu çalışmada asıl olarak, ekonomi-politik temelli yaklaşım ekseninde, Mısır ordusunun 2011’den itibaren gündeme gelen siyasal kriz dönemlerinde nasıl olup da politik alanı massetme kabiliyetine sahip olduğu tarihsel bir perspektifle açıklanmaya çalışılacaktır. Bu amaçla, birinci bölümde, 1952 darbesinden sonra otoriter bir rejim kurulurken orduya biçilen role ve Nasır döneminde ordu aracılığıyla kimi muhalif gruplarla nasıl mücadele edildiğine odaklanılacaktır. Bunu yaparken, devlet eliyle kalkınma modelinin hakim olduğu ekonomik yapıya, ordunun bu yapıdaki rolüne ve otoriter rejimin inşasına özel bir yer verilecektir. İkinci bölümde, Enver Sedat’ın 1974’te başlattığı infitahla (ekonomik dışa açılma) birlikte çok-partili hayata geçilirken, ordunun edindiği yeni pozisyon ile neo-liberal otoriter rejimin doğuşu ve sürdürülmesindeki rolüne odaklanılacaktır. Aynı şekilde, 1977 ekmek isyanlarının bastırılmasında ordunun nasıl bir rol oynadığı ele alınacaktır. Son olarak ise, Mübarek döneminde ordunun 1970’lerde kazandığı yeni pozisyonunu devam ettiren ana unsurlar ile Mübarek rejimine verdiği destek analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu analiz, ordunun otoriter rejimin inşasından 2011-2013 yılları arasındaki siyasal krizleri bertaraf ederek rejimin konsolidasyonuna uzanan “kurucu” rolünün nasıl bir tarihsel sürekliliğe oturduğunu anlamaya kapı aralayacaktır.

Religion, Class, and Elections in Egypt, Cambridge, Cambridge University Press, 2014; Hazem Kandil, “Mısır’da İki Devrim Arasında Ordu ve 30 Haziran 2013’ün Tahlihi,” Y. Doğan Çetinkaya (der.), *Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm*, çev. Akın Emre Pilgir, İstanbul, İletişim, 2014, s. 89-147; Hazem Kandil, *Inside the Brotherhood*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015.

⁸ Müslüman Kardeşlerin Mübarek’in istifasının ardından protestocuların yana desteğini çekerek, ordu ile içerisine girdiği “işbirliği”ni ele alan ve dahası bu süreci 1952-1954 dönemindeki Hür Subaylar-İhvan “ittifakı”yla karşılaştırmalı bir şekilde analiz eden iki önemli çalışma için bkz.: Anne Alexander, “Brothers-in-arms? The Egyptian Military, the Ikhwan and the revolutions of 1952 and 2011,” *The Journal of North African Studies*, Vol. 16, No. 4 (2011), s. 533-554 ve Omar Ashour, “Collusion to Crackdown: Islamist-Military Relations in Egypt,” *Brookings Doha Center Analysis Paper*, No. 14 (2015), s. 1-43.

Cemal Abdül Nasır Dönemi: Otoriter Rejimin İnşası ve Ordu

Emperyalizmle, işbirlikçileriyle ve ülkedeki feodal yapıyla mücadele etmek, sermayenin hükümet üzerindeki egemenliğine son vermek, toplumsal adaleti sağlamak, güçlü bir ulusal ordu kurmak ve demokrasiyi inşa etmek gibi temel ilkeleri benimsediklerini ilan eden Hür Subaylar hareketinin⁹ 23 Temmuz 1952'de gerçekleştirdiği darbeyle 19. yüzyıldan beri ülkede hüküm süren Kavalalı Hanedanlığı yıkıldı. Yeni rejimin temel politikası ise, 1882'den beri süregiden İngiliz egemenliğine ve eski rejimin ülkedeki nüfuzuna son vermek ekseninde şekillendi. Bu yüzden, hem sosyo-ekonomik ve siyasal yapıyı dönüştürerek büyük toprak sahipleri başta olmak üzere emperyalizmle işbirliği içerisinde hareket ettikleri düşünülen eski rejim unsurlarını bertaraf edebilmek hem de anti-emperyalist mücadele vurgusuyla Arap milliyetçiliği ve sosyalizmini harmanlayan Üçüncü Dünyacı bir perspektif üzerinden politika geliştirebilmek için ekonomiden siyasete, siyasetten kültürel alana kadar ülkede kapsamlı bir dönüşüm başlatıldı. Özellikle darbeden sonra devlet başkanı olan Muhammed Necip'in 1954 yılında tasfiye edilmesinin ardından iktidarı ele alan Nasır döneminde siyasal rejimin otoriter niteliği de her alanda giderek pekiştirildi.¹⁰ 1952'den itibaren Hür Subaylar hareketinin benimsediği ilkeler çerçevesinde yeni bir siyasal rejim tipi ortaya çıkmaya başladı. Fakat, yukarıda işaret edilen ilkelere "demokrasiyi inşa etmek" vurgusunun geri planda kaldığını, aksine yeni rejimin güçlü bir devlet başkanlığına dayanan otoriter bir nitelik kazanmaya başladığını söylemek mümkündür. Nitekim, darbe sadece monarşiyi yıkmakla kalmamış; ülkedeki çoğulcu parlamenter yapıyı da sona erdirerek,¹¹ rejime bağlı tek bir partinin dışındaki siyasal partileri yasaklamıştı. Bunun yanı sıra, Nasır, Eski Rejim'in temsilcisi toprak sahiplerini ve çoğu zaman İngiliz sömürge yönetimine yakın bir ekonomik ve siyasal tutum sergileyen hanedan mensuplarını tasfiye etmiş; ardından siyasal alandaki egemenliğini pekiştirerek ordu mensuplarının da içinde yer aldığı yeni bir iktidar bloğu yaratmıştı.¹²

⁹ Anouar Abdel-Malek, "The Crisis in Nasser's Egypt," *New Left Review*, Vol. 1, No. 45 (1967), s. 7.

¹⁰ Bu noktada şunu belirtmek gerekmektedir: Necip ile Nasır arasındaki temel anlaşmazlık noktası siyasal rejimin niteliğinin ne olacağına ilişkindi. Necip parlamenter bir yapıdan yanayken, Nasır güçlü bir devlet başkanlığı sistemini savunuyordu. Gerçekten de Necip döneminde yürürlüğe giren 1952 Anayasası parlamenter sisteme dönüşü öngörürken, Nasır döneminde kabul edilen 1956 Anayasasıyla başkanlık sistemi getirildi.

¹¹ 1914-1952 yılları arasında ülkede İngiliz nüfuzu sürerken, Mısır'da siyasal açıdan görece liberal dönem yaşandığını söylemek mümkündür. Nitekim, Marsot, monarşinin de desteğiyle seçilmiş bir hükümetin İngiliz etkisi altında ülkeyi yönettiği bu dönemi "liberal deneyim" olarak adlandırmaktadır. Bkz.: Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot, *Mısır Tarihi: Arapların Fethinden Bugüne*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 83-107.

¹² Özge Özkoç, "Arap Dünyasında Demokratikleşme Süreçleri ve Siyasal İslam: Müslüman Kardeşler ve En-Nahda Hareketi Üzerine Bir Karşılaştırma," *Mülkiye Dergisi*, Cilt. 40, No. 1 (2016), s. 36.

Yukarıda değinilen otoriter yapıyı destekleyen en önemli aktör ise, şüphesiz darbeyi gerçekleştiren ve yeni rejimin kurucu unsuru olduğu iddiasıyla hareket eden orduydü. Dolayısıyla, ordunun kurumsallaşarak monarşi sonrası otoriter rejimin en temel dayanak noktalarından biri haline geldiğini söylemek mümkündür.¹³ Gerçekten de ordu, her alandaki dönüşümü sırtlayarak yeni rejimin inşasında Nasır'ın en büyük destekçisi oldu. Nasır döneminde siyasal alandaki ağırlığı başta ekonomi olmak üzere diğer alanlara oranla çok daha belirgin olan ordunun otoriter rejimin inşasında oynadığı rolü, siyasal ve ekonomik alan ile farklı toplumsal muhalefet biçimlerine karşı uyguladığı baskı(lar) üzerinden gözlemleyebilmek mümkündür.

Darbenin ardından oluşturulan Devrimci Komuta Konseyi, yukarıda benimsenen ilkeleri gerçekleştirebilmek için öngörülen üç yıllık geçiş sürecinde tüm yetkileri elinde toplarken, Konsey üyeleri kabinedeki sivillerin yerlerini alarak eski rejimin topyekûn tasfiyesine giriştiler.¹⁴ Bu tasfiyenin yanı sıra, Devrimci Komuta Konseyi, siyasal alanı kendi tekeline alabilmek için Ocak 1953'te bütün siyasal partileri yasakladığını açıkladı. Darbenin ardından siyasal alanda ortaya çıkan boşluğu doldurabilmek ve rejime kitle desteğini sağlayabilmek amacıyla önce Özgürlük Birliği kuruldu. 1957'de Ulusal Birlik, Özgürlük Birliği'nin yerini aldı; 1962'de ise sosyalist ekonomi politikaya geçilmesiyle Arap Sosyalist Birliği çatısı altında yeni bir örgütlenmeye gidildi. Elbette ki, ordunun kontrolündeki tüm bu örgütlenmelerin amacı, devletin siyasal ve toplumsal alanı kontrol altına alabilmesini sağlamaktı. İktidarın tam anlamıyla el değiştirmeye başladığı bu süreçte, askeriyenin rolü sadece Devrimci Komuta Konseyi'nin oluşturulmasıyla ve üç yıllık geçiş dönemiyle sınırlı kalmadı; Nasır'ın iktidar yılları boyunca ordu mensuplarının siyasal hayattaki ağırlıkları artarak devam etti. Örneğin, Nasır dönemi boyunca, 1970'te devlet başkanlığı koltuğuna oturacak Enver Sedat da dahil olmak üzere, tüm devlet başkan yardımcıları eski ordu mensupları arasından seçildi; dahası Savaş ve İçişleri bakanlıkları gibi kritik bakanlıklar da asker kökenli isimlere teslim edildi.¹⁵ Bunların yanı sıra, Nasır, ordudaki subayları bürokratik ve diplomatik görevlere getirdi; eyaletlere vali olarak atadı; dahası ekonomik ve sosyal politikanın planlanmasındaki kritik pozisyonlarda görevlendirdi.¹⁶ Öyle ki, 1961'e gelindiğinde Nasır'ın kabinesindeki bakanların yüzde 51'i asker

¹³ Amy Austin Holmes ve Kevin Koehler, "Myths of Military Defection in Egypt and Tunisia," *Mediterranean Politics*, DOI: 10.1080/13629395.2018.1499216, 2018, s. 1-26.

¹⁴ Özge Özkoç, "Mısır Devrimi'ni Anlamak," Yavuz Yıldırım ve Yasin Athoğlu (der.), *Değişen Ortadoğu'da Değişmeyen Sorunlar: Irak İşgalinden Arap Baharına*, Bursa, Dora Yayınları, 2014, s. 29.

¹⁵ Harb, *a.g.e.*, s. 278-279.

¹⁶ Robert Prewasser, "The Missing Revolution: El-Sisi's Presidency in the Light of the Army's Historical Role in Egypt," *Stichproben*, Cilt 14, No 27, 2014, s. 66.

kökenliydi.¹⁷ İktidarda olduğu dönem boyunca Nasır'ın atadığı on savunma bakanından hiçbiri sivil kökenli değildi.¹⁸ Bu noktada, ordunun bu baskın konumunun İsrail'le süregiden savaş durumundan beslendiğini, hatta bunun üzerinden meşruiyet devşirildiğinin de altını çizmek gerekmektedir. Bu durum, ancak 1967 Savaşı'nda İsrail karşısında alınan ağır yenilginin askeriyenin eleştirilmesine yol açmasının ardından değişmeye başlayacak ve siyasal alanda Sedat döneminde gözle görülür bir sivilleşme ortaya çıkacaktır.

Darbenin hemen ardından Mısır ordusunun siyasal alandaki ağırlığı muazzam ölçüde genişlemiştir. Bu siyasal ağırlığın yanı sıra, Nasır büyük toprak sahiplerinin nüfuzunu kırmak için uygulamaya koyduğu toprak reformu ve millileştirmelerle ekonomiyi devlet eliyle kalkınma modeli ekseninde şekillendirdi. Toprak reformuyla toprak sahibi aristokraziye büyük bir darbe indirilirken, ekonominin sanayi ve ticaret burjuvazisi lehine yeniden şekillenmesi sağlandı; 1957'deki millileştirmeler yabancı sermayeyi ulusal burjuvazi lehine sınırlandırmak için yürürlüğe koyuldu.¹⁹ 1961'deki millileştirme hamlesi, asıl olarak devleti temel üretici haline getirdi. 1962 yılında ilan edilen Ulusal Şart ile tam anlamıyla sosyalist ekonomiye geçildi ve devlete özel sektörle ilişkili herhangi bir şirketi kamulaştırma hakkı verildi.²⁰ Devletin ekonomideki varlığının muazzam ölçüde artmasıyla, rejime kitle desteği de sağlanmaya başladı. Hem toprak reformuyla topraksız köylüye sınırlı da olsa toprak dağıtıldı hem de bürokrasinin genişlemesiyle orta sınıflar için yeni bir istihdam alanı yaratıldı. Örneğin, Mısır bürokrasisi 1952'de 350 bin kişiden oluşurken, 1970 yılında bu sayı 1.2 milyon kişiye ulaşmıştı.²¹ Bu durum, aşağıda değinileceği üzere, Sedat'ın 1970'lerdeki neo-liberalleşme hamlesiyle değişmeye başlayacak ve rejime olan kitle desteğinin azalmasına yol açacaktır.

Nasır döneminde orduya ekonomik alanda faaliyet yürütmesini sağlayacak alan açıldı. Ordunun siyasal alandaki pozisyonu kadar ekonomik alandaki ağırlığı da gözle görülür bir şekilde arttı. Devlet eliyle kalkınma döneminde, kamu sektörü ekonomide baskın haline gelirken, ordu da sanayinin ve kamu hizmetinin tedarikçisi haline geldi.²² Üst düzey askerler, devletin kontrolündeki fabrikalara yönetici olarak atıldılar.²³ Fakat yine de bu dönemde, yeni rejim inşa edilirken

¹⁷ Elizabeth Picard, "Arab Military in Politics: From Revolutionary Plot to Authoritarian State," *Beyond Coercion: The Durability of the Arab State Volume III*, Aaded Dawisha ve William Zartman (ed.), New York, Crom Hell, 1988, s. 125.

¹⁸ Alaa Al-Din Arafat, *The Rise of Islamism in Egypt*, Palgrave, 2017, s. 42.

¹⁹ Ibrahim G. Aoude, "From National Bourgeois Development to "Infatih": Egypt, 1952-1992," *Arab Studies Quarterly*, Vol. 16, No. 1 (1994), s. 2-7.

²⁰ *Ibid.*, s. 7.

²¹ James L. Gelvin, *Modern Orta Doğu Tarihi, 1453-2015*, çev. Güneş Ayas, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016, s. 316.

²² Marshall, *a.g.e.*, s. 4.

²³ Abul-Magd, "Egypt's Adaptable Officers..." s. 2.

ordunun ekonomiye oranla siyasal alanda daha fazla ağırlığa sahip olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Nitekim, bu durum, Enver Sedat döneminde başlatılan neo-liberalleşmeyle beraber değişmeye başlayacak, siyasal alanda kısmi bir dönüşüm ortaya çıkarken Mısır ordusu siyaseten yaşadığı pozisyon kaybını ekonomik alandaki varlığını pekiştirerek bertaraf etmeye çalışacaktır.

Darbenin ardından ortaya çıkan özellikle sol tandanslı toplumsal muhalefet ise rejim tarafından sert bir şekilde bastırıldı. Aslında ilk etapta, birçok Mısırlı gibi, işçiler de 1952 darbesini eski rejim unsurlarının ayrıcalıklarına son vereceği ve toplumsal adaleti tesis edeceği umuduyla desteklediler.²⁴ Fakat zamanla rejimin farklı sektörlerden gelen işçileri kapsayacak bağımsız bir sendikanın oluşumunu engellemeye yönelik girişimleri rejimle işçiler arasındaki olası bir işbirliğinin önünü tıkadı. Rejime yönelik ilk meydan okuma, darbenin hemen ardından 12 Ağustos 1952'de "yozlaşmış" yöneticilerin tasfiyesi, seçilmiş bir sendikanın oluşturulması ve ücretlerde eşitliğin sağlanması gibi taleplerle tekstil işçilerinin greve gitmeleriyle ortaya çıktı.²⁵ Ertesi gün, ordu ve greve katılanlar arasında çıkan çatışmada birçok işçi, polis memuru ve asker öldü. Hür Subayların tepkisi oldukça sertti: 500'den fazla işçi tutuklanırken, bunların 29'u askeri mahkemede yargılandı.²⁶ Dahası askeri mahkemede gerçekleştirilen yargılamada, yeterli delil bulunmamasına rağmen yasadışı komünist bir örgüte üye olmaktan suçlu bulunan iki kişinin idamına karar verildi ve bu iki kişi 7 Eylül'de idam edildiler.²⁷ Aslında, delil yetersizliğine rağmen bu iki kişinin suçlu bulunarak idam edilmeleri, rejimin muhaliflere vermek istediği gözdağının ilk adımıydı. Nitekim, Devrimci Komuta Konseyi, bunun ardından "komünist avı" başlatarak, toplumsal muhalefeti ezmeye yöneldi. İlerleyen süreçte, Şubat-Mart 1954'de Necip ile Nasır arasındaki iktidar mücadelesinin billurlaşması ile farklı toplumsal kesimlerin harekete geçtiği bir demokrasi tartışması ortaya çıktı. 24 Şubat 1954'te Necip'in istifa etmesinin ardından, 28 Şubat 1954'te ordunun kışlasına dönerek sivil siyasete geçişinin sağlanması, siyasal tutukluların serbest bırakılması ve demokratik kurumların yeniden inşası gibi taleplerle Necip'e destek protestoları gerçekleştirildi.²⁸ Necip yanlısı protestolara karşı, 29 Mart 1954'te Nasır taraftarları da "kahrolsun demokrasi" sloganının damgasını vurduğu karşı gösteri düzenlediler.²⁹ Bu dönemdeki protestolar, askeri rejimle işçiler arasındaki ilişkiler açısından diğer

²⁴ Joel Beinin ve Zachary Lockman, *Workers on the Nile: Nationalism, Communism, Islam and the Egyptian Working Class*, London, I. B. Tauris, 1988, s. 419-420.

²⁵ Alexander, *a.g.e.*, s. 537.

²⁶ Joel Gordon, *Nasser's Blessed Movement: Egypt's Free Officers and the July Revolution*, Oxford, Oxford University Press, 1992, s. 62.

²⁷ Beinin ve Lockman, *a.g.e.*, s. 423.

²⁸ Beinin ve Lockman, *a.g.e.*, s. 438.

²⁹ Abdul Azim Ramadan, *Al-Ikhwan al-Muslimun wa al-Tanzim al-Sirri (The Muslim Brothers and the Secret Organization)*, Cairo, al-Hay'a al-'Amma lil Kitab, 1993, s. 158'den aktaran Ashour, 2015, s. 10-11.

bir dönüm noktası oldu. Nasır'ın iktidarı eline almasının ardından, 1957'de rejimin kontrolü altında Mısır İşçi Sendikası Federasyonu kuruldu.³⁰ Böylelikle, rejime muhalefeti sırtlayacak işçi hareketi devlet kontrolü altına alınmış oldu. Dolayısıyla, ele alınan iki örnek üzerinden de görüleceği üzere, ordu henüz yeni rejimin inşasının ilk aşamasında ortaya çıkan muhalefeti bastırmak üzere harekete geçen ve ilerleyen süreçte de bu rolünü devam ettiren ana aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Sedat'ın iktidarıyla beraber ise ordu, benzer bir rolü farklı biçimlerde oynayacak ve neo-liberal dönemin yeni konjonktüründe farklı adaptasyon mekanizmaları geliştirmeyi başararak varlığını muhafaza edecektir.

Enver Sedat Dönemi: Neo-Liberalizme Geçiş ve Ordunun Dönüşen Pozisyonu

Nasır'ın ölümünün ardından iktidara gelen Enver Sedat'ın 1974 yılında başlattığı ve özgün adıyla "infitah" (dışa açılma) olarak tanımlanan neo-liberalleşme süreci Mısır'ın 1970'lerine damgasını vurdu ve bu süreç Mübarek döneminde de hız kesmeden devam etti. Sedat'ın başlattığı ekonomik açılım politikası, daha önceki dönemde uygulanan kalkınma planlarının terk edilmesi, devletin kontrol ettiği ekonomik sektörün yabancı yatırımcılara açılması ve yapısal uyum programlarının uygulamaya konulması anlamına geliyordu.³¹ İlk aşamada, temelde Arap sermayesinin ülkeye çekilmesi planlansa da 1979 yılında İsrail'le imzalanan barış antlaşmasının ardından Mısır, Batı'yla uzlaşarak ABD'nin askeri yardımlarından en fazla yararlanan bölge ülkesi haline geldi. Bunun yanı sıra, ekonomik alandaki neo-liberalleşme hamlesini çok partili hayata geçişe yönelik atılan adımlar takip etti ve 1976 yılında belli siyasal partilerin örgütlenmelerine izin verilerek parlamento seçimleri gerçekleştirildi. Yine de bu noktada, ekonomik alandaki neo-liberalleşmenin Mısır siyasetinde tam bir demokratikleşme getirmediği, aksine demokratik pratiklere karşı devletin baskı aygıtlarının güçlendiği söylenebilir. Özellikle de Mübarek döneminde kristalize olacak neo-liberal otoriteryenizme en büyük destek ordudan gelecektir.

Nasır yıllarından tam bir kopuşu simgeleyen neo-liberalleşme süreci, yukarıda da değinildiği gibi, sadece ekonomik alanla sınırlı kalmayarak siyasal alanı da kapsayacak ve dolayısıyla ordunun rolünü de derinden etkileyecek bir dönüşüm başlattı. Ayrıca, İsrail'le sona eren savaş hali ve Üçüncü Dünyacı perspektifin yerini alan Amerikan desteği de ordunun 1950'ler ve 1960'lar boyunca meşruiyet ürettiği zemini ortadan kaldırdı. Çünkü, anti-emperyalist mücadelenin ana aktörü olarak tanımlanan ordunun siyasal alandaki meşruiyeti

³⁰ Anne Alexander ve Mostafa Bassiouny, *Bread, Freedom, Social Justice: Workers' Egyptian Revolution*, London, Zed Books, 2014, s. 43.

³¹ Adam Hanieh, *İsyanın Kökenleri: Kapitalizmin Ortadoğu'daki Sorunları*, çev. A. Toprak, Ankara, Nota Bene Yayınları, 2015, s. 33-36.

neo-liberal dönemin yeni konjonktüründe sorgulanır hale gelmeye başlamıştı. Fakat, bu süreçte ordunun rejimin inşası sırasında oynadığı anahtar rolünü dönüştürerek ve ekonomik alandaki ağırlığını arttırarak sürdürdüğünü, bu anlamda da Mısır'daki otoriter rejimin sürekliliğinde önemli bir pay sahibi olmaya devam ettiğini vurgulamak gerekmektedir. Ordunun yeni dönemin koşullara adapte olarak hala rejimin en önemli destekçisi olmaya devam ettiği bu duruşunu, siyasal ile ekonomik alanda değişen konumu ve rejimin toplumsal muhalefete karşı uyguladığı baskı üzerinden okumak mümkündür.

Ordu, yukarıda da değinildiği gibi, Nasır döneminde daha çok siyasal alanın kontrolünde ve muhalefetin bastırılmasında önemli bir rol oynamışken, 1970'lerdeki neo-liberalleşmenin tetiklediği görece demokratikleşme sürecinin etkisiyle siyasal açıdan bir nüfuz kaybı yaşamaya başladı. İlk etapta, Sedat'ın ekonomik neo-liberalleşmeye paralel olarak 1976'da çok partili hayata geçişi başlatması ve Nasırcıları tasfiye girişimi, iktidar bloğu içerisindeki ordu mensuplarının aleyhine bir sonuç doğurdu. Sedat, rejimi sivilleştirmek için radikal adımlar attı; özellikle kurduğu hükümetlerdeki ordu mensuplarının sayısını azaltmaya çalışırken karşılığında teknokratların hükümette yer almalarını sağladı. Gerçekten de, ordunun siyasal alandaki nüfuz kaybını, Sedat'ın 1971'den itibaren kurduğu kabinelerde görev alan ordu mensuplarının sayısı üzerinden gözlemlemek mümkündür. 1973 Arap-İsrail Savaşı sırasında kurulan savaş kabinesi hariç olmak üzere, 1972 yılında kurulan hükümet, Nasır dönemine kıyasla, askerlerin sayıca en az yer aldığı kabine oldu.³² Yine, bir önceki dönemle bir karşılaştırılma yapıldığında, Nasır döneminde ordu mensuplarının bakanlıkların yüzde 20.6'sını ellerinde tuttukları, Sedat döneminde ise bu oranın yüzde 7.5'e gerilediği göze çarpmaktadır.³³ Sedat iktidar yılları boyunca da ordu mensupları yerine işadamları, hukukçular ve mühendisler gibi teknokratlarla çalışmayı tercih etti.

Bu dönemde, Mısır ordusunun ekonomik alandaki ağırlığının siyasal hayatta yaşadığı nüfuz kaybıyla ters orantılı olarak artmaya başladığının altını çizmek gerekmektedir. İnfitahın başlatılmasının hemen ardından, Sedat'ın girişimiyle, 1975 yılında silah sanayinin geliştirilmesini sağlamak amacıyla Sanayileşme İçin Arap Örgütü kuruldu. Bu örgütün amacı, neo-liberalleşmenin ruhuna da uygun bir şekilde, Arap sermayesini ülkeye çekerek Batı'dan gelecek teknik yardımlarla Mısır'da silah üretimini gerçekleştirmektir.³⁴ Her ne kadar bu örgüt, İsrail'le barış antlaşması imzalayan Mısır'ın Arap ülkelerince protesto edilmesi nedeniyle işlevsiz hale gelse de 1979 yılında Sanayileşme İçin Mısır Örgütü adını alarak ordunun kontrolünde yoluna devam etti. Ordunun ekonomik alandaki varlığını

³² Cooper, *a.g.e.*, s. 208.

³³ Picard, *a.g.e.*, s.125 ve Cooper, *a.g.e.*, s. 209.

³⁴ Picard, *a.g.e.*, s. 125.

pekiştirecek bir diğer adım ise, 1979 yılında Ulusal Hizmet Projeleri Örgütü'nün kurulması oldu. Bu örgütün temelde iki amaçla kurulduğunu söylemek mümkündür. Birinci amaç, artık Nasır döneminde olduğu gibi, ekonomik kalkınma için mücadele etmek zorunda kalmayan generallerin enerjisini asimile edebilmektir.³⁵ İkincisi ise, ordunun sivil projelerdeki etkisini artırarak siyasal alandaki nüfuz kaybını dengeleyebilmektir.³⁶ Kuruluşu Sedat döneminin son yıllarına denk gelen bu örgüt, Mübarek döneminde giderek işlevselleşecek ve askeriyenin ekonominin büyük kısmındaki yatırımlarını kontrol eder hale gelecektir. Ayrıca, Sedat döneminde, ordunun vergi muafiyetinden ve devlet kaynaklarına ulaşma konusunda kendisine tanınan ayrıcalıklardan yararlanarak altyapı çalışmalarında önemli bir rol oynamasına izin verildi.³⁷ Ayrıca, ordu ile özel sektör arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesine öncelik verilerek, kamu sektöründe deneyim sahibi olan ordu mensuplarının özel sektöre bir anlamda yol göstericilik yapmaları sağlandı. Dolayısıyla, Sedat dönemi, Mübarek'in iktidarı boyunca devam edecek olan özel sektör-askeriye işbirliğinin ilk adımlarının atıldığı dönem oldu. Gerçekten de, Mübarek döneminde ekonominin önemli bir kısmını kontrol ederek adeta askeri bir şirket haline gelecek ordunun ekonomideki varlığını muhafaza edecek yapı taşları bu dönemde atılmışa benzemektedir.

Yukarıda değinilen etkilerinin yanı sıra 1970'lerdeki neo-liberalleşme hamlesi, bir önceki dönemin toplumsal ilişkiler ağını da kökten değiştirerek rejime yönelik muhalefetin doğması için uygun bir zemin hazırladı. Sosyalist ekonomi politikasının uygulandığı dönemden farklı olarak devletin ekonomik alandan çekilmesi, kamu sektöründe istihdam edilen orta sınıf mensuplarının işlerini kaybederek lümpenleşmelerine yol açtı. Devlet ekonomiden yavaş yavaş çekilirken, Sedat yönetiminin 1977 yılının başında temel gıda maddeleri üzerindeki sübvansiyonları kaldırdığını açıklaması ise, Kahire ve İskenderiye merkezli ekmek isyanlarının patlak vermesine yol açtı. Bu noktada ekmek isyanlarının 1976 yılında gerçekleştirilen parlamento seçimlerinin ertesine denk geldiğini vurgulamak gerekmektedir. Sol hareketlerin ve üniversite öğrencilerinin başını çektiği protestocular açısından yeni meclis, saldırının ana öznesi olmaktan çok taleplerinin karşılık bulabileceği bir platform olarak görülmüştü.³⁸ Aslında bir anlamda, 1976 seçimleri siyasal alandaki şeffaflaşmaya dair umutları artırarak, kitlelerin politikleşmesinde olumlu bir etkide bulunmuştu. Fakat, rejimin kontrolü altındaki temsili demokrasiye geçişin toplumsal muhalefetin dile getireceği gelir adaletsizliğine ilişkin itirazlara alan açmayacağı ekmek isyanlarının ilk aşamasında belli olmuştu. Nitekim, 12 Ocak 1977'de Kahire'de sayıları 2000

³⁵ Abul-Magd, *Egypt's Adaptable Officers...*, s. 3.

³⁶ Joya, *a.g.e.*, s. 9-10

³⁷ *Idem.*

³⁸ Cooper, *a.g.e.*, s. 239-240.

ile 4000 arasındaki protestocu, İskenderiye’de ise yaklaşık 20000 gösterici kolluk kuvvetleriyle çatışmaya girdi. Sedat’ın düzeni sağlamakla görevlendirdiği ordu, İskenderiye ve Kahire başta olmak üzere şehir merkezlerine girerek göstericilere müdahale etti.³⁹ Ekmek isyanları sırasında 79 gösterici öldürüldü; 566 kişi yaralandı ve 1250 kişi tutuklandı.⁴⁰ Müdahalenin ardından kışlasına dönen ordunun, Sedat döneminde rejime bağlılığının test edildiği en önemli vaka ekmek isyanları oldu.⁴¹ Tıpkı, Nasır döneminde rejime muhalefet eden hareketlere yöneltilen suçlamaya benzer şekilde, Sedat da ekmek isyanlarının rejimi yıkmayı hedefleyen komünistlerce planlandığını ileri sürmüştü.⁴² Ordu ise bu süreçte, siyaseten bir statü kaybına uğramış olsa da rejimin bekası söz konusu olduğunda toplumsal muhalefeti bastırarak müesses nizamdan yana pozisyon almış ve varlığını sürdürebilmiştir. Benzer bir durum, aşağıda değinileceği üzere, Sedat sonrası dönemde de kendisi gösterecektir. 1970-1981 yılları arasındaki bu geçiş sürecinin ardından, Mısır ordusu, Mübarek’in iktidara gelmesiyle birlikte sisteme farklı biçimlerde entegre olarak ve bu sefer ekonomik alandaki ağırlığını daha fazla artırarak neo-liberal otoriter rejimin en büyük destekçilerinden biri haline gelecektir.

Hüsnü Mübarek Dönemi: Neo-liberal Otoriteriyenizm ve Ordunun Rolü

1981 yılında Sedat’ın askeri tören sırasında ordu mensubu bir İslamcının gerçekleştirdiği suikaste kurban gitmesinin ardından, 1970’lerde Hava Kuvvetleri Komutanlığı yapmış olan Hüsnü Mübarek’in 2011 yılının Şubatı’na kadar sürecek uzun süreli iktidar dönemi başladı. Mübarek döneminde hız kesmeden devam eden Batı kapitalizmine eklenme çabası, Mübarek rejiminin ve rejim tarafından kontrol edilen Ulusal Demokrat Parti’nin merkezde yer aldığı nepotizme dayanan ekonomik ve siyasal bir yapı doğurdu. Artık ABD’nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri haline Mısır, 1980’ler ve 1990’lar boyunca IMF ile masaya oturarak yapısal uyum programlarını uygulamaya çalışırken, Sedat döneminden itibaren gelişmeye başlayan özel sermaye Mübarek’in merkezde yer aldığı iktidar bloğuyla geliştirilen kişisel ilişkiler aracılığıyla palazlanmaya başladı. Ayrıca, siyasal alanı kontrol altında tutmaya devam eden rejim, göstermelik seçimlerle temsili demokrasinin işlediğine ilişkin bir illüzyon yaratmaya çalışmaktan da geri durmadı. Oysa, 1981 suikastının

³⁹ Yehuda (Udi) Blanga, “Turmoil in Ehypt -1968-2011: the Status of the armed Forces in Citizen Uprisings in Egypt,” *Contemporary Politics*, Vol. 30, No. 3 (2014), s. 371.

⁴⁰ Ram Sachs, *On Bread and Circuses: Food Subsidy Reform and Popular Opposition in Egypt*, <https://docplayer.net/38190087-On-bread-and-circuses-food-subsidy-reform-and-popular-opposition-in-egypt-ram-sachs.html> (Erişim Tarihi: 05.06.2019).

⁴¹ Bekaroğlu ve Kurt, *a.g.e.*, s. 12.

⁴² Blanga, *a.g.e.*, s. 371.

ardından yürürlüğe giren ve Mübarek dönemi boyunca yürürlükte kalan olağanüstü hal uygulaması, bu dönemde insan hak ve özgürlüklerini kısıtlayan neo-liberal otoriter rejimin temel belirleyeni olmaya devam etti. Mısır, giderek bir polis devleti haline gelirken, bir devlet politikası olarak sistematik insan hakları ihlalleri ve işkence de gitgide yaygınlık kazandı.⁴³ Ayrıca, görsel ve yazılı medya üzerindeki baskı arttırıldı. Siyasal temsiliyetin oldukça sınırlı kaldığı, Mübarek denetimindeki Ulusal Demokrat Parti'nin siyasal alanı massettiği bu dönem, ekonomik liberalleşmeye rağmen siyasal alanın şeffaflaşmadığı ve dolayısıyla demokratik ilke ve kurumların gelişemediği bir dönem oldu. Bu konjonktürde, 2000'lerin ortasında toplumun farklı muhalif kesimlerinin bir araya gelerek oluşturdukları "Kifaya" (Yeter) hareketi, hem neo-liberalizmin tahribatıyla artan yoksulluğa, gelir adaletsizliğine, rejimle özdeşleşmiş yolsuzluk ve adam kayırmacılığa hem de rejimin otoriter niteliğine ilişkin itirazların dile getirilmeye başladığı bir platform oldu. Bu muhalif damar, 2000'lerin ikinci yarısından itibaren gerçekleştirilen protestoların da ana örgütleyicisi haline geldi. 2004'ten itibaren Mısır sokaklarının hareketliliğini protesto sayılarındaki artış açık bir şekilde göstermektedir. 2004 yılında gerçekleşen protesto sayısı 266 iken, bu sayı 2008 yılında 630'a yükselmiş; 2010 yılında ise ülkede neredeyse günde beş farklı protesto eylemi gerçekleştirilir olmuştu.⁴⁴ Dolayısıyla, 2004'ten itibaren Mısır sokaklarındaki gösterilerin sayısında ortaya çıkan bu artış, muhalefetin giderek olgunlaştığına, bunun yanı sıra da mevcut rejimin meşruiyet krizi içerisine girdiğine ilişkin önemli bir ipucu vermektedir. Nitekim, Ocak 2011'de patlak veren Tahrir protestolarının açılan bu damardan beslendiğini, bir anlamda 2000'lerin mirası üzerine şekillendiğini söylemek mümkündür.

Yukarıda kısaca değinilen neo-liberal otoriter rejimin sürekliliğindeki kritik aktör ise, daha önceki dönemlerde de olduğu gibi, hiç şüphesiz orduydü. Hem ekonomik olarak hem de sivil bürokrasi ve burjuvazi içindeki varlığıyla ordu, özellikle Mübarek'in son dönemlerinde adeta ülkeyi geri plandan yürüten ana kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de, ordu, yeni koşullara adapte olarak, 1980'lerden itibaren Mübarek rejimiyle işbirliği içerisinde hem ekonomik hem de siyasal alandaki varlığını sürdürebilmiştir. Mübarek dönemi boyunca, ordunun kendisini yeni koşullara adapte ederek otoriter rejimin sürekliliğindeki kritik katkısı, siyasal ve ekonomik alandaki varlığı ile toplumsal muhalefete uygulanan baskı mekanizmasındaki ortaklığı üzerinden ele alınabilir.

İlk olarak, ordunun 1970'lerde siyaseten kaybettiği nüfuzunu Mübarek döneminde yeniden kazanmaya başladığını belirtmek gerekmektedir. Özellikle

⁴³ Aida Seif el-Dawla, "Torture: A State Policy," Rabab el-Mehdi ve Philip Marfleet (ed.), *Egypt: The Moment of Change*, London, Zed Books, 2009, s. 120.

⁴⁴ Abdel Monem Said Aly, "State and Revolution in Egypt: The Paradox of Change and Politics," *Crown Center for Middle East Studies Essay 2* (2012), s. 20.

Mübarek'in son dönemlerinde Mısır'ın neredeyse emekli generaller tarafından yönetilen bir ülke haline geldiğini söylemek mümkündür.⁴⁵ Mübarek, iktidarına karşı ordu içerisinde oluşabilecek muhalefeti engelleyebilmek amacıyla, 1981-1989 yılları arasında ordudan emekli olan subayları sivil görevlere atamayı tercih etti. Örneğin, bu dönemde, eyalet valilerinin yüzde 30'unu emekli generaller oluşturuyordu.⁴⁶ Bu oran, ilerleyen süreçte de giderek artmaya başladı. Mübarek'in 2000'leri kapsayan son iktidar döneminde ise, yine eyalet valilerin yüzde 44'ü asker kökenliydi.⁴⁷ Buna ek olarak, Süveyş Kanalı'nın yönetimi ve Kızıl Deniz'deki limanların yönetimi her daim emekli genelkurmay başkanlarına tahsis edildi.⁴⁸

Ordu emekli generaller aracılığıyla siyasal alandaki ağırlığını arttırırken, ekonomik alanda da adeta neo-liberalleşmenin ana aktörü haline gelerek sistemin işlerliğinin sağlanmasında kritik bir rol oynamaya devam etti. Mübarek döneminde, ordunun kendi varlığını muhafaza stratejisi, özel sektörle işbirliği yapmak ve ordu merkezli yatırımları geliştirmek üzerine kuruldu. Yukarıda da değinildiği gibi, 1979'da devlet eliyle kurulan Ulusal Hizmet Projeleri Örgütü'nde emekli generaller ve subaylar yer alarak farklı ticari alanlarda girişimde bulunmaya başladılar. Vergi muafiyeti ve çeşitli imtiyazlardan yararlanan bu organizasyon, diğer şirketlere uygulanan kısıtlamalara maruz kalmaksızın ekonomik alanı massetme kabiliyetine ulaştı. Bu organizasyon 1981'de Mübarek'in iktidara gelmesinin ardından, 1981-1989 yılları arasında Genelkurmay Başkanlığı yapan Abd al-Halim Abu Ghazala döneminde bir şirket haline geldi ve ülkenin en büyük gıda üreticisi oldu. Bunun yanı sıra, Abu Ghazala hem Mübarek'in Savunma Bakanlığını yürüttü hem de artık Ulusal Demokrat Parti adını alan yönetici partinin içerisinde yer aldı.⁴⁹ Dolayısıyla, ordunun en önemli isimlerinden birinin doğrudan Mübarek rejiminin içerisinde yer almasını askeriye'nin rejime olan güçlü desteğinin bir tezahürü olarak okumak mümkündür.

1990'larda Mübarek tam bir ekonomik liberalleşme uygulamaya koymuşken, askeriye'nin ekonomideki girişimlerinin önü daha da açıldı; ordu eliyle yeni şirketler ve fabrikalar kurulmasına izin verildi. İlerleyen süreçte, ordu gıda üretimden araba üretimine kadar farklı sektörlerde faaliyet gösterir hale geldi. Nitekim, Ulusal Hizmet Projeleri Örgütü 1994 itibarıyla 16 fabrika işletiyor, 75000 işçi çalıştırıyordu.⁵⁰ 1990'lardan itibaren Mısır'da IMF ve Dünya Bankasıyla uyumlu özelleştirme hamleleri yürürlüğe sokulurken, ilk başta Washington

⁴⁵ Abul-Magd, "Understanding SCAF: the..." s. 154.

⁴⁶ Hisham Bou Nassif, "Wedded to Mubarak: The Second Careers and Financial Rewards of Egypt Military Elite, 1981-2011," *Middle East Journal*, Vol. 67, No. 4 (2013), s. 517.

⁴⁷ *Idem*.

⁴⁸ Abul-Magd, "Egypt's Adaptable Officers..." s. 4.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 3.

⁵⁰ Firsch, *a.g.e.*, s. 184.

Konsensüsü ile başlayan yeni ekonomi politikaya itiraz eden ordu, yeni düzenlemelerle ekonomik alandaki imtiyazlarını korudu; bunun karşılığında da neo-liberal otoriter rejiminin sürekliliğinden yana bir duruş sergiledi. Bu dönemde ordunun ekonomik alandaki varlığı ulusal güvenlik tehdidi nedeniyle resmi olarak açıklanmasa da artık İsrail’le savaş argümanına sarılarak meşruiyet üretmenin mümkün olmadığı yeni konjonktürde ordu, ekonomik kalkınmaya yaptığı “vatansever” katkılar retorikine başvurarak varlığına meşru bir zemin yaratmaya çalışmıştır.⁵¹ 1952’den beri süregiden bu vatanseverlik vurgusuna rağmen, Nasır döneminde müttefiklerini alt sınıflar olarak tanımlayan ordunun 1980’lerden itibaren iş dünyası ve burjuvaziyle ittifak içerisinde hareket ettiğinin altını çizmek gerekmektedir. Dolayısıyla, ordunun neo-liberal otoriter rejimin tam kalbinde yer alan ve bizatihi sistemin işlerliğini sağlayan ana aktör olduğu söylenebilir. Bu açıdan da, 2011 yılının başında Tahrir protestoları patlak verdiğinde ordu, artık sistemin taşıyamadığı Mübarek’in tasfiyesine göz yumacak, ama Mübarek sonrası geçiş sürecini kontrol altında tutarak 1952’den beri kazandığı siyasi ve ekonomik ayrıcalıklarını muhafaza etmeye çalışacaktır.

Ordunun 2011 Tahrir protestolarına ve Mübarek’in istifasının ardından geçiş sürecini kontrol ederken süregiden ayaklanmalara yönelik tutumuna bakacak olursak, tıpkı Nasır ve Sedat dönemlerinde olduğu gibi, aslında mevcut rejimin sürdürülmesi amacıyla hareket ettiğini görmek mümkündür. Ocak 2011’de protestoların başlamasının ardından ilk etapta sessiz kalan ordu, protestoların hız kesmeden devam etmesi üzerine muhaliflerin talebine paralel bir şekilde Mübarek’in tasfiyesinden yana bir siyasi duruş sergiledi. Dolayısıyla, ordu göstericilere şiddet kullanarak müdahale etmedi ve sokaktan gelen Mübarek’in istifası talebine yakın bir politika izledi. Bu noktada şu hususun altını çizmekte fayda var: 1952-1954 arasında ve 1977 yılında müesses nizamı koruma gayesiyle hareket etmiş olan ordunun Tahrir protestoları sırasında göstericilere karşı şiddet kullanmaktan imtina etmesinin ana nedeni, protestocuların yana tavır almış olması değil Mübarek’in tasfiyesine göz yumarak mevcut düzeni restore edebilmektir. Böylesine geniş çaplı bir kitlelilik nedeniyle ordu, Mübarek rejiminin bırakacağı boşluğu doldurarak, sokak hareketinin giderek “marjinalleşmesi”nin de önüne geçebileceğini hesapladı. Gerçekten de, Mübarek’in tasfiyesiyle Şubat 2011 ile Haziran 2012 arasındaki geçiş sürecinin temel aktörü olan Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi (SKYK) “devrimci” taleplere kulak tıkadı; en örgütlü siyasi aktör olan Müslüman Kardeşlerle işbirliği yaparak sol hareketleri dengeleyebileceğini hesapladı. Örneğin, sokaktan çekilen Müslüman Kardeşler, protestocuların büyük kısmının boykot ederek katılmadığı ordu eliyle hazırlanan anayasal değişikliklere destek kampanyası yürüterek yavaş yavaş iktidara hazırlandı. SKYK’nin geçiş süreci için hazırladığı anayasa

⁵¹ Abul-Magd, “Egypt’s Adaptable Officers...” s. 3-4.

değişikliği, Tahrir devrimini sırtlayan öznelere tarafından eleştirilirken Müslüman Kardeşler değişikliklerin referanduma sunulması sırasında “evet” kampanyasını örgütleyen en büyük örgüt oldu.⁵² İktidarı elinde tuttuğu dönemde Mısır sokakları yeniden hareketlendikçe, SKYK muhaliflere baskı uygulamaktan çekinmedi. Örneğin, Nisan 2011’de, Ocak 2011’deki Tahrir protestoları sırasında sıklıkla dile getirilen “demokrasiye geçiş” talebinin, SKYK tarafından ağırdan almasına bağlı olarak protestolar yeniden patlak verdiğinde, kolluk kuvvetleri göstericilere şiddet uygulayarak sistemi kendi iradesi doğrultusunda şekillendirmeye girişti.⁵³ Dahası, Konsey, yürürlükte olan olağanüstü hali uygulamaya ve insan hakları ihlallerini sürdürmeye devam etti. Konsey’in iktidarı ele aldığı dönemde, 12.000 sivil askeri mahkeme yargılanırken, bu uygulama 15 yaş altındaki çocukların askeri mahkeme önüne çıkarılmayacağına ilişkin uluslararası hukukta oluşmuş konsensüse rağmen çocukları da kapsar hale geldi.⁵⁴ Ayrıca, Konsey silahsız protestoculara uyguladığı orantısız şiddetle birçok katliama imza attı; ifade özgürlüğünü sınırlandırarak bağımsız gazetecileri tutuklamaya başladı.⁵⁵

Haziran 2012’den Temmuz 2013’e dek süren Muhammed Mursi döneminde bu sefer Mısır sokakları Mursi karşıtlığı temelinde büyük ve geniş çaplı kitlesel eylemlere sahne olmaya başladı. Müslüman Kardeşlerin devrim sürecinde yer almış unsurları ötekileştiren söylemi, yeni anayasa yapım sürecinin sadece İslamcılar aracılığıyla yürütülmesi ve Mısırlıların ekonomik durumlarında herhangi bir iyileşmenin olmaması muhaliflerin bu kez yeni rejime karşı ortak bir platformda buluşmalarına yol açtı.⁵⁶ Aşağıdan gelen bu talebin yanı sıra, Müslüman Kardeşler ile ordu arasında da anlaşmazlıkların patlak verdiğini gözlemlemek mümkündür. Müslüman Kardeşler iktidarı tarafından 2012 yılının sonunda Süveyş Kanalı’nı küresel bir ekonomik merkez haline getirmek için açıklanan altyapı projesinin ordu tarafından yürütüleceği varsayıyordu. Fakat, kanalın genişletilmesine ilişkin bu büyük kapsamlı projenin doğrudan Mursi’ye bağlı olacağı ve dolayısıyla orduyu etkisizleştireceğinin açıklanması iktidar bloğunun içinde bir ayrışmaya yol açtı.⁵⁷ Kanalın ekonomik önemi de düşünüldüğünde, söz konusu projenin ordu ve Müslüman Kardeşler iktidarı arasında bir gerginlik yarattığını söylemek mümkündür. Ordunun ekonomik alandaki ağırlığına meydan okumayı sembolize eden bu girişim, ordu mensupları

⁵² “Egyptian vote on constitution reveals deep divisions,” *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/18/egypt-constitution-vote-divisions>, 18 March 2011 (Erişim Tarihi: 20.10.2019).

⁵³ Gamal H. Selim, “Egypt Under SCAF and the Muslim Brotherhood: The Triangle of Counter-Revolution,” *Arab Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 2 (2015), s. 183-184.

⁵⁴ “World Report of 2012: Egypt,” *Human Rights Watch*, <https://www.hrw.org/world-report/2012/country-chapters/egypt> (Erişim Tarihi: 25 Ekim 2019).

⁵⁵ Selim, *a.g.e.*, s. 184.

⁵⁶ Özkoç, “Mısır Devrimi’ni Anlamak,” s. 52.

⁵⁷ Marshall, *a.g.e.*, s. 12.

tarafından tenkit edildi. Bir askeri yetkili, ordunun onayının alınmadığı bu projenin ihtilaf yaratabileceğinin altını çizdi.⁵⁸ Dolayısıyla, Mursi karşıtı 2013 Haziranı'nda protestolar başladığında, ordu ile Müslüman Kardeşler iktidarı arasında Süveyş Kanalı projesinin kim tarafından yürütüleceğine ilişkin anlaşmazlık kristalize olmuş durumdaydı. Ordunun ekonomik imtiyazını zedeleme potansiyeline sahip bu anlaşmazlık, darbeden sonra ordu lehine çözülecektir. Nitekim, 2013 darbesinin ardından kanalın genişletilmesi ve yeniden yapılandırılmasına ilişkin proje, Sisi dönemindeki askeri rejimin en "prestijli" ulusal projesi haline geldi.

Yukarıda değinilen aşağıdan gelen protestoların ve iktidar bloğu içerisinde ortaya çıkan uzlaşmazlığın etkisiyle, Müslüman Kardeşlere karşı siyasal alanı doldurma potansiyeline sahip örgütlü bir hareketin yokluğunda ordunun yeniden siyaset sahnesine çıkarak düzeni restore etmek üzere 3 Temmuz 2013'te iktidara el koyduğu söylenebilir. Tıpkı 2011 sonrası süreçte olduğu gibi, 2013'ten itibaren Mısır ordusunun yine ekonomik ve siyasal kazanımlarını korumak gayesiyle hareket ettiği ve bu anlamda da muhalefetin "demokrasiye geçilmesi" gibi temel talebini karşılamak bir yana mevcut otoriter sistemi sürdürmeye yöneldiğinin altını çizmek gerekmektedir.

Sonuç

3 Temmuz 2013'te Müslüman Kardeşler hareketini lağvederek Muhammed Mursi iktidarına son veren darbenin ülkede askeri bir otoriter rejimin inşasına kapı araladığı aşıkardır. Fakat, 2011'de Mübarek'in istifasının hemen ardından dahi geçiş sürecini kontrol etmeye çalışan ana aktörün ordu olduğu düşünüldüğünde, söz konusu darbenin sekülerizm ile İslamcılık arasındaki ideolojik mücadelenin ötesinde daha derin kökleri olan bir tarihselliğe oturduğunu vurgulamak gerekmektedir. Nitekim, bu çalışmada altı çizildiği üzere ordu, 2011 ve 2013 yıllarında sokak hareketinin marjinalleşmesini engellemek ve 1952'den beri kazandığı imtiyazları kaybetmemek amacıyla siyaset sahnesinde yerini almış görünmektedir.

1952'de monarşiyi devirerek, yeni rejim inşasında kendisine kurucu bir rol atfeden ordunun 1970'lere kadar olan dönemde meşruiyetini siyasal alandaki ağırlığından ve İsrail'e karşı yürütülen savaştan devşirdiğini söylemek mümkündür. Nasır rejiminin en önemli iktidar ortaklarından biri olarak ordu, bu dönemde siyasal alandaki nüfuzuna kıyasla geri planda kaldığı gözlemlenebilen ekonomik bir aktör olmaya da başladı. Özellikle 1960'larda sosyalist ekonomi politikanın uygulanmasında da rejime olan desteğini ekonomik kazanımlar aracılığıyla pekiştirdi. Dahası, henüz rejimin inşası evresinde iktidar karşıtı

⁵⁸ *Idem.*

muhalif hareketler gündeme geldiğinde de düzeni restore eden ana aktör yine ordu oldu. Dolayısıyla, Nasır dönemindeki güçlü devlet başkanlığı sistemiyle bezenmiş, siyasal çoğulculuğu yasaklayan ve muhalefet biçimlerini baskı altına alan otoriter rejimin inşasında ordunun kritik bir rol oynamaya başladığını vurgulamak gerekmektedir.

Enver Sedat'la birlikte Mısır'da neo-liberal ekonomiye geçilirken, çok partili hayata geçiş adımları da gündeme geldi. Bu durum, ordunun siyasal alandaki ağırlığında kısmi bir düşüşe yol açıyorsa da ordu kendisini yeni koşullara adapte ederek rejim içerisindeki varlığını sürdürdü. Sedat, siyaseten "işlevsizleştirme"ye başladığı orduya ekonomide alan açarak olası darbe girişimlerini önlemeye çalışırken ve askerlerin enerjisini yeni bir alanda asimile etmeyi denerken, ordu da İsrail'le savaş durumunun sona erdiği bu yeni konjonktürü bir geçiş aşaması olarak değerlendirmiş görünmektedir. Yine de bu geçiş aşamasında ordu, rejimin muhafazasından yana olan pozisyonunu sürdürmüştür. Nitekim, 1977 yılındaki ekmek isyanlarını bastırarak kışlasına dönmüş ve Sedat'ın düzeni restore etme görevini yerine getirmiştir.

1981'de başlayan Mübarek döneminde hatları belirginleşen neo-liberal otoriter rejimin en büyük destekçisinin yine ordu olduğunu belirtmek gerekmektedir. Liberalleşen ekonominin ana aktörü haline gelen ordu, siyasal alandaki kazanımlarını da sürdürerek rejime destek konusunda 2011 yılına dek taviz vermemiştir. Dolayısıyla, Tahrir protestolarıyla ülkeyi etkisi altına alan iktidar karşıtı muhalefete ilk etapta temkinli yaklaşan ordu, Mübarek sonrası dönemdeki geçiş süreci doğrudan kontrolü altına alarak mevcut otoriter yapının sürdürülmesindeki ana aktör olmuştur. Müslüman Kardeşlerin bir yıllık kısa süreli iktidar dönemine bir darbeyle son veren ordunun, 2011'de olduğu gibi 2013'te de ana hareket noktası 1952'den beri kazandığı imtiyazlardan taviz vermeksizin ülkede yeni tür bir ortoriteryenizm inşa edebilmektir.

Sonuç olarak, bu çalışmada, ordunun sadece 2013 darbesi sırasında değil, henüz 2011'de geçiş süreci başlarken de asıl olarak 1952 darbesiyle kendisine biçtiği kurucu rolden ilhamla siyasal alanın ana aktörü olma kapasitesine kavuştuğu ve güçlü bir tarihsel mirasın ağırlığıyla hareket ettiği vurgulanmıştır. Gerçekten de, ordu Tahrir protestolarını başlatan ve sırtlayan sol tandanslı sokak hareketinin marjinalleşmesini engelleyerek, geçiş dönemini mümkün mertebe kontrol etmek ve rejimin bekasını sağlamak üzerinden bir siyaset izlemiştir. Benzer bir analiz, 3 Temmuz darbesine giden süreç için de yapılabilir. Nitekim, Kasım 2012'den itibaren Mısır'da Mursi karşıtlığı temelinde yeni bir sokak siyaseti ve dolayısıyla muhalefet ortaya çıkmışken, ordu Müslüman Kardeşlerin bırakacağı boşluğu doldurmaya aday güçlü bir sivil-siyasal aktörün yokluğunda kurucu unsur olarak siyaset sahnesine geri dönmüş, aslında sokak hareketinin etkisiyle ortaya çıkma potansiyeli olan farklı geçiş süreçlerini engellemek ve dahası kontrol altına

almak gayesiyle hareket etmiş görünmektedir. Bunun yanı sıra, ordunun ekonomik imtiyazlarını korumak konusundaki güçlü motivasyonu da darbenin gerçekleşmesindeki en önemli etkenlerden biridir. Sonuç olarak, otoriter rejimi inşa eden ana aktörlerden biri olarak ordunun, her defasında örgütlü bir siyasal aktörün yokluğunda otoriter sistemin devamından yana bir politika izlemeye çalışacağı aşikardır. Elbette ki bu direnç, ancak toplumsal muhalefetin örgütlülüğüyle ve Mısır'ın kendi içerisinde türeyecek demokratik hareketlerin olgunlaşmasıyla aşılabılır.

Kaynaklar

- “Abdel Fatah el-Sisi won 96.1 % of vote in Egypt Presidential Election, Official Says”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/03/abdel-fatah-al-sisi-presidential-election-vote-egypt>, 3 Haziran 2014 (Erişim Tarihi: 11.02.2019).
- Abdel-Malek, Anouar, “The Crisis in Nasser’s Egypt,” *New Left Review*, Vol. 1, No 45 (1967), s. 67-81.
- Abdel-Malek, Anouar, *Egypt: Military Society*, New York, Random House, 1968.
- Abul-Magd, Zeinab, “The Egyptian Republic of Retired Generals,” *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2012/05/08/the-egyptian-republic-of-retired-generals/>, 2012 (Erişim Tarihi: 06.05. 2019).
- Abul-Magd, Zeinab, “Understanding SCAF: The Long Reign of Egypt’s Generals,” *Cairo Review*, No. 6 (2012), s.151-159.
- Abul-Magd, Zeinab, “Egypt’s Adaptable Officers: Power, Business, and Discontent,” *ISPI Analysis*, No. 265 (2014), s. 1-9.
- Alexander, Anne, “Brothers-in-arms? The Egyptian Military, the Ikhwan and the revolutions of 1952 and 2011,” *The Journal of North African Studies*, Vol. 16, No. 4 (2011), s. 533-554.
- Alexander, Anne ve Mostafa Bassiouny, *Bread, Freedom, Social Justice: Workers’ Egyptian Revolution*, London, Zed Books, 2014.
- Aly, Abdel Monem Said, “State and Revolution in Egypt: The Paradox of Change and Politics,” *Crown Center for Middle East Studies Essay 2* (2012), s. 1-95.
- Aoude, Ibrahim G., “From National Bourgeois Development to “Infitah”: Egypt, 1952-1992,” *Arab Studies Quarterly*, Vol. 16, No. 1 (1994), s. 1-23.
- Arafat, Alaa Al-Din, *The Rise of Islamism in Egypt*, Palgrave, 2017.
- Ashour, Omar, “Collusion to Crackdown: Islamist-Military Relations in Egypt,” *Brookings Doha Center Analysis Paper*, No. 14 (2015), s. 1-43.

- Aziz, Sahar F., "Military Electoral Authoritarianism in Egypt," *Election Law Journal*, Vol. 16, No. 2 (2017), s. 280-295.
- Bekaroğlu, Edip Asaf ve Veysel Kurt, "Mısır'da Otoriter Rejimin Sürekliliği ve Ordu: 'Arap Baharı' ve Sonrası Sürecin Analizi," *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt. 2, Sayı. 2 (2015), s. 1-36.
- Beinin, Joel ve Zachary Lockman, *Workers on the Nile: Nationalism, Communism, Islam and the Egyptian Working Class*, London, I. B. Tauris, 1988.
- Beinin, Joel, *Workers and Thieves: Labor Movements and Popular Uprisings in Tunisia and Egypt*, California, Stanford University Press, 2016.
- Blanga, Yehuda (Udi), "Turmoil in Egypt -1968-2011: the Status of the Armed Forces in Citizen Uprisings in Egypt," *Contemporary Politics*, Vol. 20, No. 3 (2014), s. 365-383.
- Cleveland, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008.
- Cook, Steven A., *Ruling but not Governing: The Military and Political Development in Egypt, Algeria and Turkey*, John Hopkins University Press, 2007.
- Cook, Steven A., *The Struggle for Egypt: From Nasser to Tahrir Square*, Oxford, Oxford University Press, 2011.
- Cooper, Mark N., "The Demilitarization of Egyptian Cabinet," *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 14, No. 2 (1982), s. 203-225.
- "Egypt: Events of 2018," Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/egypt>, (Erişim Tarihi: 10.04.2019).
- "Egyptian vote on constitution reveals deep divisions," *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/18/egypt-constitution-vote-divisions>, 18 March 2011 (Erişim Tarihi: 20.10.2019).
- "Egypt referendum: 88.3 % back changes that could see President al- Sisi stay in power in 2030," *Euronews*, <https://www.euronews.com/2019/04/23/egypt-referendum-88-3-back-changes-that-could-see-president-al-sisi-stay-in-power-until-20>, 24 April 2019 (Erişim Tarihi: 28.04.2019).
- El-Dawla, Aida Seif, "Torture: A State Policy," Rabab el-Mehdi ve Philip Marfleet (ed.), *Egypt: The Moment of Change*, London, Zed Books, 2009, S.120-135.
- ElSisi, Abdelfettah, "Democracy in the Middle East," *USAWC Strategy Research Project*, <https://www.atlanticcouncil.org/images/files/SisiCollegePaper.pdf>, 2006 (Erişim Tarihi: 21.06.2019).
- Fahmy, Khaled, "Egyptian Military Empire," *Middle East Monitor*, <https://www.middleeastmonitor.com/20140709-the-egyptian-military-empire/>, 2014 (Erişim Tarihi: 12.06.2019).
- Firsch, Hillel, "The Egyptian Army and Egypt's 'Spring'," *Journal of Strategic Studies*, Vol. 36, No. 2 (2013), s. 180-204.

- Gelvin, James L., *Modern Orta Doğu Tarihi, 1453-2015*, çev. Güneş Ayas, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016.
- Gordon, Joel, *Nasser's Blessed Movement: Egypt's Free Officers and the July Revolution*, Oxford, Oxford University Press, 1992.
- Hanieh, Adam, *İşyanın Kökenleri: Kapitalizmin Ortadoğu'daki Sorunları*, çev. A. Toprak, Ankara, Nota Bene Yayınları, 2015.
- Harb, Imad, "The Egyptian Military in Politics: Disengagement and Accommodation?," *Middle East Journal*, Vol. 57, No. 2 (2003), s. 269-290.
- Hashim, Ahmed S., "The Egyptian Military, Part One: From the Ottomans Through Sadat," *Middle East Policy*, Vol. 18, No. 3 (2011), s. 63-78.
- Heydemann, Steven, "Explaining the Arab Uprisings: Transformations in Comparative Perspective," *Mediterranean Politics*, Vol. 21, No.1 (2016), s. 192-204.
- Holmes, Amy Austin ve Kevin Koehler, "Myths of Military Defection in Egypt and Tunisia," *Mediterranean Politics*, DOI: 10.1080/13629395.2018.1499216 (2018), s. 1-26.
- Joya, Angela, "The Military and the State in Egypt: Class Formation in the Post-Arab Uprisings," *British Journal of Middle Eastern Studies*, DOI:10.1080/13530194.2018.1509692 (2018), s. 1-21.
- Kandil, Hazem, "Mısır'da İki Devrim Arasında Ordu ve 30 Haziran 2013'ün Tahlili," Y. Doğan Çetinkaya (der.), *Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm*, çev. Akın Emre Pilgir, İstanbul, İletişim, 2014, s. 89-147.
- Kandil, Hazem, *Inside the Brotherhood*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015.
- Karawan, Ibrahim A., "Politics and the Army in Egypt," *Survival*, Vol. 53, No. 2 (2011), s. 43-50.
- Letourneay, Jean-Francois, "The Perils of Power: Before and After the 2013 Military Coup in Egypt," *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 46, No. 1 (2019), s. 208-213.
- Levinson, Charles ve Matt Bradley, "In Egypt, 'Deep State' Rises Again, The Wall Street Journal, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887324425204578601700051224658>, 2013 (Erişim Tarihi: 12.06.2019).
- Marshall, Shana, "The Egyptian Armed Forces and Remaking of an Economic Empire," *Carneige Middle East Center*, 2015, s. 1-30.
- Marsot, Afaf Lutfi al-Sayyid, *Mısır Tarihi: Araçların Fetbinden Bugüne*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Massoud, Tarek, *Counting Islam: Religion, Class, and Elections in Egypt*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014.

- Momani, Bessma, "In Egypt, Deep State versus Brotherhoodization," *Brookings*, <https://www.brookings.edu/opinions/in-egypt-deep-state-vs-brotherhoodization/>, 2013 (Erişim Tarihi: 15.07.2019).
- Nassif, Hisham Bou, "Wedded to Mubarak: The Second Careers and Financial Rewards of Egypt Military Elite, 1981-2011," *Middle East Journal*, Vol. 67, No. 4 (2013), s. 509-530.
- Ottoway, Marina, "Al-Sisi's Egypt: The Military Moves on the Economy," *Wilson Center Occasional Paper Series*, 2015, s. 1-8.
- Özkoç, Özge, " 'Mısır Devrimi'ni Anlamak," Yavuz Yıldırım ve Yasin Athloğlu (der.), *Değişen Ortadoğu'da Değişmeyen Sorunlar: Irak İşgalinden Arap Babarına*, Bursa, Dora Yayınları, 2014, s.
- Özkoç, Özge, "Arap Dünyasında Demokratikleşme Süreçleri ve Siyasal İslam: Müslüman Kardeşler ve En-Nahda Hareketi Üzerine Bir Karşılaştırma," *Mülkiye Dergisi*, Cilt. 40, Sayı. 1 (2016), s. 29-56.
- Özkoç, Özge, *Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı: Modernleşme, Merkezileşme ve Özerklik*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Perlmutter, A., *Political Roles and Military Rulers*, London, F. Cass, 1981.
- Picard, Elizabeth, "Arab Military in Politics: From Revolutionary Plot to Authoritarian State," *Beyond Coercion: The Durability of the Arab State Volume III*, Adeed Dawisha ve William Zartman (ed.), New York, Crom Hell, 1988, s. 116-147.
- Priewasser, Robert, "The Missing Revolution: El-Sisi's Presidency in the Light of the Army's Historical Role in Egypt," *Stichproben*, Vol. 14, No. 27 (2014), s. 55-78.
- Richards, Alan et. all., *A Political Economy of the Middle East*, Boulder, Westview Press, 2014.
- Roll, Stephen, "Managing Change: How Egypt's Military Leadership Shaped the Transformation," *Mediterranean Politics*, Vol. 21, No. 1 (2016), s. 23-43.
- Sachs, Ram, *On Bread and Circuses: Food Subsidy Reform and Popular Opposition in Egypt*, <https://docplayer.net/38190087-On-bread-and-circuses-food-subsidy-reform-and-popular-opposition-in-egypt-ram-sachs.html> (Erişim Tarihi: 05.06.2019).
- Sayigh, Yezid, "Above the State: The Officers' Republic in Egypt," *Carnegie Middle East Center*, https://carnegieendowment.org/files/officers_republic1.pdf, 2012 (Erişim Tarihi: 22.06.2019).
- Selim, Gamal M., "Egypt Under SCAF and the Muslim Brotherhood: The Triangle of Counter-Revolution," *Arab Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 2 (2015), s. 177-199.
- "Sisi wins landslide victory in Egypt election", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/02/sisi-poised-to-declare-landslide-victory-in-egypt-election>, 2 April 2018 (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

- Springborg, Robert, "The President and the Field Marshal: Civil-Military Relations in Egypt Today," *MERIP Middle East Report*, No. 147 (1987), s. 4-11+14-16+42.
- Springborg, Robert, "The Role of Arab Militaries in Arab Thermidor," *Project on Middle East Political Science*, <https://pomeps.org/the-role-of-militaries-in-the-arab-thermidor>, 2014, (Erişim Tarihi: 17.05.2019).

Siyaset Psikolojisi ve Ontolojik Güvenlik Yaklaşımı: Türk Dış Politikasında İmgelerin Görünümleri

Melih Nadi Tutan*

Özet

Siyaset Psikolojisi, Türkçe olmayan literatürde gerek deneysel gerekse teorik çalışmalarla oldukça zenginleşmiş bir disiplin olmasına karşılık, Türkçe literatürde yeterince yer bulamamış bir alandır. Bu disiplinin katkılarında olan imge ve denge kuramları, sırasıyla kısaca grupların birbirlerine karşı kalıp yargılar geliştirdiklerini ve bireylerin davranışlarının tutum ve duygularıyla uyumlu olmasını istediklerini, aksi halde bir rahatsızlık hissi gelişeceğini ifade eder. Bu bağlamda çalışmanın argümanı, ontolojik güvenlik literatürüyle düşünüldüğünde; devletlerin tıpkı bireyler gibi davranışlarında denge aradıkları, bu davranışların ikili ilişkilerde imgeler etrafında geliştiği ve bunun ontolojik güvenliği sağladığıdır. İkinci argüman ise, değişmesi zor gözükken kalıp yargılar olsa da imgelerin değişebileceği, ancak bu durumda yine ontolojik güvenlik kaygısının devreye girerek, devletlerin kimlik ve anlatılarıyla bu değişimi meşrulaştırdıklarıdır. Bu bakımdan çalışmada, Türkiye'nin Azerbaycan, Yunanistan ve Suriye ilişkileri incelenmiş, birincil kaynaklar olarak ulusal gazete ve internet haber sayfalarındaki söylemler değerlendirilerek bir söylem analizi metodu kullanılmış; bunun yanında literatürden kaynaklara yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda iki argümanın da Türkiye örneğinde doğrulandığı, Siyaset Psikolojisi ve ontolojik güvenliğin birlikte düşünülebileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Siyaset Psikolojisi, ontolojik güvenlik, imge kuramları, denge kuramı, Türkiye, Azerbaycan, Yunanistan, Suriye.

* Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.
melihnadi94@gmail.com
(orcid.org/0000-0002-2801-3650)
Makale geliş tarihi : 27.12.2019
Makale kabul tarihi : 27.04.2020

Political Psychology and the Ontological Security Approach: Prospects of Images in Turkish Foreign Policy

Abstract

Although Political Psychology is an enriched discipline with reference to either theoretical or experimental non-Turkish studies, it could not have found enough space in Turkish literature. Having been two of the contributions of the discipline, image and balance theories state respectively that the groups develop stereotypes to each other and the individuals seek behaviours to be coherent with their attitudes and emotions otherwise they feel a sense of disturbance. In this context, considering the literature of ontological security, the study claims that the states look for a balance in their behaviours in just the same way as the individuals, these behaviours take a place around images and it provides ontological security. When it comes to the secondary claim, the study propounds that images may change even though they seem to be static, but in this case, ontological security concern steps in and the states legitimise this change by referring to their identities and narratives. In this regard, the study evaluates interrelations of Turkey with Azerbaijan, Greece and Syria. National newspapers and discourses have been used as primary sources and it has been tried to follow the method of discourse analysis. At the end of the work, it is seen that both claims of the study were confirmed regarding the case of Turkey and that both Political Psychology and ontological security share compatible logics.

Keywords

Political Psychology, ontological security, image theories, balance theory, Turkey, Azerbaijan, Greece, Syria.

Giriş

Siyaset Psikolojisi; Siyaset Bilimi ve Psikoloji disiplinleri arasındaki etkileşim ve kavramsal/kuramsal alışverişler sonucunda oluşmuş, temelde siyasal olan ile insan davranışları arasında bir ilişki bulunduğunu öne süren ve bunu inceleyen bir disiplin olarak ortaya çıkmakta, siyasal çevrenin insan davranışları üzerinde etkisi olabileceği gibi, insan davranışlarının da siyasalı etkilediğini öne sürmektedir.¹ Bununla birlikte, disiplinin bu iki yönden hangisine ağırlık verdiği ya da vermesi gerektiği konusunda bir tartışma da bulunmaktadır. Siyasal Psikoloji (*Political Psychology*) isimlendirmesini kullananlar, disiplinin temel

¹ John T. Jost ve Jim Sidanius, "Political Psychology: An Introduction", *Political Psychology: Key Readings*, der. John T. Jost ve Jim Sidanius, New York, Psychology Press, 2004, s.1; David Patrick Houghton, *Political Psychology: Situations, Individuals, and Cases*, New York, Routledge, 2009, s.22-23.

hedefinin siyasal çevrenin insan davranışları üzerinde etkisinin ne olduğunun incelenmesi ve bu konuda genel-geçer kurallar bulmak olduğunu ifade edenler ile Psikolojik Siyaset Bilimi (*Psychological Political Science*) ismini tercih edenler, disiplinin hedefini siyasal olguların insan davranışlarıyla açıklanması olarak belirtenler arasında yaşanmaktadır.² Bu çalışmada da, Siyaset Psikolojisi isimlendirmesinden kastedilen, siyasal olguların Psikoloji kuramlarıyla açıklanabileceği, diğer deyişle merkezde siyasal, çevresinde ise psikolojik unsurların bulunması bağlamında Psikolojik Siyaset Bilimi yaklaşımı olacaktır.

Tutarlılık kuramları³ (*consistency theories*) başlığı altında belirtilebilecek olan denge kuramı (*balance theory*); kısaca, insanların buldukları çevrede duygularını ve tutumlarını davranışlarıyla uyumlu olarak görmek istemesi ve davranışlar ile tutumlar arasında uyumsuzluk (*dissonance*) oluşması durumundaki rahatsızlık hissini ifade ederken; imge kuramı da, belli ülkelere dair imajların kalıp yargılar (*stereotypes*) gibi işlev gördüğünü ve siyasaların bu imgelerle ilişkili olduğunu belirtir.⁴ Dolayısıyla denge kuramının temel argümanı, imge kuramıyla birlikte düşünüldüğünde ve bireylerden devlet seviyesine çıkarıldığında, devletlerin de birbirlerine karşı geliştirdikleri ve kalıp yargılar gibi işleyen, diğer deyişle değiştirilmesi zor olan imajların sürdürülmek isteneceği, aksi halde bir rahatsızlık hissini oluşacağı öne sürülebilir. Bu noktada, güvenlik literatürüyle karşılaşılmaktadır.

Güvenlik üzerine yapılan çalışmalar, Uluslararası İlişkiler teorisindeki temel tartışma ve gelişmelerden etkilenmiştir. Bu bakımdan, Realist güvenlik ulusal ve uluslararası güvenliği, devleti referans nesnesi şeklinde ele alarak, devletlere yönelik dış tehditlere odaklanır.⁵ Burada devletlerin fiziksel güvenlikleriyle ilgilenen Realist güvenlik çalışmalarında, ulusal kalkınmanın devletler için bir araç

² Jon A. Krosnick ve Kathleen M. McGraw, "Psychological Political Science Versus Political Psychology True to Its Name: A Plea for Balance", *Political Psychology*, der. Kristen Renwick Monroe, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Inc. Press, 2002, s.79-83.

³ Tutarlılık kuramları, Siyaset Psikolojisinde bilişsel süreçleri inceleyen çalışmalarda insan davranışlarını yönlendiren temel itkinin benzer durumlara karşılaştığında önceden verilen tepkiler olduğunu ifade eder. Bu bakımdan tutarlılık kuramları olan denge ve uyumsuzluk kuramlarına göre sırasıyla, bir durum karşısında bireyler önceki tecrübeleriyle uyumlu davranışlar güderler veya bunlarla çelişen davranışlardan kaçınırlar. Daha detaylı bir okuma için bkz. William McGuire, "The Current Status of Cognitive Consistency Theories", *Cognitive Consistency: Motivational Antecedents and Behavioral Consequents*, der. Shel Feldman, London: Academic Press, 1966, s.2-47.

⁴ Martha L. Cottam et al., *Siyaset Psikolojisine Giriş*, Çev. Mesut Şenol, Ankara, Eksi Kitaplar, 2017, s.89-96.

⁵ Barry Buzan ve Lene Hansen, "The Key Questions in International Security Studies: The State, Politics and Epistemology", *The Evolution of International Security Studies*, Birleşik Krallık, Cambridge University Press, 2009, s.21.

olduğu, nihai amacın ise güvenliğin sağlanması olduğu belirtilir.⁶ Yine pozitivist bir anlayıştan yola çıkan Liberal güvenlik yaklaşımı, Realist güvenliğin aksine devletlerin egemenliği yerine sürekliliğine vurgu yaparken;⁷ güvenliği bireysel ve toplumsal düzeyde de ele alır⁸ ve böylece Liberal Teori'nin argümanı olan, devletin iç siyasal görünümünün uluslararası ilişkileri etkilediği varsayımına bağlı kalır.⁹ Güvenlik literatüründe İnşacı yaklaşım ise Kopenhag Okulu ile ortaya çıkar.

Sosyal İnşacı yaklaşımların, düşünsel unsurların maddi unsurları inşa ettiği, aktör ve yapıların bu düşünsel unsurlar ile kurulduğu, maddi sosyal dünyada aktörlerin kimlik ve çıkarlarının bunlara göre değiştiği gibi argümanlarından¹⁰ yola çıkan Kopenhag Okulu, güvenlikleştirme adını verdiği eylemi, “belli bir gelişmenin her koşulda devlet ya da elitler tarafından birtakım ayrıcalıklar elde etme, siyasalara meşruiyet kazandırma amacıyla ‘güvenlik sorunu’ şeklinde adlandırılması” olarak tanımlar. Buna göre, güvenlikleştirme eylemi, bir konunun güvenlik olarak isimlendirilmesiyle, yani düşünsel bir unsurla, güvenlik sorunu haline gelmesine, diğer deyişle maddi bir unsura dönüşmesine yol açar ve burada, dilsel inşa süreci, yani konuşma eylemi, bu kurulumda temel rolü üstlenir.¹¹ Ontolojik güvenlik ile ise, bu inşa süreçlerine vurgu yapan ve aynı zamanda geleneksel olmayan bir güvenlik yaklaşımını benimseyen Post-Pozitivist güvenlik yaklaşımlarında karşılaşılmaktadır.

İnsani güvenlik, feminist güvenlik, çevresel ve/veya ekolojik güvenlik, post-kolonyal güvenlik gibi birden fazla yaklaşımı barındıran Post-Pozitivist ya da eleştirel güvenlik yaklaşımları, aralarında odaklandıkları konular oldukça farklı olsa da, iktidar ve otorite yapılarını, bunların ürettikleri bilgileri, söylemleri eleştirmeleri itibarıyla eleştirel ve güvenliğin de bir inşa sürecini yansıttığını belirtmeleri neticesinde ortak bir konumda bulunurlar.¹² Bu bağlamda, eleştirel güvenlik yaklaşımları içerisinde yer alan ontolojik güvenlik yaklaşımı da, bu temel epistemolojik ve metodolojik bakış açılarına bağlı kalırken, farklılaştığı noktalar,

⁶ Patrick Morgan, “Security in International Politics: Traditional Approaches”, *Contemporary Security Studies*, der. Alan Collins, Oxford, Oxford University Press, 2007, s.16.

⁷ *Ibid*, ss.25-26.

⁸ Buzan ve Hansen, “The Key Questions in International Security Studies: The State, Politics and Epistemology”, *The Evolution of International Security Studies*, s.35-38.

⁹ Burak Bilgehan Özpek, “Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der. R. Gözen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s.131.

¹⁰ Mustafa Küçük, “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der. R. Gözen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s.335-340.

¹¹ Ole Waever, “Securitization and Desecuritization”, *On Security*, der. Ronnie D. Lipschutz, New York, Columbia University Press, 1995, s.46-57.

¹² Laura J. Shepherd, “Introduction: Critical Approaches to Security in Contemporary Global Politics”, *Critical Approaches to Security: An Introduction to Theories and Methods*, der. Laura J. Shepherd, Londra ve New York, Routledge, 2013, s.1-6.

güvenliğin bir söylem olarak eleştirisi, devletlerin insan yaşamını nasıl güvenliğin referans nesnesi haline getirildiğinin incelenmesi, güvenliğin hangi iktidar pratiklerini oluşturduğunun anlaşılması gibi konular olarak ortaya çıkmaktadır.¹³ Yani kısaca ontolojik güvenlik, Uluslararası İlişkiler literatüründe olduğu gibi önverili kabul edilen kavramların yapı-ökümüne uğratılması gerektiğini ifade eder ve güvenlik konusu bağlamında güvenliği bu metotla sorgularken¹⁴, özelde güvenliğe konu olan nesnenin ontolojisini, var oluşunu güvenlik kavramı etrafında değerlendirir.

Tam da bu ontolojik güvenlik ihtiyacı, devletler düzeyinde, ilişkilerin sürdürülmek istenmesi şeklinde,¹⁵ yani denge kuramının ifade ettiği şekilde, tutarlı davranışların sergilenme güdüsü olarak, var olan karşılıklı imgelerin dönüştürülmemesi eğilimine yol açmaktadır. Bu argüman Türkiye örneğinde, Azerbaycan, Suriye ve Yunanistan'a karşı geliştirilen imgeler ile değerlendirilecektir. Dolayısıyla böyle bir kavramsal ve kuramsal altyapıya sahip olan çalışmada, Türkiye'nin ontolojik güvenlik kaygısının, bu devletlerle ilişkiler bağlamında, hangi imgelerle sürdürülmek istendiği, yani denge ve tutarlılığın nasıl görünüm aldıkları sorunsallaştırılmakta, çıkar ve iş birliği nosyonlarının, bu nedenle devletler arası ilişkilerde geçersiz kalabileceği öne sürülmektedir.

Bu amaçla, çalışmada öncelikle Siyaset Psikolojisi literatüründe yer alan tutarlılık kuramları altındaki denge kuramı değerlendirilecek ve ardından disiplinin uluslararası ilişkiler boyutuna daha yakın olan imge kuramlarının nasıl ayrıştığı ve hangi siyasaları mümkün hale getirdiği aktarılacaktır. İkinci olarak ontolojik güvenlik yaklaşımının, temel argümanları belirtilerek, bunların Siyaset Psikolojisi literatüründe nasıl karşılıkları bulunduğu değerlendirilecektir. Son bölümde, Türk Dış Politikasından örnekler ile hangi imgelerin denge kuramı bağlamında sürdürüldüğü, bunların ontolojik güvenlik ile hangi noktalarda bağlantısı bulunduğu, genel itibarıyla söylemler ve siyasalar etrafında kısaca tartışılacaktır.

Denge ve İmge Kuramları

Değindiği üzere denge kuramı, tutarlılık kuramları içerisinde yer alırken; tutarlılık kuramları da, yükleme kuramları (*attribution theories*) ve kategorizasyon (*categorization*) ile birlikte bilişsel süreçler (*cognitive processes*) başlığı altında ele alınmakta, bu kuramsal çalışmalar Siyaset Psikolojisinde insan zihninin bilişsel

¹³ Michael Dillon, "Underwriting Security", *Security Dialogue*, Vol. 39, No. 2-3, 2008, s.309-312.

¹⁴ David Campbell, "Poststructuralism", *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, der. Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, Oxford, Oxford University Press, 2013, s.224-229.

¹⁵ Jennifer Mitzen, "Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma", *European Journal of International Relations*, Vol. 12, No. 3, 2006, s.341-342.

yapısının incelendiği çalışmalarda yer almaktadır (Bkz. Tablo 1).¹⁶ Tutarlılık kuramları; temel olarak insan zihninin kendisine dair algısının, davranışlarını da şekillendirdiğini, herhangi bir olay karşısında, çıkarlarına ters düşebilse dahi kendisiyle çelişmekten kaçındığını, kısaca, davranışlarında bir tutarlılık aradığını ve aksi durumda bundan rahatsız olduğunu ifade eder.¹⁷ Dolayısıyla tutarlılık kuramları içerisinde yer alan kuramlar, aynı olgunun farklı yönlerine vurgu yapmaktadır.

Tablo.1. Bilişsel Süreçler

Tutarlılık Kuramları	Denge Kuramı	İnsanlar; ilişkileri ve eylemlerinde denge arayarak, durumlar ve durumlara dair duygular arasında bir uyumluluk eğiliminde bulunur.
	Uyumsuzluk Kuramı	İnsanlar; tutumlarıyla çeliştiğinde, bu ilişkileri ve eylemlerinde rahatsız hisseder.
Yükleme Kuramı		İnsanlar; bilgiyi “naif bilimciler” gibi işleyerek, başkalarının davranışlarında mutlaka bir sebep ararlar.
Kategorizasyon		İnsanlar; çevrelerinde meydana gelen olayları, bilişsel süreçlerinde oluşturdukları bir kategoriye yerleştirerek, bu olayların etkilerini öngörür ve sonrasında “imgelerle oldukça benzeşen” kalıp yargılar geliştirir.

Denge kuramı, Fritz Heider’in 1940 ve 1950’li yıllardaki çalışmalarıyla geliştirilmiş olan, genellikle iki kişi arasındaki ilişkilerde gözlemlenmiş, bu yönüyle sosyal psikolojiden ayrılan, temel anlamda, insanların, ilişkilerinde görece sabit bir çevre içerisinde kendi alışkanlıkları, ihtiyaçları ve tercihleri doğrultusunda davranışlar sergilemek istediklerini öne süren bir tutarlılık kuramıdır.¹⁸ Bu bağlamda, Heider’e göre denge durumu; duyuş/sezgi (*intuition*) ya da bilişsel düzeyde değişimden kaynaklanan bir rahatsızlığın hissedilmediği, böylece algılanan ve deneyimlenen olgu ve olayların oluşturduğu bir durumu ifade eder ve duyuş ve çevre arasındaki ilişki, denge durumunu belirler.¹⁹ Julian Morrissette tarafından, Heider’in denge kuramını ve üçüncü bireyin etkisi sonucu yapısal denge kuramının gözlemlendiğini ispatlamak amacıyla yapılan seri deneylerde de,

¹⁶ Tablo, yazar tarafından, literatür dikkate alınarak hazırlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Houghton, *Political Psychology: Situations, Individuals, and Cases*, s.114-131.

¹⁷ Cottam et al., *Siyaset Psikolojisine Giriş*, s.89-92.

¹⁸ Fritz Heider, *The Psychology of Interpersonal Relations*, London, John Wiley&Sons, 1964, s.3 ve s.295-298.

¹⁹ *Ibid*, ss.176-177.

aynı evi paylaşan üç lisans öğrencisinden birinin evden ayrılması ve yeni katılımcıyla birlikte diğer iki öğrencinin verilen görevlerde ve yeni katılımcıyı beğenip beğenmeme tahminlerinde eskiden alışkın oldukları şekilde davranmak istedikleri, aksi takdirde bundan rahatsızlık duydukları görülmüş, denge derecesi arttıkça rahatsızlık hissinin azaldığı anlaşılmıştır.²⁰ Bununla birlikte Heider'in kuramına getirilen eleştiriler ve sosyal psikolojiyle uyumu için yapılan çalışmalar da mevcuttur.

Denge kuramı ve genelde tutarlılık kuramlarına getirilen temel eleştiri, çoğunlukla, bu kuramların aşırı genelleme (*overgeneralisation*) yaptıkları ve böylece farklı çevresel koşullar altında gerçekleşebilecek olan dengesiz ama rahatsızlık meydana getirmeyecek olguları yadsıdıkları şeklindedir. Bu bağlamda, bir insan bazı konularda tutarsız davranışları sergilemekten rahatsızlık duymayabilirken, yine aynı insan belli durumlar karşısında kendisini tutarlı davranışlar göstermek ihtiyacında hissedebilir.²¹ Ancak bu eleştiri, çalışmanın konusu olan imgelerle birlikte düşünüldüğünde, kalıp yargıların, yani güçlü, değişmesi zor algılamalar olarak nitelenmesi itibarıyla imgelerin değiştirilmesinin bir rahatsızlık ve "güvensizlik" hissi doğurabileceği şeklinde cevaplanabilmektedir. Bu argümana imge kuramlarından bahsedilirken tekrar değinilecektir. Bu noktada, bilişsel düzeyde kuramsallaştırılmış olan denge kuramının, devletler seviyesinde nasıl düşünülebileceği, denge kuramı ve sosyal psikolojiyi uzlaştıran çalışmalar etrafında anlaşılabilir.

Bu yöndeki erken bir çalışma, Cartwright ve Harary tarafından yapılmış, denge kuramı, toplumsal grupların özelliklerinin anlaşılması bakımından değerlendirilerek, grup dengesinin sağlanması amacıyla grupların birbiriyle pozitif ilişkileri bulunan üyeler tarafından ikiye bölündüğü öne sürülmüştür.²² Sosyal psikoloji çalışmalarının çoğalmasında ve literatürün zenginleşmesi sonrasında, grup sorun çözme konusunda, denge kuramı, sorunların grup dengesinin korunması veya yükseltilmesi motivasyonu ile çözüldüğü şeklinde değerlendirilmiştir.²³ Janet Fink ve meslektaşları, toplumsal kimlik kuramı ve denge kuramını birlikte ele alarak, liderliğin grup içerisindeki dengeyi nasıl etkilediği konusunda çalışmışlar ve grup normlarına uymayan ve lider tarafından dışlanmayan grup üyesinin grup içerisinde dengeyi bozduğunu; fakat grup normlarına uymayan aynı bireyin lider tarafından kötülendiğinde dengenin yeniden sağlandığını ifade etmişler, bunu

²⁰ Deneyin yer aldığı çalışma için bkz. Julian O. Morrisette, "An Experimental Study of the Theory of Structural Balance", *Human Relations*, Vol. 11, No. 3, 1958, s.239-254.

²¹ Robert B. Zajonc, "The Concepts of Balance, Congruity, and Dissonance", *Public Opinion Quarterly*, Vol. 24, No. 2, 1960, s.293-296.

²² Dorwin Cartwright ve Frank Harary, "Structural Balance: A Generalization of Heider's Theory", *The Psychological Review*, Vol. 63, No. 5, 1956, s.277-293.

²³ Gbemisola Adejumo et al., "A Balance Theory Approach to Group Problem Solving", *Social Networks*, Vol. 30, No. 1, 2008, s.83-86.

tarafatlar ve tuttıkları takım içerisindeki ahlaksız davranış gösteren bir sporcu nezdinde test ederek, liderliğin grup kimliğinin sürdürülmesi için etken olduğunu kanıtlamışlardır.²⁴ Kısaca denge kuramı, sosyal psikolojiyle birlikte grup içi ve gruplar arası ilişkilerdeki bazı özellikleri açıklamak amacıyla yararlanılan bir kavramlar seti sunmaktadır. Bu bakımdan devletler de (ulus-devletler), gruplar olarak ele alındığında denge kuramının, imge kuramlarıyla birlikte uzlaştırılabileceği ifade edilebilir.

Denge kuramı ile imge kuramı ilişkisi adına son olarak, kategorizasyon kavramından bahsedilebilir. Kategorizasyon, insanların bilgi işleme süreçlerinde elde ettikleri ya da kendilerine ulaşan bilgi toplamını basitleştirip anlamlandırmalarına yarayan bir süreci ifade etmektedir.²⁵ Bu süreç, toplumsal kimlik kuramıyla²⁶ birlikte düşünüldüğünde toplumsal kategorizasyonlar ortaya çıkar. Bu bağlamda, gruplar, birbirlerine dair algılamalarını bu kategorizasyon sürecine göre yapmakta, bir dış-grupla karşılaşıldığında iç-grup, bu dış-grubu ilgili kategorilerle birlikte algılamakta ve böylece dış-grup ayrımcılığı, toplumsal karşılaştırmalar gibi tutum ve eylem biçimleri mümkün hale gelmektedir.²⁷ Bahsedilen bu kategorizasyon süreci, imgelenebilirlik (*imaginability*) adı verilen, kategorize edilenle ilgili olumlu veya destekleyici bilginin alınıp diğerlerinin reddedilmesi şeklinde bir bilişsel işlemeye yol açar.²⁸ Dolayısıyla bir imge kategorize edildiğinde, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde denge isteyecekleri ve bunu imgelenebilirlik neticesinde, dengeyi sağlayacak bilgileri alıp diğerlerini reddederek sürdürmeyi amaçlayacakları ifade edilebilir. Bu çıkarımdan sonra, son olarak imge kuramının bu kavramsal altyapıyla birlikte nasıl anlaşılabileceğinden ve belli imgelerin hangi davranış biçimlerine olanak sağladığından bahsedilebilir.

²⁴ Janet S. Fink et al., "Off-Field Behavior of Athletes and Team Identification: Using Social Identity Theory and Balance Theory to Explain Fan Reactions", *Journal of Sport Management*, Vol. 23, No. 2, 2009, s.142-155.

²⁵ Cottam et al., *Siyaset Psikolojisine Giriş*, s.92-93.

²⁶ Toplumsal kimlik kuramı; bireylerin aralarında herhangi bir ortak bağ olmasa dahi, kendi kimliklerini tanımlamak için oluşturdukları iç-grubun etkisini ifade eder ve bu bağlamda gruplar arasında, bazı toplumsal stratejileri mümkün kılan toplumsal karşılaştırma, iç-grup olumlama, iç-grup kayırmacılığı, dış-grup ayrımcılığı, gruptan öz saygı elde etme ve iç-dış / biz-onlar gibi kategorileri oluşturma davranışlarının görüldüğünü belirtir. Detaylı bilgi için bkz. Henri Tajfel et al., "Social Categorization and Intergroup Behaviour", *European Journal of Social Psychology*, Vol. 1, No. 2, 1971, s.149-178; Blake E. Ashforth ve Fred Mael, "Social Identity and the Organization", *The Academy of Management Review*, Vol. 14, No. 1, 1989, s.20-39; Matthew J. Hornsey, "Social Identity and Self-Categorization Theory: A Historical Review", *Social and Personality Psychology Compass*, Vol. 2, No. 1, 2008, s.204-222.

²⁷ Henri Tajfel ve John C. Turner, "The Social Identity of Intergroup Behavior", *Political Psychology: Key Readings*, der. John T. Jost and Jim Sidanius, New York, Psychology Press, 2004, s.367-386.

²⁸ Cottam et al., *Siyaset Psikolojisine Giriş*, s.87.

İmge kuramı (*image theory*) Lee Roy Beach ve Terence Mitchell'in çalışmalarıyla oluşturdukları, bilişsel süreçlerle karar alma eyleminin nasıl gerçekleştiğine dair incelemeleriyle ortaya atılmıştır. Buna göre, imge kuramı, fayda maksimizasyonu görülmesi beklenen kararlarda imgelerle oluşan bilişsel işleyişin farklı şekilde ortaya çıkabileceğini belirtirken; imgeler, karar alıcı için bir rehber görevi görür.²⁹ Bu bilişsel süreç; bireysel değerler, inançlar ve etik ile oluşan ilkelerin (öz imge / *self image*), geleceğe dair ajanda ile birlikte düşünülerek (izlenim imgesi / *trajectory image*) hedefi oluşturması, bu hedeflerin planlara dönüştürülerek (eylem imgesi / *action image*) taktiklerin belirlenmesi, bu eylem sonucunda öngörülen durumun oluşması (öngörülen imge / *projected image*) şeklinde işlemekte ve buna uyan kararlar alınarak süreç devam ederken, bu imgelere uyumluluk, kararın devamı ya da bırakılması için bir kriter haline gelmektedir.³⁰ İmge kuramının bahsettiği bu karar alma süreci, uluslararası ilişkilerde dış politika karar alma süreçleriyle birlikte düşünüldüğünde ise belli imgelerin, birtakım dış politika kararlarını mümkün kıldığı, diğerlerini ise ortadan kaldırdığı³¹ görülmekte ve farklı bir literatürle karşılaşılmaktadır.

Uluslararası ilişkilerle birlikte ele alınabilecek imge kuramı literatürü, 1950 ve 1960'lı yıllarda yapılmış olan, karar alma süreçlerini inanç sistemi (*the belief system*) ve imgeler etrafında inceleyen çalışmalarla gelişmeye başlamıştır. Bu erken dönem çalışmalarından biri Ole Holsti'nin ulusal imgelerin nasıl işlediğine dair yapmış olduğu, her karar alıcının kendine özgü bir inanç sistemi olduğundan dolayı, farklı imgeler geliştirdiği ve bu nedenle objektif gerçeklik yerine bu imgeler üzerine karar aldığı belirttiği, ulusal imgelerin kalıp yargılar olarak ele alınabileceğini ileri sürdüğü, temel anlamda iyi/kötü, dost/düşman ayımlamalarının uluslararası ilişkilerde görülebileceğini ifade ettiği ve bunu da Amerika Birleşik Devletleri (ABD)- Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ilişkileri üzerinden detaylandırdığı çalışmasıdır.³² Dış politika söylemleri üzerine bir içerik analizi yapılan çalışmanın en önemli vurgularından biri, inanç sistemleri ve onun bir parçası olan imgelerin değişebilir olan özelliğine yapılan

²⁹ Lee Roy Beach ve Terence R. Mitchell, "Image Theory: Principles, Goals, and Plans in Decision Making", *Acta Psychologica*, Vol. 66, No. 3, 1987, s.201-202.

³⁰ *Ibid*, ss.202-209.

³¹ İmge kuramına göre; kararlar uyma/benimseme (*adoption*) ve ilerleme (*progress*) kararları şeklinde ikiye ayrılmakta, uyma kararları ise uyumluluk (*compatibility*) ve verimlilik (*profitability*) değerlendirme kriterleri neticesinde eleme (*screening*) veya seçme (*choice*) şeklinde uygulanmaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi ve deney için bkz. Lee Roy Beach, "Image Theory: An Alternative to Normative Decision Theory", *Advances in Consumer Research*, Vol. 20, 1993, s.235-238. Dolayısıyla dış politika karar alma süreçlerinde de bu uyma kararları da imgeler neticesinde eleme ya da seçme kararları şeklinde uygulanmaktadır.

³² Ole R. Holsti, "The Belief System and National Images: A Case Study", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 6, No. 3, 1963, s.244-252.

vurgudur.³³ Soğuk Savaş'tan sonra da ABD ile diğer ülke ilişkileri imgeler üzerinden incelenmiştir.

Martha Cottam, ABD'nin Latin Amerika üzerine politikalarını incelerken, imgelerden yararlanmıştı. İmgelerin, çevreyi anlamlandırmak ve çevreden gelen etkilere karşı cevap vermek amacıyla algı süzgeçleri şekilde işlev gördüğünü, gerçek olarak algılanan bilginin davranışları şekillendirip ne yapılması gerektiğini açığa çıkardığını ifade eden Cottam, ABD-Latin Amerika ilişkilerinde ABD'nin Latin Amerika üzerinde bağımlı imge (*dependent image*) etrafında siyasalar ürettiğini, bu imgenin ABD'nin Latin Amerika'yı kendisine danışmadan herhangi bir politika üretemeyecek derecede niteliksiz ve geri kalmış görmesine neden olduğunu, bu nedenle ABD'nin kendisine bir bakıcı sorumluluğu addettiğini belirtmektedir.³⁴ Birkaç dış politika kararını detaylı şekilde irdeleyen Cottam, ABD'nin Latin Amerika'ya yönelik siyasalarının ABD çıkarlarıyla örtüşmediğini, ancak var olan imgenin de değişmeyerek bu yöndeki siyasaların devam ettiğini ifade ederek,³⁵ bu imgelerin, rasyonellikten uzak olduğunu tekrar hatırlatmaktadır. İmgelere dair çeşitlilik, bu alanda yapılan çalışmalarla birlikte 2000'li yıllara doğru gelişmiştir.

İmge kategorileri Cottam tarafından, kültür ve olanaklar üzerinden karşı grubun aşağıda ya da yukarıda algılanmasına göre ayrımlanmakta, bu ayrım dış-grubun tehdit ya da fırsat olarak algılanmasına göre değişmektedir. Aynı zamanda bu kategori eksenleri de kendi aralarında değişkenlikler meydana getirmekte, örneğin, iki grup arasındaki ilişki dostane ise kültür farklılıkları önemini kaybetmekte, fakat düşmanca bir ilişkide kültür farklılıkları bu düşmanlığı ivmelendirici bir rol oynamaktadır.³⁶ Cottam'ın bu dörtlü ayrımlaması, Richard Herrmann ve meslektaşları tarafından, algılanan ilişki ve tehdit/fırsat ayrımının ortak noktası (karşılıklı kazanç) eklenerek geliştirilmiş ve sonucunda emperyal, düşman, barbar, dost/müttefik, dejenere ve kolonyal imgeleri belirlenmiştir.³⁷ İmge geliştirilen dış-grubun olanakları, kültürü, niyetleri (algılanan ilişkileri), karar alıcıları ve tehdit mi yoksa fırsat mı teşkil ettiği unsurları değerlendirildiğinde yedili bir tipoloji ortaya çıkmaktadır (Tablo 2).³⁸

³³ *Ibid*, s.246.

³⁴ Martha L. Cottam, *Images and Intervention: U.S. Policies in Latin America*, Pittsburgh and London: University of Pittsburgh Press, 1994, s.3-11.

³⁵ *Ibid* ss.178-183.

³⁶ Mark Schafer, "Images and Policy Preferences", *Political Psychology*, Vol. 18, No. 4, 1997, s.813-828.

³⁷ Richard Herrmann et al., "Images in International Relations: An Experimental Test of Cognitive Schemata", *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No. 3, 1997, s.403-413.

³⁸ Cottam et al., *Siyaset Psikolojisine Giriş*, s.99.

Tablo.2. *İmge Kuramları*

İmgeler	Olanaklar	Kültür	Niyetler	Karar Alıcılar	Tehdit / Fırsat
Düşman	Eşit	Eşit	Zararlı	Dar seçkinler	Tehdit
Barbar	Üstün	Aşağı	Zararlı	Dar seçkinler	Tehdit
Emperyalist	Üstün	Üstün	Zararlı	Az sayıda grup	Tehdit
Kolonyal	Aşağı	Aşağı	İyicil	Dar seçkinler	Fırsat
Dejenere	Üstün ya da eşit	Zayıf iradeli	Zararlı	Karışık, ayrılmış	Fırsat
Haydut	Aşağı	Aşağı	Zararlı	Dar seçkinler	Tehdit
Müttefik	Eşit	Eşit	İyi	Çok sayıda grup	Tehdit ve fırsat

Dolayısıyla bu noktaya kadarki argüman şu şekilde belirtilebilir: kategorize edilen imge, kalıp yargılar gibi işlev gördüğünden, diğer deyişle değiştirilmesi zor şartlara bağlı olduğundan, bir dış-gruba karşı geliştirilen bu imgenin, denge kuramında belirttiği üzere devamlılığının istendiği, aksi takdirde bunun bir rahatsızlık hissine yol açacağı ve bununla birlikte bazı davranış biçimlerini, yine imge kuramında ifade edildiği şekilde, bazı rasyonel olmayan davranışları mümkün kılıp diğer seçenekleri ortadan kaldıracığı, karar almanın bu yönde işleyeceği söylenebilir.

Ontolojik Güvenlik Yaklaşımı

Ontolojik güvenlik, Anthony Giddens tarafından, insanların kendi öz-kimliklerini sürdürmeleri ve bunun için de çevrelerinde beklenmeyen bir değişiklik olmaması anlamında kullanılır ve bu noktada Giddens psikolojik faktörlere değinerek, Erik Erikson'un insanların çocukluk döneminde geliştirdikleri, hem başkalarına ama hem de aynı zamanda kendine yönelik güvenlerine denk gelen temel güven (*basic trust*) kavramından bahseder.³⁹ Burada ontolojik güvenliğin kaçınılmaz bir parçası olarak beliren rutinlerle (*routines*) karşılaşmaktadır. Bu rutinlere, Giddens'in modern öncesi ve modern kültürler arasında yaptığı ayırım eklenince, modern öncesi kültürlerde var olmayan endüstriyel savaş, modernitenin getirdiği riskler gibi yeni ontolojik güvensizlik unsurları, insanların bu rutinlerine ve büyük ölçüde de aralarındaki istikrarlı ilişkileri sürdürmelerine yönelik yeni tehditleri ortaya çıkarmaktadır.⁴⁰ Kısaca ontolojik güvenlik, insanların istikrarlı ilişkileri sürdürme isteğine yönelik risklere

³⁹ Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity*, Cambridge, Polity Press, 1990, s.92-92.

⁴⁰ *Ibid*, ss.98-111.

denk gelmekte, görüldüğü üzere ontolojik güvenlik, ilk aşamada insanlar düzeyinde ele alınmaktadır.

Yine insan etrafında düşünüldüğünde, rutine bağlı kalma isteğinin arkasında çevrede yaşanan gelişmeleri ya da çevreden gelen etkileri kontrol etme, düzenleme ve cevaplama güdüsü ve isteğinin olduğu görülmektedir. Bu bakımdan, örneğin, ev sahibi olmak, insanların günlük “rutinlerini” gerçekleştirebilecekleri, diğer yerleşim yerlerinde olmayan (park, bahçe, otel vs.) kontrol hissini elde edebilecekleri ve kendi kimliklerini oluşturup sürdürebilecekleri bir “yer” sağlarken; bunun arka planında ekonomik endişelerden ziyade, bu ontolojik güvenlik kaygısı yatmaktadır.⁴¹ Kimlik ve ontolojik güvenlik kaygısı birlikte ele alındığında Siyaset Psikolojisiyle karşılaşmaktadır. Bu iki kavrama küreselleşme eklendiğinde ise ontolojik güvenlik ve kimlik/toplumsal kimlik kuramları arasındaki ilişki ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan, küreselleşmenin getirmiş olduğu zaman, mekân ve ölçekteki sıkışma sonucunda artan güvensizlik ve belirsizlik ortamı, öncelikle bireysel sonra toplumsal düzeyde bir ontolojik güvensizlik meydana getirirken; bireyler, bu güvensizliği tıpkı bir ev gibi işlev gören grup aidiyetiyle aşmaya çalışmakta (özellikle dini gruplar ve ulus), bu bağlamda bireyler, bir gruba üye olarak kimliklerini bu şekilde tanımlamaktadır.⁴² Diğer deyişle, gruplar, bireylerin kendi iç-gruplarında istikrarlı bir şekilde ilişkilerini sürdürebilecekleri bir ortam sağlarken, aynı zamanda kendilerini tanımlayabilecekleri, böylece ontolojik güvenlik kaygılarını azaltacak bir işlev görmektedir.

Toplumsal kimlik kuramı, ontolojik güvenliğin sağlanması konusunda bu şekilde bir açıklama getirebilirken; kimlik kuramının da ontolojik güvenlik ile ilişkisinden bahsedilebilir. Kimlik kuramı, kısaca, insanların kendi kimliklerini ikili ilişkiler ya da bir grup içerisinde oynadıkları rollerle oluşturduklarını, ifade ettiklerini ve sürdürdüklerini öne sürer.⁴³ Dolayısıyla ontolojik güvenlik ile birlikte düşünüldüğünde, kimlik, insanların bu ilişkilerin istikrarlı biçimde sürdürülmesi için oynadıkları rollere denk gelmektedir. Bu bağlamda dünyada var olma hissi (*sense of being in the world*) ve şüpheden uzak olma isteği olarak ontolojik güvenlik,⁴⁴ kimlik kuramı göz önünde bulundurulduğunda belli rollerle kendiliğin tanımlanması, denge ve imge kuramlarına göre de bu rolün, var olan imgenin dengeli, istikrarlı biçimde sürdürülmesi şeklinde ortaya çıkması olarak

⁴¹ Ann Dupuis ve David C. Thorns, “Home, Home Ownership and The Search for Ontological Security”, *The Sociological Review*, Vol. 46, No. 1, 1998, s.24-47.

⁴² Catarina Kinnvall, “Globalization and Religious Nationalism: Self, Identity, and the Search for Ontological Security”, *Political Psychology*, Vol. 25, No. 4, 2004, s.741-763.

⁴³ Jan E. Stets ve Peter J. Burke, “Identity Theory and Social Identity Theory”, *Social Psychology Quarterly*, Vol. 63, No. 3, 2000, s.224-237.

⁴⁴ Anthony Giddens, *Modernity and Self-Identity*, Cambridge, Polity Press, 1991, s.36-37.

belirtilebilir. Ontolojik güvenliğin bu yorumu, devletler düzeyinde ele alındığında da karşılık bulmaktadır.

Ontolojik güvenliğin, analiz seviyesi olarak bireyler düzeyinde ifade edilmesi, devletlerin ontolojik güvenliği konusunda bir analiz seviyesi sorunsalı meydana getirmektedir. Fakat Jennifer Mitzen, bu sorunun, devletlerin de tıpkı insan bedeni gibi organlardan oluşup fani olduğu, devlet bünyesinde var olan bireylerin ontolojik güvenliğe ihtiyaç duyduğu ve bu nedenle devletlerin de ontolojik güvenlik aradığı ve devletlerin aslında insanlar tarafından -liderler- idare edilip siyasalarını belirlediği şeklindeki üç argümanla aşılabileceğini ifade etmektedir.⁴⁵ Brent Steele, bu analiz seviyesi problemine yeni bir argüman daha geliştirerek, Mitzen'in üçüncü argümanında ortaya çıkan devlet aktörlerinin, siyasa yapımı ve bunların uygulanması sürecinde taşıdıkları ahlaki sorumluluğun, esasında onları devlet haline getirdiğini belirterek,⁴⁶ bireyden yola çıkılarak ifade edilmiş ontolojik güvenliğin devlet seviyesinde de karşılığı olduğunu savunmaktadır.

Dolayısıyla Uluslararası İlişkilerde ontolojik güvenlik olarak adlandırılabilir bu kavram, temel olarak, devletlerin, yukarıda da değinildiği üzere zaman zaman çıkarlarına ters düşebilecek ve fiziki varlıklarını tehlikeye de sürükleyebilecek kararlar olsa dahi, kendi kimlik ihtiyaçlarını takip edeceklerini ifade etmektedir.⁴⁷ Bu bağlamda, ontolojik güvenlik, geleneksel fiziki güvenlik tanımının fiziksel şiddetten uzak olma unsurunun ötesine geçerek, devletlerin algıladıkları esas tehdidin kendi kimliklerine yönelik tehditlerden oluştuğunu, bunun uzun erimli tarihsel süreçte oluşmuş kimliğin istikrarına gelen tehditler olarak okunabileceğini ve aynı zamanda devletlerin, sosyal ilişkilerinde de bu istikrarı sürdürmek istediklerini, aksi halde bir ontolojik güvenlik kaygısının oluşacağını belirtir.⁴⁸ Mitzen ve Steele, farklı çalışmalarda güvenliğin ontolojik boyutunu örneklerle açıklamaktadır.

Avrupa Birliği (AB) örneğini inceleyen Mitzen, AB'nin askeri kapasite artırımının, onun sivil gücünü sekteye uğratmayacağını öne sürmektedir.⁴⁹ Bu argüman Mitzen tarafından, AB ülkelerinin kendi aralarında sivil güç olma yolunda efektif ve sürekli bir iletişimi "rutin" haline getirip birbirleriyle bu yönde bir ilişki kurdukları ve Avrupa'nın, Brüksel'i bir "ev" olarak görerek "güvenli alanını" burası olarak benimsediği şeklinde cevaplanmakta; dolayısıyla aralarında "temel güveni" geliştirebilmiş olan AB ülkelerinin, ontolojik güvenliği aştıkları

⁴⁵ Mitzen, "Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma", *European Journal of International Relations*, s.351-353.

⁴⁶ Brent J. Steele, *Ontological Security in International Relations: Self-Identity and the IR State*, London and New York: Routledge, 2008, s.18-19.

⁴⁷ *Ibid*, s.2.

⁴⁸ *Ibid*, s.3-15.

⁴⁹ Jennifer Mitzen, "Anchoring Europe's Civilizing Identity: Habits, Capabilities and Ontological Security", *Journal of European Public Policy*, Vol. 13, No. 2, 2006, s.272.

ifade edilmektedir.⁵⁰ Steele, Amerikan İç Savaşı'nda İngiltere'nin dış politika tercihi olarak, Abraham Lincoln tarafından ilan edilen Özgürlük Bildirgesi'ne kadar müdahale politikasının tercih edilmesine karşın neden tarafsız kalmayı seçtiğini ontolojik güvenlik ile açıklamaktadır. Buna göre; Özgürlük Bildirgesi'nin, Amerikan İç Savaşı'nı İngiltere nezdinde bir Kuzey baskısından özgürleşmeye çevirmesi, bunu da köleliğin kaldırılması bağlamında ifade etmesi, her ne kadar Realist güvenliğe göre müdahale edilmesiyle birlikte rakibin ikiye bölünebilme ihtimali olsa da, ontolojik güvenlik kaygısını önceleyerek, İngiltere'nin köleliğe yönelik bakışıyla oluşan kimliğini sürdürmesi ve rutinini devam ettirmesi için müdahale etmeme politikasını izlemesine neden olmuştur.⁵¹ Dolayısıyla bu örneklerden, devletler için dış politika tercihlerinin öz-kimliğin sürdürülerek, değiştirilmemesinin ve devletler arası ilişkilerde stabil bir ortamın güvenlik kaygısıyla ilintili olduğu şeklinde bir çıkarım yapılabilirken; aynı zamanda çevresel faktörlerin de nasıl algılandığının önemli olduğu ifade edilebilir.

Bu çevresel faktörlerin dış politika tercihleri üzerinde getirmiş olduğu değişimler de mevcuttur. Bu noktada, ontolojik güvenliğin ileri sürdüğü istikrarlı ve kimliğe uygun siyasaların devam ettirilmesi argümanının, dış politikadaki değişiklikleri nasıl açıklayabileceği konusunda bir muğlaklıkla karşılaşmaktadır. Bu sorunsal ortaya koyulduğunda, yine ontolojik güvenlikle ilişkisi kurulabilecek anlatılar (*narratives*) öne çıkmaktadır. Siyasal liderler, entelektüeller, kültür ve medya gibi unsurlar tarafından geliştirilen, devletlerin kendilerine dair kimliklerini oluşturan bu uzun erimli tarihsel anlatıların, herhangi bir siyasaı meşrulaştırmak için bazı kısımları öne çıkarılıp bazıları yadsınırken; genel anlamda, bu anlatılar devletlerin fiziksel güvenlikleri için dış politika tercihlerini değiştirirken ontolojik güvenliklerini sağlamak, yani var olan kimliklerini devam ettirmek için işlevselleşmektedir.⁵² Diğer deyişle bir anlatı, dış politikadaki herhangi bir siyasa değişikliğinin, aslında devletin kimliğini etkilemediğinin açıklanması konusunda bir araç haline gelmektedir. Jelena Subotic, bu konuda Sırbistan'dan ayrılan Kosova'nın, öncesinde Sırbistan tarafından tanınmaması, fakat ardından birtakım amaçlar uğruna Sırbistan-Kosova arasındaki çatışmanın soğuması örneğini vererek; Sırbistan'ın "dünyada değil, cennette imparatorluk", "büyük güçlerin kurbanı Sırbistan" ve "Sırbistan yeniden yükselecek" şeklinde kurduğu anlatının, bu değişikliği meşrulaştırdığını ifade etmektedir.⁵³ Kısaca Sırbistan fiziksel

⁵⁰ *Ibid.*, s.270-284.

⁵¹ Brent J. Steele, "Ontological Security and the Power of Self-Identity: British Neutrality and the American Civil War", *Review of International Studies*, Vol. 31, No. 3, 2005, s.519-540.

⁵² Jelena Subotic, "Narrative, Ontological Security, and Foreign Policy Change", *Foreign Policy Analysis*, Vol. 12, No. 4, 2016, s.610-616.

⁵³ *Ibid.*, ss.616-624.

güvenliği için Kosova'yı resmi olarak tanımasa da,⁵⁴ çatışmaya son vermiş, ontolojik güvenliği için de bu anlatıyı kullanmıştır.

Dolayısıyla devletler; AB'nin sivil güç ve İngiltere'nin tarafsızlık politikalarında görüldüğü şekilde ontolojik güvenliği önceleyebilecekleri gibi, Sırbistan örneğinde olduğu gibi fiziksel güvenlikleri için bir karar alırken de ontolojik güvenliklerini ihmal etmemektir. Bu bağlamda, devletlerin aralarındaki ilişkilerde geliştirdikleri karşılıklı imge ve kendilerine dair kimlik algılarını sürdürmek istedikleri, bunun denge kuramıyla ifade edilebileceği, bu imge ve kimliğin dış politika tercihlerini etkilediği ve bu denge arayışının nihai olarak ontolojik güvenlik kaygısıyla, diğer deyişle ilişkideki imge ve kimliğe aykırı değişimin dünyada var olma hissini olumsuz etkileyeceğiyle ilintili olduğu belirtilebilir.

Türk Dış Politikasında İmgeler

Bu başlık altında, devletler arası ilişkilerde geliştirilen imgelerin hangi siyasa tercihlerini beraberinde getirip ontolojik güvenliğin, bu imgelerin karşılıklı olarak sürdürülmesiyle sağlandığı ve bu imgelerin oluşturduğu, dış politikada beklentilerin aksine gerçekleşen tercihlerin nasıl ontolojik güvenliğe uygun olarak meşrulaştırıldığı Türkiye-Azerbaycan, Türkiye-Yunanistan ve Türkiye-Suriye ilişkileri etrafında kısaca değerlendirilerek, çalışmanın argümanı örneklendirilmeye çalışılacaktır.

Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

Dost imge. Türkiye'nin Azerbaycan'a yönelik geliştirdiği imge, Azerbaycan'ın bağımsızlığı sonrasındaki siyasi söylemlerden takip edilebilir. Bu bağlamda, Ocak 1992'de Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov'un Türkiye ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ziyaret hakkında:

...bunun Türkiye ile bağımsız Azerbaycan arasında 'tarihten kaynaklanan güçlü dostluk ilişkilerini' her alanda pekiştireceğine ve daha da ileri götüreceğine eminim...'Kardeş Azerbaycan' ile mevcut ilişkilerimizi ve işbirliğimizi mümkün olan tüm alanlarda çok daha ileri boyutlara götürmeyi hedefliyoruz... (Azerbaycan'ın olumlu adımları hakkında)...tüm kalbimizle desteklediğimizi ve Azeri 'kardeşlerimizin' yanında olduğumuzu vurgulamak istiyorum...

⁵⁴ Bülent Sarper Ağır, "Bağımsızlık Sonrası Dönemde Kosova'da Barış", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Vol. 14, No. 53, 2017, s.73.

ifadelerine yer vermektedir.⁵⁵ Bu daha sonra 1994 yılında Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in "biz iki ayrı devletiz, ama halkımız birdir" söyleminde de karşılık bulmuştur.⁵⁶ Bu kardeşlik tema'sı, ileriki yıllarda da devam etmiş, örneğin 2004 yılında Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kıbrıs konusunda, "...orada yaşayan Türkler, bizim 'kardeşimizdir'..." ifadesini kullanmış ve dönemin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül de, bu açıklamayı "çok önemli" olarak addetmiştir.⁵⁷ Bu karşılıklı ilişki biçimi Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlık dönemlerinde de devam etmiş, Erdoğan, Mayıs 2009'da Azeri Meclisi'nde yaptığı konuşmada, iki ülke arasındaki ilişkilerden bahsederken:

...Bizim dilimiz, inançlarımız, adetlerimiz, medeniyet tasavvurlarımız 'birdir'... (Atatürk'ten atıfla) 'Azerbaycan'ın gamı, bizim gamımız, hoş bahtlığı bizim hoş bahtlığımızdır'... Bu 'kardeşlik hissiyatımı' Türkiye'nin ve Azerbaycan'ın büyük şairlerinin dizeleriyle de ifade etmek istiyorum. Merhum Bahtiyar Vahapzade ne güzel söylemiş: 'Dinimiz bir, dilimiz bir, ayımız bir, ilimiz bir, eşkimiz bir, yolumuz bir, Azerbaycan-Türkiye, Bir milletiz iki devlet, Aynı arzu aynı niyet.

değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵⁸ Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlık döneminde de bu ilişki devam ettirilmiş, Erdoğan, Cumhurbaşkanı olarak ilk resmi ziyaretini KKTC ve Azerbaycan'a gerçekleştirmiş,⁵⁹ kardeşlik tema'sı 2018 yılında da "Türkiye ve Azerbaycan, geçmiş, kültürü, dili, dini bir iki kardeş kültür" söylemleriyle devam etmiştir.⁶⁰ Yaklaşık yirmi yıllık bu söylem geçmişinden, Azerbaycan'a dair Türkiye'nin imgesinin, kültür ve olanak bakımından eşit, niyetleri iyi olan bir dost imgesi olduğu açıkça görülmektedir. Geliştirilen bu dost imgesinin dış politikada devam ettirilmesinin ontolojik güvenlikle ilintili olduğuna ve bazı dış politika tercihlerinin bu imgenin aksi yönünde uygulandığı gözükmesine rağmen Türkiye'nin bu dost imgesini, ontolojik güvenlik endişesiyle sürdürmeye çalıştığına yönelik bazı örneklerden faydalanılabilir.

Bunun ilk görünüşlerinden biri Azerbaycan'ın Türkiye tarafından tanıma kararıdır. Türkiye, Azerbaycan'ı 9 Kasım 1991'de Mesut Yılmaz başkanlığındaki Bakanlar Kurulu'nda tanıma kararı alarak, Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur.⁶¹ Ertesi gün Dışişleri Bakanı Safa Giray tarafından yapılan

⁵⁵ "Azerbaycan'la Sıcak İlişkiler", Milliyet, 24 Ocak 1992.

⁵⁶ Derya Sazak, "Aliyev'in Dostluğu", Milliyet, 10 Şubat 1994.

⁵⁷ "Aliyev'den KKTC'yi Tanıyabiliriz Mesajı", Milliyet, 16 Nisan 2004.

⁵⁸ "Başbakan Erdoğan, Azeri Meclisi'nde konuştu", Hürriyet, 14 Mayıs 2009.

⁵⁹ "Cumhurbaşkanı Erdoğan Azerbaycan'da", T.C. Dışişleri Bakanlığı, 03 Eylül 2014, <http://www.mfa.gov.tr/cumhurbaskani-erdogan-azerbaycan_da.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2019).

⁶⁰ "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Azerbaycan'da Ermenistan Mesajı!", HaberTürk, 15 Eylül 2018.

⁶¹ "Azerbaycan'ı Resmen Tanıdık", Milliyet, 10 Kasım 1991.

açıklamada, “...‘kardeş’ Azerbaycan’ın tanınmasının Türkiye ve Azerbaycan halkının ortak iradesi” olduğuna dikkat çekilmiş, verilen karar diğer ülkelere sadece bildirilerek danışılmadan alınmıştır.⁶² Tanımaya yönelik Bakanlar Kurulu toplantısından bir gün önce Azerbaycan Parlamentosu’nun tanınma talebi için Türkiye’ye gelen İtibar Memedov’un açıklaması, tam da dost imgenin gerektirdiğinin yapılması talebini dile getirir niteliktedir.⁶³

Biz kardeş namına kurban verilmişsek; şimdi de Türkiye, Azerbaycan’ın bağımsızlığını koruyabilmesi için herhangi bir sıkıntıdan çekinmemeli...(Tanınma talebinin meşruiyeti hakkında) ...biz ‘kardeş’ halklarız. İkincisi ise, Türkiye’nin bağımsızlığı, cumhuriyetin kurulup yaşayabilmesi 1920’de Azerbaycan’ın bağımsızlığını yitirmesine göz yumulması ile sağlanmıştır.

Görüldüğü üzere, Azerbaycan, tıpkı bir dosttan vefa borcunu ödemesini ister şekilde Türkiye’den tanınma talep ederken, Türkiye de “dostuna/kardeşine” bu konuda destek çıkmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’nin Azerbaycan’ı tanıyan ilk ülke olması, bu dost imgenin görünülerinden biri olduğu gibi, aynı zamanda bu imgenin sürdürülmesi bakımından ontolojik güvenlik kaygısının arka planda her daim yer aldığı, zira tanıma kararının danışılmadan alınması neticesinde geleneksel güvenlik anlayışıyla çelişmesine rağmen, yine de bu ilişkinin istikrarının göz önünde bulundurulduğu belirtilebilir. Nitekim Türkmenistan’ın bağımsızlığından sonra ilk resmi ziyaretini Türkiye’ye gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Saparmurad Niyazov’un o dönemde tanınma talebinin reddedilmesi,⁶⁴ Azerbaycan ile Türkiye arasındaki dost imgesinin ontolojik güvenlik kaygısıyla sürdürülmesinin göstergesi olarak ifade edilebilir.

İkinci olarak “tek millet, iki devlet” söyleminin, dost imgenin göstergelerinden biri olduğu belirtilebilir. 1991 yılından itibaren Ermenistan’ın Dağlık Karabağ bölgesine yönelik saldırı girişimleri ve ardından Azerbaycan’daki darbe girişimiyle Haydar Aliyev’in iktidara gelmesi sonucunda, aynı zamanda dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın süreç bağlamında Azerbaycan’ı destekler söylemlerine rağmen Başbakan Süleyman Demirel’in Ermenistan ve Azerbaycan arasında tarafsız arabuluculuk formülünü öne çıkarması neticesinde Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerindeki bu dostluk sorgulanmaya başlamış, fakat Aliyev 1994 yılındaki Türkiye ziyaretinde yeniden dost imgenin görünümü olan “tek millet iki devlet” söyleminde bulunurken⁶⁵, Türkiye de bu şiarı “çok önemli”

⁶² “Azerbaycan’ı Tanımaya Batı Sessiz”, Milliyet, 11 Kasım 1991.

⁶³ “Azerbaycan’ı Kurban Veren Türkiye, Şimdi Onu Tanımalı”, Milliyet, 09 Kasım 1991.

⁶⁴ Mustafa Aydın, “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1980-2001*, c.2, der. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s.378.

⁶⁵ *Ibid*, ss.400-406.

bulduğunu belirtmiştir⁶⁶. Dolayısıyla her ne kadar siyasa tercihleri, iki ülke arasındaki dost imgeyi sekteye uğratar gibi gözükse de, esasında her iki taraf da bu imgenin devamında ısrarcı olmakta, burada da ontolojik güvenlik endişesi olarak karşılıklı imgelerin, tarihsel boyutta da “dengenin” devam ettirilmesi istenmektedir.

Üçüncü olarak Türkiye ve Ermenistan arasındaki 2008 yılı sonlarında başlayan yakınlaşmaya rağmen Azerbaycan ve Türkiye arasındaki bu dost imgesinin sürdürüldüğü örneğinden bahsedilebilir. Her ne kadar Türkiye ile Ermenistan arasında ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde atılmış adımlar, tarihsel ve konjonktürel nedenlerden dolayı belli bir aşamayı geçememiş olsa da,⁶⁷ dönemin muhalefet partileri Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi’nin konuya muhalif bakışına rağmen, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti önderliğinde Türkiye ve Ermenistan arasında, ilişkileri düzeltmeye yönelik adımlar atılmıştır.⁶⁸ Bu siyasalar, Türkiye ve Azerbaycan arasında, Azerbaycan tarafından doğalgaz fiyatlarının artışı gibi politikalarla cevaplanırsa da,⁶⁹ yukarıda da değinildiği üzere her iki ülke de söylem düzeyinde kardeşlik tema’sını dolayısıyla dost imgelerini sürdürmeyi seçmişlerdir. Bu bağlamda, yeniden ontolojik güvenlik kaygısı olarak, ilişkilerin aynı imgeyle devam ettirilmesi istenmiş; denge kuramının belirttiği üzere, iki ülke de karşılıklı kimlikleriyle çelişmemeyi tercih etmişlerdir.

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde dost imgesinin ontolojik güvenlik ile birlikte nasıl işlediğine dair son örnek olarak iki ülke arasındaki doğalgaz konusu verilebilir. Yukarıda değinilen Türkiye-Ermenistan yakınlaşması sonrasında, İlham Aliyev’in piyasa şartları nedeniyle doğalgaz fiyatlarını üç misle yakın artırması, Türkiye tarafında bir endişe meydana getirirse de, Türkiye, Azerbaycan’la ilişkisinde dostluk tema’sını sürdürmüş, doğalgaz alımına yeni fiyattan devam etmiştir.⁷⁰ Burada ve yukarıda bahsedilen söylemlerde de görüldüğü üzere, her iki ülke uluslararası ilişkilerde bu dost imgesini zedeleyebilecek hamlelerine rağmen, yine de aralarındaki ilişki dinamiğinin devam ettirilmesinde ısrarcı olmakta ve ontolojik güvenlik endişelerini göz önünde bulundurmaktadırlar.

⁶⁶ Sazak, “Aliyev’in Dostluğu”, *Milliyet*, 10 Şubat 1994.

⁶⁷ Mustafa Gökçe, “Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, Vol. 6, No. 1, 2011, s.1111-1126; Timuçin Kodaman, “Ermeni Açılımı ve Türk Dünyası”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 30, 2013, s.111-122.

⁶⁸ Bülent Aras ve Pınar Akpınar, “The Relations Between Turkey and the Caucasus in the 2000s”, *Perceptions: Journal of International Affairs*, Vol. 16, No. 3, 2011, s.59-62.

⁶⁹ Çağla Gül Yesevi ve Burcu Yavuz Tiftikçigil, “Turkey-Azerbaijan Energy Relations: A Political and Economic Analysis”, *International Journal of Energy Economics and Policy*, Vol. 5, No. 1, 2015, s.30.

⁷⁰ *Ibid*, ss.29-30.

Türkiye-Yunanistan İlişkileri

Düşman imge. Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin yaklaşık son yüzyılına bakıldığında, genel seyrin çoğu döneminde, çıkan anlaşmazlıkların düşman imgenin görünümünü berraklaştırdığı görülmektedir. Bu imge, yine söylemler aracılığıyla ve bununla birlikte de tarihsel olgularla anlaşılabilir. Heinz Kramer, Türk ve Yunan kimliklerine sahip bireylerin, Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinin aksine, birbirlerine karşı daha açık ve dostane ilişkilere sahip olduğundan bahsederken; Yunanistan'ın ulusal kimliğinin Osmanlı boyunduruğundan kurtulma, Türkiye'nin ulusal kimliğinin ise batıda Yunanlara karşı yürütülmüş Kurtuluş Savaşı'ndan özünü aldığını, fakat bununla birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerde herhangi özel bir motivasyon ve çıkar engelini bulunmadığını belirtmektedir.⁷¹ Dolayısıyla iki ülke arası ilişkiler tarihsel ve coğrafi getiriler olarak ikiye ayrıldığında, Türkiye ve Yunanistan'ın coğrafi açıdan dost ilişkisi geliştirmesi beklenirken, tarihsel olarak düşman imgesinin oluştuğu ve burada da tarihin baskın çıktığı, nitekim Birinci Balkan Savaşı'ndan itibaren gerilim süreçlerinin iki ülke arası ilişkilerin üçte ikisini kapsadığı görülmektedir.⁷² Bu bakımdan öncelikle ilişkinin anlatısına değinmek gerekmektedir.

Türkiye ve Yunanistan'ın birbirlerine dair anlatıları oldukça geriye gitmektedir. Yunan anlatıları, bazı noktalarda farklılaşsalar da, Yunanların oldukça köklü bir geçmiş sahip bir topluluk olması, Türklerin ise geleneksel düşman ilan edilmesi ve medenileşememiş, “barbar” olarak görülmesi noktasında aynı noktada buluşurlarken; Türk anlatıları da ortak olarak Yunanların dışlanmasında birleşmekte, her iki ulusal kimliğin inşa sürecinde de bu anlatılar “kurulmaktadır”.⁷³ Bu anlatılara, *Schmittian* bir okumayla bakıldığında, düşman ötekinin “biz”in kurulması için kullanıldığı, böylece “öteki”nin sürekli düşman haline geldiği belirtilebilir. Bununla birlikte, Yunanların öteki olarak kurduğu Türk düşmanının, barbar özelliklere sahip olarak algılandığı ve bunun ise öğretim, tarih, edebiyat gibi farklı alanlarla inşa edildiği ifade edilebilir.⁷⁴ Dolayısıyla bu anlatılar, Siyaset Psikolojisi ve ontolojik güvenlik literatürüyle birlikte değerlendirildiğinde, iki ülkenin karşılıklı olarak birbirlerine yönelik geliştirdiği kalıp yargılar olarak imgelerin, aynı zamanda kendilerinin ulusal “kimliklerini” de oluşturduğu ve bu nedenle, bu imgelerin değişmesinin ontolojik bir güvenlik

⁷¹ Heinz Kramer, “Turkey's Relations with Greece: Motives and Interests”, *The Greek-Turkish Conflict in the 1990s: Domestic and External Influences*, der. Dimitri Conostas, New York, Palgrave MacMillan, 1991, s.57-69.

⁷² Alexis Heraclides, *The Greek-Turkish Conflict in the Aegean: Imagined Enemies*, New York, Palgrave MacMillan, 2010, s.3-4.

⁷³ *Ibid*, ss.5-24.

⁷⁴ Hercules Millas, “National Perception of the ‘Other’ and the Persistence of Some Images”, *Turkish-Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean*, der. Mustafa Aydın ve Kostos Ifantis, London and New York, Routledge, 2004, s.53-64.

zafiyeti meydana getireceği söylenebilir. Bu düşman imge, sadece anlatılar olarak değil, aynı zamanda söylemler nezdinde de karşılık bulmaktadır.

Bu; 1950'li yılların ortasından itibaren iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen Kıbrıs meselesinde takip edilebilir. 1957 yılında Kıbrıs'ta Türkler aleyhine saldırıların artması üzerine bir basın toplantısı düzenleyen Başbakan Adnan Menderes:

(Yunanistan'ın da Türkiye gibi 'suhsever' milletler arasında yer alıp aynı NATO çatısı altında bulunduğunu ifade ettikten sonra)...Bu ne biçim hükümettir ki, ada halkının bir kısmını, halkın diğer kısmını dehşete salsın ve öldürsün diye silahlandırmaktadır. E.O.K.A.cılar silahları ne İngiltere'den ne de Türkiye'den alıyorlar. Bunu yapan elbette Yunan Hükümetidir ve bu beynelmül siyasi skandal müttefiklerin ve medeni dünyanın gözleri önünde cereyan etmektedir.

ifadelerine yer vermektedir.⁷⁵ Görüldüğü üzere burada, Yunanistan'ın Türkiye'yle aynı çatı altında bulunduğu belirtilmekte, olanak ve kültür bakımından eşit, fakat saldırıları teşvik etmesi itibarıyla de tehdit olarak algılanan bir düşman imgesine rastlanmaktadır.

Aynı tehdit algısı ve düşman imgesi, Süleyman Demirel Başbakanlığı döneminde de devam etmektedir. Demirel, Kıbrıs hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: “(Kıbrıs politikası hakkında)...Türkiye'nin Kıbrıs'taki Türk cemaatinin 'tekrar' kolonize edilmesine göz yumması hiçbir zaman kabul edilemez.”⁷⁶ Dolayısıyla Demirel, yakın geçmişteki Yunan tehdidine referansla, 1966 yılında da tehdit barındırdığını ifade etmektedir. Bunun devamında, bilindiği üzere 1974 yılında Türkiye, adaya bir harekât düzenleyerek bu tehdidin meydana getirdiği düşman imgesiyle sıcak bir temasa da girmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde aynı düşman imgesinin söylem düzeyinde devam ettiği görülmektedir. Bu defa, Ege Denizi'ndeki karasuları egemenliği olan konu, Başbakan Tansu Çiller'in “Yunanistan, Ege'de karasularını 12 mile çıkarması halinde, adalara çıkarım” sözü, Bülent Ecevit tarafından da destek görmektedir. Ecevit;

(Yunanistan'ın olası bu hamlesine cevaben)...Yunanistan böyle bir şey yaparsa, bu çılgınlık olur. Bunun anlamı Türkiye'nin Ege'de 'boğulmasıdır'. Türkiye bunu kabul edemez...(Karasularında Yunanistan'ın değişikliğe gitmesi halinde)...Eğer bu uygulama için de Yunanistan bir askeri önleme başvurursa o zaman Türkiye de askeri önleme başvurur. Bunun sorumluluğunu Yunanistan'a bırakmak gerekir.

⁷⁵ “Kıbrıs Hakkındaki Kararımız Kat'idir”, Milliyet, 08 Şubat 1957.

⁷⁶ “Tedbirler Almamızı Hiçbir Taktik Önleyemez”, Milliyet, 19 Ocak 1966.

sözlerini sarf ederek,⁷⁷ Yunanistan'ın ciddi bir tehdit oluşturduğunu belirtmektedir.

İki ülke arası ilişkiler her ne kadar 17 Ağustos 1999 depremiyle birlikte biz-öteki ayrımını terk ediyor gibi görünse de,⁷⁸ detant süreçlerinin neticesinde oldukça az çıktı alındığı ve bunun altında iki ülkenin birbirlerine dair anlatılarının bulunduğu,⁷⁹ bu yumuşama dönemini takip eden kriz durumlarında da düşman imgenin yeniden ortaya çıktığı görülmektedir. 2010 yılında Erdoğan, “(İki ülke arası işbirliği hakkında)... ‘iki dost ülkenin’ Yüksek Düzey İşbirliği Konseyi’ni oluşturacak olmasını” önemli bulur ve “(Yunanistan’da yaşanan ekonomik zorluklara yönelik)...Ben ‘dost bir ülkenin’ başbakanı olarak Yunanlı ‘dostlarıma’ emeklilerine, işçilerine ve gençlerine bu tür süreçlerin sabırla aşıldığı mesajımı iletmek istiyorum” söylemlerinde bulunurken,⁸⁰ Yunanistan Başbakanı Alexis Çıpras’ın Ege karasuları açıklamasından sonra:

(Kıbrıs’ta doğalgaz arama ve Ege’de karasuları hakkında)...Kıbrıs ve Ege’de ‘haddini aşanları’ yanlış hesap yapmamaları konusunda buradan ikaz ediyoruz... Şunun iyi bilinmesi lazım. Türkiye bir çadır devleti değildir. ‘Asırlara banı olan’ bir devlet anlayışımız vardır. Biz ‘gereği neyse bunu yaparız’. ‘Bir ölürüz bin diriliriz’. Bu böyle bilinmeli. ‘Savaş gemilerimiz, hava kuvvetlerimiz’ gerektiğinde ‘her türlü müdahaleyi yapmak için’ yakından takip ediyorlar.

ifadelerini kullanmaktadır.⁸¹ Dolayısıyla iki ülke arası anlaşmazlıkların düşman imgesiyle karşılanması ve yumuşama dönemlerinden sonra meydana gelen olayların süregelen çatışmacı söylemleri yeniden ortaya çıkarması, salt bir çıkar farklılaşmasından ziyade, Türkiye ve Yunanistan arasında, ulusal kimliklerini birbirlerinin ötekisi olarak inşa etmiş ve tarihten seçilmiş travma ve övünçlerle oluşmuş iki ülke ilişkisi⁸² ve düşman imgesi bulunduğunu göstermektedir.

Bu düşman imgesinin sürdürülmesinde, bir ontolojik güvenlik kaygısının olduğuna yönelik ilk örnek, iki ülkenin bir kriz esnasında her daim tırmandırma politikası izlemesi olarak verilebilir. Bu bağlamda Kıbrıs, Kardak, doğalgaz gibi krizlerin incelendiği bir çalışmada, iki ülke arasında gerçekleşen dokuz krizde de

⁷⁷ “Ecevit’ten Çiller’e: Sözünden Dönme”, Milliyet, 09 Haziran 1994.

⁷⁸ Millas, “National Perception of the ‘Other’ and the Persistence of Some Images”, *Turkish-Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean*, s.64.

⁷⁹ Alexis Heraclides, “The Essence of the Greek-Turkish Rivalry: National Narrative and Identity”, *Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe*, Ekim 2011, s.1-23.

⁸⁰ “Erdoğan, 10 Bakanla Yunanistan’da”, BBC News Türkçe, 14 Mayıs 2010, <https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/05/100514_turkey_greece>, (Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2019).

⁸¹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Yunanistan’a Uyarı!”, Sabah, 13 Şubat 2018.

⁸² Alexis Heraclides, “What Will Become of Us without Barbarians? The Enduring Greek-Turkish Rivalry as an Identity-Based Conflict”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 12, No. 1, 2012, s.116-126.

tırmandırma politikasının beklenip gerçekleşmediği herhangi bir krizin olmadığı görülmüştür.⁸³ Dolayısıyla Türkiye ve Yunanistan arasındaki karşılaşılacak her krizin, düşman imgesiyle karşılaşacağı, ülkelerin “alışlagelmiş ve istikrarlı” olan ilişkisinin düşman imgesi etrafında geliştiği ve bunun sürdürülmesinin ontolojik bir güvenlik kaygısıyla ilgili olduğu ifade edilebilir.

Bu argüman, ilişkilerin yumuşatılmasına yönelik girişimlerin sonuç vermeden tekrar düşman imgeye dönmesine ilişkin örneklerden de anlaşılabilir. 1979 ila 1983 yılları arasında Kıbrıs meselesinde iki ülkenin birbirlerine karşı olan imgelerinin incelendiği bir çalışmada, Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Yunan kesimlerin birbirlerini yüksek tehdit, nefret, baskı gibi kavramlarla “aşırı düşman” imgesiyle algıladığı saptanmıştır.⁸⁴ Bundan sonra, Turgut Özal ile Andreas Papandreu arasında Ocak 1988’de sağlanan iletişim ile bir Davos ruhunun oluştuğu, ancak sonraki süreçte bunun verimli şekilde ilerlemediği,⁸⁵ Suriye-Yunanistan arasında geliştirilen ilişkinin Türkiye nazarında “düşmanımın dostu düşmanımdır” şeklinde algılandığı,⁸⁶ Yunanistan’da Ocak 1996’da Kostas Simitis’in başbakanlığa gelmesiyle ilişkilerin düzeleceği görüntüsü ve umuduna karşılık,⁸⁷ yukarıda da değinildiği üzere düşman imgesinin her seferinde yeniden, aynı ivmeyle ortaya çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla bu bağlamda, Türkiye ve Yunanistan arasında düşman imgenin sürdürülmesi, iki ülkenin bu düşmanca ama istikrarlı ilişkiyi devam ettirme motivasyonu olarak ontolojik güvenlik kaygısı şeklinde ifade edilebilir.

Türkiye-Suriye İlişkileri

Türkiye-Suriye ilişkileri geçmişten kalan bir haydut imgesinin, belli bir dönem boyunca esnek bir dost imgesine dönüştüğü, fakat yeniden eski imgenin geri geldiği bir ilişki geçmişini yansıtırken, imge değişikliğinin de Türkiye’nin anlattığı ve kimliği etrafında meşrulaştığı bir sürece tekabül etmektedir. Bu başlıkta da yine öncelikle söylemler nezdinde ortaya çıkan imgeler belirlenip ardından yaşanan imge değişikliğinin boyutlarına bakılabilir.

⁸³ Akisato Suzuki ve Neophytos Loizides, “Escalation of Interstate Crises of Conflictual Dyads: Greece-Turkey and India-Pakistan”, *Cooperation and Conflict*, Vol. 46, N: 1, 2011, ss.21-32.

⁸⁴ R. William Ayres, “Mediating International Conflicts: Is Image Change Necessary?”, *Journal of Peace Research*, Vol. 34, No. 4, 1997, s.435-438.

⁸⁵ Kemal Kirişçi, “The ‘Enduring Rivalry’ Between Greece and Turkey: Can ‘Democratic Peace’ Break It?”, *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol. 1, No. 1, 2002, s.40-41.

⁸⁶ Nuzhet Kandemir, “Turkey-Greece Relations”, *Fordham International Law Journal*, Vol. 19, No. 5, 1995, s.1853.

⁸⁷ Marcia Christoff Kurop, “Greece and Turkey: Can They Mend Fences?”, *Foreign Affairs*, Vol. 77, No. 1, 1998, s.7-12.

Haydut imge. İki ülke arası ilişkiler 1990'larda Suriye'nin PKK'ya destek verdiği ve teröristlerini barındırdığına yönelik söylemlerle birlikte gerilmiş, aynı dönemin sonuna doğru gerilim en yüksek düzeye ulaşmıştır. Konu hakkında geçmiş Refahiyol Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, yeni ANASOL-D hükümetinde de muhalefette kalmış olan Tansu Çiller'in 1998 Ekimindeki açıklamaları bu haydut imgenin görünümünü yansıtmaktadır.⁸⁸

(Suriye'deki PKK varlığı hakkında)...Türkiye gerekirse silah da kullanır, bu bir meşru müdafadır. TSK'ya verilecek görev için mecliste tam destek vereceğiz...(Olası askeri müdahale konusunda)...TSK bunu 'en iyi' şekilde gerçekleştirecek her şeye sahiptir. TSK bu bölgenin 'en büyük' gücüdür...

Bu açıklamalar, kültür ve olanak bakımından aşağıda görülen, ancak yüksek düzeyde tehdit barındıran bir imgeyi, yani haydut imgeyi göstermektedir. Aynı yılın Temmuz ayında Başbakan Mesut Yılmaz tarafından yapılan açıklamada da geçen ifadeler bu imgeyi yansıtmaktadır:⁸⁹

Hatay'ı haritalarında kendi sınırlarında gösterenler, tarihi gerçekleri unutmamalı. Et tırnaktan nasıl ayrılmazsa, vatanın bir santimetre toprağı da Türkiye'den ayrılmaz. Dün ASALA'ya arka çıkanlar, bugün PKK'ya kucak açıyor. 'Beceriksizliklerini', maşalar taşeronlar tutarak, uşaklar kullanarak 'örtmeye' çalışmaktadırlar. Türkiye'nin topraklarına çevrilen 'kem gözlerin' akıbeti, 'kör' olmaktadır.

Buradan da görüldüğü üzere, Suriye, Türkiye için "uşaklar kullanması" ve "beceriksiz" olması bakımından kültür ve kabiliyet olarak aşağıda ve tehdit oluşturan bir haydut imgesine karşılık gelmektedir. Bu imge, 2000'li yıllara yaklaşıırken iki ülke arası ilişkilerin gelişmesiyle birlikte yerini, esnek bir dost imgeye bırakmaya başlamıştır.

(Esnek) Dost imge. Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanlığına seçildikten sonraki ilk yurtdışı ziyaretini Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın cenaze töreni vesilesiyle Suriye'ye yapmış olmasıyla⁹⁰ başlayan imge değişimi süreci, söylemler nezdinde karşılık bulmaktadır. Bu, 2004 yılı Ocak ayında aralarında Suriye Devlet Başkanı Beşer Esad'ın da bulunduğu bürokrat ve işadamlarının Türkiye ziyaretinde açığa çıkmaktadır. Esad, Anıtkabir ziyaretinde "Modern Türkiye devletinin kurucusunun mozolesini ziyaret ettiğim için çok mutluyum" ifadesini kullanırken, ilişkiler hakkında da "zirveye doğru tırmanmakta" söyleminde bulunmakta ve "güvensizlik ortamından güven ortamına kavuşulduğunu" belirtmektedir.⁹¹ 2007 yılında bir futbol maçı için Halep'e giden Başbakan

⁸⁸ "Çiller: Gerekirse Silah Kullanılır", Milliyet, 08 Ekim 1998.

⁸⁹ "Şam'a Hatay Öfkesi", Milliyet, 24 Temmuz 1998.

⁹⁰ "Sezer Gidiyor", Milliyet, 13 Haziran 2000.

⁹¹ "Esad'dan Ailece Beyaz Sayfa", Milliyet, 07 Ocak 2004.

Erdoğan da, bir gazetecinin ilişkilerin nasıl ‘dostluğa’ evrildiği hakkındaki sorusu üzerine, “Pozitif bir yaklaşım içinde olduğunuz zaman bu tür dargınlıklar ortadan kalkar” şeklinde cevap vermektedir.⁹² Yine 2009 yılında bu dost imgesi, Erdoğan’ın “Suriye, bizim Orta Doğu’ya açılan kapımız ve ‘ikinci evimizdir.’ Türkiye de Suriye’nin Avrupa’ya açılan kapısı ve ‘ikinci evidir’”.⁹³ İlişki imgesinin değişimine kısa zaman kala yine 2010 yılında Başbakan Erdoğan:

(Gaziantep’te Suriye ilişkileri hakkında)...Suriye ile Türkiye, daha yedi buçuk yıl öncesine kadar birbirine husumetle bakıyordu. Sürekli gerginlikler yaşıyor, iki ülke zaman zaman savaşın eşiğine geliyordu. Biz geldik, Esad kardeşimle oturduk, iki ülke arasındaki meseleleri konuştuk, istişare ettik, müzakere ettik ve Türkiye ile Suriye’yi bölgenin ‘iki kardeş, iki dost’ ülkesi haline getirdik...

ifadelerini kullanmaktadır.⁹⁴ Buradan da anlaşılacağı üzere, dost imge, Suriye’nin kardeş ve dost olarak algılanması, “ikinci ev” betimlemesi neticesinde olanak ve kültür bakımından eşit ve tehdit unsuru barındırmayan bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Haydut imge (Yeniden). 2011’den güne kadar geçen süreçte Suriye ve özelde de Esad’ın tekrar haydut imgeyle algılandığı görülmektedir. Bu imge değişimi, Türkiye tarafından büyük ölçüde Esad’ın demokratik meşruiyetini kaybetmesiyle argümanlaştırılmaktadır. Nitekim aşağıda da bahsedileceği üzere, bu demokrasi konsepti, imge değişimini beraberinde getirip ontolojik güvenliğin yine de korunduğu bir anlatıya tekabül edecektir. Haydut imgenin tekrar nasıl imge haline geldiği yine Başbakan ve sonrasında Cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan’ın söylemlerinden anlaşılabilir. 2013 Mayıs’ında Erdoğan:

(Türkiye’nin dost elinin geri çevrilmesi hakkında)...Fakat öyle anlar oldu ki bizim aramızdaki bu anlaşmalar hiçe sayıldı ve aramızdaki ‘dostluklar, kardeşlik bağları’ bir anda ayaklar altına alındı. Kim tarafından? Bu ‘diktatör, zalim Esad’ tarafından alındı. (Suriye’deki iç karışıklığa yönelik)...İnşallah en kısa zamanda ben inanıyorum ki Suriye’deki muhalif güçler bu ‘diktatörü’ indirecek. Gün yakındır...

ifadelerini kullanmaktadır.⁹⁵ 2014 yılında da:

(Esad hakkında)...Şimdi soruyorum iki yüz elli bin Suriyeli kardeşimizi katleden ‘zalim’ Esad bunun hesabını hem bu dünyada hem ebedi alemde nasıl

⁹² “Maç Zirvesinde Gündem: Ortadoğu”, Milliyet, 04 Nisan 2007.

⁹³ “Suriye İkinci Evimizdir”, Sabah, 23 Aralık 2009.

⁹⁴ “Erdoğan Gaziantep’te Konuştu”, Takvim, 15 Ağustos 2010.

⁹⁵ “Erdoğan: Muhalifler Esad’ı İndirecek”, NTV, 25 Mayıs 2013, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-muhalifler-esadi-indirecek,lrj111_vn0i1gdXGo2zUrw>, (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2019).

verecek?...(Suriye'nin geleceği hakkında)...'Özgür bağımsız herkesin eşit temsil edildiği bir Suriye'nin kurulması' için birlikte mücadele edeceğiz...

söyleminde bulunmaktadır.⁹⁶ Görüldüğü üzere, Suriye, Türkiye nezdinde tehdit barındıran, yardım edilebilecek olması itibariyle ise olanak bakımından aşağıda algılanan bir haydut imgesine tekrar bürünmektedir. Bu imge değişiminin, diğer deyişle istikrarlı olması istenen ilişkiadaki değişimin, nasıl ontolojik güvenlik yok sayılmadan meydana geldiği ise Türkiye'nin anlatısı ve kimliğinde açığa çıkmaktadır.

Türkiye'nin özelde Suriye, genelinde ise Arap coğrafyasına ilişkin bakışı, kimliğinin de bir parçası olarak addedilebilir. Bu kimlik, büyük ölçüde tarihten referanslarla oluşturulmuş, dışlamaya yönelik, Arap coğrafyasından uzak durmanın gerekliliği ve onların geri kalmış, uygar olamamış algılanmasıyla şekillenen özellikleri yansıtmakta; bunun sonucunda ise Suriye'nin müdahil olduğu konuların ivedilikle bir güvenlik meselesi olarak adlandırılmasına yol açmaktadır.⁹⁷ Buradan yola çıkıldığında, Hafız Esad'ın otuz yıllık otoriter yönetiminden sonra Suriye'de otoriteryanizmden uzaklaşma ve Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirme potansiyeli bulunan bir Beşer Esad hükümetiyle neden bir yakınlaşma sağlandığı anlaşılabilir. Bu noktada, Esad ile ilgili bahsedilen bu potansiyelin bir imaj ya da gerçeklikten hangisi olduğu önem arz etmemektedir. Bunun yerine Türk dış politikası karar alıcılarının algıları rol oynamaktadır. Zira Ahmet Necdet Sezer'in Hafız Esad'ın cenaze törenine katıldığı dönemde Beşer Esad'ın Türkiye'yle iyi ilişkiler geliştirme isteğini açığa vuran açıklamaları ve Suriye'den sivil seçkinlerin de Esad'ın, babasının otoriter yönetiminde değişiklik yapacağı öngörülerini de bulunmaktadır.⁹⁸ Nitekim Esad'ın 2000 yılında Suriye liderliğine gelmesi, iki ülkenin dış politika kararlarının gözden geçirmesine olanak sağlamış, böylece taraflar arasında güvenlik, ekonomi ve kültür alanlarında yakınlaşma siyasaları izlenmiştir.⁹⁹ Bundan yaklaşık iki yıl sonra da AK Parti'nin iktidara gelmesi ve ilk yıllarında siyasal İslam söyleminin güçlü olması, Suriye'yle ilişkilerin geliştirilmesinde ivmelendirici bir rol oynamıştır.¹⁰⁰ Bu ivmelenmenin arkasında, Türkiye'nin özellikle 1990'ların sonlarında tecrübe ettiği İslamcılık, Kürt sorunu gibi başlıkların güvenlikleştirilmesinin, 2000'lerin başında ve 2007 sonrasında göreceli olarak iç politika gündeminden uzaklaşması

⁹⁶ "Erdoğan Suriyeli Sığınmacılara Seslendi", *Hürriyet*, 07 Ekim 2014.

⁹⁷ Bülent Aras ve Hasan Köni, "Turkish-Syrian Relations Revisited", *Arab Studies Quarterly*, Vol. 24, No. 4, 2002, s.47-57.

⁹⁸ "Beşar Esad'dan Dostluk ve İş Birliği Mesajı", *Milliyet*, 28 Haziran 2000.

⁹⁹ Meliha Benli Altunışık ve Özlem Tür, "From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations", *Security Dialogue*, Vol. 37, No. 2, 2006, s.230.

¹⁰⁰ *Ibid*, s.245.

bulunmaktadır.¹⁰¹ AK Parti'nin özellikle 2000'ler başı ve Arap Baharı sürecinde "barışçıl, modern ve Müslüman Türkiye" konseptini yayma ve bunun için de Orta Doğu coğrafyasında Suriye'yi bu hedef açısından değerlendirmeyi içeren dış politika tercihi bu bakımdan anlaşılabilir.¹⁰² Bu bağlamda, Irak'ın ABD müdahalesi sonrasında toprak bütünlüğünün korunması hedefiyle iki tarafın yakınlaşmaya başlaması gibi faktörlerin yanında, iki ülkede de gerçekleşen iç siyasal değişimler bu dost imgesinin güçlenmesine imkân tanımıştır.¹⁰³ Dolayısıyla Suriye konusunda demokratik seçimlerle iktidara gelen hükümetler ile imge değişimi arasında bir bağlantı bulunmakta, bu imge değişiminin ontolojik bir güvenlik kaygısı meydana getirmesi beklenirken, Türkiye'nin kimliğini oluşturan demokratik değerler unsurunun bu kaygıyı ortadan kaldırdığı ve böylelikle kimlik ile siyasalar arasında bir uyumun sağlanarak, ontolojik güvenliğin korunduğu görülmektedir.

Zira ikinci imge değişiminde de bu kimlik özelliği, yine ontolojik güvenliğin korunmasına katkıda bulunmaktadır. Dost imgeden tekrar haydut imgeye geçişteki dinamiklere bakıldığında, Suriye meselesinde ABD ile iş birliği, Orta Doğu özelinde nüfuz alanını genişletme gibi Realist çerçeve bir tarafa bırakıldığında, bu imge değişiminin, Esad'ın meşruiyetini kaybetmesiyle başladığı ve Esad'ın diktatör, zalım gibi tanımlamalarla ifade edilmesiyle berraklaştığı görülmektedir.¹⁰⁴ Bu bağlamda, Ahmet Davutoğlu'nun, Suriye'yle ilişkilerin düzelmesi için yeni ve "meşruiyetini halktan alan bir siyasal sistemin" gerekliliğine vurgu yapması,¹⁰⁵ Türkiye'nin her ne kadar Suriye'yle ilişkisindeki dengeyi değiştirse de, "demokratik ülkelerle dostluk, diğer ülkelerle 'eğer karşılıklı imgeler ters düşmüyorsa' çıkarlar çerçevesinde iş birliği" şeklinde ifade edilebilecek kimlik özelliğini, ontolojik güvenlik olarak muhafaza ettiğini göstermektedir.

Bu kimlik özelliği Türk dış politikası literatürü ve karar alıcıların söylemlerinden anlaşılabilir. Baskın Oran, Türk dış politikasının iki özelliğini "Batıcılık" ve statükoculuk olarak ifade eder.¹⁰⁶ Buradaki Batıcılık ifadesi, içinde

¹⁰¹ Bülent Aras ve Rabia Karakaya Polat, "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran", *Security Dialogue*, Vol. 39, No. 5, 2008, s.503.

¹⁰² Rahmouni Fatima Zahra, "Securitization and De-securitization: Turkey-Syria Relations since the Syrian Crisis", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, Vol. 11, No. 2, 2017, s.27-28.

¹⁰³ Özlem Tür, "Turkish-Syrian Relations: Where Are We Going?", *UNISCI Discussion Papers No:23*, Mayıs 2010, s.163-175.

¹⁰⁴ Damla Aras, "The Syrian Uprising: Turkish-Syrian Relations Go Downhill", *Middle East Quarterly*, Vol. 19, No. 2, 2012, s.47-48.

¹⁰⁵ Michael B. Bishku, "Turkish-Syrian Relations: A Checkered History", *Middle East Policy*, Vol. 19, No. 3, 2012, s.50-51.

¹⁰⁶ Baskın Oran, "Türk Dış Politikasının Kuramsal Çerçevesi", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, der. Baskın Oran, 1. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss.46-47.

demokratik ülkeleri kastetmektedir. Nitekim Kurtuluş Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, 1970'ler ve 1990'ların belli bir dönemi göz ardı edildiğinde, Türk dış politikasındaki genel eğilimin Batı dünyasıyla iyi ilişkiler geliştirme refleksi olduğu görülebilir. Atatürk'ün dış politikada Türkiye'nin çağdaşlaşmasını Batı dünyasıyla iyi ilişkiler geliştirerek sağlayacağı görüşü, Demokrat Parti döneminde Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuş Fuat Köprülü'nün "komünizm karşısında Türkiye'nin demokrasi cephesinde yer alacağı" söylemleri, Adalet Partisi iktidarında Başbakanlık görevini yürüten Süleyman Demirel ve dönemde Dışişleri Bakanlığı yapmış İhsan Sabri Çağlayangil'in Türk dış politikasındaki bu tercihleri koruyacaklarına yönelik ifadeleri bu açıdan değerlendirilebilir.¹⁰⁷ Dolayısıyla Türk dış politikasındaki ikili ilişkilerde, dönemselsel olarak izlenebilecek otoriter rejime sahip ülkelerle yakınlaşmanın bir dost imgesine evrilmediği, yalnızca ilgili ilişkilerde çıkarlar bağlamında bir iş birliği sergilendiği ifade edilebilir. Daha açık bir ifadeyle Türkiye'nin konjonktürel olarak SSCB/Rusya, Libya, Katar, Çin gibi devletlerle yakınlaşmasının bir dost imgesini barındırmadığı belirtilebilir.

Aynı zamanda Türkiye'nin Suriye'ye yönelik dış politikasının demokratik barış teorisi etrafında geliştirilebileceği argümanı, bu imge değişimiyle birlikte zeminini kaybetmekte, böylece demokratik olmayan ülkelerle iş birliğinden uzak durma kimliği geçerli olmaktadır.¹⁰⁸ Bu bakımdan kimliğin, güvenliğe (geleneksel anlamıyla ulusal güvenliğe) üstün geldiği, diğer deyişle Türkiye'nin komşu ülkelerinde demokratik rejimler isteğinin, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini öncelendiği görülmektedir.¹⁰⁹ Dolayısıyla imge değişiminin mümkün ama zor olduğu, böyle bir değişimde ontolojik güvenliğin ve istikrarlı ve kimlikle çelişmeyen siyasalar etrafında dengenin, anlatı ve kimlikle meşrulaştırılmasının gerektiği ifade edilebilir. Özetle kimlik ve anlatı, bir imge değişiminde ontolojik güvenliğin korunması için bir meşrulaştırma aracı görevi görmektedir.

Sonuç

Devletler de, tıpkı bireyler gibi aralarındaki ilişkilerin devam etmesini istemekte, bu ilişkide bir değişim yaşandığında bundan rahatsızlık hissi duymakta, davranışlarıyla tutumları ve duyguları arasında bir çelişki meydana geldiğinde bunu meşrulaştırma isteği göstermektedirler. Tam da bu argümanın devletlerin istikrarlı ilişkiler istediği kısmı, ontolojik güvenlik literatüründe ifade edilen boyuttur. Bu argüman; imge ve denge kuramlarıyla düşünüldüğünde ise, ontolojik

¹⁰⁷ Haydar Çakmak, *Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*, der. H. Çakmak, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2013.

¹⁰⁸ Birgül Demirtaş, "Turkish-Syrian Relations: From Friend 'Esad' to Enemy 'Esed'", *Middle East Policy*, Vol. 20, No. 1, 2013, s.118.

¹⁰⁹ Raymond Hinnebusch, "Back to Enmity: Turkey-Syria Relations Since the Syrian Uprising", *Orient: Journal of German Orient Institute*, Vol. 56, No. 1, 2015, s.15-16.

güvenliğin psikolojik boyutu ortaya çıkmakta, argüman; devletlerin birbirlerine karşı geliştirdiği kalıp yargılar olarak imgelerin, dış politikada etkili olduğu, iki ülke arası ilişkilerin bu imge etrafında gerçekleşip iş birliği/çatışma dinamiğinin kaybolduğu, bu imgenin korunmasının ontolojik güvenliği artırdığı, değişimi halinde ise ontolojik güvenliğin devletin anlatisi ve kimliğiyle sağlandığı şeklinde belirlemektedir. Bu argüman Türkiye örneğiyle incelendiğinde daha anlaşılır hale gelmektedir.

Türkiye-Azerbaycan ve Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde tarafların birbirlerini, sırasıyla dost ve düşman imgelerle görmesi, dış politikadaki tercihlerin buna göre şekillenmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Türkiye, “dost” Azerbaycan’ı tanıyan ilk ülke olup bu kararı ilişkisi bulunan ülkelere danışmadan alırken, iki ülkedeki iktidar değişimleri bu dost imgesini etkilemeyerek ontolojik güvenliğe tehdit oluşturmamış, iki ülke arası çıkar farklılaşmaları, yine dost imgesini etkilememiştir. Yunanistan’a yönelik düşman imgesi ise; taraflar arasında meydana gelen gerilimlerin hemen kriz boyutuna evrilmesine neden olmuş, ülkeler, bununla birlikte yaşadıkları yakınlaşma dönemlerinde dahi kimliklerini ve birbirlerinin ötekileri oldukları ulusal anlatılarını göz ardı etmeyerek yeniden düşman söyleminde bulunmuş, ontolojik güvenliklerini böylece korumuşlardır.

Türkiye-Suriye ilişkileri ise bu kimlik ve anlatının daha öne çıktığı, aynı zamanda ontolojik güvenlik kaygısına yol açacağı düşünülebilecek imge değişikliğinin mümkün olduğunu gösteren bir örnektir. Her ne kadar tarihsel olarak Suriye’ye yönelik haydut imgesinin, dost imgeye oranla daha temelde yer aldığı söylenebilirse de, iki ülke arasında dost imgesi yaklaşık on yıldan biraz fazla sürmüş ve söylemler nezdinde ise bu imge açıkça ifade edilmiştir. İmge değişikliğinin mümkün olup ontolojik güvenliğin yine de sağlanabilecek olduğunun iyi bir örneği olan Türkiye-Suriye ilişkilerinde haydut imgeden dost imgeye geçiş, iki ülkedeki iktidar değişimleri, diğer deyişle iki yeni hükümetin iktidara gelmesiyle aynı dönemlere rastlamaktadır. Haydut imgeye yeniden dönüş ise, büyük oranda Esad’ın meşruiyetini kaybettiği yıllara denk gelmektedir. İlkinde Irak Savaşı, ikincisinde ise Türkiye’nin ABD ilişkilerinin etkisi olduğu yadsınmasa da, bu imge değişikliklerine rağmen ontolojik güvenliğin, Türkiye’nin kimlik özelliklerinden olan “demokratik ülkelerle iş birliği/demokrasiyi yayma” unsuruyla sağlandığını göstermektedir.

Dolayısıyla argümanın diğer kısmı olan imge değişikliklerinin her daim ontolojik güvenlik kaygısına yol açmayabileceği de bu örnekle saptanmaktadır. Bu bağlamda devletler; birbirlerine karşı geliştirdikleri imgeleri sürdürme eğilimde olan, aksi durumda bir tutarsızlık sonucunda rahatsızlık hissi duyan dış politika tercihlerinde bulunurken; bu tercihlerin bir imge değişikliği meydana getirmesi halinde ise kimlik ve anlatılarıyla yine de ters düşmemektedir. Sonuç olarak genel geçer bir olgu olarak, devletlerin karşılıklı imgelerini sürdürecekleri, değişim

durumunda ise bir rahatsızlık/belirsizlik endişesinden kaçınmak amacıyla kimlik ve anlatılarını bu tercihleri meşrulaştırmak için kullanacakları, böylelikle ontolojik güvenliklerini koruyacakları öngörülebilir.

Kaynakça

Akademik Makale ve Kitaplar

- Adejumo, Gbemisola, P. Robert Duimering ve Zhehui Zhong, “A Balance Theory Approach to Group Problem Solving”, *Social Networks*, Vol. 30, No. 1, 2008, s.83-99.
- Ağır, Bülent Sarper, “Bağımsızlık Sonrası Dönemde Kosova’da Barış”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Vol. 14, No. 53, 2017, s.69-90.
- Altunışık, Meliha Benli ve Özlem Tür, “From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations”, *Security Dialogue*, Vol. 37, No. 2, 2006, s.229-248.
- Aras, Bülent ve Hasan Köni, “Turkish-Syrian Relations Revisited”, *Arab Studies Quarterly*, Vol. 24, No. 4, 2002, s.47-60.
- Aras, Bülent ve Pınar Akpınar, “The Relations Between Turkey and the Caucasus in the 2000s”, *Perceptions: Journal of International Affairs*, Vol. 16, No. 3, 2011, s.53-68.
- Aras, Bülent ve Rabia Karakaya Polat, “From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey’s Relations with Syria and Iran”, *Security Dialogue*, Vol. 39, No. 5, 2008, s.503.
- Aras, Damla, “The Syrian Uprising: Turkish-Syrian Relations Go Downhill”, *Middle East Quarterly*, Vol. 19, No. 2, 2012, s.41-50.
- Ashforth, Blake E., ve Fred Mael, “Social Identity and the Organization”, *The Academy of Management Review*, Vol. 14, No. 1, 1989, s.20-39.
- Aydın, Mustafa, “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1980-2001*, c.2, der. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- Ayres, R. William, “Mediating International Conflicts: Is Image Change Necessary?”, *Journal of Peace Research*, Vol. 34, No. 4, 1997, s.431-447.
- Beach, Lee Roy, “Image Theory: An Alternative to Normative Decision Theory”, *Advances in Consumer Research*, Vol. 20, 1993, s.235-238.
- Beach, Lee Roy, ve Terence R. Mitchell, “Image Theory: Principles, Goals, and Plans in Decision Making”, *Acta Psychologica*, Vol. 66, No. 3, 1987, s.201-220.
- Bışku, Michael B., “Turkish-Syrian Relations: A Checkered History”, *Middle East Policy*, Vol.19, No. 3, 2012, s.36-53.

- Buzan, Barry ve Lene Hansen, "The Key Questions in International Security Studies: The State, Politics and Epistemology", *The Evolution of International Security Studies*, Birleşik Krallık, Cambridge University Press, 2009.
- Campbell, David, "Poststructuralism", *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, der. Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, Oxford, Oxford University Press, 2013.
- Cartwright, Dorwin ve Frank Harary, "Structural Balance: A Generalization of Heider's Theory", *The Psychological Review*, Vol. 63, No. 5, 1956, s.277-293.
- Cottam, Martha L., Elena Mastors, Thomas Preston ve Beth Dietz, *Siyaset Psikolojisine Giriş*, Çev. Mesut Şenol, Ankara, Eksi Kitaplar, 2017.
- Cottam, Martha L., *Images and Intervention: U.S. Policies in Latin America*, Pittsburgh and London, University of Pittsburgh Press, 1994.
- Çakmak, Haydar, *Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*, der. H. Çakmak, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2013.
- Demirtaş, Birgül, "Turkish-Syrian Relations: From Friend 'Esad' to Enemy 'Esed'", *Middle East Policy*, Vol. 20, No. 1, 2013, S.111-120.
- Dillon, Michael, "Underwriting Security", *Security Dialogue*, Vol. 39, No. 2-3, 2008, s.309-332.
- Dupuis, Ann ve David C. Thorns, "Home, Home Ownership and The Search for Ontological Security", *The Sociological Review*, Vol. 46, No. 1, 1998, s.24-47.
- Fink, Janet S., Heidi M. Parker, Martin Brett ve Julie Higgins, "Off-Field Behavior of Athletes and Team Identification: Using Social Identity Theory and Balance Theory to Explain Fan Reactions", *Journal of Sport Management*, Vol. 23, No. 2, 2009, s.142-155.
- Giddens, Anthony, *Modernity and Self-Identity*, Cambridge, Polity Press, 1991.
-----, *The Consequences of Modernity*, Cambridge, Polity Press, 1990.
- Gökçe, Mustafa, "Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies*, Vol. 6, No. 1, 2011, s.1111-1126.
- Heider, Fritz, *The Psychology of Interpersonal Relations*, London, John Wiley&Sons, 1964.
- Heraclides, Alexis, *The Greek-Turkish Conflict in the Aegean: Imagined Enemies*, New York, Palgrave MacMillan, 2010.
-----, "The Essence of the Greek-Turkish Rivalry: National Narrative and Identity", *Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe*, Ekim 2011, s.1-23.
-----, "What Will Become of Us without Barbarians?' The Enduring Greek-Turkish Rivalry as an Identity-Based Conflict", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 12, No. 1, 2012, s.115-134.

- Herrmann, Richard, James F. Voss, Tonya Y. E. Schooler ve Joseph Ciarrochi, "Images in International Relations: An Experimental Test of Cognitive Schemata", *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No. 3, 1997, s.403-433.
- Hinnebusch, Raymond, "Back to Enmity: Turkey-Syria Relations Since the Syrian Uprising", *Orient: Journal of German Orient Institute*, Vol. 56, No. 1, 2015, s.14-22.
- Holsti, Ole R., "The Belief System and National Images: A Case Study", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 6, No. 3, 1963, s.244-252.
- Hornsey, Matthew J., "Social Identity and Self-Categorization Theory: A Historical Review", *Social and Personality Psychology Compass*, Vol. 2, No. 1, 2008, s.204-222.
- Houghton, David Patrick, *Political Psychology: Situations, Individuals, and Cases*, New York: Routledge, 2009.
- Jost, John T. ve Jim Sidanius, "Political Psychology: An Introduction", *Political Psychology: Key Readings*, der. John T. Jost ve Jim Sidanius, New York, Psychology Press, 2004.
- Kandemir, Nuzhet, "Turkey-Greece Relations", *Fordham International Law Journal*, Vol. 19, No. 5, 1995, s.1849-1856.
- Kinnvall, Catarina, "Globalization and Religious Nationalism: Self, Identity, and the Search for Ontological Security", *Political Psychology*, Vol. 25, No. 4, 2004, s.741-767.
- Kirişçi, Kemal, "The 'Enduring Rivalry' Between Greece and Turkey: Can 'Democratic Peace' Break It?", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol. 1, No. 1, 2002, s.38-50.
- Kodaman, Timuçin, "Ermeni Açılımı ve Türk Dünyası", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 30, 2013, s.111-122.
- Kramer, Heinz, "Turkey's Relations with Greece: Motives and Interests", *The Greek-Turkish Conflict in the 1990s: Domestic and External Influences*, der. Dimitri Conostas, New York, Palgrave MacMillan, 1991.
- Krosnick, Jon A.ve Kathleen M. McGraw, "Psychological Political Science Versus Political Psychology True to Its Name: A Plea for Balance", *Political Psychology*, der. Kristen Renwick Monroe, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Inc. Press, 2002.
- Kurop, Marcia Christoff, "Greece and Turkey: Can They Mend Fences?", *Foreign Affairs*, Vol. 77, No. 1, 1998, s.7-12.
- Küçük, Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der. R. Gözen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- McGuire, William, "The Current Status of Cognitive Consistency Theories", *Cognitive Consistency: Motivational Antecedents and Behavioral Consequents*, der. Shel Feldman, London: Academic Press, 1966.

- Millas, Hercules, "National Perception of the 'Other' and the Persistence of Some Images", *Turkish-Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean*, der. Mustafa Aydın ve Kostas Ifantis, London and New York: Routledge, 2004.
- Mitzen, Jennifer, "Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma", *European Journal of International Relations*, Vol. 12, No. 3, 2006, s.341-370.
- , "Anchoring Europe's Civilizing Identity: Habits, Capabilities and Ontological Security", *Journal of European Public Policy*, Vol. 13, No. 2, 2006, s.270-285.
- Morgan, Patrick, "Security in International Politics: Traditional Approaches", *Contemporary Security Studies*, der. Alan Collins, Oxford, Oxford University Press, 2007.
- Morrisette, Julian O., "An Experimental Study of the Theory of Structural Balance", *Human Relations*, Vol. 11, No. 3, 1958, s.239-254.
- Oran, Baskın, "Türk Dış Politikasının Kuramsal Çerçevesi", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, der. B. Oran, 1. Cilt, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
- Özpek, Burak Bilgehan, "Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der. R. Gözen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Schafer, Mark, "Images and Policy Preferences", *Political Psychology*, Vol. 18, No. 4, 1997, s.813-828.
- Shepherd, Laura J., "Introduction: Critical Approaches to Security in Contemporary Global Politics", *Critical Approaches to Security: An Introduction to Theories and Methods*, der. Laura J. Shepherd, London and New York: Routledge, 2013.
- Steele, Brent J., "Ontological Security and the Power of Self-Identity: British Neutrality and the American Civil War", *Review of International Studies*, Vol. 31, No. 3, 2005, s.519-540.
- , *Ontological Security in International Relations: Self-Identity and the IR State*, London and New York: Routledge, 2008.
- Stets, Jan E. ve Peter J. Burke, "Identity Theory and Social Identity Theory", *Social Psychology Quarterly*, Vol. 63, No. 3, 2000, s.224-237.
- Subotic, Jelena, "Narrative, Ontological Security, and Foreign Policy Change", *Foreign Policy Analysis*, Vol. 12, No. 4, 2016, s.610-627.
- Suzuki, Akisato ve Neophytos Loizides, "Escalation of Interstate Crises of Conflictual Dyads: Greece-Turkey and India-Pakistan", *Cooperation and Conflict*, Vol. 46, No. 1, 2011, s.21-39.
- Tajfel, Henri ve John C. Turner, "The Social Identity of Intergroup Behavior", *Political Psychology: Key Readings*, der. John T. Jost ve Jim Sidanius, New York, Psychology Press, 2004.

- Tajfel, Henri, M. G. Billig ve R. P. Bundy, "Social Categorization and Intergroup Behaviour", *European Journal of Social Psychology*, Vol. 1, No. 2, 1971, s.149-178.
- Tür, Özlem, "Turkish-Syrian Relations: Where Are We Going?", *UNISCI Discussion Papers No: 23*, Mayıs 2010, s.163-175.
- Waever, Ole, "Securitization and Desecuritization", *On Security*, der. Ronnie D. Lipschutz, New York, Columbia University Press, 1995.
- Yesevi, Çağla Gül ve Burcu Yavuz Tiftikçigil, "Turkey-Azerbaijan Energy Relations: A Political and Economic Analysis", *International Journal of Energy Economics and Policy*, Vol. 5, No. 1, 2015, s.27-44.
- Zahra, Rahmouni Fatima, "Securitization and De-securitization: Turkey-Syria Relations since the Syrian Crisis", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, Vol. 11, No. 2, 2017, s.27-28
- Zajonc, Robert B., "The Concepts of Balance, Congruity, and Dissonance", *Public Opinion Quarterly*, Vol. 24, No. 2, 1960, s.280-296.

Ulusal Gazeteler ve Köşe Yazıları

- "Kıbrıs Hakkındaki Kararımız Kat'idir", *Milliyet*, 08 Şubat 1957.
- "Tedbirler Almamızı Hiçbir Taktik Önleyemez", *Milliyet*, 19 Ocak 1966.
- "Azerbaycan'ı Kurban Veren Türkiye, Şimdi Onu Tanımalı", *Milliyet*, 09 Kasım 1991.
- "Azerbaycan'ı Resmen Tanıdık", *Milliyet*, 10 Kasım 1991.
- "Azerbaycan'ı Tanımaya Batı Sessiz", *Milliyet*, 11 Kasım 1991
- "Azerbaycan'la Sıcak İlişkiler", *Milliyet*, 24 Ocak 1992.
- Sazak, Derya, "Aliyev'in Dostluğu", *Milliyet*, 10 Şubat 1994.
- "Ecevit'ten Çiller'e: Sözünden Dönme", *Milliyet*, 09 Haziran 1994.
- "Şam'a Hatay Öfkesi", *Milliyet*, 24 Temmuz 1998.
- "Çiller: Gerekirse Silah Kullanılır", *Milliyet*, 08 Ekim 1998.
- "Sezer Gidiyor", *Milliyet*, 13 Haziran 2000.
- "Beşşar Esad'dan Dostluk ve İş Birliği Mesajı", *Milliyet*, 28 Haziran 2000.
- "Esad'dan Ailece Beyaz Sayfa", *Milliyet*, 07 Ocak 2004.
- "Aliyev'den KKTC'yi Tanıyabiliriz Mesajı", *Milliyet*, 16 Nisan 2004.
- "Maç Zirvesinde Gündem: Ortadoğu", *Milliyet*, 04 Nisan 2007.
- "Başbakan Erdoğan, Azeri Meclisi'nde konuştu", *Hürriyet*, 14 Mayıs 2009.
- "Suriye İkinci Evimizdir", *Sabah*, 23 Aralık 2009.

“Erdoğan Gaziantep’te Konuştu”, *Takvim*, 15 Ağustos 2010.

“Erdoğan Suriyeli Sığınmacılara Seslendi”, *Hürriyet*, 07 Ekim 2014.

“Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Azerbaycan’da Ermenistan Mesajı!”, *HaberTürk*, 15 Eylül 2018.

“Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Yunanistan’a Uyarı!”, *Sabah*, 13 Şubat 2018.

Çevrimiçi Kaynaklar

“Cumhurbaşkanı Erdoğan Azerbaycan’da”, T.C. Dışişleri Bakanlığı, 03 Eylül 2014, <http://www.mfa.gov.tr/cumhurbaskani-erdogan-azerbaycan_da.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2019).

“Erdoğan, 10 Bakanla Yunanistan’da”, BBC News Türkçe, 14 Mayıs 2010, <https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/05/100514_turkey_greece>, (Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2019).

“Erdoğan: Muhalifler Esad’ı İndirecek”, NTV, 25 Mayıs 2013, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-muhalifler-esadi-indirecek,lrj1l1_vn0i1gdXGo2zUrw>, (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2019).

League of Nations' Refugee Operations through İstanbul: Back to the Origins of International Refugee Question

E. Tutku Vardağlı*

Abstract

The key objective of this study is to understand the main predicaments of the contemporary international refugee management system by tracing back to the origins. Therefore, the modern day refugee question is searched through the League of Nations' (LN) refugee operations. It is indicated that the palliative approach of the LN assuming the international refugee question in a vast area in the aftermath of the First World War (WWI) determined the international standards. Specifically, the operations of the League of Nations' High Commissariat for Refugees (LNHCR) office in İstanbul are taken into close consideration as a case to delineate in depth. It is indicated that the state-centered structure of the international organizations is not capable of resolving the refugee question, which is indeed a transnational problem.

Keywords

League of Nations, refugee policy, İstanbul, Turkey, transnational.

* Ph.D. Lecturer, İstanbul Aydın University, This research is funded by The Scientific and Technological Research Council of Turkey (TÜBİTAK) 2219 Program. etutkuvardagli@aydin.edu.tr. (orcid.org/0000-0001-6466-7881)
Makale geliş tarihi : 19.10.2020
Makale kabul tarihi : 18.11.2020

Özet

Bu çalışmanın amacı çağdaş uluslararası mülteci yönetim sisteminin temel açmazlarını konunun kökenine inerek anlamaktır. Bu nedenle, günümüz mülteci meseleleri Milletler Cemiyeti'nin (MC) mülteci operasyonları üzerinden incelenmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda geniş bir alanda mülteci sorununu üstlenen MC'nin geçici çözüm odaklı yaklaşımının uluslararası standardı belirlediğine dikkat çekilmektedir. Özel olarak, Milletler Cemiyeti Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (MCMYK) İstanbul Ofisinin faaliyetleri vaka olarak derinlemesine incelemeye alınmıştır. Uluslararası örgütlerin devlet merkezli yapısının aslında transnasyonal bir mesele olan mülteci meselesine çözüm getirebilme kapasitesinin bulunmadığına dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Milletler Cemiyeti, Mülteci politikası, İstanbul, Türkiye, Ulusötesi.

Introduction

The agreement on the “Readmission of Persons Residing without Authorization” signed between Turkey and the EU in 2014 upon the sudden influx of refugees from Syria generated a critical turn in current migration and refugee studies in many regards. Not only the moral values of the EU and Turkey were questioned, but also the role of international institutionalism was opened to debate. Regarding the readmission of the refugees, the safety, political liberty and economic well-being conditions in Turkey has been questioned so far.¹ The limited capabilities of Turkey, Jordan and Lebanon as the host countries are obvious. The unavoidability of more active participation of international institutionalism into the refugee question is becoming more pressing as the wars and political turmoil persist in the Middle East and the surrounding areas since the 1990s.² Therefore, the role of international institutionalism regarding the ever-globalizing refugee question requires a thorough examination. In an attempt to get to the bottom line of the issue, this study focuses on how the international institutionalism represented by the LN responded to the first international refugee question following the WWI.

The immediate aftermath of the WWI is suggested as a pertinent period of time to delineate the role of modern international institutionalism regarding the

¹ Sarah Wolff, “The Politics of Negotiating EU Readmission Agreements: Insights from Morocco and Turkey”, *European Journal of Migration and Law*, Vol. 16, No.1, (February 2014), pp. 69-95; Mehdi Rais, “European Union Readmission Agreements”, *Forced Migration Review*, Vol. 51, (January 2016), pp.45-46.

² Emily Copeland, “Global refugee policy: an agenda for the 1990s”, *International Migration Review*, Vol. 26, No. 3, (September 1992), pp. 992-999.

refugee question. It is argued that the LN's refugee operations in the immediate aftermath of the WWI generated the norms and standards of the contemporary refugee management system. While the humanitarian values of the LN Convention molded the moral standards of the refugee protection, its organizational structure set forth the institutional framework, which would be transferred to the UN as a successor. Specifically, the LNHCR is taken into close consideration to understand the original and substantive predicaments of the international refugee management system that still persist today.

The protection and resettlement of Russian refugees in İstanbul and its environs is examined in depth, as a large-scale rule-making refugee operation in the post-WWI period managed by the LNHCR. Starting from the Balkan Wars in 1912-1913, İstanbul and several other places in Anatolia hosted large numbers of refugees having different ethnic and religious identities. Regarding the post-WWI refugee question, the international society represented by the LN at that time turned its gaze to İstanbul for several reasons. First, large numbers of refugees were clustered in İstanbul during and after the war. Secondly, the transportation opportunities of the city facilitated the resettlement schemes at the regional level. Last but not the least, the LNHCR authorities in İstanbul would be able to operate under the protection of the Allied Forces occupying the city between 1920 and 1922, which was another facilitating factor for them. Thus, İstanbul was an ideal location for the LNHCR to manage its regional refugee operations. The LNHCR treated İstanbul first as a relief and then an evacuation center to distribute the refugees to surrounding countries for permanent settlement. This organization had to make deals with the Ankara Government after the retreat of the Allied forces from İstanbul for the organization of relief and evacuation works. It also tried to reach agreement with the surrounding Balkan states for the permanent resettlement of the Russian refugees.

Methodologically, the relations between the LNHCR and the national authorities are examined through historical sources to understand the national and international responses to the refugee question. The predicaments of international institutionalism regarding the refugee question are documented in reference to the LN archive sources and discussed in the context of transnationalism.³ The bulk of historical material utilized in this study includes; the legislative minutes and reports of the LN, Ottoman and early Republican archive records on the refugee question and the official correspondences between the LN and the Ankara government as well as the governmental

³ See Henk Overbeek, "Globalization, Sovereignty and Transnational Regulation: reshaping the governance of international migration", Bimal Ghosh (ed.), *Managing Migration, Time for a New International Regime*, Oxford, New York, Oxford University Press, 2000, pp.48-74; Khalid Koser, "Refugees, Transnationalism and the State", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 33, No. 2, (January 2007), pp. 233-254.

authorities of the neighboring Balkan states. Besides the standard benefits of complementarity from the methodological point of view, these archive sources help to see the responses of international organizations and the concerned nation states to the refugee question at hand. It is intended that the structural predicaments of the international ‘refugee management’⁴ system today can be disclosed in this way. Such a historical evaluation can help us today to take a critical distance towards the current situation of the international refugee question and then to question what we have taken for granted so far.

Contemporary studies rarely take the international refugee question back to its origins. When they do so, the refugee question is usually mentioned briefly under the title of the social work of the LN. So far, the existing literature depicted the social work of the LN as a relative success compared to the disarmament or arbitration issues for example. A handful of studies especially by Henig, Northedge and Pedersen cannot take a step further from appreciating the virtuous and benevolent intentions of the LN, when it comes to the refugee matters.⁵ Whereas, the refugee works of the LN requires a thorough research rather than a mere appreciation. There is another strand of the literature that provides us valuable firsthand accounts. Thanks to the LN officials’ memoirs and monographs. They published some monographic studies on this field, which take us directly into the heart of the refugee issue.⁶ The most comprehensive research and analysis on the social work of the LN has been achieved by a group of scholars interested in international institutionalism.⁷ On the other hand, Skran and Housden have studied the refugee work of the LN in specific.⁸ While Skran emphasizes the system-formation impact of the LN on international refugee

⁴ ‘Refugee management’ phrase is used here critically implying that it was not a protection system but a palliative management issue in the modern sense of the term. For further details, see Stephan Scheel and Philipp Ratfisch, “Refugee Protection Meets Migration Management: UNHCR as a global police of populations”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 40, No. 6, (December 2014), pp. 924-941.

⁵ Susan Pedersen, “Back to the League of Nations”, *The American Historical Review*, No.1124, (2007), pp.1108-1109.

⁶ See Charles P. Howland, “Greece and Her Refugees”, *Foreign Affairs*, Vol. 4, No. 4, (July 1926), pp. 620-24; Rachel E. Crowdy, “The Humanitarian Activities of the League of Nations”, *Journal of Royal Institute of International Affairs*, Vol.6, No.3, (May 1927), pp.153-169; John H. Simpson, “The Work of the Greek Refugee Settlement Commission”, *Journal of the Royal Institute of International Affairs*, Vol. 8, No. 6, (November 1929), pp.583-86; Martin Hill, “The League of Nations and the Work of Refugee Settlement and Financial Reconstruction in Greece, 1922-30”, *Weltwirtschaftliches Archiv*, No. 34, (1931), pp.264-69.

⁷ See Garcia M. Rodriguez et.al. *League of Nations' Work on Social Issues: visions, endeavours and experiments*, Geneva, UN, 2016.

⁸ Claudena Skran, *Refugees in the Interwar Period: the emergence of a regime*, Oxford, Oxford University Press, 1995; Martyn Housden, “White Russians Crossing the Black Sea: Fridtjof Nansen, Constantinople and the First Modern Repatriation of Refugees Displaced by Civil Conflict 1922-232”, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 88, No. 3, (July 2010), pp.495-524.

issues, Housden focuses on the refugee operations of the LNHCR and regards it as a “success.” This study challenges both views arguing that the LN did not generate a system for the international refugee matters but offered palliative measures that evolved into international customary practices. Specifically, the Russian refugee operations of the LNHCR from İstanbul is not presented here as a “success story” as Housden did. Taking into account the limits of the LN and LNHCR as newly established organizations and appreciating the benevolent intentions of some authorities like Dr. Nansen, the High Commissioner of the LNHCR, this study intends to raise scientific suspicion about the role of international institutionalism on the refugee question and to probe into the systemic failures.

By focusing on the norm-setting, large-scale refugee operations of the LN, this study intends to enrich scholarly knowledge on the issue. Taking a different path, the study provides first hand data to analyze conceptual, operational and administrative predicaments of the LN refugee management system and sheds light on the root causes of the current international refugee matters.

First World War and the Refugee Puzzle in İstanbul: descriptive questions

From the late nineteenth century, Anatolia hosted a series of migrant populations having their own political and economic motives behind. This section focuses on the post-WWI population movements in İstanbul. Both the refugees and the philanthropic organizations trying to help these refugees preferred İstanbul for convenience. The city provided easy access to transportation and communication channels and closer contact with the diplomatic and other official bodies. Therefore, İstanbul assumed the role of a refugee convention center since the Balkan Wars in 1912-1913. During the series of wars starting with the Balkan Wars, following with the WWI and coming to end with the Turkish-Greek War between 1919 and 1922, the country was both receiving and sending refugees. On the one hand, large numbers of Muslims from the Balkans took their route to İstanbul and Anatolia.⁹ On the other hand, the non-Muslim populations of the declining Ottoman Empire had been relegated to the position of refugees and internally displaced communities. The deportation and exile of Armenians, Greeks and other non-Muslim subjects of the Empire alarmed the Western powers to protect these refugees.¹⁰ Moreover,

⁹ See Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010; Fuat Dünder, *İttihat ve Terakkinin Müslümanları İskan Politikası*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

¹⁰ Stephen P. Ladas, *The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey*, New York, Macmillan, 1932.

the refugees from neighboring Russia, demobilized soldiers and displaced civilians were stuck in İstanbul in the aftermath of the WWI, turned the city into a refugee convention center. Therefore, it makes more sense for this period of time to describe the country as a refugee hub to depict the whole picture of outflows, inflows, internal displacements, as well as the back and forth movements of the refugees within and across the borders.¹¹ In this refugee hub, a particular solution for a specific refugee group might not have helped another group. For example, it was a waiting room or corridor for much of the Russian refugees, a destination point for the Muslim refugees from the Balkans, country of origin and a destination of resettlement for the deported Armenians, Greeks and other non-Muslim communities. In fact, these differences would further complicate the refugee situation in İstanbul, especially the relief works.

The refugee population in İstanbul and several other places in Anatolia in the post WWI period was not only comprised of the people uprooted due to the WWI, but included also those displaced in the wars preceding and following the WWI. As Hoerder points out, the dissolution of the multi-ethnic structure of the Empire was already a refugee-generating phenomenon by itself.¹² In the Ottoman context, it can be added that the Empire was dissolved by a series of wars each one generating a new refugee group accumulating over one another. For this reason, when the LNHCR officials arrived in İstanbul they were puzzled with the different clusters of refugees accumulated over one another in a series of wars.

The İstanbul office of the LNHCR was established in the midst of the Turkish-Greek war between 1919 and 1922 and its initial mission was to help the Russian refugees fleeing from the Soviet regime.¹³ However, they had to tackle with different refugee groups other than the Russians, such as the Anatolian Greeks fleeing from the country behind the Greek Army and previously displaced Armenian and other non-Muslim populations searching for resettlement. This was a complex and complicated question imposing new moral obligations upon the LNHCR. The urgent needs of the variety of refugee groups in İstanbul were far beyond not only the financial and organizational capacities of the LNHCR, but also their knowledge and experience as a newly established organization. Therefore, the LNHCR's task in İstanbul was not easy at all. As

¹¹ Stanford J. Shaw, "Resettlement of Refugees in Anatolia 1918-1923", *Turkish Studies Association Bulletin*, Vol. 22, No. 1, (Spring 1998), pp.58-90.

¹² Dirk Hoerder, *Migrations and Belonging*, Cambridge, London, Belknap Press of Harvard University Press, 2014, pp. 137-139.

¹³ Martyn Housden, *The League of Nations and the Organization of Peace*, London, New York: Routledge, 2014, p.63.

Housden puts it “If ever there was a litmus test for the management of refugees in the early 1920s, Constantinople was it.”¹⁴

The first mission of the LNHCR office in İstanbul was to help Russian refugees fleeing from the Soviet regime. At first sight, it seems that the “Russian refugee” title refers to the country of origin as a descriptive category. However, the key motivation of the LN to help these refugees reminds us that this title was indeed a misleading one referring selectively to a certain part of Russian refugees. LN authorities referred specifically to the victims of the Soviet regime when they mentioned “Russian refugees.” The key motivating factor behind the mobilization of the LN for the protection of “Russian refugees” was indeed an ideological one. The Great Powers had previously supported the White Army against the Red Army of the Soviet regime. When the White Army was defeated and took refuge in İstanbul in great numbers, the Great Powers mobilized the LNHCR to help these refugees, who were mainly comprised of ex-soldiers.¹⁵ However, the LNHCR officials on the field soon realized that this “Russian refugees” were not just comprised of the ex-soldiers of the White Army. They found out that different categories of “Russian refugees” clustered over one another in a decade of wars in the region were asking their support. Therefore, the first predicament of this international organization was a descriptive one regarding refugee title and the following entitlements. The discrepancy between the views of the LN authorities in Geneva and the LNHCR officials experiencing the refugee situation on the field would become more explicit on the operational stage, as would be discussed in detail in the following section.

On the other side, the Russian refugee question was not perceived in the same way in İstanbul, where the large bulks of refugees were hosted. From the point of the LN, it was largely a matter of saving the soldiers and civilians from the atrocities of the Soviet regime. Whereas, the Russian refugee question was an ongoing phenomenon for the Ottoman administration and its successor Ankara government since the last quarter of the nineteenth century. For this reason, the complexity of the Russian refugee title can be better observed from İstanbul. Both mass and sporadic migrations were already taking source from Russia since 1877-78 Russian-Ottoman War. Their religious, ethnic, economic, gender, age and skill profiles were remarkably different. For example, the majority of those coming from Russia in this early period were largely composed of the Muslims and they were settled by the Ottoman government in the Central Anatolia and in the hinterland of the Eastern Black Sea coast.¹⁶ On the other hand, those taking

¹⁴ Housden, “White Russians...” p.500.

¹⁵ Alexis Wrangel, *General Wrangel: Russia's White Crusader*, Wisconsin, Leo Cooper Books, 1987.

¹⁶ Republic of Turkey Presidency Ottoman Archives, (COA), BEO, 21.M.1330, 3989/29911; MV, 04.S.1330, 161/5; BEO, 07.S.1330, 3995/299556; DH.EUM.EMN, 14.B.1330, 6/26; DH.SYS, 28.S.1331, 4/5; DH.SYS, 04.Ca.1332, 6/3. For a detailed information on the

refuge in the Anatolian lands during the October Revolution were an overwhelmingly non-Muslim refugee population.¹⁷ This refugee group was also divided between civilians and soldiers. For example, General Wrangel's and General Denikin's Armies which had fought against the Red Army with the support of Western Allies constituted an ex-soldier refugee group as a special category. These ex-soldier refugees were settled mostly in Istanbul and Gallipoli. They were deployed by the French Army on the militarily strategic points such as the outskirts of Istanbul like Hadımköy, Çatalca and in Gallipoli.¹⁸ After the war, the French Army took away only the highly qualified soldiers to employ them for its national car industry.¹⁹ However, large numbers of Russian ex-soldiers were still waiting for a solution. Thus, the task was left to the LNHCR.

Another group titled as "Russian refugees" was consisting of mainly Russian, Greek and Armenian refugees migrating from Russia to the several towns of Black Sea coast in Anatolia. These were mainly composed of the civilians fleeing from the war front. Particularly, the Greeks and Armenians within this group were those who had been previously engaged in a kind of shuttle migration between the Ottoman and Russian shores of the Black Sea during the late nineteenth century. Many of them had established business relations with Russia.²⁰ The War and the October Revolution destabilized this economically motivated cross-border movement between the two countries. Border crossing for job and business was replaced at that time by flees for life and security. This migratory wave was accelerated especially after the October Revolution.²¹ Unfortunately, when they arrived on the Black Sea coast another war was waiting for these civilians. Therefore, these war weary people were in a constant move across the borders. Some of them were settled in the inlands of Anatolia.²² That means the refugee settlement machinery of the country was already in force before the establishment of the LNHCR office in İstanbul.

Ottoman settlement policy in the late nineteenth century see, Başak Kale, 'Transforming an Empire: The Ottoman Empire's Immigration and Settlement Policies in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries', *Middle Eastern Studies*, Vol.50, No.2, (March 2014), pp.252-271.

¹⁷ See, Kimberly A. Lowe, 'Humanitarianism and National Sovereignty: Red Cross Intervention on Behalf of Political Prisoners in Soviet Russia', *Journal of Contemporary History*, Vol. 49, No. 4, (September 2014), pp.652-674.

¹⁸ COA, DH.İUM, 11.Ra.1339, 20/14; DH.İUM, 14.Ca.339, 19/1; DH.İUM, 23.R.1339, 19/1.

¹⁹ Housden, *White Russians...*, p.506.

²⁰ Christopher Clay, "Labor Migration and Economic Conditions in Nineteenth Century Anatolia", *Middle Eastern Studies*, Vol. 34, No. 4, (December 1998), p.27.

²¹ COA, DH.ŞFR, 19.Ca.1338, 107/46.

²² COA, DH.ŞFR 20.B.1333, 53/225; DH.İUM, 23.Ra.1339, 19/1; MV, 2/1329, 159/36; DH.EUM.EMN, 20.Ca.1330, 5/13.

A third group within those titled, as the “Russian refugees” were comprised of the Georgians,²³ a religiously mixed population made up of Muslims and Christians. Mostly, these people were the war weary civilians and the political opponents. They were either arriving directly to the Black Sea coast or coming through Constanta.²⁴ The British Army, which was in İstanbul at that time recruited Christian males from this group of refugees and settled them on the İstanbul port.²⁵ That was quite similar to the situation of the ex-soldiers of the General Wrangel’s and General Denikin’s Army. Therefore, it comes out that both conscripted and non-conscripted civilians fleeing from a war situation were frequently trapped in another war in this period of war series.

A fourth group within those titled, as “Russian refugees” was indeed comprised of Greeks in Russia, who had moved there especially for business during the nineteenth century. The Greek government settled these Greek refugees originating from Russia in the houses and lands of the fleeing Muslims during the Greek military campaign in Eastern Thrace.²⁶ After the end of the Turkish-Greek war, they would be displaced once more. However, this group had a final destination at least. Since it was the heydays of ethnic nationalism, the Greek state would offer them permanent settlement.²⁷

According to the conventional practices of the international system, ethnic and/or religious conformity was the sufficient criteria for a nation state to assume the responsibility of its own ethnic and/or religious fellows. This was also the case for example with the German refugees originating from Russia. They were taken under the protection of the German state.²⁸ Thus, ethnic and/or religious criteria prevailed over the others to recognize one’s refugee status and provide protection. Nevertheless, the question was who would be responsible from the ethnic or religious groups deprived of the protection of any state? How the international institutionalism would act on behalf of the Georgians and Jews originating from the Russian Empire, or Armenians, Chaldeans, Assyrians originating from the Ottoman Empire, or Persians, Russians and Armenians originating from Iran?²⁹ All these refugee groups constituted different clusters at that time in İstanbul and elsewhere in Anatolia.

²³ Oktay Özel, “Migration and Power Politics: The Settlement of Georgian Immigrants in Turkey (1878-1908)”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 46, No. 4, (August 2010), pp.477-496.

²⁴ COA, DH.EUM.EMN, 28.N.1332, 91/8; HR.İM, 11.1924, 107/66.

²⁵ COA, DH.İUM, 04.Za.1339, 20/14.

²⁶ League of Nations Archives, (LNA), *Notes on Conversation between Hamid Bey, President of the Ottoman Red Crescent and Nansen*, 15.10.1922, 48/24323723548

²⁷ Elina Multanen, “British Policy towards Russian Refugees in the Aftermath of the Bolshevik Revolution”, *Revolutionary Russia*, Vol. 12, No. 1, (June 1999), pp.44-68.

²⁸ Kaprielian I. Churchill, “‘Rejecting ‘Misfits’: Canada and the Nansen Passport”, *The International Migration Review*, Vol. 28, No. 2, (June 1994), p.283.

²⁹ COA, DH.SYS, 08.L.1331, 5/3.

The question of title matters because it is not just a name given for a group of refugees, but the title determines entitlements of the refugees and their chances of protection. As the above description of the “Russian refugees” suggests, even a single refugee title contains such different groups that no single receipt will offer a remedy for all. As a result, the Russian refugee case indicates that the LN had to tackle with a conceptual problem at first. The LN’s definition did not help LNHCR officials on the field. Because, the LN definition of “Russian refugees” was indeed quite an ideological one, which represented only a certain section of “Russian refugees.” Then, the next question is how the LNHCR dealt with this multitude of refugees.

Russian Refugee Operations of the LNHCR from İstanbul: operational incapacities

When the refugee crisis broke out in the aftermath of the WWI, there was no proper international policy framework in the hands of the international society to respond to this puzzling situation. The LN had to shoulder this question as a newly established international organization. Skran notes that, the LN’s decision in 1921 to help Russian refugees laid the foundation of the international refugee regime.³⁰ However, it is argued here that the LN established international customary practices rather than a proper international refugee protection system.

Given the above mentioned complexity of the international refugee question, lack of resources and previous experiences, it should be admitted that it was not an easy task at all for the LNHCR to handle this refugee situation. Despite admitting these difficulties, it should also be noted that the LN could not approach to the international refugee question at hand in a systematic way. Therefore, they could not achieve more than saving the day by palliative measures. Specifically speaking, deprived of the necessary means to resolve this refugee question, the LNHCR had to resort to the subsidiary mechanisms like calling the long established international humanitarian organizations into work, utilizing the minority protection system and the motivations of the newly established states to protect their national or religious fellows.

Established as an agency of an ambitious international organization like the LN, the LNHCR was more than a relief organization. Rather than offering direct relief to the refugees, this international body emerged as a coordination and supervision authority having diplomatic powers at the same time. It chaired the committees attended by the local, national and international relief organizations including the Red Cross organizations and the Near East Relief (NER)

³⁰ Skran Ibid.

administration of the USA.³¹ In 1920, the International Red Cross (ICRC) appealed to the LN in regard to the refugees and war prisoners as, “the only supernational political authority capable of solving a problem which is beyond the power of exclusively humanitarian organizations”³² In addition, many civil society organizations established to support the LN as a progressive, idealist, cosmopolitan initiative expected a grassroots solution to the international refugee problem at hand and it was voiced by the International Federation of League of Nations Societies.³³ Then the question is how these expectations found resonance in the LN. A closer examination of the operational works of the LNHCR can reply this question.

According to Petersen, the refugee operations of the LNHCR were divided into three consecutive stages: confinement of the refugees within certain spaces (refugee camps), relief and rehabilitation and eventual return to ‘normal’ status of citizens of a sovereign state.³⁴ However, this schematization of the LNHCR’s work represents rather an ideal type. First, the LNHCR did not have refugee camps in Turkey, but only a few warehouses to store food, clothing and other stuff granted for the refugees by several benevolent organizations.³⁵ In fact, the relief task was assigned by the LNHCR to several international humanitarian relief organizations already working on the field in Turkey. The LN never had financial resources to meet relief expenses by itself. International relief organizations like the Near East Relief Association, American Red Cross and smaller scale philanthropic societies had already been working actively in İstanbul and Anatolia to help the refugees, even before the establishment of the LNHCR agency.³⁶ Nevertheless, especially in the immediate aftermath of the WWI, no single relief organization was in a position to cope with the refugee question in İstanbul or elsewhere in Anatolia by relying on its own resources.³⁷ Indeed, the LNHCR was in a worse position than these relief organizations due to its lack of

³¹ LNA, Communique by Nansen, 6.10.1922, 48/24437/24357

³² John P. Dunbabin, “The League of Nations' Place in the International System”, *History*, No.78 (October 1993), p.434.

³³ Thomas R. Davies, “Internationalism in a Divided World: the experience of the International Federation of League of Nations Societies, 1919–1939”, *Peace & Change*, Vol. 37, No.2 (March 2012), pp. 227-252.

³⁴ Glen Peterson, “Colonialism, Sovereignty and the History of International Refugee Regime”, Matthew Frank, Jessica Reinisch (ed.), *Refugees in Europe, 1919-1959: A Forty Years' Crisis?*, London: Bloomsbury Academic, 2017, p. 215.

³⁵ LNA, Instructions to Fielden, 7.11.1922, 48/24229/23548.

³⁶ Arden G. Hulme-Beaman, *Twenty Years in the Near East*, Methuen & co., 1898; Jame L. Barton (ed.), *Turkish Atrocities: statements of American missionaries on the destruction of Christian communities in Ottoman Turkey, 1915-1917*, Vol. 2., London, Gomidas Institute, 1998.

³⁷ Davide Rodogno, ‘The American Red Cross and the International Committee of Red Cross’ Humanitarian Politics and Policies in Asia Minor and Greece (1922-1923)’, *First World War Studies*, Vol. 5, No. 1, (April 2014), pp.83-99.

financial resources, staff and experience. The LN raised revenue out of the direct financial contributions of the member states, which was always an insufficient sum to pay even the salaries of the small LNHCR staff.³⁸ Facing its own incapacity on the field, the LNHCR resorted first to the pre-established international relief organizations in Anatolia. It farmed out the feeding and sheltering tasks to the American relief organizations in Anatolia and searched for possible host countries especially in the Balkans to transfer the refugees before the exhaustion of financial resources.

The final 'normalization' stage defined by Pedersen is also questionable due to the settlement failures of different kinds. The first and foremost mission of the LNHCR in İstanbul was to take the Russian refugees under protection and transfer them to favorable destinations outside Turkey. The LNHCR allocated the Russian refugees in Turkey as well as those in Greece mostly among the Balkan countries like Bulgaria, Serbia, Romania and Yugoslavia. The LNHCR negotiated with each of these countries. Although, the religious fellowship was a facilitating factor for the settlement of these refugees in the Balkans, economic hardships turned the matter into a mere bargaining.

Dr. Fridtjof Nansen, the LNHCR High Commissioner, usually had to undertake the economic burden of settling these refugees in order to be able to persuade the governments of the host countries. For example, he promised 11.000 leva to the Bulgarian government to settle a bulk of Russian refugees³⁹ and it made a deal of 10.000 sterling with Serbian-Croatian-Slovene Kingdom for the settlement of 5000 refugees.⁴⁰ Nevertheless, the High Commissariat did not have sufficient financial resources to meet these sums in fact. For this reason, Nansen made once more call to the international relief organizations like the American Red Cross and Near East Relief Association. The economic incapacity of the League was obvious. The LNHCR was not able to afford the expenses of even the smallest group of refugees. For instance, Mr. Raymond, as a representative of the LNHCR told the Austrian government that the LNHCR would not be able to make any economic contribution for 150 German refugee agriculturalists to be sent there from Bulgaria.⁴¹ The American Relief Administration which was much more resourceful than the LNHCR undertook the feeding of refugees in Serbia, Bulgaria and partly in İstanbul.⁴² Later on, Nansen would praise the generous works of the American relief organizations in

³⁸ LNA, Council 21st Session, 19. 9.1922, 48/23560/23548

³⁹ LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 6.11.1922, 48/25018/24277

⁴⁰ LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 1.11.1922, 48/25018/24277

⁴¹ LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 5.3.1923, 48/25018/24277

⁴² LNA, Minutes of Meeting, 8.11.1922, 48/24891/23548

the Near East and admit that without their support, the LNHCR would not be able to complete its Russian refugee work.⁴³

Although the overwhelming majority of the Russian refugees were distributed among the Balkan countries, they were also settled in Europe to a lesser extent. They were sent as far as the USA and South Africa.⁴⁴ For example, the USA would receive 1200 Russian refugees.⁴⁵ Some orphans were sent to France⁴⁶ and 92 of them were sent to Austria.⁴⁷ This distribution profile tells us that the international system generated in practice three main positions for the countries regarding the refugee issues: transit points, peripheral stores and ideal destinations. In this formulation, Turkey was assigned the transit point role. The newly established Balkan states constituted the European periphery, where most of the refugees were expected to be absorbed, and lastly Europe and the USA constituted the ideal destinations. As the numbers suggests, the refugees were distributed in fact according to this scheme.

Despite the devoted efforts of the LNHCR officials, it was still difficult to absorb the Russian refugee population. For the reasons of economic shortages, conflicts between the refugees and the locals, discriminatory policies of the governments and the activities of human traffickers, the refugees who were ostensibly settled by the LNHCR, came under maltreatment or deportation.⁴⁸ For example, it came out that the Russian orphans were sold in France as the agricultural laborers.⁴⁹ The countries like Poland, Romania, Serbian- Croatian-Slovene Kingdom and Bulgaria deported the refugees sometime after the settlement deal with the LNHCR.⁵⁰ The LN did not have a sanctioning power against these deportations or maltreatments. Therefore, its response could not go beyond diplomatic condemnations.⁵¹

Consequently, the international refugee question was transformed into a question of absorption capacity. The USA and most of the European countries established migration quotas and strictly regulated the migratory flows. Thus, a very large bulk of the refugees were kept in the Balkans, despite the fact that this

⁴³ LNA, Letter from the High Commissariat to Ross Hill, 7.11.1922, 48/24810/

⁴⁴ LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 10.11.1922, 48/25018/24277

⁴⁵ LNA, Minutes of Executive Meeting, 13.12.1923, 48/24891/23548

⁴⁶ LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 5.3.1923, 48/25018/24277

⁴⁷ COA, DH.İUM.EK, H-28-10-1340, 62/48.

⁴⁸ LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 23.3.1923, 48/25018/24277; Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 5.3.1923, 48/25018/24277. Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 6.11.1922, 48/25018/24277.

⁴⁹ LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 6.11.1922, 48/25018/24277

⁵⁰ LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 26.2.1923, 48/25018/24277; Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 23.3.1923, 48/25018/24277; Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 1.11.1922, 48/25018/24277

⁵¹ LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 23.3.1923, 48/25018/24277

region was not a safe haven for the refugees. For example, the deportation of the refugees was still in force in Romania and Bulgaria despite the guarantees given by the concerned governments to the LNHCR.⁵² Louise W. Holborn, who was not only an authority on refugee scholarship at that time, but also a witness of the period explained the responses of the host governments as such:

The governments of receiving countries, most of which were already facing serious reconstruction problems, economic crisis, depreciated currencies, chronic unemployment and political unrest were ill prepared for this influx of destitute people whose political ambitions and dubious legal status made them a political problem.⁵³

As a result, it comes out that the Pedersen's sketch was an ideal type. In fact, the İstanbul Office of the LNHCR followed a different path; handing over relief work to the humanitarian organizations, distribution of refugees among the neighboring Balkan states and diplomatic condemnations against the maltreatment and deportation of the refugees.

When it comes to the role of Ankara government during these refugee operations, it can be noted that the Ankara government took a reserved stance towards the LNHCR. Shortly before the appointment of Nansen to the LNHCR mission, Ankara Government declared that it would not accept any relief organization into the country except the Near Eastern Relief (NER) of the USA.⁵⁴ Although Ankara government did not openly challenged the LNHCR after taking power in İstanbul, it did not follow its instructions either. For example, the LNHCR demanded from the Ankara government to register the Russian refugees, but the Government rejected it and asked the immediate evacuation of the Russian refugees.⁵⁵ Ankara Government was also responsive to the demands of the Soviet Russian Government parallel to its foreign policy. Therefore, the Ankara Government was in an in-between position. Moreover, the Government was under the public pressure because of the misery of the Muslim refugees whose number in the city as around 65.000 at that time, as was confirmed by General Harrington and the American Red Cross.⁵⁶

⁵² LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 23.3.1923, 48/25018/24277

⁵³ L.W. Holborn, 'The League of Nations and the Refugee Problem', *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol.203, No. 1 (1939), p.124.

⁵⁴ Presidency Republican Archives, Turkey (CCA), 28.6.1922, No. 1648, File: 239-7 / 30..18.1.1, Place: 5.19.4

⁵⁵ COA, HR.İM, M-01-03-1923, 68/2

⁵⁶ Oya D.Macar, Elçin Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, İstanbul, Libra, 2010, s.67.

LNCHR Responding to Other Refugee Questions: administrative predicaments

While the problems about the Russian refugee settlement were still persisting, another crisis broke out on the Aegean. Large numbers of refugees were on the way towards Greece after the end of Turkish-Greek war between 1919 and 1922. Upon the break out of this refugee crisis, the LNHCR handed over the Russian refugee work to the mercy of the international relief organizations. At that time, Greek, Armenian and other non-Muslim civilians were leaving Anatolia in large numbers. When this new refugee wave came to a head, the Russian refugee work started to malfunction. As a result, the LNHCR was stuck in a hard position concerning the multiplicity and the emergency of different refugee problems at the same time. The Russian newspapers abroad wrote that LNHCR High Commissioner Nansen left the Russian refugees in lurch. Upon these criticisms, he had to make an explanation and said that such complaints did not have any foundation.⁵⁷ As was mentioned before, the outbreak of the Greek refugee crisis imposed another moral obligation on the LNCHR. Upon the arrival of many thousands of Greek and Armenian refugees to İstanbul on September 1922, Nansen directed a critical question to the LN Assembly: "I would ask the Assembly whether the League ought not now, according to the Article 11 of the Covenant to 'take action that may be deemed wise and effectual to safeguard the Peace.'"⁵⁸ Nansen expressed the situation of stateless refugees in the most striking way. Although his question disclosed an administrative predicament of the LN, it is understood that the LN authorities were more concerned with the economic problems.

The financial resources to respond to these two overlapping refugee matters was the most critical question for the LN at that time. The LN Assembly resolution divided the refugee fund at hand between the Russian and Greek refugees and noted that it was a temporary situation to respond to the emergency.⁵⁹ The Russian Refugee Office and coordinating committee were adopted for general refugee work and mobilized to arrange refugee matters in İstanbul and in Athens as well.⁶⁰ The bottom line of the issue was the lack of international refugee policy.⁶¹ Nansen's small team and a handful of humanitarian organizations were trying to manage the situation by palliative measures. The

⁵⁷ LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 30.10.1922, 48/25018/24277

⁵⁸ LNA, Extract from Verbatim Record of 10th Meeting of the Assembly, 18.Sept.1922, letter from Nansen to the President, 48/23560/23548

⁵⁹ LNA, Resolution adopted by the Assembly at its meeting held on 19th Sept.1922, 48/24439/23548

⁶⁰ LNA, Note for Athens Committee Meeting, 6.Nov.1922, 48/24915X/23548

⁶¹ Richrd Black, 'Fifty Years of Refugee Studies: from theory to policy', *The International Migration Review*, Vol.35, No.1 (2001), pp. 57-78.

administrative predicaments of the international system under the LN started to come to surface at this point.

Unlike the Russian refugee question, the Greek refugee question was brought onto the agenda of the international diplomacy at the highest level as part of the peace negotiations between Turkey and Greece together with its Allies. Due to the peace negotiations in Lausanne, the situations of Turkish and Greek refugees were overemphasized at the expense of other refugee groups. The peace negotiations disclosed the willingness of the young nation states to protect their national fellows. Nevertheless, the situation of non-Muslim refugees from Anatolia other than the Greeks was still pending. In fact, considerable numbers of Armenian,⁶² Assyrian and Circassian⁶³ populations were also found among the Greek refugees trying to take refuge in Greece after the defeat of the Greek army in Anatolia. Nevertheless, this population movement was portrayed on the diplomacy table as a homogenous exchange between Turkish and Greek populations. The “others” were largely left out of the orbit of the LN’s internationalism and the international law. Thus, the fate of these “other” refugees were again left to the persuasive capacities of Nansen to distribute them among the neighboring countries.⁶⁴

The Vice General Secretary of the LN Phillip Baker mentioned in his report that at least 50.000 Armenians took refuge in Greece⁶⁵ and totally, 300.000 were expected.⁶⁶ A part of Chaldean population in Anatolia at that time, were directed mostly to Mosul and its environs.⁶⁷ Moreover, in the report Nansen presented to the League Assembly, he enucleated the question in the most explicit way. He stated that the Greek refugees would be subjected to the terms of the agreement to be concluded with the Greek government. Then, he asked the Assembly; what would happen to the Armenian refugees? He followed that the Armenian refugees would bring a great responsibility and work load for the League.⁶⁸ Indeed, the question raised by Nansen unraveled one of the main predicaments of the international refugee protection system under the LN. The number of Armenian refugees was not negligible, so that they could come on to the LN agenda. Besides, their cause was supported by some international committees,

⁶² LNA, P. Baker’s Notes on the ‘Present Situation’, 12.10.1922, 48/24190/23545; Assembly Minute, 25.9.1922, 48/23788/23788

⁶³ LNA, Letter from the High Commissariat to Colonel Gauthier, 24.11.1922, 48/24010/24010; Letter from Colonel Gauthier to Nansen, 30.11.1922, 48/24010/24010.

⁶⁴ Fink, ‘The League of Nations and the Minorities Question’, *World Affairs*, Vol.157, No.4 (Spring 1995), pp.197-205.

⁶⁵ LNA, Baker’s Notes on the ‘Present Situation’, 12.10.1922, 48/24190/ 23545

⁶⁶ LNA, Note on Work to be carried out on Behalf of Refugees in the Near East, by Baker, 25.11.1922, 48/23750/23548.

⁶⁷ LNA, Minutes of Executive Meeting, 13.12.1922, 48/24891/23548

⁶⁸ LNA, Assembly Minute, 25.9.1922, 48/23788/23788.

which were bringing the question on the diplomacy table from time to time.⁶⁹ However, there was almost no mention of the situation of Assyrian, Chaldean or Circassian refugees. Moreover, when these refugees were referred briefly as a small supplement to the large groups of refugees, this was generally an account about which international relief organization could be arranged to look after them.⁷⁰

As highlighted by Nansen, the LN as an international organization was indeed challenged by a transnational question. What would the League do with the refugees for whom there was no “responsible” state authority to negotiate? This was the point where the emerging international refugee protection system of the LN reached a deadlock. The LNHCR could no longer rely on the support of the relief organizations, the minority protection system was also having its own deadlocks⁷¹ and the small Balkan states were not able to absorb more refugees. As a result, it came out that the League system did not have proper mechanisms to protect the “other” refugees, who did not have a kin state to seek protection. The state-centered structure of the new international institutionalism was not adequate to resolve this question.⁷²

The Impacts of LNHCR Refugee Operations: system or custom?

The above documented deportations of the refugees assumed to be resettled in the Balkans raise doubts about the successful completion of the LNHCR's refugee operations. Soon after, it was understood that sending deported refugees from one country to another would not remedy the situation. The only result of this strategy was the exhaustion of the LNHCR's refugee transportation fund.⁷³ It was a costly and inefficient strategy still far from resolving the settlement problems. For this reason, the LNHCR had to change its strategy once more. This time, the LNHCR authorities started to make an effort to keep the refugees where they were. At the expense of forcing the limits, the LNHCR and the ILO turned to the strategy of promoting the economic conditions of the refugees and getting into dialogue with the host governments about the benefits of these refugees for their national economic development. As in the cases of Austria,

⁶⁹ LNA, Letter from Eastbourne Branch of Armenian Red Cross and Refugee Fund to Sir Eric Drummond, 25.11.1922, 48/23605/23548; Letter from the Committee of Friends of Armenia to Nansen, 20.9.1922, 48/23606/23548

⁷⁰ LNA, Telegram from Childs to Nansen, 18.10.1922, 48/24681/23559

⁷¹ Patrick B. Finney, “An Evil for All Concerned: Great Britain and Minority Protection after 1919”, *Journal of Contemporary History*, Vol. 30, No.3, (July 1995), pp.533-551.

⁷² For further discussion see, Nevzat Soğuk, *States and Strangers: Refugees and displacements of statecraft*, Minnesota, University of Minnesota Press, 1999.

⁷³ LNA, Letter from the Near East Relief Association to Johnson, 19.7.1923, 48/28828/23559; LNA, Letter from Johnson to Adosides, 8.5.1923, 48/24915/23548.

France and Hungary, the refugees were presented as the most needed agricultural laborers,⁷⁴ valuable textile weavers,⁷⁵ or the best cigarette rolling women with their small hands.⁷⁶

In fact, the LNHCR authorities treated the Ankara government in the same way. Despite that fact that Turkey was treated first as a transit country to transfer the refugees to the further west, soon after it came out that the resettlement schemes in the Balkans did not generated the expected results. Therefore, the League authorities started to come to terms with the new administration in Turkey to keep the refugees in the country. Despite the mass evacuations of the Russian refugees from Turkey, some of them still remained in the country in the late 1920s. To secure these refugees' permanent settlement in the country, Nansen asked the Turkish Government to remove the ban on the employment of foreigners in several job categories and allow the Russian refugees to work as drivers, waiters, restaurant owners, sailors etc.⁷⁷ Employment opportunities were key to safe and durable settlement as was documented in other cases in the Balkans.

After all these efforts, one can ask how many of the Russian refugees in İstanbul could be resettled by the LNHCR. Although the available data may not represent the precise numbers, it can give an idea about the conclusion of this refugee operation or at least raise some questions about the effectiveness of the LNHCR operations from İstanbul. According to Kaplan, who utilizes both Turkish and Russian sources, the approximate number of the Russian refugees in İstanbul was 145.000-150.000 in 1920.⁷⁸ Utilizing from the LN sources, Housden also quotes similar numbers stating that 130.000 arrived in İstanbul and 24.000 landed on Gallipoli.⁷⁹ According to Kaplan, the number of these refugees reduced to 120.000 on April 1921, to 65.777 on August 1921 and 34.000 on November 1921.⁸⁰ These numbers lead to another perplexing question. If it is taken into account that Nansen was appointed to the LN High Commissioner for refugees on 27 June 1921 and started working on 1 September 1921,⁸¹ it

⁷⁴ LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 5.3.1923, 48/25018/24277; Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 23.3.1923, 48/25018/24277. Note that a portion of Wrangel's Army was sent to Hungary to work in the harvest. Housden, *White Russians Crossing the Black Sea*, p.505.

⁷⁵ LNA, Imperial War Relief, Weekly Notes, 75/3, 48/30275/23735.

⁷⁶ Howland, *Ibid.*, p.623.

⁷⁷ COA. 20/1926, 173/21, HR.IM.

⁷⁸ LNA, 45/15164X13564.

⁷⁹ Housden, "White Russians...", p. 498.

⁸⁰ Kezban A. Kaplan, "Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti ile Olan İlişkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Vol. XXXII, No.2, (February 2017), p.318.

⁸¹ IO BIO, Biographical Dictionary of Secretaries-General of International Organizations, Web page: www.ru.nl/fm/iobio, (accessed on 21.3.2019).

comes out that much of the refugees had already left İstanbul in some ways before the advent of the LNHCR. The LNHCR İstanbul office started registering the Russian refugees from 1 January 1922 and registered around 30.000 refugees.⁸²

According to the above figures, it is evident that the LN could not respond promptly to the refugee situation in İstanbul. Moreover, the same pattern is observed in the case of Greek refugees in Anatolia. The LN took the matter at hand after two thirds of the Greek refugees had already left the country.⁸³

Then the question is who carried out this refugee settlement issue before the advent of the LNHCR? The prompt answer is the interested national state authorities. British and French authorities in İstanbul already offered relief for the refugees for some time for their political and economic purposes. The old regime in Russia was highly indebted to Great Britain. Therefore, they were anxious about collecting the money from the new regime. In addition, the French authorities were concerned with the commercial concessions they obtained in Russia during the old regime. Therefore, both governments continued to support the White Russian struggle that promised to undertake the burden of compensating the losses of both governments.⁸⁴ However, reaching a commercial agreement with the Soviet government, the British left the relief field earlier than the French government. French authorities sustained the humanitarian relief and arranged the resettlement of the Russian refugees in İstanbul by way of bilateral agreements with several countries. However, they maintained the refugee work until their funds exhausted. Then, their activities also came to a halt upon the decision of the French government about the repatriation of the Russian refugees, although refugees themselves opposed this idea.⁸⁵ The same question of national interest was also in operation in the Greek refugee case following the Russian one. Regarding the Greek refugee case, British Foreign Secretary Lord Balfour said, "Let's leave it to the rich Greeks abroad and should the LN retrieve fund from the individual discussions. If a larger scheme will be adopted, it is necessary for the Council to ask the supports of the governments".⁸⁶ Indeed, Balfour's proposal summarized the response of the international institutionalism to the refugee question in the most explicit way. The first response of the international institutionalism was to farm out the refugee issue to the interested kin state or to the rich fellows.

⁸² Macar, *Ibid.*, p.233.

⁸³ Howland, *Ibid.*, p.613.

⁸⁴ Macar, *Ibid.*, p.193-206.

⁸⁵ Macar, *Ibid.*, pp.221-222.

⁸⁶ LNA, Council 21st Session, 19. 9.1922, 48/23560/23548

To sum up, state-centric formation and economic limitations of the LN could not give way to the establishment of a proper refugee protection policy. It is evident that the LN was a novel, unexperienced and resourceless organization; however neither the challenging questions of Nansen nor the expectations of international organizations motivated the LN authorities at least to discuss the structural problems of the refugee work. When the refugee questions came onto the League agenda, they were generally discussed in terms of the urgency of supplies and how much of the funds to release. No serious discussions took place in the LN Assembly or Council to generate a grassroots international refugee policy or just to offer a principal approach. As Karatani puts it, it seems that the LN authorities evaluated the post war refugee question as a temporary emergency and undermined the need for a grassroots policy framework.⁸⁷ Nevertheless, the LN's measures for saving the day generated the international norms and standards.

Concluding Remarks:

The LN refugee operations from İstanbul, which are documented mainly through LN historical sources, manifest the transnational character of the refugee question. It is claimed that the unrecognition of this transnational fact complicates the modern international refugee management system since the WWI. It is argued that the endeavors of the League of Nations as an international organization of its own kind was in a position to determine the international norms and standards of the modern refugee protection system. However, it developed into an international customary practice based on palliative measures at the operational level. Neither the descriptive categories nor the resources or administrative mechanisms of the LN was capable of responding properly to the refugee question in the post-WWI period.

Starting with an ideological motivation to protect the White Army survivors against the Soviet regime, the LN found itself undertaking the international responsibility to protect the refugees in general. Although no legal foundation was established, the LN refugee operations set the rules of the game on the practical ground. As today, refugee operations from İstanbul played a critical role to determine the international norms and standards. It is indicated that the origins of this traditional policy approach to international refugee question dates back to the post-WWI refugee deals and since then Turkey assumed the role of a refugee hub with quite heterogeneous refugee populations

⁸⁷ Rieko Karatani, "How History Separated Refugee and Migrant Regimes: In Search of Their Institutional Origins", *International Journal of Refugee Law*, Vol. 17, No. 3, (September 2005), pp.521-22.

with inflows, outflows, back and forth movements. This is why the LNHCR operations from İstanbul is critical to understand the origins of the international refugee question. Another continuous pattern since the post-WWI period is the peripheral position of the Balkans. It comes out that the Balkans have always been the first station from the Turkish gate in the century long westward journey of the refugees. The Balkan states were designated as a better alternative than Turkey for the settlement of the refugees. However, restrictive measures and over regulations were put into force as the refugees move westward from the Balkan periphery.

References

LN Archive Documents

- League of Nations Archives, (LNA), Extract from Verbatim Record of 10th Meeting of the Assembly, 18.9.1922, letter from Nansen to the President, 48/23560/23548
- LNA, Resolution adopted by the Assembly at its meeting held on 19. 9.1922, 48/24439/23548
- LNA, Council 21st Session, 19.9.1922, 48/23560/23548
- LNA, Letter from the Committee of Friends of Armenia to Nansen, 20.9.1922, 48/23606/23548
- LNA, Assembly Minute, 25.9.1922, 48/23788/23788
- LNA, Communique by Nansen, 6.10.1922, 48/24437/24357
- LNA, P. Baker's Notes on the 'Present Situation', 12.10.1922, 48/24190/23545
- LNA, Notes on Conversation between Hamid Bey, President of the Ottoman Red Crescent and Nansen, 15.10.1922, 48/24323723548
- LNA, Telegram from Childs to Nansen, 18.10.1922, 48/24681/23559
- LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 30.10.1922, 48/25018/24277
- LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 1.11.1922, 48/25018/24277
- LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 6.11.1922, 48/25018/24277
- LNA, Note for Athens Committee Meeting, 6.11.1922, 48/24915X/23548
- LNA, Confidential Liaison Report, (LNHCR and ILO), 6.11.1922, 48/25018/24277.
- LNA, Letter from the High Commissariat to Ross Hill, 7.11.1922, 48/24810/24277
- LNA, Minutes of Meeting, 8.11.1922, 48/24891/23548
- LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 10.11.1922, 48/25018/24277

- LNA, Letter from the High Commissariat to Colonel Gauthier, 24.11.1922, 48/24010/24010
- LNA, Note on Work to be carried out on Behalf of Refugees in the Near East, by Baker, 25.11.1922, 48/23750/23548.
- LNA, Letter from Eastbourne Branch of Armenian Red Cross and Refugee Fund to Sir Eric Drummond, 25.11.1922, 48/23605/23548
- LNA, Letter from Colonel Gauthier to Nansen, 30.11.1922, 48/24010/24010.
- LNA, Minutes of Executive Meeting, 13.12.1923, 48/24891/23548
- LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 26.2.1923, 48/25018/24277
- LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 5.3.1923, 48/25018/24277
- LNA, Confidential Liaison Report (LNHCR and ILO), 23.3.1923, 48/25018/24277
- LNA, Letter from Johnson to Adosides, 8.5.1923, 48/24915/23548.
- LNA, Letter from the Near East Relief Association to Johnson, 19.7.1923, 48/28828/23559;
- LNA, Imperial War Relief, Weekly Notes, 75/3, 48/30275/23735.

Ottoman and Turkish Republican Archives

Republic of Turkey Presidency Ottoman Archives, (COA)

- COA, BEO, 21.M.1330, 3989/29911
- COA, MV, 04.S.1330, 161/5;
- COA, BEO, 07.S.1330, 3995/299556;
- COA, DH.EUM.EMN, 14.B.1330, 6/26;
- COA, DH.SYS, 28.Ş.1331, 4/5;
- COA, DH.SYS, 04.Ca.1332, 6/3
- COA. HR. IM, 20/1926, 173/21,
- COA, DH.İ.UM.EK, H-28-10-1340, 62/48.
- COA, DH.İ.UM, 11.Ra.1339, 20/14;
- COA, DH.İ.UM, 14.Ca.339, 19/1;
- COA, DH.ŞFR, 19.Ca.1338, 107/46.
- COA, DH.ŞFR 20.B.1333, 53/225;
- COA, DH.İ.UM, 23.Ra.1339, 19/1;
- COA, MV, 2/1329, 159/36;

COA, DH.EUM.EMN, 20.Ca.1330, 5/13.

COA, DH.EUM.EMN, 28.N.1332, 91/8;

COA, HR.İM, 11.1924, 107/66.

COA, DH.İ.UM, 04.Za.1339, 20/14.

COA, DH.SYS, 08.L.1331, 5/3.

COA, HR.İM, M-01-03-1923, 68/2

Presidency Republican Archives, Turkey (CCA)

CCA, 28.6.1922, No. 1648, File: 239-7 / 30..18.1.1, Place: 5.19.4

Books and Articles

Black, Richard, "Fifty Years of Refugee Studies: from theory to policy", *The International Migration Review*, Vol.35, No.1 (2001).

Clay, Christopher, "Labor Migration and Economic Conditions in Nineteenth Century Anatolia", *Middle Eastern Studies*, Vol. 34, No. 4, (December 1998).

Copeland, Emily, "Global refugee policy: an agenda for the 1990s", *International Migration Review*, Vol. 26, No. 3, (September 1992).

Crowdy, Rachel E., "The Humanitarian Activities of the League of Nations", *Journal of Royal Institute of International Affairs*, Vol. 6, No. 3, (May 1927).

Davies, Thomas R., "Internationalism in a Divided World: the experience of the International Federation of League of Nations Societies, 1919–1939", *Peace & Change*, Vol. 37, No.2 (March 2012).

Dunbabin, John P., "The League of Nations' Place in the International System", *History*, No.78 (October 1993).

Fink, Carole, "The League of Nations and the Minorities Question", *World Affairs*, Vol. 157, No. 4 (Spring 1995).

Finney, Patrick B., "'An Evil for All Concerned': Great Britain and Minority Protection after 1919", *Journal of Contemporary History*, Vol. 30, No. 3, and (July 1995).

Frederick S. Northedge, *The League of Nations: its life and times*, Leicester, Leicester University Press, 1986.

Henig, Ruth B., *The League of Nations*, Barnes & Noble, 1973.

Hill, Martin, "The League of Nations and the Work of Refugee Settlement and Financial Reconstruction in Greece, 1922-30", *Weltwirtschaftliches Archiv*, No. 34, (1931).

- Hoerder, Dirk, *Migrations and Belonging*, Cambridge, London, Belknap Press of Harvard University, 2014.
- Holborn, Louis W., ‘The League of Nations and the Refugee Problem’, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 203, No. 1 (1939).
- Housden, Martyn, ‘White Russians Crossing the Black Sea: Fridtjof Nansen, Constantinople and the First Modern Repatriation of Refugees Displaced by Civil Conflict 1922-232’, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 88, No. 3, (July 2010).
- Housden, Martyn, *The League of Nations and the Organization of Peace*, London, New York, Routledge, 2014.
- Howland, Charles P., ‘Greece and Her Refugees’, *Foreign Affairs*, Vol. 4, No. 4, (July 1926).
- Hulme-Beaman, Ardern G. *Twenty Years in the Near East*, Methuen & co., 1898; Jame L. Barton (ed.), *Turkish Atrocities: statements of American missionaries on the destruction of Christian communities in Ottoman Turkey, 1915-1917*, Vol. 2., London: Gomidas Institute, 1998.
- IO BIO, Biographical Dictionary of Secretaries-General of International Organizations, <www.ru.nl/fm/iobio>, (access date: 21 March 2019).
- Kaprielian, Churchill I., ‘“Rejecting ‘Misfits’: Canada and the Nansen Passport”, *The International Migration Review*, Vol. 28, No. 2, (June 1994).
- Kaplan, Kezban A., ‘Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti ile Olan İlişkileri’, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Vol. XXXII, No. 2, (February 2017).
- Karatani, Rieko, ‘How History Separated Refugee and Migrant Regimes: In Search of Their Institutional Origins’, *International Journal of Refugee Law*, Vol. 17, No. 3, (September 2005).
- Koser, Khalid, ‘Refugees, Transnationalism and the State’, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 33, No. 2, (January 2007).
- Ladas, Stephen P. *The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey*, New York, Macmillan, 1932.
- Macar, Oya D., Elçin Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye’de*, İstanbul, Libra, 2010.
- Multanen, Elina, ‘British Policy Towards Russian Refugees in the Aftermath of the Bolshevik Revolution’, *Revolutionary Russia*, Vol. 12, No. 1, (June 1999).
- Özel, Oktay, ‘Migration and Power Politics: The Settlement of Georgian Immigrants in Turkey (1878-1908)’, *Middle Eastern Studies*, Vol. 46, No. 4, (August 2010).
- Overbeek, Henk, ‘Globalization, Sovereignty and Transnational Regulation: reshaping the governance of international migration’, Bimal Ghosh (ed.), *Managing Migration, Time for a New International Regime*, Oxford, New York, Oxford University Press, 2000.

- E. Tutku Vardağlı - *League of Nations' Refugee Operations through İstanbul: Back to the Origins of International Refugee Question* 173
- Pedersen, Susan, "Back to the League of Nations", *The American Historical Review*, No.1124, (2007).
- Peterson, Glen, "Colonialism, Sovereignty and the History of International Refugee Regime", Matthew Frank, Jessica Reinisch (ed.), *Refugees in Europe, 1919-1959: A Forty Years' Crisis?*, London, Bloomsbury Academic, 2017.
- Rais, Mehdi, "European Union Readmission Agreements", *Forced Migration Review*, Vol. 51, (Januay 2016).
- Rodogno, Davide, "The American Red Cross and the International Committee of Red Cross' Humanitarian Politics and Policies in Asia Minor and Greece (1922-1923)", *First World War Studies*, Vol. 5, No. 1, (April 2014).
- Rodriguez, Garcia M. et.al., *League of Nations' Work on Social Issues: visions, endeavours and experiments*, Geneva, UN, 2016.
- Shaw, Stanford J., "Resettlement of Refugees in Anatolia 1918-1923", *Turkish Studies Association Bulletin*, Vol. 22, No. 1.
- Scheel, Stephan, Philipp Ratfisch, "Refugee Protection Meets Migration Management: UNHCR as a global police of populations", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 40, No. 6, (December 2014).
- Simpson, John H., "The Work of the Greek Refugee Settlement Commission", *Journal of the Royal Institute of International Affairs*, Vol. 8, No. 6, (November 1929).
- Skran, Claudena, *Refugees in the Interwar Period: the emergence of a regime*, Oxford, Oxford University Press, 1995.
- Soğuk, Nevzat, *States and Strangers: Refugees and displacements of statecraft*, Minnesota, University of Minnesota Press, 1999.
- Wolff, Sarah, "The Politics of Negotiating EU Readmission Agreements: Insights from Morocco and Turkey", *European Journal of Migration and Law*, Vol. 16, No.1, (February 2014).
- Wrangel, Alexis, *General Wrangel: Russia's White Crusader*, Wisconsin, Leo Cooper Books, 1987.

Notes for Contributors

Works on new trends in the study of International Relations, recent developments in its theorization efforts; socio-economic aspects of world affairs, as well as works dealing with certain parts of the world from an International Relations perspective, are welcome. As far as Turkish Studies are concerned, *The Turkish Yearbook of International Relations* publishes essays ranging from practical treatments of political relations to economics, religion, sociology and foreign affairs of Turkey in modern times.

By submitting an article for consideration to *The Turkish Yearbook of International Relations*, authors relinquish their copyright over the published articles to the Department of International Relations, Faculty of Political Science, Ankara University. Twenty five off-prints and a couple copy of *The Turkish Yearbook of International Relations* in which the article appears will be supplied free of charge on publication. Unpublished articles will not be returned.

- 1) Submitted manuscripts should not exceed 10,000 words, including footnotes.
- 2) Articles submitted to *The Turkish Yearbook of International Relations* should be original contributions and should not be under consideration for any other publication at the same time. If an article is under consideration by another publication, the authors should clearly indicate this at the time of submission. We will accept articles that are extracts from summaries of books published at about the same time.
- 3) The author is expected to send his/her article in MS Word format (.doc/.docx) directly to the editor (turkishyearbook@ankara.edu.tr) by e-mail.
- 4) A title page should be attached to the manuscript, including title of the article, an approximately 100-word abstract, 3 to 7 keywords, name(s) of the author(s), affiliation if any and contact information.
- 5) Use Garamond 12 point font with double line spacing.
- 6) Quotations should be placed within double quotation marks. Quotations longer than four lines should be indented at left margin without quotation marks and single-spaced.
- 7) Use footnotes (not end notes) and avoid bibliography if not absolutely necessary. The style of the references in footnotes should conform to the following examples:

Books:

Graham E. Fuller, *The New Turkish Republic*, Washington D.C., United States Institute of Peace Press, 2008, pp. 25-27.

Articles in Journals:

F. Stephen Larrabee, "Turkey Rediscovered the Middle East", *Foreign Affairs*, Vol. 86, No. 4 (July-August 2007), p. 64.

Articles in Books:

Ilhan Uzgel, "Balkans: Turkey's Stabilizing Role", *Turkey in World Politics*, eds. Barry Rubin and Kemal Kirişçi, Boulder/Colorado, Reinner, 2000, p. 116.

Newspapers:

"US and Israel are Enemies of Iran-Turkey Ties", *Tehran Times*, 12 March 2009.

Internet:

"Obama Extends Hand to Muslims", *BBC News*, 06 April 2009,
<<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7985945.stm>>, (access date: 22 April 2009).

Abbreviations:

Only use *ibid.* and *idem.*, but not *op. cit.*, *passim.*, *loc. cit.*, etc. Instead use author's name and shortened title (e.g.: Larrabee, "Turkey Rediscovered..."; Fuller, *The New Turkish Republic*, p. 34.).

